

Nevşehir Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Amaç ve Kapsam: Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişmelerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe, İngilizce ve Almanca'dır.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki kez yayımlanmaktadır.

Telif Hakkı: Dergide yayımlandıktan sonra, yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aittir. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün yazılı izni olmaksızın dergide yayımlanan hiçbir materyal herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editör Yazışma ve Abonelik Adresi

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürlüğü, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım
Cad. 50300 Nevşehir, TÜRKİYE
Tel:+90 384 2281000 Faks:+90 384 2281039
e-posta: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Baskı: SİMTEL OFSET MATBAACILIK
Basın Yayın Teks.Mob.San. ve Tic.Ltd.Şti
Kapak Tasarım: Öğr. Gör. Bülent BİLGİN

Nevşehir University
Journal of Social Sciences

Aim and Scope: The aim of Nevşehir University Journal of Social Sciences is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Organizational Behavior, Entrepreneurship, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is published twice a year and is an international peer-reviewed journal.

Copyright: After publication, the copyrights of articles belong to Nevşehir University-Graduate School of Social Sciences. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir University-Graduate School of Social Sciences. Legal and scientific responsibility for articles belongs to the authors themselves.

Editorial Correspondence and Subscription Address

Nevşehir University, Graduate School of Social Sciences, 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. 50300 Nevşehir, TURKIYE
Tel:+90 384 2281000 Fax:+90 384 2281039
e-mail: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Tel: +90 384 2133866 Fax: +90 384 2129883
Karasoku Mah. Meydan Sk.No.3 NEVŞEHİR

ISSN: 2146-782X

**NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ**

**NEVSEHIR UNIVERSITY
JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES**

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Index COPERNICUS International Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.
Nevşehir University Journal of Social Sciences is indexed in the Index COPERNICUS International.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, DOAJ Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.
Nevşehir University Journal of Social Sciences is indexed in the DOAJ.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, ASOS Index Veri Tabanı'nda indekslenmektedir.
Nevşehir University Journal of Social Sciences is indexed in the ASOS Index Database.

**Cilt 2, Sayı 2, Ocak-Haziran 2013
Volume 2, Number 2, January-June 2013**

ISSN: 2146-782X

ISSN: 2146-782X

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
NEVŞEHİR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi (Owner)

Nevşehir Üniversitesi Adına
Prof. Dr. Filiz KILIÇ (Rektör/Rector)

Editör (Editor-in-Chief)

Doç. Dr. Alper ASLAN

Eş Editör (Co-Editor)

Yrd. Doç. Dr. Ahmet TANÇ

Danışma Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. H. Bahadır AKIN (*University of Aksaray, Türkiye*)
Prof. Dr. İsmail BEKÇİ (*University of Nevşehir, Türkiye*)
Prof. Dr. Celil ÇAKICI (*University of Mersin, Türkiye*)
Prof. Dr. Orhan ÇOBAN (*University of Selçuk, Türkiye*)
Prof. Dr. Emir ERDEN (*University of Nevşehir, Türkiye*)
Prof. Dr. Muhsin HALİS (*University of Manas, Kyrgyzstan*)
Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU (*University of İnönü, Türkiye*)
Prof. Dr. Nimet KARATAŞ (*University of Nevşehir, Türkiye*)
Prof. Dr. Orhan KOCAGÖZ (*FOM University of Applied Sciences, Germany*)
Prof. Dr. Doğan N. LEBLEBİCİ (*University of Hacettepe, Türkiye*)
Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM (*University of Marmara, Türkiye*)
Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ (*The University of Central Florida, USA*)
Prof. Dr. Mahmut ÖZDEVECİOĞLU (*University of Erciyes, Türkiye*)
Prof. Dr. Çetin PEKACAR (*University of Nevşehir, Türkiye*)
Prof. Dr. Erol SEYFELİ (*University of Nevşehir, Türkiye*)
Prof. Dr. Korkut TUNA (*University of İstanbul, Türkiye*)
Prof. Dr. Mustafa TÜMER (*Eastern Mediterranean University, Cyprus*)
Doç. Dr. Gül Gültekin DEMİR (*University of Ege, Türkiye*)
Doç. Dr. Mehmet Dursun ERDEM (*University of Erzincan, Türkiye*)
Dr. Daba Brata Narayan CHOWDHURY (*University of Plymouth, UK*)

Bölüm Editörleri (Section Editors)

Prof. Dr. M. Servet AKPOLAT	Sanat Tarihi (<i>Art History</i>)
Prof. Dr. Zeynep ASLAN	Turizm (<i>Tourism</i>)
Dr. Günil Ö. AYAYDIN CEBE	Dil ve Edebiyat (<i>Language and Literature</i>)
Dr. Ahmet OĞUZ	Tarih (<i>History</i>)
Dr. Osman DOĞANAY	Arkeoloji (<i>Archaeology</i>)
Dr. Hasan YAVUZER	Sosyoloji (<i>Sociology</i>)
Dr. Özden TAŞĞIN	Eğitim Bilimleri (<i>Educational Sciences</i>)
Dr. Banu DAVUN	Güzel Sanatlar (<i>Fine Arts</i>)
Dr. Ahmet TANÇ	İşletme (<i>Business Administration</i>)
Dr. İlhan GÜLLÜ	Uluslararası İlişkiler (<i>International Relations</i>)
Dr. Leyla KAHRAMAN	Kamu Yönetimi (<i>Public Administration</i>)
Dr. Serap ÇOBAN	İktisat (<i>Economics</i>)

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü (Managing Editor)

Doç. Dr. Alper ASLAN

Sekreteryaya (Secretariat)

Habip İDİZ

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Nevşehir University Journal of Social Sciences is published twice a year and is an international peer-reviewed journal.

Bu Sayının Hakem Listesi (List of Reviewers for Vol. 2 No. 2)

The Editors wish to thank the following reviewers for their anonymous evaluations of papers on which decisions were made from 1 April 2013 through 1 October 2013.

- Prof. Dr. İbrahim Ethem ATNUR (*Atatürk Üniversitesi*)
Prof. Dr. Orhan DOĞAN (*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*)
Prof. Dr. Şefika KURNAZ (*Gazi Üniversitesi*)
Prof. Dr. Enis ŞAHİN (*Sakarya Üniversitesi*)
Doç. Dr. Murat AĞARI (*Gaziantep Üniversitesi*)
Doç. Dr. Alper ASLAN (*Nevşehir Üniversitesi*)
Doç. Dr. Tüncay BÜLBÜL (*Nevşehir Üniversitesi*)
Doç. Dr. Yücel CAN (*Niğde Üniversitesi*)
Doç. Dr. Nalan Pehlivan DEMİRAL (*Trakya Üniversitesi*)
Doç. Dr. Hakan V. ERKUTLU (*Nevşehir Üniversitesi*)
Doç. Dr. İlyas GÖKHAN (*Nevşehir Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ahmet GÜNDÜZ (*Mustafa Kemal Üniversitesi*)
Doç. Dr. Ferit KULA (*Erciyes Üniversitesi*)
Doç. Dr. İsmet ŞANLI (*Osmangazi Üniversitesi*)
Doç. Dr. Mustafa TALAS (*Niğde Üniversitesi*)
Doç. Dr. Özgür UĞURLUOĞLU (*Hacettepe Üniversitesi*)
Doç. Dr. Gülbiye YENİMAHALLELİ YAŞAR (*Ankara Üniversitesi*)
Doç. Dr. Memet YETİŞGİN (*Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi*)
Doç. Dr. Mete YILDIZ (*Hacettepe Üniversitesi*)
Dr. Mehmet AKINCI (*Aksaray Üniversitesi*)
Dr. Gürhan AKTAŞ (*Dokuz Eylül Üniversitesi*)
Dr. Salih BATAL (*Yalova Üniversitesi*)
Dr. Yavuz CANKARA (*Bilecik Üniversitesi*)
Dr. Nuray ERDOĞAN (*Niğde Üniversitesi*)
Dr. Hicran ÇETİN GÜNDÜZ (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Mehmet HAZAR (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Ahmet Burak KAHRAMAN (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Korhan KARACAOĞLU (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Gökmen KILIÇOĞLU (*Düzce Üniversitesi*)
Dr. Ahmet KOYUNCU (*Necmettin Erbakan Üniversitesi*)
Dr. Nizam ÖNEN (*Mustafa Kemal Üniversitesi*)
Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN (*Sakarya Üniversitesi*)
Dr. Yüksel ÖZGEN (*Çankırı Karatekin Üniversitesi*)
Dr. İ. Ethem ÖZKAN (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Nilüfer ŞAHİN PERÇİN (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Funda NALBANTOĞLU YILMAZ (*Nevşehir Üniversitesi*)
Dr. Mehmet Ali YOLCU (*Nevşehir Üniversitesi*)

ISSN: 2146-782X

İÇİNDEKİLER (CONTENTS)

Sayfa
Page

6 Yaş Grubu Çocuklarda “Benlik Algısını Desteklemeye Yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı”nın Etkililiğinin İncelenmesi <i>Nalan Kuru TURAŞLI ve Rengin ZEMBAT</i>	1
Nevşehir’in Avanos İlçesi, Uçhisar ve Göreme Beldelerinde Evlilik Merasimleri <i>Parvana BAYRAM</i>	17
17. Yüzyıl Divan Şairlerinden Rızâyî’nin Bilinmeyen Gazelleri <i>Hüseyin GÖNEL ve Şefika YAPICI</i>	38
Osmanlı Son Dönemi ile Milli Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasî ve Askerî Faaliyetleri <i>Cemile ŞAHİN ve Mustafa ŞAHİN</i>	53
1954 Seçimleri Öncesi Ankara Adaylarını Belirleme Sürecinde CHP’de Parti içi Demokrasi Sorunu (Şükrü Sökmensüer’in Raporuna Göre) <i>Asaf ÖZKAN</i>	73
Sultan Melikşah Zamanında Suriye Üzerinde Selçuklu-Fatımî Mücadelesi <i>İlyas GÖKHAN</i>	92
Türk Demokrasi Tarihinde Muhalefet Geleneğinin Oluşması Açısından Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi <i>Ahmet OĞUZ</i>	109
Halvetilik ve Anadolu Aleviliği İlişkisi Çerçevesinde Pir Ahmet Efendi Ahfadına Genel Bir Bakış <i>Hulusi YILMAZ</i>	121
Nevşehir Üniversitesindeki Uzaktan Eğitime Sosyolojik Bir Bakış <i>Hasan YAVUZER ve A. Burak KAHRAMAN</i>	131
Entelektüel Sermaye ve Örgüt Performansı İlişkisi: Akdeniz Bölgesindeki Otel İşletmelerinde Bir Araştırma <i>Osman Avşar KURGUN ve Gürkan AKDAĞ</i>	155
Dolaysız Yabancı Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Dinamik Analizi: OECD Ülkeleri Örneği <i>Oğuz ÖCAL</i>	177
Sağlık Hizmetleri Kullanımı ve Davranışsal Model <i>Dilek KILIÇ ve Zafer ÇALIŞKAN</i>	192
Havacılık Endüstrisinde Stratejik Yönetim: Swot Analizi ile Durum Değerlendirmesi <i>Özgür DEMİRTAŞ</i>	207

ISSN: 2146-782X

6 YAŞ GRUBU ÇOCUKLARDA “BENLİK ALGISINI DESTEKLEMeye YÖNELİK SOSYAL-DUYGUSAL HAZIRLIK PROGRAMI”NIN ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ*

Öğr. Gör. Dr. Nalan Kuru TURAŞLI

Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

nalanturasli@gmail.com

Prof. Dr. Rengin ZEMBAT

Marmara Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

rzembat@marmara.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmanın genel amacı, “Benlik Algısını Destekleyen Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı”nın 6 yaş çocukların “benlik algısı, okula hazırlık becerileri ve sosyal-duygusal uyum düzeyleri “ üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Çalışma iki aşamalı olarak gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada “Benlik Algısını Destekleyen Duygusal-Sosyal Hazırlık Programı”nın oluşturulması, öğretmen rehber kitabı ve çocuk kitaplarının yazılması; ikinci aşamada ise çalışma gruplarının oluşturularak uygulamanın gerçekleştirilmesidir. Çalışmada, deneysel araştırma modeli kullanılmıştır. Çalışma grubu aynı ilköğretim okulunun farklı iki anasınıfında öğrenim gören 6 yaş grubu çocuklar, anneleri ve öğretmenleri olmak üzere toplam 82 kişiden oluşmaktadır. Toplanan veriler, veri türüne göre farklı istatistiksel yöntemler kullanılarak çözümlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla, gruplar arasındaki farklılara bakmak için *İlişkili ve İlişkisiz Grup T Testi*, çeşitli özellikler arasındaki ilişkilere bakmak için *Pearson Moment Korelasyon Katsayısı*, deney ve kontrol gruplarının başlangıçtaki özellikleri arasındaki farklılara bakmak için ise, *Kay-kare* tekniği kullanılmıştır. Kullanılan istatistiksel yöntemlerin çözümlenmeleri yapıpıp manidarlıklar .01 ve .05 düzeyinde kabul edilmiştir. Bulgulara göre, Benlik Algısını Destekleyen Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı uygulanan çocukların benlik algısı düzeyi program uygulanmayan çocuklara göre.01 düzeyinde anlamlı olarak farklıdır. Yine benzer şekilde okula hazırlık becerileri ve sosyal duygusal uyum düzeyleri açısından da program uygulanan çocuklarda program uygulanmayan çocuklara göre .01 düzeyinde anlamlı farklar bulunmuştur.

Anahtar Sözcükler: Benlik Algısı, Okul Öncesi Eğitim, İlkokula Hazırlık Programı

* Bu çalışma, Marmara Üniversitesi 2. Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi’nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

INVESTIGATE EFFECTIVENESS OF “SOCIO-EMOTIONAL READINESS PROGRAM” ON SIX YEARS CHILDREN

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effect of “Socio-Emotional Readiness Program to Support the Self-Concept” on six years old children’s “self-concept, school readiness skills and socio-emotional adjustment levels”. The study is mainly composed of two steps: The first step is the writing of the teacher’s application book containing detailed daily and weekly plans of “Socio-Emotional Readiness Program Supporting the Self-Concept the second step applications formation of the experimental and control groups, the application of the studies groups. Experimental research model has been used in this study. The studies groups contain of to the same primary school in two different class kindergarten six years of age children, mothers and teachers, for a total of 82 individuals. The data collected using different statistical methods to analyze the data according to the type studied. For this purpose dependent group and independent group t-tests were used to Pearson Moment Correlation Coefficient was calculated to see the relationships between various characteristics. The differences between the characteristics of the experimental and control groups in the beginning were examined with Kay-Kare technique. Analysis of the used statistical methods were carried out, and it was accepted that the significance levels are .01 and .05. “Socio-Emotional Readiness Program to Support the Self-Concept” was applied to the experimental group, and the results were compared with the control group. According to this, significant differences in self-concept level were found between the children who attended the program and children who did not attend the program at .01 level. Similarly, significant differences in school readiness skills and socio-emotional adjustment levels were found between experimental and control groups at .01 level.

Key Words: Self Esteem, Early Childhood Education, Readiness Program For Elementary School

1. PROBLEM

Okul öncesi eğitimi döneminin kendine has özellikleri; zihinsel, duygusal, sosyal, fiziksel ve dil alanında gerçekleşen iç içe ve birbirine bağlı karmaşık süreçleri bilmeyi, desteklemeyi, geliştirmeyi, ihtiyaçları anlamayı ve onlara uygun eğitsel ortamı düzenleyebilmeyi gerektirmektedir.

Psikolojide ‘benlik algısı’; genel olarak, ‘kişilerin, kendileri hakkındaki düşüncelerinin, duygularının, tutumlarının bir bütünü’ olarak ifade edilmektedir (Wollfolk,1997: 73). Sosyolojide “ benlik algısı” daha farklı açılardan incelenmektedir. Bu bakış açısına göre, benlik algısı tanımı kültürden kültüre de farklılıklar gösterebilir (Markus-Kitayama,1991;Akt. Berk,1997: 427). Ancak ne sadece psikolojik etkenler ne de tek başına sosyolojik ya da fizyolojik etkenler benlik algısını açıklamaya yetmemektedir. Bu faktörler daima karşılıklı etkileşim içindedir.

Genel olarak benlik algısı, yaşam deneyimlerimizden edindiğimiz olumlu ve olumsuz geri bildirimlerin ve bilgilerin duygusal bir toplamıdır. Bu sebeple benlik algısı insan davranışının en önemli ve merkezi konusudur. Benlik algısının oluşumunda en önemli devre çocukluktur (Demoulin, 2000a:140-141).

Bireyin benlik ile akademik başarı düzeyi arasındaki ilişkinin keşfi 20. yüzyılın son çeyreğinde eğitim psikolojisinde meydana gelen en çarpıcı gelişmelerdendir. Öğrencilerin benlik kavramları ile akademik başarıları arasında pozitif ve bunun yanında negatif ilişkiler olduğunu gösteren birçok araştırma bulgusu mevcuttur (Demoulin,2000b:142).

Çocuğun okulun isteklerini karşılamaya ve özellikle okuma öğrenmeye hazır olması çok yönlü ve karmaşık bir olaydır. Çeşitli araştırmacılar tarafından çok kere okumayı öğrenmek ile sınırlandırılan hazırlık kavramı, aslında birçok alt beceri, bilgi ve donanımı gerektirir (Oktay,1999:269). Katz (1995) hazırlık teriminin genel olarak okumayı öğrenmeye hazır olmayı kast etmek için kullanıldığını ancak, çocukların okula adapte olma yeteneğinin, okuma için gerekli olan beceri ve bilgiden daha farklı bazı süreçlere de ihtiyaç duyduğunu belirtmektedir. Bu nedenle, çocukları okulda karşılaştıkları muhtemel deneyimlere hazırlamak için destek verilirken çocukların genel sosyal ve zihinsel gelişimleri de göz önünde bulundurulmalıdır.

İlköğretime hazırlık sürecine etki eden bilişsel faktörler genel olarak, “*çocuğun okuma öğrenmesine yardımcı olabilecek becerileri kazanmasını sağlayan unsurlar*”(Oktay,1999:269-281) olarak tanımlanmaktadır. Okul öncesi dönemde okul ve okuma hazırlığına etki eden duygusal-sosyal faktörler ise, çocuğun yaşadığı çevredeki sosyo-ekonomik koşullar, ev ortamı, ebeveynlerin okuma yazmaya karşı tutumu, aile ilişkileri, çocuğun kendisi ile çevresi arasındaki ilişkisi, etkileşimi, akran ilişkileri ve öğretmeni ile olan ilişkileridir.

1970’li yılların sonlarına doğru erken yaşlarda çocukların öğrenmeye karşı motivasyonlarını güçlendirmek, öğrenmeyi zevkli hale getirmek ve başarıyı artırmak için bireysel eğitim materyallerin kullanılmasına yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmiştir. Bireysel (kişiselleştirilmiş) yaklaşımın kullanılmasının nedeni okumayı daha eğlenceli hale getirerek motivasyonun arttırmasıdır. Bu yaklaşımda okuma materyallerinde çocukların kendi özel yaşamlarında rastladıkları tanıdık olgu ve olaylar kullanılmaktadır. Böylece süreç çocuklar için daha ilgi çekici ve anlamlı olmaktadır (Demoulin,1999: 14).

Okul öncesi dönemde kişiselleştirilmiş eğitim materyali kullanımı çocukların yalnız okuma becerileri üzerinde değil aynı zamanda benlik algıları üzerinde de etkilidir. Çalışmalar, kişiselleştirmenin hatırd tutmayı

sağladığı gibi çocuğa “önem verildiği” hissini de aşıladığını göstermektedir. Bu yolla öğrenme merakı desteklenen çocuklar olumlu akademik yaşantılar sonucu olumlu bir benlik algısına sahip olmakta, benlik algısının olumlu gelişimi sonucu akademik başarısı artmaktadır (Wingle-Demoulin,1995).

Spache-Spache (1986), “sosyal ve duygusal uyum” terimini tanımlarken, bu kavramı aslında çocuğun yaşamının içinde aramak gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Çocuğun okul ortamının gerektirdiği sosyal ve duygusal yeterliliklere sahip olup olmadığı onun günlük yaşam döngüsü dikkatlice izlenerek anlaşılabilir. Okul ortamının gerektirdiği duygusal ve sosyal yeterlilikler; tek başına ya da grup içinde çalışabilme, çeşitli materyalleri ve oyuncaklarını paylaşabilme, sırasını bekleyebilme, gerekli olduğu durumlarda sözel yönergelere uygun davranabilme, gerektiğinde lideri takip edebilme, yardımlaşabilme, sorumluluk alma vb. günlük yaşam ilişkilerinin de temelini oluşturan davranışlardır.

Wigfield ve Pintrich (1996)’a göre, benlik algısı gelişiminde en önemli dönemlerden biri ilköğretime geçiş sürecidir. Yeni bir okula geçişin hemen ardından, özellikle ilkokula geçişte, öğrencilerin benlik algıları olumsuz ve kararsız hale gelmektedir. Bir başka deyişle, anaokulundan ilköğretime geçiş sürecinde çocuğun içinde bulunduğu ortamın etkisi ile benlik algısı bir süre olumsuz ya da kararsız hale gelmektedir.

Esas itibarıyla çocuklar okula iyi tutumlarla (öz-yeterlik) ve kendileri hakkında iyi düşüncelerle (öz-saygı) başlarlar. Fakat benlik algısının bu iki ögesi olumlu bir şekilde desteklenmezse bozulma eğilimindedir. Bu durum çocuk ilkokula başladığında okuma zorluğu yaşarsa daha kötüleşebilir ve öğrenmeyle ilgili düş kırıklığına yol açabilir. Daha sonraki süreçte çocukların okuldan keyif almamaları, öğretmenlere ve diğer çocuklara negatif yaklaşımları gibi bütünüyle okula olumsuz bir tutum sergilemesiyle de sonuçlanabilir (Demoulin,1997:210).

Okul öncesinden ilköğretime geldiklerinde kendilerini en iyi, en hızlı, en hoş vb. olarak tanımlayan çocuklar bile bir süre sonra kararsızlık yaşamaya başlarlar. Bunun nedeni ise, okula başlamanın da etkisiyle çocuğun kendi becerileri ile ilgili çevreden daha fazla geri bildirim almaya başlamasıdır (Bayhan-Artan,2004:212). Çocuk ilköğretime geldiğinde benlik algısı ne kadar “olumlu ve gerçekçi” ise, hazır bulunuşluk düzeyini daha da iyi sergileyebilir ve daha hızlı gelişme gösterebilir.

Lau-Siu-Chik (1998) benlik algısının gelişim aşamalarını ve dönemselsel geçiş farklarını inceledikleri boylamsal bir araştırmanın sonuçları bu açıdan oldukça anlamlıdır. Sonuçlar, okul öncesi yaşlarda çocukların genel olarak benlik algısı bakımından oldukça iyimser olduklarını ancak yeterli destek almazlarsa ilköğretime geçişle birlikte benlik algısının

zayıfladığını ve hızla bir düşüş eğilimi yaşandığını göstermiştir. Olumlu benlik algısının en hızlı azalışı özellikle ilköğretim birinci sınıfta ve birinci-üçüncü sınıflar arasında yaşanmaktadır (Lau-Siu-Chik, 1998: 69-90).

Dolayısıyla çocuğun okula “ne kadar hazır” geldiği ile okulda “ne kadar başarılı” olacağı üzerinde, içinde benlik algısının da bulunduğu, birçok faktörün karşılıklı etkileri söz konusudur. Ancak genel olarak ilköğretime daha iyimser tutumlarla başlayan çocukların bu geçiş döneminde onları bekleyen olası zorluklara karşı hazırlıklı olmaları ne sadece zihinsel ne de sadece sosyal-duygusal hazır bulunurluk tek başına sağlanabilmektedir. Çocuk ilkokula hazırlanırken, bilişsel açıdan donanımlı, sosyal, duygusal açıdan deneyimli ve uyumlu olmalıdır. Ancak aynı zamanda gerçekçi ve olumlu bir benlik algısı da geliştirmiş olabilmelidir. Bu bakımdan, hazırlık programları, bilişsel gelişimi olduğu kadar sosyal-duygusal gelişimi ve olumlu benlik algısı gelişimini de özel olarak desteklemelidir. Bu konuda ilkokula hazırlık programlarının ek çalışmalara yer verilmesi gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, ilköğretime hazırlık sürecinde, benlik algısı, bilişsel beceri ve uyum ile sosyal-duygusal beceri ve uyum arasındaki bağlar çocuğun ileriki akademik başarı ya da başarısızlığına ışık tutmaktadır. Bu nedenle ilköğretime hazırlık çalışmaları mutlaka bu üçlü ilişkiyi göz önünde bulundurmalıdır. Ülkemize özgün olarak okul öncesi dönemde ilköğretime hazırlığın hem bilişsel yönlerini (matematik, dil, fen, çizgi vb.) hem de sosyal-duygusal yönlerini (kuralara uyma, işbirliği, yardımlaşma, paylaşma, sosyal durumlara uygun tepki verme vb.) içeren ancak özellikle çocuğun benlik algısının gelişimine (kendine verdiği değer, başkalarının içinde kendini algılayışı vb.) odaklanan ve kişiselleştirilmiş eğitim materyali kullanılan özel bir duygusal-sosyal hazırlık programı oluşturulması ihtiyacı hissedilmiştir.

Bu doğrultuda 6 yaş grubu çocukların gelişimsel özelliklerine uygun olarak geliştirilen “Benlik Algısını Desteklemeye Yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı”nın çocukların benlik algısı ve sosyal-duygusal uyum ve bilişsel hazırlık düzeyi bakımından ilkokul hazır bulunurluğuna yapacağı etkinin sınanması bu araştırmanın ana problemini oluşturmaktadır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın genel amacı, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan “Benlik Algısını Destekleyen Duygusal-Sosyal Hazırlık Programı”nın 6 yaş çocukların “benlik algısı, okula hazırlık becerileri ve sosyal-duygusal uyum düzeyleri “ üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Araştırmada, “Benlik Algısını Destekleyen Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı” uygulanan ve uygulanmayan deneklerden elde edilen verilere dayanılarak, okul öncesi dönemde benlik kavramının desteklenmesi

ile ilköğretim hazırlık becerileri arasında nasıl bir ilişki olduğu konusunda alandaki mevcut bilgilere ek önemli bir katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

3.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubu aynı ilkokulun farklı iki anasınıfına devam eden 40 çocuğun anneleri ve öğretmenlerinin de bulunduğu toplam 82 kişiden oluşmaktadır. Bunlardan 20 çocuk, 20 anne ve bir öğretmen deney grubunda diğer 20 çocuk, 20 anne ve bir öğretmen ise kontrol grubunda yer almaktadır. Araştırma grubu seçilirken benlik algısı ortalamalarının ne çok üst ne de çok alt düzeyde olan bir grup olmasına dikkat edilmiştir. Bu amaçla bir ön çalışma da gerçekleştirilmiştir. Aynı şekilde grupların demografik özellikler bakımından da birbirine yakın olmasına dikkat edilmiştir.

3.2. Veri Toplama Araçları

Çalışmada kullanılan anket ve ölçekler kullanım amaçları ve uygulanan grup özellikleri açıklanarak sunulmuştur:

Kişisel Bilgiler Formu, çalışma grubuna alınacak çocukların annelerin demografik bilgilerinin (yaş, eğitim durumu, çocuk sayısı vb.) tespitine yönelik araştırmacı tarafından geliştirilen soru listesi araştırmanın başında ***annelere*** uygulanmıştır. Deney ve kontrol gruplarındaki çocuklar annelerin verdikleri yanıtlara göre demografik açılardan da eşit olabilecek biçimde seçilmiştir.

Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği (6 yaş), çocukların başlangıçtaki benlik algısı düzeyini ve programın benlik algısı üzerindeki etkisini ölçmek için ***çocuklara***, algının gerçeğe yakınlığını kontrol etmek, programın etkisini ölçmek için ***öğretmenlere ve annelere*** uygulanmıştır.

Demoulin Self-Concept Developmental Scale (DSCDS), Demoulin Benlik Algısı Ölçeği, çocukların bireysel benlik kavramının sistematik ve karşılaştırmalı analiz edilmesini sağlayan ve tanı koyan bir ölçme aracıdır (Demoulin, 2000a:45). Tennessee Üniversitesi'nden Dr. Donald Demoulin tarafından 1995-1998 yılları arasında Batı Tennessee, Kentucky ve Kansas'daki bazı anaokullarından toplam 950 anasınıflı öğrencisini içine katan dört farklı çalışmada kullanılan "Kendimi Seviyorum" adlı benlik algısını desteklemeyi amaçlayan bir program çalışmasında ölçme aracı olarak geliştirilmiştir (Demoulin,2000a:46).

Ülkemizde yapılan bir çalışmada Turaşlı (2006) tarafından Türkçe adaptasyonu ve dilsel eşdeğerliği ile birlikte geçerlik güvenirlik çalışması yapılan ölçeğin, 170 çocuğun uygulama sonuçları üzerinde Maksimum güvenirlik Cronbach Alfa, Spearman tekniklerinde 0.885, en düşük

güvenirlik Guttman tekniğinde 0.880 elde edilmiştir. Ölçeğin öz yeterlilik alt ölçeği için iç tutarlılık katsayılarına göre, çocuk öz yeterlilik alt ölçeğinin iç tutarlığı en yüksek Spearman tekniğinden elde edilmiştir (0,836). En düşük sonuç ise Cronbach alfa tekniğinden elde edilmiştir(0,795) Öz saygı alt ölçeği için test-tekrar test güvenilirlik katsayısı sonuçlarına göre, çocuklara yapılan uygulama sonuçları arasında test-tekrar test güvenilirlik katsayısı .516 olarak bulunmuştur ve .01 düzeyinde anlamlıdır. Öz saygı alt ölçeği için iç tutarlılık katsayıları sonuçlarına göre, iç tutarlığı en yüksek Spearman tekniğinden elde edilmiştir (0,831). En düşük sonuç ise Cronbach alfa tekniğinden elde edilmiştir(0,801).

Marmara Duygusal Sosyal Uyum Ölçeği (MASDU), çocukların okuldaki sosyal-duygusal uyumunun başlangıçtaki durumunu tespit etmek ve programın bu uyum düzeyine etkisini ölçmek amacı ile ***öğretmenlere***, programın başında ve sonunda iki kez uygulanmıştır.

MASDU, Marmara Üniversitesi öğretim elemanları arasından 9 kişilik bir uzman grubu tarafından 2002-2003 yılında geliştirilmiş olup, yaşları 6.0-6.11 ay olan çocukların sosyal-duygusal uyum düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır (Güven ve diğerleri, 2004b). MASDU'nun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasının sonuçlarına göre, ölçeğin Cronbach Alpha katsayısının; 0.83, olduğu belirlenmiştir. Ayrıca 2 hafta ara ile iki kez uygulanarak, elde edilen verilerle test-tekrar test analizi sonucunda korelasyon değeri oldukça yüksek tespit edilmiştir ($r = .89, p < .01$).

Marmara İlköğretime Hazır Oluş Testi (MİHO), çocukların okula hazırlık becerilerini başlangıçtaki durumunu ve programın bu beceriler üzerine etkisini ölçmek için ***çocuklara*** programın başında ve sonunda iki kez uygulanmıştır.

MİHO, Unutkan ve Oktay (2004) tarafından okul öncesinden ilköğretime geçen, 5-6 yaş (60-78 ay) çocuklarının hazır oluş düzeylerini belirlemek amacıyla oluşturulmuştur. Gelişim formunun güvenilirlik katsayısı, 0.099, uygulama formunun güvenilirlik katsayısı 0.931 olarak belirlenmiştir. İç tutarlılık katsayıları ise, cronbach alfa tekniğinde gelişim formu için 0.982, uygulama formu için ise, 0.930 olarak hesaplanmıştır. (Unutkan-Oktay, 2003: 18; Unutkan-Oktay 2004:150).

Benlik Algısını Destekleyen Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı, deney grubundaki çocuklara uygulanmıştır. Çocuklarda olumlu bir benlik algısını geliştirmeyi, duygusal-sosyal gelişimi ve okula hazırlık becerilerini desteklemeyi temel alan bir modüler bir hazırlık programıdır. Çocukları ilkokula hazırlarken sadece bilişsel özellikler bakımından değil aynı zamanda, kendine güven, yardımlaşma, paylaşma vb. duygusal-sosyal özellikler bakımından da desteklenmeyi amaçlamaktadır.

Okul öncesi dönemde kişiselleştirmiş eğitim materyali kullanımı yoluyla, çocukların benlik algıları, okula hazırlık becerileri ve sosyal duygusal uyum düzeylerini geliştirmeyi temel almaktadır. Bu yaklaşımın teorik anlamda dayanak noktası, akademik başarı ve benlik algısı arasındaki karşılıklı ilişkidir ve ilköğretime hazırlığın tüm gelişimsel alanları desteklemesi görüşüne dayanmaktadır.

Programın temel iki kitabı bulunmaktadır. Bunlardan ilki öğretmen rehber kitabı, diğeri ise kişiselleştirilmiş eğitim materyali anlayışı ile hazırlanmış olan çocuk kitaplarıdır. Programın başlangıç ve bitişinde söylenen kendine has bir de şarkısı bulunmaktadır.

Uygulama yapılırken, her hafta için farklı bir duygusal-sosyal-bilişsel amaç ele alınmış ve bu amaçlar her gün için farklı bir etkinlik ile sunulmuştur. Etkinliklerde çeşitliliğe yer verilmiş ve böylece tüm çocuklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca tüm çocuklara kişiselleştirilmiş okuma kitapları dağıtılmış ve uygulama bu kitaplar da kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

3.3. İşlem

Bu çalışmada, deneysel araştırma modeli kullanılmıştır. Deneysel çalışma yöntemi araştırma desenine uygun oluşu nedeni ile seçilmiştir. *Çalışma temel olarak iki aşamadan oluşmuştur:*

İlk aşama, Benlik Algısını Destekleyen Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı'nın programın geliştirilmesi; on iki hafta boyunca her günlük uygulamaları ayrıntılı biçimde içeren haftalık ve günlük planların yer aldığı öğretmen uygulama kitabının yazılması ve programın oluşturulması, çocuk kitaplarının ve aile katılım aktivitesi öneri formlarının hazırlanması, program şarkısının revizyonu aşamaları ile gerçekleşmiştir.

Program, 1995-1998 yılları arasında Tennessee-Martin Üniversitesi'nden Dr. Donald Demoulin tarafından 4-6 yaş çocuklarında benlik algısının ve okuma yazmaya ilişkin ön becerilerinin gelişimini desteklemeye yönelik olarak geliştirilen "Kendimi Seviyorum" (I Like Me) isimli programdan esinlenilerek (*yazardan gerekli izinler alındıktan sonra*) geliştirilmiştir.

Programın genel ve bunlara bağlı özel amaçları okul öncesi eğitiminin temel ilkeleri çerçevesinde Marmara Üniversitesi'nde görev yapan sekiz öncesi eğitim uzmanının görüş ve önerileri alınarak belirlenmiştir. Öncelikle on iki haftalık program boyunca her bir gün için uygulanacak aktivite örnekleri ve haftalık-günlük planların bulunduğu program kitabı Türk Okul Öncesi Eğitim Sistemine ve programın değişen amaçlarına uygun olarak yeniden yazılmıştır.

Bu süreçte, programın haftalık ve günlük planları ve uygulama önerilerinin yer aldığı bir *öğretmen rehber kitabı* da oluşturulmuştur.

Programda yer alan hedefler M.E.B.'nin 36-72 aylık çocuklar için öngördüğü amaçlara uygun olarak alınmış, anahtar kelimeler, etkinlikler, etkinliklerin sunuş ve kapanışı vb. tüm detaylar dahil olmak üzere program bütünüyle Türk Okul Öncesi Eğitim Sistemine uygun bir şekilde yapılandırılmıştır. Kısaca program esin kaynağı olan “Kendimi Seviyorum” programı Türk Kültürü ve eğitim sistemine uygun bir program olarak düzenlenmiştir.

İkinci aşama ise, deney ve kontrol gruplarının oluşturulması, tüm çocuk, anne ve öğretmenlere ön test çalışmasının yapılması, programın uygulanması, son testlerin yapılması şeklinde gerçekleşmiştir.

Deney grubuna program on iki hafta süresince, her gün yarım saat süre ile M.E.B. anasınıfı programına ek olarak uygulanmıştır. Uygulama araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir ve her aşaması ile ilgili çeşitli videolar görüntüler/fotoğraflar çekilerek belgelenmiştir. Uygulama akışı, açılış ve motivasyon, kitap çalışması, sohbet, oyun, pekiştirme ve kapanış şeklinde gerçekleşmiştir.

Kontrol grubunda ise on iki hafta süresince herhangi ek çalışma yapılmamış, Milli Eğitim Bakanlığı'nın 5-6 yaş grubu çocuklar için ön gördüğü yarım günlük hazırlık programına normal şekilde devam etmişlerdir. Program sonunda ölçekler deney ve kontrol gruplarına tekrar uygulanarak alınan sonuçlar karşılaştırılmıştır.

4. BULGULAR

Deney ve Kontrol Gruplarının Araştırmada Sürekli Değişken Ön-Son Test Puanları İçin Yapılan İlişkisiz Grup t Testi Sonuçları İle İlgili Bulgular:

Tablo 1. Deney ve Kontrol Gruplarının Araştırmanın Sürekli Değişken Ön test Puanları İçin Yapılan İlişkisiz Grup t Testi Sonuçları

Test	GRUP	n	\bar{x}	ss	Std. Hata	t	sd	p																																																				
Çocuk /Öz yeterlilik	deney	20	26,4500	2,0384	,4558	,559	38	p>,05																																																				
	kontrol	20	26,1000	1,9167	,4286				Çocuk/ Öz saygı	deney	20	32,3000	2,2734	,5084	-,276	38	p>,05	kontrol	20	32,5000	2,3056	,5155	Çocuk/ Benlik Algısı Toplam	deney	20	59,2500	1,9967	,4465	1,228	38	p>,05	kontrol	20	58,6000	1,2732	,2847	Aile/ Öz yeterlilik	deney	20	34,3000	2,7928	,6245	-,305	38	p>,05	kontrol	20	34,5500	2,3725	,5305	Aile/ Öz Saygı	deney	20	37,2500	2,7506	,6151	,914	38	p>,05	kontrol
Çocuk/ Öz saygı	deney	20	32,3000	2,2734	,5084	-,276	38	p>,05																																																				
	kontrol	20	32,5000	2,3056	,5155				Çocuk/ Benlik Algısı Toplam	deney	20	59,2500	1,9967	,4465	1,228	38	p>,05	kontrol	20	58,6000	1,2732	,2847	Aile/ Öz yeterlilik	deney	20	34,3000	2,7928	,6245	-,305	38	p>,05	kontrol	20	34,5500	2,3725	,5305	Aile/ Öz Saygı	deney	20	37,2500	2,7506	,6151	,914	38	p>,05	kontrol	20	36,4000	3,1187	,6974										
Çocuk/ Benlik Algısı Toplam	deney	20	59,2500	1,9967	,4465	1,228	38	p>,05																																																				
	kontrol	20	58,6000	1,2732	,2847				Aile/ Öz yeterlilik	deney	20	34,3000	2,7928	,6245	-,305	38	p>,05	kontrol	20	34,5500	2,3725	,5305	Aile/ Öz Saygı	deney	20	37,2500	2,7506	,6151	,914	38	p>,05	kontrol	20	36,4000	3,1187	,6974																								
Aile/ Öz yeterlilik	deney	20	34,3000	2,7928	,6245	-,305	38	p>,05																																																				
	kontrol	20	34,5500	2,3725	,5305				Aile/ Öz Saygı	deney	20	37,2500	2,7506	,6151	,914	38	p>,05	kontrol	20	36,4000	3,1187	,6974																																						
Aile/ Öz Saygı	deney	20	37,2500	2,7506	,6151	,914	38	p>,05																																																				
	kontrol	20	36,4000	3,1187	,6974																																																							

Aile/Benlik Algısı Toplam	deney	20	71,6500	3,5876	,8022	,613	38	p>,05
	kontrol	20	70,9500	3,6343	,8126			
Öğretmen/ Öz yeterlilik	deney	20	30,1500	4,4871	1,0033	-,222	38	p>,05
	kontrol	20	30,4500	4,0585	,9075			
Öğretmen/ Öz saygı	deney	20	35,5500	3,1535	,7052	,636	38	p>,05
	kontrol	20	34,9500	2,7999	,6261			
Öğretmen/ Benlik Algısı Toplam	deney	20	66,2000	4,9161	1,0993	-,491	38	p>,05
	kontrol	20	66,9000	4,0510	,9058			
MİHÖ Mat.	deney	20	29,9000	6,2987	1,4084	-,373	38	p>,05
	kontrol	20	30,5000	3,4565	,7729			
MİHÖ Fen	deney	20	10,3000	1,1743	,2626	,369	38	p>,05
	kontrol	20	10,1500	1,3870	,3101			
Hazırlık Ses	deney	20	4,5000	1,0513	,2351	,335	38	p>,05
	kontrol	20	4,4000	,8208	,1835			
MİHÖ Çizgi	deney	20	2,2500	,4443	9,934E-02	-1,648	38	p>,05
	kontrol	20	2,5000	,5130	,1147			
MİHÖ Labr.	deney	20	1,9000	,3078	6,882E-02	,000	38	p>,05
	kontrol	20	1,9000	,3078	6,882E-02			
MİHÖ Toplam	deney	20	48,8500	6,9908	1,5632	-,327	38	p>,05
	kontrol	20	49,4500	4,2855	,9583			
MASDU/ Akranla İlt.	deney	20	25,9000	3,3701	,7536	-,189	38	p>,05
	kontrol	20	26,1000	3,3230	,7430			
MASDU/Sosy.Dur. Uyg.Tepki	deney	20	17,9000	2,4039	,5375	,445	38	p>,05
	kontrol	20	17,5000	3,2200	,7200			
MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	deney	20	3,0000	,4588	,1026	,370	38	p>,05
	kontrol	20	2,9500	,3940	8,811E-02			
MASDU/ Sos. Yaş.Ger. Uyg Davranma.	deney	20	10,2000	2,4192	,5410	,372	38	p>,05
	kontrol	20	9,9000	2,6735	,5978			
MASDU/ Sosy.Çevr. Poz.Yakş.	deney	20	7,4500	2,2821	,5103	,290	38	p>,05
	kontrol	20	7,2500	2,0743	,4638			
MASDU/ Olumsuz sos.dur.tepki.	deney	20	5,7000	,9787	,2188	,165	38	p>,05
	kontrol	20	5,6500	,9333	,2087			
MASDU/ Toplam	deney	20	70,6500	7,3074	1,6340	,526	38	p>,05
	kontrol	20	69,4000	7,7215	1,7266			

Tablo 1'de de görüldüğü gibi, deney ve kontrol gruplarındaki çocukların Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği toplam ve alt ölçekleri, MİHÖ toplam ve alt ölçekleri ile MASDU toplam ve alt ölçekleri

N. Turaşlı, R. Zembat / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 1-16
N. Turaşlı, R. Zembat / Nevşehir University Journal of Social Sciences 2 (2013) 1-16

ön test puanları için yapılan ilişkisiz grup t testi sonuçlarına göre deney ve kontrol gruplarının istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Tablo 2. Deney ve Kontrol Gruplarının Araştırmanın Sürekli Değişken Son Test Puanları İçin Yapılan İlişkisiz Grup t Testi Sonuçları

Test	GRUP	n	- x	ss	Standart Hata	t	sd	p																																																																																																																																																																																																																																					
Çocuk/Öz yeterlilik	Deney	20	40,1500	1,7252	,3858	16,322	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	30,0500	2,1637	,4838				Çocuk/Öz saygı	Deney	20	42,3000	1,6890	,3777	11,962	38	p<,01	Kontrol	20	33,6000	2,7796	,6215	Çocuk/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,4810	,5548	20,567	38	p<,01	Kontrol	20	63,6500	3,2489	,7265	Aile/Öz yeterlilik	Deney	20	40,1000	1,8610	,4161	5,183	38	p<,01	Kontrol	20	36,6500	2,3232	,5195	Aile/Öz Saygı	Deney	20	42,5500	1,3169	,2945	4,140	38	p<,01	Kontrol	20	38,0000	4,7351	1,0588	Aile/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,0641	,4615	7,839	38	p<,01	Kontrol	20	75,1500	3,6168	,8088	Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448	Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260
Çocuk/Öz saygı	Deney	20	42,3000	1,6890	,3777	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	33,6000	2,7796	,6215				Çocuk/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,4810	,5548	20,567	38	p<,01	Kontrol	20	63,6500	3,2489	,7265	Aile/Öz yeterlilik	Deney	20	40,1000	1,8610	,4161	5,183	38	p<,01	Kontrol	20	36,6500	2,3232	,5195	Aile/Öz Saygı	Deney	20	42,5500	1,3169	,2945	4,140	38	p<,01	Kontrol	20	38,0000	4,7351	1,0588	Aile/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,0641	,4615	7,839	38	p<,01	Kontrol	20	75,1500	3,6168	,8088	Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448	Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01										
Çocuk/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,4810	,5548	20,567	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	63,6500	3,2489	,7265				Aile/Öz yeterlilik	Deney	20	40,1000	1,8610	,4161	5,183	38	p<,01	Kontrol	20	36,6500	2,3232	,5195	Aile/Öz Saygı	Deney	20	42,5500	1,3169	,2945	4,140	38	p<,01	Kontrol	20	38,0000	4,7351	1,0588	Aile/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,0641	,4615	7,839	38	p<,01	Kontrol	20	75,1500	3,6168	,8088	Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448	Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																								
Aile/Öz yeterlilik	Deney	20	40,1000	1,8610	,4161	5,183	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	36,6500	2,3232	,5195				Aile/Öz Saygı	Deney	20	42,5500	1,3169	,2945	4,140	38	p<,01	Kontrol	20	38,0000	4,7351	1,0588	Aile/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,0641	,4615	7,839	38	p<,01	Kontrol	20	75,1500	3,6168	,8088	Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448	Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																						
Aile/Öz Saygı	Deney	20	42,5500	1,3169	,2945	4,140	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	38,0000	4,7351	1,0588				Aile/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,0641	,4615	7,839	38	p<,01	Kontrol	20	75,1500	3,6168	,8088	Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448	Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																				
Aile/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	82,4500	2,0641	,4615	7,839	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	75,1500	3,6168	,8088				Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448	Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																		
Öğretmen/Öz yeterlilik	Deney	20	40,0000	1,8064	,4039	7,790	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	33,4000	3,3309	,7448				Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486	Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																
Öğretmen/Öz saygı	Deney	20	42,9500	,8870	,1983	7,619	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	37,0500	3,3478	,7486				Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566	MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																														
Öğretmen/Benlik Algısı Toplam	Deney	20	83,1000	1,6512	,3692	12,544	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	71,4000	3,8306	,8566				MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009	MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																												
MİHÖ Mat.	Deney	20	43,9000	2,3147	,5176	5,925	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	38,2500	3,5818	,8009				MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893	MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																										
MİHÖ Fen	Deney	20	13,7000	,4702	,1051	5,198	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	12,1000	1,2937	,2893				MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603	MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																								
MİHÖ Ses	Deney	20	7,9000	,3078	6,882E-02	7,985	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	5,7500	1,1642	,2603				MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000	MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																						
MİHÖ Çizgi	Deney	20	3,0000	,0000	,0000	1,000	38	p>,05																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	3,0000	,0000	,0000				MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02	MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																				
MİHÖ Labr.	Deney	20	2,0000	,0000	,0000	7,745	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	1,9500	,2236	5,000E-02				MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674	MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																																		
MİHÖ Toplam	Deney	20	70,6000	2,7606	,6173	4,346	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	61,0500	4,7736	1,0674				MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386	MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																																																
MASDU/ Akranla İlt.	Deney	20	33,6500	2,2070	,4935	5,640	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	30,9500	2,8557	,6386				MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258	MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																																																														
MASDU/ Sosy.Dur. Uyg.Tepki	Deney	20	24,5500	1,7313	,3871	16,322	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					
	Kontrol	20	20,4000	2,7985	,6258				MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																												
MASDU/ Kiş.Doy. Erteleme	Deney	20	4,0000	1,0260	,2294	11,962	38	p<,01																																																																																																																																																																																																																																					

MASDU/ Sos.Yaş.Ger.Uyg Davranma.	Kontrol	20	3,3500	,8127	,1817	20,567	38	p<.01
	Deney	20	15,8500	2,2308	,4988			
MASDU/ Sosy.Çevr. Poz.Yakş.	Kontrol	20	11,6500	2,7582	,6168	5,183	38	p<.01
	Deney	20	11,9500	2,5849	,5780			
MASDU/ Olumsuz sos.dur.tepki.	Kontrol	20	8,1500	2,1588	,4827	4,140	38	p<.01
	Deney	20	10,1500	2,1588	,4827			
MASDU/ Toplam	Kontrol	20	6,5500	1,3945	,3118	7,839	38	p<.01
	Deney	20	99,7000	6,0880	1,3613			
	Kontrol	20	81,1500	7,5343	1,6847			

Tablo 2 de görüldüğü gibi, deney ve kontrol gruplarının Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği (6 yaş) toplam ve alt ölçekleri ile MASDU toplam ve alt ölçekleri son test puanları İçin yapılan ilişkisiz grup t testi sonuçlarına göre, farkların tümü deney grubu lehine .01 düzeyinde anlamlıdır. MİHÖ ve alt ölçekleri sonuçlarına göre, çizgi alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunamamış, toplamda ise deney grubu çocukların son test puanı 70.6 iken kontrol grubundaki çocukların son test puanı 61.05 olarak belirlenmiştir ve bu farkların tümü .01 düzeyinde deney grubu lehine anlamlı bulunmuştur.

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Deney ve Kontrol Gruplarının Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği, Marmara İlköğretime Hazırlık Testi ve Marmara Duygusal Sosyal Uyum Ölçeği ölçeklerinden aldıkları ön ve son test puanları bakımından durumları ve karşılaştırma sonuçları;

Deney ve Kontrol Gruplarının Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği (6 yaş) toplam ve alt ölçekleri son test puanları için yapılan ilişkisiz grup t testi sonuçlarına göre, benlik algısı düzeyi açısından program uygulanan çocuklarda program uygulanmayan çocuklara göre .01 düzeyinde anlamlı farklar bulunmuştur, aynı zamanda program uygulanan çocukların, annelerinin ve öğretmenlerinin, çocuklarının benlik düzeylerini algılama seviyeleri de çocuklarla aynı noktada eşitlenmiştir. Kontrol grubunda bu eşitlenme söz konusu olmamıştır (Bkz.Tablo 2.).

Buna göre deney grubundaki çocukların benlik algısı düzeylerinde kontrol grubundaki çocuklara oranla program öncesine göre oldukça yüksek bir artış olduğu bu artışın da en üst düzeyde öz saygı boyutunda gerçekleştiği görülmektedir. Kontrol grubunun da on iki haftalık süre içinde benlik algısı

düzeylerinde az da olsa bir artış söz konusudur. Bu durum kontrol grubundaki çocukların da çalışma süresinde bir hazırlık programı içinde olmaları ile açıklanabilir. Ancak farklılık deney grubu lehinedir. Buna göre, deney grubundaki çocuklar benlik algısı düzeyleri bakımından programdan olumlu düzeyde etkilenmişler. Programın temel hedeflerinden biri olan çocuklarda benlik algısı düzeyini arttırma amacına ulaşmış ve bu açıdan etkililiğini ispat etmiştir. Aynı şekilde annelerin ve öğretmenlerin çocukların benlik gelişimi düzeylerine yönelik algıları da program öncesine oranla önemli bir artış göstermiştir. Bu artış gene benzer şekilde en üst düzeyde öz saygı alt boyutunda gerçekleşmiştir.

Deney ve Kontrol Gruplarının Marmara ilköğretime Hazırlık Testi toplam ve alt ölçekleri son test puanları için yapılan ilişkisiz grup t testi sonuçlarına göre, okula hazırlık becerileri düzeyi açısından program uygulanan çocuklarda program uygulanmayan çocuklara göre .01 düzeyinde anlamlı farklar bulunmuştur (Bkz.Tablo 2.).

Buna göre deney grubundaki çocuklar okula hazırlık becerileri bakımından kontrol grubundaki çocuklara oranla anlamlı ölçüde ilerleme göstermişlerdir. Kontrol grubundaki çocuklar da okula hazırlık becerileri bakımından belli bir ilerleme göstermişlerdir. Bu durum kontrol grubundaki bu çocukların da çalışma süresinde bir hazırlık programı içinde olmaları ile açıklanabilir. Ancak farklılık deney grubu lehinedir. İki grup arasında sadece testin çizgi boyutunda anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Bu durum da iki gruptaki çocukların zaten program öncesinde bu boyutta en üst puanları almış olmaları, aynı zamanda programın temel hedefleri ve dolayısıyla etkinlikleri içinde zaten böyle bir ögenin yer almaması ile açıklanabilir.

Deney grubundaki çocuklar okula hazırlık becerilerinden matematik, fen, ses, alanlarında oldukça farklı bir ilerleme göstermişlerdir. Özellikle kişiselleştirilmiş eğitim materyali uygulaması ve kafiye kullanımı gibi ek motiflerin, okula hazırlık becerileri içinde ses alanına ayrıca olumlu bir destek yaptığı da görülmektedir.

Deney ve Kontrol Gruplarının Marmara Duygusal Sosyal Uyum Ölçeği toplam ve alt ölçekleri son test puanları için yapılan ilişkisiz grup t testi sonuçlarına göre, sosyal duygusal uyum düzeyleri açısından program uygulanan çocuklarda program uygulanmayan çocuklara göre .01 düzeyinde anlamlı farklar bulunmuştur (Bkz.Tablo 2.).

Bu sonuçlara göre, deney grubunda bulunan çocuklar duygusal-sosyal uyum düzeyi bakımından kontrol grubundaki çocuklara oranla anlamlı ölçüde ilerleme göstermişlerdir. Kontrol grubundaki çocuklar da duygusal-sosyal uyum düzeyi bakımından belirli ölçüde ilerleme göstermişlerdir. Bu durum kontrol grubundaki bu çocukların da çalışma süresinde bir hazırlık programı içinde olmaları ile açıklanabilir. Ancak

farklılık deney grubu lehinedir. Bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda, genel ve özel (haftalık-günlük) amaçları ve hedef davranışlar bakımından, birçok duygusal-sosyal öğeyi barındıran ve destekleyen programın, bu açıdan etkisini ispat ettiği söylenilebilir. Aynı zamanda benlik algısı ile sosyal duygusal uyum arasında karşılıklı bir ilişki olduğu sonucu çıkarılabilir. Bu konu ile ilgili yapılan çeşitli çalışmalar araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir:

Demoulin (1997a) tarafından yılında gerçekleştirilen bir araştırmada çocuklarda benlik algısını ve okula hazırlık becerilerini desteklemeye yönelik “Kendimi Seviyorum” programı 653 anaokulu öğrencisine uygulanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Bu araştırmanın da çıkış noktası olan bu çalışmada oldukça benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Söz konusu çalışmada, genel benlik algısı, tüm benlik algısının 30 puanlık ölçekte 18.33 olan ön test ortalama puanı, 12 haftalık “Kendimi Seviyorum” programından sonra; 19.60’ye yükselmiştir (ortalama son test puanı).Ön test/ son test skorlarına yapılan ilişkisiz grup testi sonuçlarında .01 düzeyinde farklılıklara rastlanmıştır. Demoulin (1997a) tarafından yapılan bu çalışma çocuklarda program sonunda genel benlik algısında, öz sayı ve öz yeterlilik alt boyutlarında anlamlı bir artış olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuç araştırmamızın sonuçlarını birebir desteklemektedir.

Ülkemizde yapılan bir çalışma Yukay (2003) tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmacı tarafından geliştiren “Sosyal Beceri Eğitimi”, ilköğretim 3. sınıf öğrencilerinden oluşan 30 kişilik bir grupla (15 deney/15kontrol) çalışılmış ve etkisi ölçülmüştür. Çalışmada çocukların sosyal beceri gelişimlerini takip etmek üzere “Okul Sosyal Davranış Ölçekleri” benlik algısı gelişimini ölçmek üzere ise yine Pier-Harris’in Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma sonuçları bulgularımızı destekler niteliktedir. Buna göre, yapılan grup çalışması sonucunda, sosyal beceri eğitimi alan grubun almayan gruba oranla sosyal beceri puanlarında ve benlik algısı puanlarında önemli bir artış olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma da benzer şekilde sosyal beceriler ve uyum ile benlik algısı arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koymakta ve araştırmamızın bu yöndeki bulgularını desteklemektedir.

Tüm bu araştırma bulgularına ve yapılan farklı çalışmaların benzer sonuçlarına dayanarak, “Benlik Algısını Desteklemeye Yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı”nın var olan bir hazırlık programı içine 12 hafta süre ile monte edilerek uygulandığında;

6 yaş grubu çocuklarda benlik algısını olumlu yönde geliştirdiğini,
öz saygı ve öz yeterlilik boyutlarında desteklediğini,

kişiselleştirilmiş eğitim materyali kullanması nedeni ile bir yandan çocukların benlik algılarını desteklerken bir diğer yandan anlama-hatırlama- ses ve dil becerileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, programda yer verilen sayı, rakam tanıma, neden-sonuç ilişkisi kurma, çizgi çalışmaları vb. unsurların fen, matematik, çizgi gibi okula hazır oluş becerileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu, programın amaçları ve konuları içinde büyük bir ağırlık verilen yardımlaşma, paylaşma, işbirliği, kurallara uyma, empati vb. unsurların çocukların sosyal-duygusal uyum becerileri üzerinde önemli etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

- Bayhan, S.P. Arthan, İ. (2004). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*, İstanbul: Morpa
- Berk, L. E. (1997). *Child Development*, U.S.A: Allyn and Bacon.
- Cohen, D. And Rudolph, M. (1997). *Kindergarten And Early Schooling*, U.S.A. By Prentice-Hall.
- Demoulin, D.F. (1997). Developing Positive Neuro-Associations And Self-Concept Through A Personalized Reading Program For Kindergartners. *Reading Improvement H.W. Wilson, Educ.* 33(1), 205-210.
- Demoulin, D.F. (1998). Reading Empowers Self-Concept. *Kappa Delta Pi Record*, 35 (1), 28-31.
- Demoulin, D.F. (1999). A Personalized Development Of Self-Concept For Beginning Readers. *Journal Of Education*, 120 (1),14-16
- Demoulin, D.F. (2000a). I Like Me: Enhancing Self Concept in Kindergarten-age Children Through Active School/Business Partnerships. *NASP Communiqué*, 27(8), 90-95
- Demoulin, D.F. (2000b). “ *Complete Summary Of a Four-Part Research Project For The I Like Me Program*”. U.S.A: Department Of Educational Studies University Of Tennessee-Martin, Tn 38222
- Güven, Y., Önder A., Sevinç M., Aydın O., Balat G.U., Palut B., Bilgin H., Çağlak S., Dibek E. (2004). MASDU Sosyal Duygusal Uyum Ölçeği'nin Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. 1. *Uluslararası Arası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı, s Ya-Pa*. İstanbul
- Katz, L.G. (1995). Readiness: Children and Their Schools., Ellen N.Junn, Chris J.Boyatzis (Ed), *Child Growth And Development*, (s.68-74)The Dushkin Publishing Group, USA
- Lau S., Siu C., Chik M.P. Y.(1998), The Self-Concept Development of Chinese Primary Schoolchildren: A Longitudinal Study. *Childhood: A Global Journal of Child Research* 5(1),69-97.
- Oktay, A. (1999). *Yaşamın Sihirli Yılları Okul Öncesi Dönem*, İstanbul: Epsilon yayınları

- Oktay, A., Unutkan, Ö. (2003). İlköğretime Hazır Oluş ve İlköğretimle Okul Öncesi Eğitimin Karşılaştırılması. Müzeyyen Sevinç (Ed), *Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar*, (s.145-153) Morpa Yayınları, İstanbul.
- Oktay, A., Unutkan, P.Ö. (2003). *İlköğretime Hazır Oluş ve İlköğretimle Okul Öncesi Eğitimin Karşılaştırılması*. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar, Morpa Yayınları, İstanbul.
- Önder, A. (1997). *Küçük Çocuklar İçin Kendilik Algısı Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması Ve Okul Öncesi Çocuklarında Kendilik Algısının Yaş Cinsiyet Premature Doğma Ve Okula Devam Etme Süresine İlişkin Olarak İncelenmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.
- Space, G. D.; Space, E. B. (1986). *Reading In The Elementary School*, U.S.A: Allyn and Bacon.
- Turaşlı, N.K. (2006). "6 Yaş Grubu Çocuklarda "Benlik Algısını Desteklemeye Yönelik Sosyal-Duygusal Hazırlık Programı" nın Etkililiğinin İncelenmesi", Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İlköğretim Ana Bilim Dalı, Okul Öncesi Öğretmenliği Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Unutkan, Ö., Oktay, A. (2004).Marmara İlköğretime Hazır Oluş Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Standardizasyonu. 1. *Ulusal Arası Okul Öncesi Eğitim Kongresi Bildiri Kitabı*, (s.148-152), Ya-Pa yayınları, İstanbul.
- Wigfield, A E.; Pintrich,P.R.(1996). Development Between The Ages of 11 and 25. D. Berliner R. Calfee,(Ed.), *Handbook Of Educational Pyshology*,(s.148-185), New York: Macmillan.
- Wigle, S.E.;Demouilin,D. F. (1995). "Inclusion in a General Setting and Self-Concept". www.droutprevention.org/publica/fultexjournal/journatrsk.html.
- Woolfolk, A. E. (1998). *Educational Psychology*, Allyn and Bacon; U.S.A.
- Yukay, M. (2003). *İlköğretim 3. Sınıf Öğrencilerine Yönelik Sosyal Beceri Programının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüksel, G. (2003), İlköğretim Öğrencilerinin Gelişim Alanları, Gelişim Alanlarının İşaretçisi Olan İhtiyaçlar ve Geliştirilmesi Gereken Beceriler: Bu Süreçte Rehber Öğretmenin İşlevleri: Kurumsal Bir İnceleme. *Milli Eğitim Dergisi*, 159 (3).

NEVŞEHİR'İN AVANOS İLÇESİ, UÇHISAR VE GÖREME BELDELERİNDE EVLİLİK MERASİMLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Parvana BAYRAM

Gazi Üniversitesi, Polatlı Fen Edebiyat Fakültesi

pervane32@yahoo.com

ÖZET

Toplumların devamı ve sürekliliği açısından aile, önemli bir kavramdır. Ailenin kurulması toplumumuzda evlilikle gerçekleşmektedir. Evlilik, insan hayatının önemli dönüm noktalarından olup yeni kurulan bir yuva ile toplumda bir ailenin daha temeli atılmış olur. İnsanoğlu evlenerek toplumda yeni bir statü kazanır ve bundan sonra kendi sorumluluklarını yüklenir.

Nevşehir'deki evlilik törenleri kız beğenme veya kız arama geleneği ile başlayıp kız arkasından gitme ile son bulur. Bu süreçte, görücülük, nişan, pazarlık bozma, kız başı yıkama, kına, bayrak asma, esvap giydirme, gelin alma vb. uygulamalar gerçekleştirilir.

Günümüzde, bilişim teknolojilerinin baş döndüren hızı sonucunda dünyanın en ücra köşesindeki bir yenilik, bir gelişme dünyanın öbür köşesinde duyulmuş ve kültür taşıyıcılığı görevini artık sinema, medya, müzik gibi görsel ve işitsel malzemeye dayalı unsurlar üstlenmiştir. Hal böyle olunca, eski gelenek ve göreneklerin uygulanmasında sıkıntı yaşanmaktadır. Bu gelenek ve göreneklerin bazıları dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Nevşehir'de de unutulmuş ve eski düğünlere ait bir takım uygulamalar kaybolmaya yüz tutmuştur.

Makalede, önce Nevşehir merkezdeki düğün gelenekleri taranmış, sonra Avanos ve Avanos'a bağlı bazı köylerdeki, Uçhisar ve Göreme'deki düğünler araştırılmış ve bu beldelerdeki evlilikle ilgili gelenekler hakkında kronolojik olarak bilgi verilmiştir.

Anahtar kelimeler: düğünler, gelenek ve görenekler, saha araştırması.

WEDDING CEREMONIES IN THE TOWNS AVANOS, GÖREME AND UÇHISAR OF NEVŞEHİR REGION

ABSTRACT

Family is important for the maintenance and sustainability of a society. Family is built through marriage. Marriage is an important milestone in a human life

* Bu makale, Nevşehir Üniversitesi, 2010/24 numaralı ve *Nevşehir'in Avanos, Uçhisar, Göreme Yöresindeki Evlilikle İlgili Gelenek ve Göreneklerle Azerbaycan'ın Aksu, Şamahı, İsmayılı Bölgelerindeki Evlilikle İlgili Gelenek ve Görenekler Arasındaki Benzer ve Farklı Yönler* başlıklı Bilimsel Araştırma Projesi verilerinden hareketle yazılmıştır.

and it only lays the foundation of the family life. A human obtains a new status in the society and is given special responsibilities by being married.

The wedding ceremony in Nevşehir begins with "looking for the girl" and ends with "visiting the girl's family in order to ask for her hands in marriage." This process includes the practices such as görücülük "inspecting marriagable girl", engagement, pazarlık bozma "to infringe the negotiation or bargain", kız başı yıkama, kına "mehndi ceremony", bayrak asma "to fly a flag", esvap giydirme "to clothe the girl", gelin alma "to wife" and etc.

Nowadays, when a news in the back of beyond can, as a result of dazzling speed of the information technologies, easily fly about to the other end of the world in a short duration of time, the duty of transferring cultural heritage can be conveyed by the audio-visual components like cinema, media, and music. Therefore, there appears a difficulty in maintaining the old traditions and rituals. As it occurs in the most places of the world, most of the old traditions related to the wedding start fading in oblivion in Nevşehir as well.

This article investigates the wedding ceremonies in the city Nevşehir in the first place and then the weddings in some parts of Avanos, Uçhisar and Göreme. It gives chronologic information about the wedding ceremonies in abovementioned towns.

Keywords: weddings, customs and traditions, field research.

1. GİRİŞ

İç Anadolu Bölgesinde bulunan Nevşehir, doğal ve tarihi güzellikleri ile meşhurdur. Nevşehir'in çeşitli yerlerinde üretilen çanak-çömlek, halı-kilim ve oniks taşı işlemeciliği, Nevşehir'e has kabak çekirdeği ve patates, bölgenin önemli geçim kaynaklarıdır. Tarihi geçmişi olan ve inançla kültürün sentezinden oluşan ahilik geleneğinin devamı olarak bu sanatlar günümüzde de bölgede varlığını korumaktadır. Günümüz şartlarında bölgedeki birçok geleneksel uğraş, kültür ürünleri çağın gelişmelerine paralel olarak değişim geçirmektedir. 1980 sonrası turizmin yaygınlaşmasıyla birlikte diğer uğraşlarda azalma veya artma görülmektedir. Son 30 yılda, gelişen balon turizmi bölgenin geçim kaynakları arasında yerini almıştır. Hava alanına da sahip olan Nevşehir'e her yıl dünyanın çeşitli ülkelerinden yüz binlerce turist gelmektedir. Turistler daha çok erken dönem Hristiyanlığın yayılıp gelişmesinde etkili olan kayalara oyulmuş kiliseleri ve tarihi güzellikleri seyretmek için bölgeye akın etmektedir. Bu yönüyle Nevşehir, aynı zamanda, inanç turizminin de merkezlerinden sayılmaktadır. Hacı Bektaş Veli hoşgörüsü çerçevesinde hayata ve dünyaya bakış tarzı şekillenen bölge insanı, turistlere de aynı hoşgörü, sevecenlik ve misafirperverlik ile yaklaştığından yabancı turistlerin bölgeye ziyareti süreklilik arz etmektedir.

Önemli sözlü ve görsel kültür ürünlerine de sahip olan bölge halkı, tarihî süreçte şekillenmiş olan gelenek ve göreneklerini koruyup saklayarak

sonraki nesillere devretmiştir. Bunlardan en önemlisi evlilik ve evlilikle ilgili gelenek ve göreneklerdir.

Özellikle son 30 yıl içerisinde, küreselleşme süreci ile birlikte kültürlerin hallaç pamuğu gibi harmanlandığı görülmektedir. Artık güçlü olan, ayakları yere sağlam basan kültürler diğerleri arasından sıyrılıp çıkmakta ve yaşayabilmektedir. Bu harmanlanma sırasında, asırlardır devam eden gelenek ve görenekler yitip gitmektedir. Yaşanan her toplumsal değişimle birlikte birçok gelenek de kaybolup gitmeye mahkûmdur.

Çalışmada, önce Nevşehir merkezdeki düğün gelenekleri tarandıktan sonra Avanos, Avanos'a bağlı bazı köyler, Uçhisar ve Göreme'deki düğünler araştırılarak sözlü kaynaklar derlenmiş ve konuyla ilgili yazılı kaynaklar incelenmiştir.

Bu çalışma ile gelecek nesillerin Nevşehir'de unutulmaya yüz tutan düğün gelenekleri ile ilgili bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

2. NEVŞEHİR'DE DÜĞÜNLERİN YAPILMA ZAMANI

Eskiden daha çok hasattan önce veya buğday hasadı ile bağ bozumu arasında; ya da hasat toplanıp ürün kaldırıldıktan, bağ bozumu yapıldıktan sonra özellikle sonbaharda gerçekleştirilen düğünler, günümüzde genellikle yazın yapılmaktadır. Bunun sebebi sosyal, ekonomik şartlardan, özellikle gurbetçilerin ve il dışında olanların yazın izne gelmesindedir. Ağırlıklı olarak havaların ısınması, yurt dışında ve şehir dışında akrabaları olanların yaz aylarında izne çıkmasından dolayı düğünler genellikle yazın yapılır. Bunun yanı sıra diğer zamanlarda yapılan düğünler de vardır.

Evlenecek erkek, önceleri evlenmek isteğini sözlü olarak anne babasına iletmeye ar ettiğiinden bu arzusunu çeşitli yöntemlerle ailesine duyurmuş. Babasının ayakkabısına çivi çakmak, su doldurmak ve yemeğe kaşık dikmek şeklindeki bu uygulamalar, günümüzde neredeyse hiç kullanılmaz (Mert, 2011: 16).

Eskiden kızlar için evlilik yaşı 12-13 olsa da günümüzde 16 yaşından küçük kızlar artık hiç evlendirilmemektedir. Nevşehir'de kızların ortalama evlenme yaşı ise 17-18 ve üstü olarak bilinir. Erkekler ise daha çok para kazanmaya başladıktan, askere gidip geldikten ve bir takım ekonomik sorumlulukları yerine getirebildikten sonra evliliğe hazır sayılırlar ki bu da ortalama 22 yaş ve üzeri demektir.

Oğlunu evlendirmek isteyen aile, asil, iyi huylu, iyi soylu, güzel bir gelin adayı arar. Önceden görücüler vasıtasıyla gerçekleştirilen bu işlemle birlikte kapı kapı gezerek evlenecek gelin adayı arama geleneği de Nevşehir'de yaygındır ve hâlâ canlılığını korur. Günümüzde görücülük usulü

devam etmekle birlikte, daha çok gençler birbirlerini beğenip sonra bir biriyle anlaşarak evlilik yapmaktadırlar.

Bölgedeki düğünler; düğün süresi, düğünlerdeki uygulamalar ve bu uygulamalardaki bazı değişiklikler, düğün sırasında oynanan oyunlar ve bunlar arasındaki farklılıklar dışında genellikle aynı olup çok zengindir. Bu uygulamalar aşağıdaki alt başlıklar halinde değerlendirilebilir:

3. NEVŞEHİR'DE EVLİLİKLE İLGİLİ GELENEK VE GÖRENEKLER

Türkiye'de düğün gelenekleri bölgelere göre çeşitlilik arz eder. Orta Anadolu kültürü çerçevesinde bölgenin düğünlerinin kendine has özellikleri bulunmaktadır. Nevşehir düğünlerini başlangıçtan bitimine kadar genel olarak aşağıdaki başlıklar halinde tasnif edebiliriz:

- a) Kız Görme, Kız Beğenme veya Kız Arama
- b) Görücülük
- c) Kız isteme
- ç) Söz Bağlama veya Tutu Verme
- d) Nişan-Şerbet
- e) Düzen Bozma
- f) Okuntu Çıkarma
- g) Düğün-Bayrak Kaldırma veya Bayrak Dikme
- ğ) Güvey giydirme- Güvey Donatma, Esvap Giydirme veya Nahl Övme
- h) Kız Başı Yıkama, Yunak veya Hamam
- ı) Kına Gecesi veya Övülme
- i) Tan Davulu veya Seher Davulu
- j) Seysana
- k) Saçı
- l) Gelin Alma-Karınca Yürüyüşü
- m) Kâkül Kesme veya Gâle
- n) Böğür Kaldırma
- o) Kız Arkasından Gitme

3.1. Kız Görme, Kız Beğenme veya Kız Arama

Oğlunu evlendirmeye karar vermiş aile, aklında tanıdığı bir kız varsa onu istemeye gider. Eğer böyle bir aday yoksa öncelikle eşe dosta haber salınır, bundan da bir sonuç çıkmazsa oğlan annesi kapı kapı gezerek kız aramaya çıkar.

Avanos'a has olan Binnik ve Hıdırellez şenlikleri de kız görme ve beğenme açısından önemlidir (İşcen, 2011: 15). Hıdırellezden farklı olarak Binnik eğlenceleri genellikle Ağustos sonunda başlayıp Eylül sonuna kadar devam eder. Binnikler, evlenmek isteyen, oğluna kız arayan aileler için önemli bir fırsattır. Ayrıca halkın kaynaşması ve yardımlaşması açısından da sosyal öneme sahiptir. Binnik kelimesi pikniği çağrıştırırsa da Farsçadaki görmek anlamında olan “bîn” kelimesini de çağrıştırmaktadır. Avanos'ta bilinen meşhur binnik yerleri Karşıbağ, Eseböğü (Esat önü) Derinöz, Alpış ve Çayağıl binnikleridir (K.K.1). Bu yerler, Avanos'un meşhur üzüm bağlarının bulunduğu yerlerdir (İşcen, 2011: 32). Hıdırellezde ve binniklerde genç kızlar erkekleri, erkekler de genç kızları görür, aileler birbirlerini tanır ve böylece evliliğe kapı aralanır.

3.2. Görücü Gitme

Çevreden uygun bir aday bulunduğunda ailenin kadınları, genellikle damat adayının annesi, ablası veya bir yakını, yanına mahalledeki veya ailedeki tecrübeli, ağzı laf yapan birkaç kadını da alarak beğenilen kıza görücü gider. Bu sırada kadınlar kızı inceler, ailesini, güzelliğini, hal ve tavırlarını, temizliğini gözden geçirirler. Hatta bazen bu kadınlardan birisi gelin adayının hamarat olup olmadığını tespit etmek için “Kızım, elimin şurasında bir yara oldu, ilaç için örümcek ağı getiriver de üstüne koyayım.” der. Eğer kız örümcek ağını evin bir yerinden bulup getirirse “Bu kız pasaklıdır, evi doğru dürüst süpürmüyor bile!” diye düşünür ve o kıyı almaktan vazgeçerler. Kız, “Yok efendim, bizim evde örümcek ağı ne gezer” derse, “Tamam bu kız titiz, aynı zamanda akıllı ve kurnazdır.” gibi olumlu izlenimler edinilir (K.K.17).

Kız evinin oğlan evine gönlü varsa görüçülere ılımlı davranılır, eğer istemiyorlarsa kızlarını göstermezler ve çeşitli bahanelerle geri çevirirler. Sonuç olumlu olursa en kısa zamanda kız istemeye gidilir.

3.3. Kız İsteme

Kız beğenildikten sonra erkek evinden birkaç kişi- bunlar genellikle erkek olur- kıyı istemeye giderler. Kız evinin erkekleri bunları karşılar. Hal hatırdan sonra geliş amacı açıklanır ve oğlanın babası kıyının babasına “Allah'ın emri, Peygamberin kavli ile kıyınız falancayı oğlum falancaya istiyorum.” der. Kıyının ailesi düşünmek, akrabalara danışmak için birkaç gün mühlet ister. Kız tarafının cevabı olumlu ise bir şekilde oğlan evine haber edilir.

3.4. Söz Kesme, Gönül Eminliği Alma veya Tutu Verme

Erkek tarafından birkaç erkek, kız evine söz kesmeye giderler. Kız tarafı “gönül eminliği” için erkek tarafına bir çift çorap, mendil veya tülbent verir. Böylece söz kesilir.

Eskiden oğlan tarafı, söz kesmeye giderken yüzük, yemeni veya terlik götürürmüş. Buna “tutu verme” denir. Günümüzde çiçek ve çikolata da götürülmektedir. Nişana kadar kıza bunların dışında bir şey alınmaz (K.K.6).

3.5. Nişan

Söz sırasında nişan günü de konuşulur ve uygun görülen bir günde iki tarafın akrabaları toplanarak nişan töreni yapar. Nişanda şerbet ikram edilerek yüzük takılır. Bu özel bir şerbettir. Büyük tencerelerde karanfil kaynatılıp şerbet yapılır ve renk vermesi için şerbete pembe renkli gıda boyası katılır. Soğuyan şerbet bardaklara konur ve yüzük takıldıktan sonra şerbet dağıtılır. Önce kızla erkeğe daha sonra diğer misafirlere ikram edilir. Eskiden damat nişana gitmezmiş. Bir tepside sürahiye bu şerbetten konarak üzeri beyaz bir tülbentle kapatılır ve damadın arkadaşları vasıtasıyla evde müjdeli haberi bekleyen damada bahşiş karşılığı gönderilirmiş. (Bu gelenek daha çok Uçhisar’da yaygındır). Nişan sırasında erkekler ve kadınlar ayrı odalarda otururlar. Nişanda eğlence karakterli uygulamalar da yapılır. Ailenin ileri gelenleri, gelinle damat adayı bardakları aldıktan ve şerbeti içtikten sonra tepsiye bahşiş bırakırlar. Eskiden damat nişana gelmediği için oğlan evinin ileri gelenleri tepsiye bahşiş atarmış. Nişan sırasında uygulanan eğlencelerden biri de şöyledir:

Bardaklardan birine para atılır, bu paranın kimin bardağından çıkacağı büyük bir merak ve eğlence konusu olurmuş. Eskiden bütün düğün ve eğlenceler insanların müstakil evlerinde konu komşusuyla birlikte yapılır, salon tutma hiç olmazmış (K.K.17).

Nişandan sonra erkek tarafı kız evini sık sık ziyaret eder ve birbirinin huyunu suyunu öğrenir. Ziyaret sırasında ailenin durumuna göre gelin kıza çeşitli hediyeler de getirilir. Sonunda iki taraf konuşarak düğün gününü belirler (K.K.5).

Nişanda yüzükler takıldıktan sonra geline alınan kıyafet ve altınlar misafirlere gösterilir. Çamaşırların büyük kısmı alınır, bohçalar hazırlanır ve kurdele ile bağlanırmış. Alınan hediye ve eşyalar genelde açılıp kız evine gösterilirmiş (K.K.14).

3.6. Düzen Bozma veya Pazarlık Bozma

Düğünden bir ay veya duruma göre bir hafta önce **düzen bozma** veya **pazarlık bozma** yapılır. Bunun için iki taraf da çarşıya giderek erkek tarafı gelinin kıyafetlerini, altınlarını, kız tarafı da damadın kıyafetini, çeyizini alır. Her iki taraf çeyiz için alacakları kumaşı, yünü vb. belirleyerek

alıp kız evine bırakırlar. Kız evi bunlarla kızın çeyizini hazırlar. Alınan eşyalar bavullara konur. Konu komşuya, dost tanıdıklara gösterilir (K.K.15).

3.6.1. Kıza Alman Kıyafetler

Genellikle orta halli aileler geline en az üç çift terlik, üç çift ayakkabı, on adet kıyafetlik kumaş, en az beşi düz beyaz kenarları işlemeli, beşi ise desenli kenarları işlemeli yemeni, gelinin iş yaparken giyinmesi için **dimi** denen renkli şalvar, onun üstüne acem gömleği denen uzun kollu gömlek, üstüne özenle dikilmiş önlük ve başka kıyafetler alırlar. Hali vakti yerinde olanlar bu sayıyı daha da artırabilir. Geline eskiden bileklik değil, **kremise** denen altın paralar takılır. Bunun rayıcı de en az beş tane olup duruma göre 12-15 veya 20 tane olabilir. Altınlar, takılar genellikle beşi birlik, bir beşi birlik artı dört kremise, üstü mavi taşlı küpe, güllü yüzük ve güllü küpe, telkâri işlenmiş küpe ve yüzüklerden oluşurmuş (K.K.3). Daha sonra bunun yerine 1-2 metrelik altın zincir yaptırma, ondan sonra ise bilezik, özellikle arpalı bilezik ve diğer çeşitlerini yaptırma geleneği yaygınlaşmıştır. Gelinlik, eskiden bildiğimiz şekliyle beyaz olmazmış. Gelinin evlendikten sonra özel günlerde de giyebileceği renkli şık bir kumaş alınır ve bundan elbise, üstüne de duvak yapılır. Nişanda hep oğlan tarafının aldığı giysiler giyilir. Birkaç elbise dışında alınanlar genellikle kumaştır. İlerleyen yıllarda gelin bu kumaşlardan zevkine ve vücuduna göre kıyafet diktirerek giyermiş (K.K.1).

Her evin bir tandır evi olduğundan ve gelin geldikten hemen sonra ev işlerine el atması beklendiğinden ona özel iç dimisi, yakasız, kolları lastikli Acem gömleği, bunların üstüne giyeceği dizliği diktirilir ve bunlar pazarlıkta bütün gelinlere mutlaka alınır (K.K.17).

Erkeğe alınan kıyafetler ise iç çamaşırı, çorap ve mendil de dâhil olmakla güzel bir kıyafet takımı olurmuş.

3.6.2. Çeyiz

Çeyiz olarak yapılan yorganların yününü ve astarını kız evi, dışını ise oğlan evi alır, dikip hazırlama işini kız evi üstlenir. Evlenecek genç kızlar yorgan kaplama yaparlarmış. İpek yorgan çeyizin olmazsa olmazlarındanmış ve beğenilen renklere göre sırtırlarmış. Nevresim vb. eşyaları oğlan evi alır. Çeyiz geldiğinde kadınlar ve kızlar hem geline hem de çeyizine bakmaya giderlermiş. Genellikle el işleri, dantel ve kırlentler, oymalı yemeniler çok meşhurmüş. Bir kızın çeyizinde en az 10 tane beyaz, 10 tane renkli ve hepsi boncuk oyalı işlenmiş tül bent olurmuş. Bölgede halıcılık meşhur olduğu için doğal renklerle yün iplerden örülmüş göz alıcı halılar çeyizin önemli unsurlarındanmış (K.K.2). Bir kızın çeyizinde en az 2 veya üç tane halı mutlaka bulunmalıymış.

Günümüzde Nevşehir'in bazı köylerinde ve eski mahallelerinde eski usullerle çeyiz hazırlama geleneklerinin çok cüzi bir kısmı kalmıştır (K.K.17).

3.7. Okuntu Çıkarmak

Düğün öncesi düğün sahibi okuyucu çıkartır. Bazı bölgelerde bu işi daha çok tellallar yapmaktayken birçok yerde okuyucu çıkarılmış, daha sonra ise bu iş hoparlöre devredilmiştir. Günümüzde daha çok davetiye dağıtma yöntemiyle düğün etrafa duyurulur. Köylerde okuntu çıkarma geleneğini hâlâ devam ettirenler bulunmaktadır. Okuyucu köyün veya beldenin en fakirinden seçilir. Bazen kadın olmasına özen gösterilir. Sırtına iki gözlü bir heybe verilir. Bu heybede kuruyemiş ve kuru üzüm, duruma göre akide şekeri vb bulunur. Okuyucu kadın tek tek kapılara giderek ev sahibini çağırır, düğün davetini ileterek heybesinden birer avuç kuru yemiş ve şekeri ev sahibine verir (K.K.7). Ev sahibi de karşılığında bu kişiye un, bulgur, nohut, buğday, peynir vb. azıklardan vermiştir. Okuyuculuk yapan şahıs bu azıklarla bazen iki üç aylık veya bir yıllık rızkını çıkarabiliyormuş (K.K.3).

4. DÜĞÜN

Belli bir süreden sonra düğün günü ayarlanır. Genelde gelin almanın çarşamba veya perşembe olması makbuldür. Önceden düğünler hafta sonuna hiç konmazmış. Günümüz şartlarında bölgedeki düğünler genellikle cuma günü başlayıp pazar günü biter.

Nevşehir'de **bayrak kaldırma** veya **bayrak dikme** töreni ile düğünün başladığı halka ilan edilir. Eskiden düğünler bir hafta olurmuş. Sonraki yıllarda zamanla beş, sonra ise 3 güne inmiştir. Günümüzde düğünler en fazla iki gün sürer. Şehirlerde ise yarım gün içerisinde başlayıp biter. Eskiden daha çok salı günü başlayan düğün merasimi sonradan perşembe veya cumadan başlatılmıştır. Günümüzde ise daha çok cuma akşamı veya hafta sonları düğün yapılır. Bu gelenek ilçe ve köylere göre değişiklik arz etmektedir. Göreme'de bu âdetin daha çok cumartesi günleri, diğer yerlerde salı veya diğer günlerde başladığı tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirmek gerekirse düğünler; pazartesi başlayıp salı, çarşamba, perşembe günleri biten veya cuma günü başlayıp cumartesi, pazar, pazartesi günleri arasında devam eder (Mert, 2011: 19). Avanos'ta ise daha çok salı günü başlayıp cuma günü biter (İşcen, 2011: 16). Çok aşamalı ve çeşitli faaliyetleri içeren Nevşehir düğünlerini aşağıdaki başlıklar altında sıralayabiliriz:

4.1. Bayrak Dikme veya Bayrak Kaldırma

Salı günü sabah namazından sonra camide bayrak duası yapılır ve seçilen bayraktar, bayrağı alıp **guvabaşı** (güveyi başı) yapılan evde yüksek bir yere diker. **Bayraktar** bu düğünde çok önemlidir. Düğünün birçok organizasyonu, damadı ağırlama, düğünü yönetme, bayrağı ve damadı koruma işleri ona havale edilir. Erkek evinde erkeklere kahvaltı verildikten sonra davul, zurna, klarnet çalınarak eğlenilmeye başlanır.

Göreme’de bir gün önceden kesilen inek etinden gece boyunca yahni yapılır. Sabah pilavla birlikte bu nohutlu yahni, önceden hoparlörle düğüne davet edilen kasaba halkı tarafından afiyetle yenir (K.K.14). Aynı şekilde ilk gün, Avanos ve Uçhisar’da da düğün için çeşitli hazırlıklar yapılır. İlk gün yemek yenir (K.K.10).

4.2. Kız Başı Yıkama, Yunak veya Hamam

Genellikle salı günü, kız evinde **kız başı yıkama** töreni yapılır. Erkek evinden bir grup kadın, kız davul zurna eşliğinde kız evine gider. Uçhisar’da, Avanos’ta ve köylerinde kız başı yıkamaya daha çok **hamam** veya **yunak** denmektedir. Orada biraz çalıp eğlendikten sonra çalgıcı takımı oradan ayrılır ve kadın kadına eğlence başlar. Eskiden ender de olsa bazı aileler, **köçek** denilen erkek dansöz oynatmış. Bunlar ellerinde zilleri ve renkli etekleriyle oynamış (K.K.19). Oğlan evi toplanıp kızı kız evinden alır ve kız başı yıkanacak akrabanın evine götürür. Eğlence yapılır. Gelin kızın başı yıkanır, gelinlik giydirilir. Oğlan evi, kız başı yıkayana bir dimilik hediye alır. Bu, kumaş havluya sarılarak verilir. Akşam oğlan evi kızı, kız evine geri getirir (K.K.15).

Bu tören ya kızın kendi evinde veya akrabalarından evi müsait olan varsa orada gerçekleşir. Kimin evinde olacağı o günün ziyafetini o ev üstlenir. Buradaki uygulamalar sadece kadınlara yöneliktir. O evde kadınlar geç vakitlere kadar eğlenir. Duruma göre gelin kızın başı öğlen değil de topluluk dağıldıktan sonra yıkanır ve banyo yaptırılır. Geceyi ise ya kendi evinde ya da törenin olduğu evde geçirir.

4.3. Esvap Giydirme, Güveyi Giydirme veya Güveyi Kondurma

Çarşamba günü erkek tarafında **esbap giydirme**, **güveyi giydirme** veya **güveyi kondurma** töreni yapılır. Bu tören sabah saat 10–11 gibi başlar. Önce çamaşır götürme olur. Bohçalara kıyafetler konur. Üstüne yemeniler örtülür. Oğlan evi çalgıyla gelip çamaşırı kız evinden alarak oğlan evine götürür. Örtüler daha sonra bölgedeki yoksul ve öksüz çocuklara verilir. Damat sadece iç çamaşırı kalmak üzere soyundurularak bir odanın ortasına veya halk içinde yüksekçe bir yere oturtulur. Kız tarafının almış olduğu kıyafetler dualarla ona giydirilir (K.K.16). Daha sonra damat babasının, dedesinin, amca, dayı ve diğer akrabalarının elini öper. Bu sırada etraftakiler babaya, damada evlilik hediyesi olarak ne vereceğini sorarlar.

Varsa en güzel, en sulak arsasını, en güzel evini, en besili inek ve davarını vermesi için ısrar ederler. Meclisteki diğer akrabalar da damada hediyesini sunar. Bu gün damat ve erkek evi açısından önemli bir gündür. Aynı zamanda bu gün erkekler arasında çeşitli eğlenceler yapılır, güveyi giydirmeden sonra bayraktar veya sağdıç damatla birlikte bütün erkekleri ya bir kahveye veya bir yere götürüp yemek veya çayla bisküvi ikram eder. Ayrıca çeşitli eğlenceler, at yarışları, güreş ve oyunlar yapılır (K.K.11).

Güveyi başı veya bayraktar, komşu veya akraba olabilir. Gelin geldiği gün erkekler hep bayraktarın evine giderler. Gelin eve indirilir indirilmez hemen güveyi başı "Hadi bize gidelim!" der. Ertesi gün kız evinden güveyi kondurana bohça gelir. Bohçada kıyafet ve daha birçok bahşiş bulunur. Zamanla düğünlerin süresi kısaldığından günümüzde esbap giydirme töreni salı günü veya gelin alma töreninden önce yapılabilmektedir.

4.4. Kına Gecesi

Çarşamba günü esbap giydirme bitip de erkekler kahvede veya birisinin evinde biraz eğlendikten sonra çalgıcılarla birlikte ikindiden sonra kız evine gidilir ve gündüz kınası götürülür. Kız evinin önünde yarım saat gibi durulur oynanır. Başı bütün olan (tek ve mutlu bir evlilik yapıp çocuklu çocuğa karışan) bir kadın ikindi olmadan gelini önüne oturtur, avucuna, ensesine kına konur. Önlerinde işlemeli beyaz bir yastık olur. Gelin, kına konduktan sonra yastığı alıp kadının sırtına koyar. Kına sırasında gelin kız avucunu açmaz. Kayınvalide gelip ona bahşiş verdikten sonra avucunu açar ve kına yakma işlemi başlar. Bu sırada yapılan eğlence karakterli çeşitli uygulamalardan biri de şudur: Önce gelinin avucuna eskiden delikli para denen ortası delik bir para konur. Gelinin bu parayı sıkı tutması gerekir. Delikli para ince bir ipe bağlanırmış. Kınayı yakan kişi gelinin dalgınlığını fırsat bilip ipi çeker. Eğer para avucundan çıkarsa geline bahşiş verilmez (K.K.2). Gelin kız parayı sıkı tutarsa kaynana gelip ona bahşiş verir ve avucunu öyle açar. Kına yakma işlemi bitince oğlan evinden gelen herkes gelin için ortaya yemeni atar. Bu yemeniler üçgen şeklinde katlanır, bavula konur. Sonra bunlar biriktirilir ve bohçalar halinde oğlan evine götürülerek gâlede yaşlılara çekilir (K.K.14).

Kına sırasında, Uçhisar ve Göreme'de uygulanmamakla birlikte eski Avanos merkezdeki düğünlerde de Nahıl Övme geleneği uygulanmıştır (K.K.3). Rengârenk kağıtlarla ve şekerlemelerle süslenen nahıl, nahılbaşının elinde çeşitli şekillerde sallanır, halkı selamlar ve övülerek kız evine götürülürmüş.

Gelin kıza kına yakıldıktan sonra bir tepsiye biraz kına, pişmiş tavuk, baklava ve yoğurt konarak dört mumu yanan nahıl tekrar oğlan evine getirilmiştir. Burada nahıl damadın önüne konulur, damada ve arkadaşlarına kına sürülür, baklava ve tavuk oradakiler tarafından yener, yoğurda

dokunulmaz. Daha sonra nahıl övülmeye başlar, en son ise nahılın tabanındaki tahtaya bahşış atılır. Bu bahşış atmaya güveyi kurtarma denir. Nahılbaşı nahılı iki yana nazlı nazlı sallar, Bahşış az olursa nahılı sağdan sola doğru eğerek sallar. Sallarken “evlilere bir daha, bekarlara sabıır!” diye bağırır... Daha sonra nahılı gerdek odasına bırakırlar ve nahıl burada 3-4 gün durur. Bu süreden sonra, nahılbaşı bir sonraki düşüne kadar muhafaza etmek için gelip nahılı alır ve evine götürür (Karabulut, 2002: 89).

Bazı yerlerde kına, akşam yapılır. Akşam olunca yine çalgıyla kadınlar ve kınacı gelir. Fıstık dağıtılır. Önceden üzüm ve akide şekeri dağıtılmış. Oğlan evinden bir tepsi baklava gelir ve herkese dağıtılır. Kına gelinin eline ve ayağına yapılır. Çalgı olur. Çalgıcı kadınların arasına sokulmaz. Genellikle kadın kadına tef eşliğinde eğlenilir. Neredeyse her köy ve kasabada, ilçede mahir tefçiler bulunur ve düğün, kına, gâle gibi meclisleri onlar büyük bir maharetle idare ederlermiş. Kadınlar ve kızlar kendi aralarında oyunlar, taklitler yapar, geceyi eğlenerek geçirirlermiş.

Kına gecesinde mani ve türküler söylenerek gelin kız ağılatılır. Kına gecesinde çeşitli eğlence ve oyunlar vardır ve bunlar da ilçelere göre değişiklik arz eder. Kına gecesi sadece fıstık veya diğer kuru yemiş verenler de olur, yemekli-özellikle pilavlı kına gecesi yapanlar da. Kına gecesinde oğlan evinden yemek gitmezmiş. Sadece bir torba kabuklu fıstık gidermiş. Eskiden bu fıstık torbasını taşıyana iki taraftan da bahşış verilirmiş. Akşam eğlence sırasında fıstıkları, önüne bağladığı torbaya dolduran bir kadın, dolaşarak avuç avuç meclistekilere dağıtırmış. Günümüzde kına gecesinde çeşitli çerezler ve içecekler de dağıtılmaktadır (K.K.10). Ayrıca kına gecesi salı günü akşamı, yani kız başı yıkama töreninden sonra da yapılabilmektedir.

Şerbet ikram etme geleneği Nevşehir’de çok yaygındır. Nişanda, kınada, gelin geldiğinde ve gâlede bile gelen misafirlere şerbet verilirmiş. Avanos’ta özellikle kınada bakır işlemeli bir tasta şerbet hazırlanır, akrabalarından üçetek giymiş genç bir kız, omzunda kenarları işlemeli peşkir denen el havlusu, elinde fildişi kaşıkla gelen misafirlere bir kaşık şerbet ikram edermiş (K.K.3). Bu gelenek eski Avanoslular tarafından hâlâ özlemle anılmakta ve anlatılmaktadır.

Kına gecesinde söylenen mani ve türkülerden bazıları şöyledir:

Engin dağlar derin olur
 Yüksek dağlar serin olur
 Koskoca beğler oğlu
 Beğler aman aman
 Yarım elma yarışalım
 Bütün elma bölüşelim
 Ana gızın dert ortağı

Gel bugün ayrılalım

Keklik gelir seke seke
Kulağında altın küpe
Kızım seni götürdüler
Kollarından çeke çeke

Damınızda ot muyudum
Bir kız idim çok muyudum
Emmim evi karşımızda
Keklik öter daşımızda
Bu ayrılık başımızda
Gel güle güle ayrılalım anadan babadan*

Gız anası gız anası
Hanı bunun öz anası
Bu gice de yatır misafir edelim de
Bir daha yok bunun onası

Hattadı gitdi işiği
Sufrada galdı kınalı gaşıği
Bir daha göremen mi gızım
Benim gibi bulaşıği

Gayalardan gayarım
Yok mu benim ayarım
Ayarımı bulamazsam
Sevdiğime kaçarım

Süpürgesi yoncadan
Gayet beli inceden
Ben seni sakınırdım
Yerdeki garıncadan (K.K.4)

4.5. Tan Davulu veya Seher Davulu

Perşembe sabahı erkenden daha sabah ezanı okunmadan damat ve arkadaşları davul zurna eşliğinde kız evine **tan davuluna** giderler. Varınca

* Bu manilerin derlenmesinde yardımcı olan Nevşehir Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Emre Uygun'a teşekkür ederim. Ayrıca, kaynak kişilere, bölgedeki yaşlı ve konu ile ilgili bilgi sahibi insanlara ulaşma konusunda her türlü yardım ve fedakârlıktan çekinmeyen değerli Habip İdiz ve Ahmet Güzeller Beyefendilere ve misafirperver Nevşehir halkına da sonsuz teşekkürlerimi bildiriyorum.

avlude küçük bir ateş yakarak kısa süreliğine eğlenir, çeşitli maniler söylerler:

Oğlan evi geldi hoş geldi
Bize baklava iş geldi (K.K.3)

Bu sırada börek ve baklavalar yenir. Kınası yakılan gelin kız ve arkadaşları pencereden onları seyreder. Tan davulunda damatla gelin, uzaktan da olsa bir fırsatını bulup göz göze gelebilmelidir (K.K.1). Tan davuluna gelenler oynayıp, tatlılarını yedikten sonra fazla gürültü yapmadan sessizce dönerler.

4. 6. *Seysana veya Çeyiz Taşıma*

Perşembe sabahı kız tarafının hazırladığı çeyiz, erkek evinden gelen taşıtlara yüklenerek götürülür. İlk olarak sandık yüklenir. Sandık yerinden bir türlü kalkmaz. Mutlaka oğlan evinden birisinin bahşiş vermesi gerekir. Bu arada çocuklara da iş düşer. Yakın mesafelerde küçük eşyaları onlar taşıyarak kayınpederden bahşiş alırlar. Arabanın olmadığı zamanlarda atların, eşeklerin kulak hizasına havlular bağlanır ve çeyizler hayvanlara yüklenerek taşınmıştır. Toplu halde çeyiz götürmeye "seysana" veya "sisana" denir. Çeyizi çok olanların eşyasını bazen birkaç at arabası taşıyıp bitiremezmiş. Taşınan halı, kilim, yatak ve yorganlar iyice görünsün diye arabanın kenarından sarkacak şekilde dizilmiştir.

4.7. *Gelin Alma*

Eskiden düğünlerde cirit, deve yapma oyunu vb. yapılmış. Gelin almaya giderken deve yapılmış. Burada deve kalkmaz ve kalkması için de deveci kayınpederden bahşiş istemiş. Küçük yerlerde bile gelin 2 saatte ancak erkek evine varmış. Gelin almaya hızlı gidilir, ama oğlan evine dönüşte çok yavaşlanırmış. Dönüşte hızlı giden kafiyleye kızarlarmış. Bu âdettenmiş. Zengin düğünlerinde köçek olur, bazen bu köçekler zenne oyunu oynarmış. Durumuna göre düğüne 2 köçek, 8 çalgıcı getiren bile olurmuş. Çalgıcılar genellikle Hacıbektaş'tan ve Yeşilhisar'dan getirilirmiş.

Öğle namazından sonra erkek tarafının kadın ve erkekleri toplanarak gelini almaya giderler. Duruma göre bazı yerlerde gelin alma öğleden önce de yapılabilir. Çok eğlenceli olduğu kadar ciddi olan bu törenin kendine has kuralları varmış. Gelin almaya giderken halaylar çekilir, müzik eşliğinde oynanır. Oğlan evi deve yaptırır, önde çalgıcılar, deveci ve devesi, eşeğe binmiş kervancı başı, yüzü siyahlara boyanmış Arap oğlan gider. Arkada ise kadınlar allı güllü giysilerle kız evine doğru hızlıca giderler. Eskiden gelin almaya ya atla ya da yürüyerek gidilirmiş. Gelin almaya giden erkeklere **seğmen**, kadınlara ise **yenge** denirmiş. Bu sırada kız evinde gelin hazırlanmış. Oğlan evi gelir, kadınlar içeri girer. Biraz çalıp oynadıktan, konuşup eğlendikten sonra gelini dışarı çıkarmak isterler. Erkekler avluda

oturup bekler. Kız evi, gelen misafirlere kolonya, şeker, duruma göre sigara vb. ikramlarda bulunur. Kayınpeder, kayınlar, yenge ve görümceler, diğer akrabalar gelin almaya gider. Gelin oğlan evine teslim edilmiştir. Kapı kapama vb. gibi çeşitli gelenekler uygulanır, bahşişler alınır. Gelinin beline, babası veya erkek kardeşi, o da yoksa yakın akrabalarından bir erkek tarafından, bekâret timsali olan kırmızı kuşak bağlanır. Daha sonra bu kuşağı gerdek gecesinde damat açarmış. Bu sırada gelinin erkek kardeşi veya aileden genç bir erkek kapıyı sımsıkı kapatır ve gelini bırakmaz. Bu durumda kayınpedere yüklü miktarda bahşiş vermek düşürmüş. Dualar eşliğinde gelini evden çıkarırlarmış. Bazı bölgelerde gelin evden çıkarılırken çalınan hazin bir ceylan türküsü de söylenirmiş.

Kadınlar eskiden **çar** giyerlermiş. Çar bir nevi omuza atılan atkıdır. Gelin de gelinlik kıyafetinin üstüne siyah veya renkli çar giydirilip üstüne duvak atılarak oğlan evine getirilir. Eskiden kaynana ve damat, gelin almaya gitmezmiş. Mesafeler yakın olduğunda gelin almaya genellikle yürüyerek giderlermiş. Aradaki mesafe uzak olursa at, at arabası vb. araçlarla gelin getirilirmiş. Gelin alayı gittikten sonra damadı da giydirip kendi evinin kemer kısmında bekletirlermiş. Altta düğün elbisesi, üstünde çarı, yüzünde peçesi ve duvağıyla gelin yavaş yavaş oğlan evinde doğru gelirmiş.

Biraz şehri veya bölgeyi dolaştırdıktan sonra gelini erkek evine getirirler. Yolda yine gelin alayının önünü kesenler olur. Erkek tarafı bahşiş vererek bu meseleyi de çözermiş. Bölgede gelin alayının mezarlık ziyareti yapma geleneği de varmış. Oğlan evi, gelini adım adım götürürmüş. Daha doğrusu gelin nazlanarak âdeta bir ayağı gidiyor bir ayağı direniyor gibi gider. Buna **karınca yürüyüşü** derlermiş. Gelinin iki yengesi üçlü sıra halinde dizilerek ortaya gelini alıp birer adım atarak çok yavaş bir şekilde yürümeye başlarlar. Halk arasındaki inanca göre bunun sebebi gelinin babasını gücendirmemekmiş. Hatta bu iş bazen o kadar abartılırmış ki arkadaki yaşlılardan birisi elindeki sopayla kafileyi dürtmek zorunda kalmış (K.K.10).

Bu arada damat, elinde içi su dolu bir testiyle gelinin gireceği evin damında sabırsızlıkla bekler. Gelin yine naz yapar ve kaynana gelip bahşiş vermeyinceye kadar oğlan evine girmez. Gelin girerken duruma göre oğlan evi kapı eşiğinde koyun veya keçiyi kurban eder. Günümüzde bu gelenek çok yaygın değil. Sadece dünya gözüyle oğlunu evlendirip mürüvvetini görmek için adak adayanlar kurban keser. Kayınpeder veya kaynana geline arsa, tarla veya başka şeyler hediye eder. Kurban kanından gelinin alınmasını sürerler. Bahşiş verildikten sonra damat su dolu testiyle gelinin önünde kırar. Bu gelenek de bölgelere göre değişiklik arz eder. Avanos'ta testiyle gelin kendisi kırar, getirilen yumurtayı duvardaki yüksek bir yere çırpar, içeri girdikten sonra kaynana gelinin ağzına, gelin de kaynananın azına yağ ve bal sürer. Damadın babası veya annesi tarafından "saçı" denilen metal para,

leblebi, şekerleme veya buğday karıştırılarak gelinin başına saçılır. Etrafta bulunanlar bunları yakalamak için mücadele eder. Yakalanan bu para, şeker ve buğdayların bereket getireceğine inanılır. Damat gelinin koluna girerek onu gelin odasına götürür. Bu törene koltuklama denir. İçeri girdikten sonra gelinin yüzündeki duvağı açar ve geline hediye verir. Bu hediye genellikle küpe, yüzük vb. ziynet eşyası olurmuş. Damat ile geline şerbet yapıp verirlermiş. 5–10 dakika veya biraz daha uzun bir süre sonra damat çıkıp arkadaşlarıyla gidermiş (K.K.12).

Avanos'ta gelin eve girdikten ve damat tarafından duvağı kaldırıldıktan sonra kız evinden bohça hediye alan oğlanın yakın akrabaları geline takı takar, gelinle damat da onların elini öpermiş. Bu uygulama bittikten sonra damat çıkar ve kadınlar arasında eğlenceler devam eder. Gelinin kucağına, çoluk çocuğa kavuşmaları ve ilk evlatlarının da erkek olması niyetiyle oğlan çocuğu oturtulur. Diğer akraba ve komşular da getirdikleri hediyeleri geline takarlar (K.K.3).

4.8. Gerdek Gecesi

Perşembe akşamı gerdek gecesidir. Eskiden bu zamana kadar sayılan işlemlerin nerdeyse hiçbirinde gerdek gecesine kadar damat bulunmazmış. Zamanla bu gelenek kalkmış, gelin almaya damat kendisi gider.

Akşam kızın teyze, hala veya yengesi olmak şartıyla evli bir kadın oğlan evine gider. Baklava veya helvatar (un, pekmez ve tereyağı ile yapılan tatlı), pişmiş tavuk, pilav, çerez vb. yiyecekler hazırlanıp tepside oğlan evine götürülür, gerdek öncesi gelinle damat bu yemeklerden yermiş.

Gerdeğe girmeden önce damat, bayraktarın, sağdıcin veya yakın akrabalarından birinin evinde güveyi kondurur. Oradan hamama götürülür, abdest alır, yatsı namazına gidilir. Camide bir daha nikâh tazelenir, dualar edilir ve etrafındakilerle birlikte eve getirilir. Sirtına yumrukla vurularak büyük bir tezahüratla gerdek odasına sokulur, içeri itilir (K.K.14).

Duruma göre evliliğin mutlu ve huzurlu bir şekilde devam etmesi ve hayırlı evlatları olması için çiftler ikişer rekât namaz kılıp dua ettikten sonra gerdeğe girer.

Bir tarafta kız tarafından gelenler, başka bir yerde ise damadın akraba ve arkadaşları çarşafın çıkarılmasını beklermiş. Bir tepsi baklava önceden hazırlanmış. Çarşaf çıkınca oğlan tarafından birisi çarşafı alıp baklavayı erkeklere dağıtmış. Çarşaf geleneği bölgenin tamamında var olmakla birlikte, günümüzde bütün kurallarına uyularak geçmişteki gibi sıkı bir şekilde uygulanmamaktadır.

Gerdek gecesinde eşlerden hangisi önce karşı tarafın ayağına basarsa evlilik süresince onun sözünün geçeceğine inanılmış. Günümüzde bu inanış nikâh merasimi sırasında uygulanmaktadır. Gerdek başarı ile sonuçlandığında damat, çarşafı kapının dışına bırakıp bir el silah atarmış.

Dışarıdaki arkadaşları da peş peşe silah atar ve bütün köylü çarşafın çıktığını bilirmiş.

Çarşaf çıktıktan sonra kız arkasına gelen kadın, önce oğlan taraftan sonra ise kız taraftan bahşiş almış. Bahşiş almak için haber götürülen kadına Göreme’de halk arasında “mürceci gari” veya götürdüğü habere de “mürce götürmek” denir (K.K.15; K.K.16).

Eskiden gerdek sırasında uygulanan bir âdet daha varmış: Gelen kadınlardan birisi doğacak çocuğun kulağının sağır olmaması inancıyla, kapıya kulağını verip odayı dinler gibi görünürmüş. Gerdekten sonra herkes dağılmış.

4.9. Yemek Verme

Bayrak dikildiği ve gelin geldiği gün erkek evi yemek verir. Eskiden bu yemekler yöreye göre, bulgur veya pirinç pilavı, sulu köfte, nohutlu yahni veya âpahla, yani ak fasulye, sulu bamyaya yemeği, kıymalı yumurta veya soğanlama, kesme mantı, nohutlu mantı, tatlı olarak ise aside denilen unlu pekmezli helva, sütlac vb. yapılmış (K.K.10).

Tutulan aşçı bir gün önceden gelir, bol soğanlı kıymalı yumurta pişirir, düğün günü bunu küçük tabaklara koyup üstüne yumurtasını kırarak sıcak servis yaparlarmış. Aşçının yanında yardım etmek için aşçı yamağı olur, özel bulaşıkçı tutulur, pilav erkenden yapılır ve ısıtılmazmış. Sıcak nohutlu yahni pilavın üstüne konur, öyle ikram edilirmiş. Tatlı olarak aside denen tereyağlı pekmezli tatlı yapılır, ev sahibi vakit bulup da yapamadığı için bunu genelde düğüne “hayırlı olsun”a gelenler getirirmiş.

Tarhana, düğü, kesme, sütlü, patatesli, şehriye çorbası ve katma aşı gibi çorba çeşitleri olmasına rağmen düğünlerde genellikle şehriye veya pirinç çorbası yapılır, içinde mutlaka nohut olurmuş. Yemek sırasında kadın ve erkekler ayrı sofralarda oturtulur, ortaya yuvarlak sofralara koca siniler konur, etrafına 8–10 kişi oturur ve pişen yemekler **ilenger** denen bakır kaplarda sofraya verilir, ortak tabaklardan yenirmiş (K.K.4; K.K.5).

Günümüzde yemek çeşitlerinde artma veya değişmeler görülmektedir. Artık düğünlerde tavuk, yaprak sarması vb. de verilmektedir. En çok tercih edilen yemek ise pide ve ayrandır. Durumu müsait olmayanlar ise yemek vermez.

5. KÂKÜL KESME, DUVAK AÇMA VEYA GÂLE GÜNÜ

Düğün bittikten sonraki gün olan cuma günü, "kâkül kesme", "gelek kesme", "züluf kesme", "duvak açma" veya "gâle " günü olarak bilinir. Öğleye doğru kadınlar erkek evinde toplanarak gelinin kâkülünü keserler. Bu tören genç kızlıktan kadınlığa geçişin başlangıcı olarak kabul edilir. Kâkülü kesilmiş olan bir hanımın kadınlar meclisinde gelin olduğu bu

şekilde bilinecek ve ona görücü gelmesi engellenecektir. Eskiden kızlar makyaj yapmaz, kaşlarını almaz ve saçlarını düz ayırıp örerek arkalarına atarlarmış. Gelin olduktan sonra saçlarını kesebilir, kâkül çıkarırlarmış. Ayrıca kocası askerde veya uzak yerde olan gelinler de makyaj yapıp allı güllü giyinemezlermiş.

Gâleye saat 11 gibi çağırılan yakın akraba ve komşular gelir. Gelin oturur, saçlarını tarar, saçına gelek yaptırırlarmış; gelinin sağdıcı saçının ucundan azıcık kesermiş. Kız evinden 1–2 kilo çerez gelir. Eğlence sırasında gelen misafir hanımlara dağıtılıp yenir, çeşitli eğlenceler, taklitler, oyunlar yapılır. 1–2 saat sonra her kes dağılır. Bu törendeki eğlenceler de çeşitlilik açısından her üç bölgeye göre değişiktir:

Göreme’de bu eğlenceler bütün düğün mahallesini sarar, gâle yemeğini mahalledeki komşular üstlenir ve gâle öğleden sonra yapılır. Bu tören aynı gün sabah hoparlörle bütün beldeye duyurulur, gâleye ancak kadın ve kızlar gidermiş. Köyün bütün kadınları isterse gâleye gidebilir. “Gâlemize buyurun, düğünümüze buyurun!” diye bütün mahalle, çevre komşular gelen kadınların daha yoldayken başından çarşafını alır, “Bugün bizde yemektesiniz.” diye herkesi onar, beşer kişi olmakla akşama evlerine yemeğe beklediklerini söylerler. Çarşafı alınan kadınlar düğün evine giderek orada “kâkül kesme” törenine katılır, eğlenirler, eğlence bitince de yemekte olacakları eve doğru gidip yemeklerini yedikten sonra dağılırlarmış.

Eğlence sırasında öncelikle gelinin yatağına küçük bir oğlan çocuğu atarak yuvarlarlar. Bu, kısa zamanda gelinin erkek evladı olması dileğiyle yapılır. Gelin de çorap, şeker, mendil vb. olmak üzere çocuğa çeşitli hediyeler verir.

Kınada atılan yemeni ve çoraplar kız evinden getirilerek oğlan evinin akrabalarına ve bütün yaşlı kadınlara **çeki çekilir**. 15–20 yemeniyi üçgen yapıp tek tek gelinin alınına bağlarlar. Eline de bir tabak şeker verirler. Gelin kız bu yemenileri yaşlı kadın akrabalara dağıtır. Bu sırada dağıttığı hanımların ağzına da bir şeker koyar. Evde görünce varsa, çenesi çıkmasın diye, onun da ağzını sembolik olarak bir tülbentle bağlar. Çekiden sonra herkes oynar. En son gelini oynatırlar. Gelinin ağzına “yaşmak” takılır. Kaynana gelinin iki eline çiğ buğday verir. Gelin oynarken omuzları üstünden buğdayı oturan kadınların üstüne atar. “Gelinin attığı buğdaydan yiyenin dişi ağrımazmış” inancıyla herkes bu buğdayı kapışır. Sonra herkes çıkıp mahalleye yemek yiyeceği eve gider. Oğlan evinde yemek yeme yok. Bugün yemeği mahalleli verecektir. Gelin de kız evinden gelen yakın kadınlarla birlikte mahalleden birine yemeğe gider. Yemekten sonra herkes evine dağılır ve düğün böylece bitmiş olur. Avanos’ta çeki çekme merasimi gale günü değil, gelin geldiği gün kadınlar arasında yapılır (K.K.3).

Gâle günü kadınlar evde eğlenirken erkekler, özellikle delikanlılar damadı alıp **güvey bağlama'ya** başka yerlere götürürlər. Arkadaşları “**Güvey bağla!**” diyerek hazırlık yapar, ne istediklerine dair karar verdikten sonra damada eziyet etmeye başlarlarmış. Eğer sağdıç delikanlıların istediklerini yapmazsa bağ kütüklerini damadın bacaklarının altına koyup bağdaş kurdurup oturtur, tavuk vb. yiyeceklerle donatılmış ziyafet sofrası açmasını isterlirmiş. Ellerindeki birer iğne ile sürekli damada dürterlirmiş. Bahşış bol olursa çabuk bırakır, bol olmazsa işkenceye devam ederlirmiş. Damat da hareket edip kıpırdayamaz ve karşı koyamazmış. Sonunda ziyafet yapılır, onlar da orada yiyip eğlendikten sonra akşam herkes evine dönermiş.

6. DÜĞÜN SIRASINDA ÇALINAN MÜZİKLER, OKUNAN TÜRKÜLER VE HALK OYUNLARI

Nevşehir’de bilinen klasik anlamında olmasa da âşıklık geleneği yaygındır. Nevşehir türkülerinde uzun ve kırık havalar ağırlıkta olup, bunlar duruma göre mutlu, neşeli zamanlarda kırık, acı ve hüznün hâkim olduğu durumlarda ise ağır havalardır. Eskiden Türk toplumunda özellikle kışın uzun gecelerde köy odalarında, kahvelerde, yazın ise düğünlerde âşıklar çağrılır, bu âşıklar hikâye ve destan tarzı karışık eserleri türkü, söz ve saz eşliğinde icra ederlerdi (Sevindik, 2006: 58).

Âşık Mahvi (Ürgüp), Âşık Yahya Sertbakan (Nevşehir), Âşık Refik Başaran (Ürgüp-Taşkınpaşa), Selahattin Küçükdağ (Avanos) Cevat Bala (Avanos), Mehmet Kabataş (Derinkuyu-Suvermez), Memiş Şahin (Ürgüp-Başdere), Veli Kangal (Hacıbektaş-Yeniceengel), Âşık Fethibaba, Âşık Şuayip (“Âşık Edebiyatı”), Uçhisarlı Misali (Ahmet Misali Uraz 1903–1942) (Kutlar, 2009: 52-55), Uçhisarlı Başaran (Şükrü Atay 1922–2010) (Kutlar, 2012: 12) bölgenin yetiştirmiş olduğu âşıklardan bazılarıdır.

Nevşehirli âşıkların repertuarındaki eserlerde çağın ve mahalli olayların gerektirdiği sosyal ve toplumsal konular yansıtılmış, özellikle sonraki dönemlerde bölgede yaygınlaşan oturak âlemlerinde bu âşıkların kırık havalar eşliğinde söylediği türküler zamanla halk arasında meşhur olmuştur.

Murat Karabulut’a göre “Nevşehir yöresinin halk müziği kültürü Kayseri, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale ve Keskin yöresi müziğinden etkilenmekle birlikte aynı zamanda Konya yöresi oturak havalalarının da etkisi altında kalmıştır. Bunda refik Başaranın döneminde farklı yörelerdeki türkülerini öğrenme, söyleme ve çalmasını önemli bir rolünün olduğu şüphesizdir (Karabulut, 2002: 36).

Nevşehir ve çevresinde geleneksel halk oyunları, daha çok halaylar olup bunlar düğün ve eğlence ortamlarında oynanır. Erkekler geniş meydanlarda, kadınlar ise kapalı mekânlarda ve daha çok evlerde oynar.

Oyunlarda müzik çok önemli bir unsurdur. Tempo müziğe göre ayarlanır. Oyunlara yörede davul-zurna veya sonraki yıllarda zurnanın yerine davulla, klarnet eşlik etmiştir. Kadın eğlenceleri sırasında en çok kullanılan âleti ise teftir. Yöredeki kadın oyunlarından bazıları şunlardır: kadın halayı, alacalı yılan, sarıkız, bindallı, oğlum kemeraltı, hoşlaşma, kayalar yarılması, allılar çevirin gidenleri, çek deveci develerin sulansın (İşcen, 2011: 33), seke seke ve kaşık oyunu (“Kadın”). Erkek oyunlarından bazıları ise matıramı suyla doldurdum, Nevşehir halayı, İstanbul’dan Üsküdar’a yol gider, kaleden kaleye, peşkir çektim çerekten (İşcen, 2011: 36), ağırlama, uçayak, şenola, Cezayir, düzleme, hoş bilezik, leblebi, Temurağa, ayva dibi, Reyhan ve nari’dir (“Erkek”).

7. SONUÇ

Çalışmada, Nevşehir’in önemli beldelerinden olan Avanos, Uçhisar ve Göreme’deki evlilik merasimleri incelenerek geçmişte yaşanan ve günümüzde değişime uğrayan geleneklerden bahsedilmiştir.

Toplumumuzun en önemli geleneklerinden olan düğünler de birçok gelenekler gibi kaybolmaya veya güçlü bir değişim geçirmeye başlamıştır. Özellikle son 30 yılda, kültürlerin hallaç pamuğu gibi harmanlandığı küreselleşme sürecinde güçlü olan, ayakları yere sağlam basan kültürler diğerleri arasından sıyrılıp çıkmakta ve yaşayabilmektedir. Bu harmanlanma sırasında da asırlardır devam eden birçok gelenek ve göreneklerimiz yitip gitmektedir.

Son yıllarda bu alanda bazı çalışmalar yapılsa da Türk boyları arasındaki doğum, ölüm, evlilik vb. törenlerin mukayeseli bir incelemesinin yapılabileceği zaman ve mekân şartlarında ne gibi farkların ortaya çıktığının, hangi geleneklerin eski halini olduğu gibi muhafaza ettiğinin, hangisinin değişime uğradığının tespit edilmesi gerekmektedir.

Bilişim teknolojilerinin baş döndüren hızı sonucunda dünyanın en ücra köşesindeki bir yenilik, bir gelişme dünyanın öbür köşesinde duyulmuş ve kültür taşıyıcılığı görevini artık sinema, medya, müzik gibi görsel ve işitsel malzemeye dayalı unsurlar üstlenmiştir. Bu şartlarda, öne çıkan yabancı kültürler karşısında kaybolup gitmemesi için kültür, gelenek ve göreneklerimiz yeni teknolojilerle harmanlanarak dünyaya sunulmalıdır.

Çalışma sonucunda Nevşehir merkezde, Nevşehir’in Avanos ilçesinde ve Avanos’a bağlı bazı köylerde, Uçhisar ve Göreme beldelerinde eskiden beri uygulanan gelenekler derlenip yazıya geçirilmiş, ayrıca günümüzde kaybolmaya yüz tutan geleneklerden de bahsedilmiştir.

Toplumları ayakta tutan ve nesillerin genetik hafızasına sinerek onları geleceğe taşıyan düğün, yas ve doğum gibi merasimlerimizin bölge bölge, köy köy taranarak yazıya geçirilmesi, gelecek nesiller adına yapılması

gereken önemli görevlerden biridir. Sadece yazıya geçirmekle yetinilmemeli, sinema, çizgi film vb. görsel sanatlarla da bu gelenekler yaşatılarak yetişen nesillere aktarılmalıdır.

Bu çalışmanın bu yolda atılmış küçük, ama konuya dikkat çekici bir adım olduğu kanaatindeyiz.

YAZILI KAYNAKLAR

- “Aşık Edebiyatı”. (ty). *Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. <http://www.nevsehirkulturuzm.gov.tr/belge/1-45604/asik-edebiyati.html> adresinden 7 Şubat 2013 tarihinde edinilmiştir.
- “Erkek”. (ty). *Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. <http://www.nevsehirkulturuzm.gov.tr/belge/1-45787/erkek.html> adresinden 5 Şubat 2013 tarihinde edinilmiştir.
- İşcen, Y. (2011). Avanos Halk Bilim Araştırmaları ve Avanoslu Selahattin, Nevşehir Yöresi Halk Müziği Kültürü, Avanos Belediyesi Yayınları.
- “Kadın”. (ty). *Nevşehir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü*. <http://www.nevsehirkulturuzm.gov.tr/belge/1-45788/kadin.html> adresinden 7 Şubat 2013 tarihinde edinilmiştir.
- Karabulut, M. (2002). Nevşehir ve Yöresi Müzik Folklorunun İncelenmesi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, Ankara.
- Kutlar, A. (2009, Şubat). “Uçhisarlı Âşık Misali”, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, S. 11, s. 52-55.
- . (2012, Şubat). “Uçhisarlı Başaran Şükrü Atay”, *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, S. 15, s. 12.
- Mert, H. (2001). Nevşehir Yöresi Düğün Âdetleri”, *Nevşehir Halk Kültürü Araştırmaları* (Ed. Adem Öger), Nevşehir Üniversitesi Yayınları-1.
- Sevindik, H. (2006, Kasım). “Türkülerimizin Öyküleri ve Efsaneler”. *Nevşehir Kültür ve Tarih Araştırmaları*, S. 6, s. 22-24.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

- K.K.1. Ömer Faruk Tokmak, 1962 Avanos doğumlu, turizm işletmecisi.
- K.K.2. Songül Tokmak, 1960 Avanos doğumlu, ev hanımı.
- K.K.3. Hatice Tümtürk, 1944 Avanos doğumlu, emekli öğretmen.
- K.K.4. Fadime Temel, 1942 Avanos Özkonak doğumlu, köy düğünlerinde aşçı.
- K.K.5. Münevver Genç, 1923 Avanos Özkonak doğumlu, ev hanımı.
- K.K.6. Nariye Gayretli, 1946 Avanos Sarılar doğumlu, ev hanımı.
- K.K.7. Tahsin Gayretli, 1944 Avanos Sarılar doğumlu, emekli işçi.
- K.K.8. Bünyamin Aydın, 1962, Avanos Sarılar doğumlu, memur.
- K.K.9. Bektaş Demirci, 1967 Avanos Özkonak doğumlu, işçi.

- K.K.10. Neşet Kırfaz, 1952 Uçhisar doğumlu, emekli öğretmen.
K.K.11. Avni Kuyumcu, 1932 Uçhisar doğumlu, çiftçi.
K.K.12. İbrahim Asım Avan, 1942 Uçhisar doğumlu, emekli memur.
K.K.13. Ahmet Güzeller, 1966 Ürgüp doğumlu, öğretmen.
K.K.14. Memnune Yücefaydalı, 1943 Göreme doğumlu, ev hanımı.
K.K.15. Zeynep Teke, 1960 Göreme doğumlu, ev hanımı.
K.K.16. Kiraz Demirezen, 1948 Göreme doğumlu, ev hanımı.
K.K.17. Semra Kaplan, 1956 Nevşehir doğumlu, ev hanımı.
K.K.18. Atiye Karabacak, 1975 Nevşehir Çat doğumlu, ev hanımı.
K.K.19. Zafer Yeşilöz, 1957 Nevşehir doğumlu, öğretim üyesi.

17. YÜZYIL DİVAN ŞAIRLERİNDEN RIZÂYÎ'NİN BİLİNMEYEN GAZELLERİ*

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin GÖNEL
Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

Şefika YAPICI (Doktora Öğrencisi)
International Burch University, Saraybosna, Bosna-Hersek
sefikayapicibosna@hotmail.com

ÖZET

Rızâyî 17. yüzyılda yaşamış divan şairlerindedir. Devrin önemli simalarından Şeyhülislam Zekeriya Efendi'nin torunu ve Şeyhülislam Yahya'nın yeğenidir. Genç yaşta vefat eden şair arkasında üç eser bırakmıştır. Bunlar *Dîvân*, *Nakdü'l-Mesâil fî Cevâbi's-Sâil* ve *Avdü's-Şebâb* adlı mensur eserleridir. En önemli eseri olan divanın tenkitli metni Ali Zor tarafından hazırlanmıştır. Buna göre *Dîvân*'da 21 kaside, 219 gazel, 13 rubâ'î, 8 kıt'a, 46 matla' yer almaktadır. Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R-6809 numarada kayıtlı *Mecmu'a-i Devâvîn* adlı yazmada Şeyhülislâm Yahyâ, Nev'izâde Atâ'î, Arpaeminizâde Sâmî, Kafzâde Fâ'izî, Nef'î ve Rızâyî'den şiirler, belli bir düzen dâhilinde bulunmaktadır. Rızâyî'ye ait olan ve gerek yazma divanlarda gerekse neşredilmiş divanında yer almayan 9 gazel, 1 kasidenin eksik 9 beyti ve iki gazelin eksik kısımları yer almaktadır. Bu çalışmada Rızâyî'nin *Mecmu'a-i Devâvîn*'deki şiirleri *Dîvân*'ı ile karşılaştırılmış, *Dîvân*'da yer almayan şiirler transkribe edilerek vezinleriyle birlikte verilmiştir. Her iki eserde de bulunan şiirler üzerinde bir tasarrufa gidilmemiştir. Bu yazı Rızâyî'nin *Dîvân*'ında bulunmayan şiirlerini neşretme amacına hizmet etmektedir.

Anahtar Kelimeler: 17. yüzyıl divan şiiri, şiir mecmuası, Mecmu'a-i Devâvîn

* Bu yazı, 4-5 Mayıs 2012 tarihinde Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da düzenlenen Second International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics (2nd FLTAL)'de "Rızâyî'nin Bilinmeyen Gazelleri" başlığıyla sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

UNKNOWN GAZELS OF RIZÂYÎ A 17th CENTURY DİVAN POET

ABSTRACT

Rızayî is one of the most prominent 17th century divan poets. He is related with two important figures of the time, Şeyhülislam Zekeriya Efendi and Şeyhülislam Yahya, grandson of the former and nephew of the later. The poet, died at a very early age, produced three pieces of work named; *Dîvân*, *Nakdü'l-Mesâil fî Cevâbi's-Sâil* and *Avdü's-Şebâb*. His most significant work, the critique of his divan, was studied by Ali Zor. According to Zor's work, the divan includes 21 kasides, 219 gazels, 13 rubais, 8 stanzas and 46 matlas. There are also some poems by Şeyhülislam Yahyâ, Nev'izâde Atâ'î, Arpaeminizâde Sâmî, Kafzâde Fâ'izî, Nef'î and Rızâyî in a particular order in a magazine named *Mecmu'a-i Devâvîn*, available in Sarajevo Gazi Husrev Bey Library, with the registration number R-6809. Rızayî had 9 gazels and 9 beyits of one of his kasides that are not available in either his published divan or any other collection of his work. This study not only presents a comparison of his poems in *Mecmu'a-i Devâvîn* with the ones in his divan, but also provides the transcriptions and the ryhmes of the poems that are not present in his divan. Poems that are available in both of his literary works have been left untouched. This work aims to shed light on his poems that are not presented in his divan.

Key words: 17th century divan poetry, magazine of poetry, *Mecmu'a-i Devâvîn*

1. GİRİŞ

17. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta birçok sorunla karşı karşıya kaldığı ve yükselişin yerini gerilemenin aldığı bir dönemdir. Bu yüzyılda görülen siyasi ve sosyal sorunlara rağmen edebî alanda bir önceki yüzyılın güçlü etkisi kendini hissettirmiştir. Dönemin şairleri arasında Şeyhülislam Yahyâ, Şeyhülislam Bahâyî, Nef'î, Neşâtî, Nâilî ve Nâbî gibi divan şiirinin önemli isimleri vardır.

Divan edebiyatının 17. yüzyılda en belirgin özelliklerinden biri üslup çeşitliliğine zemin olmasıdır. 16. yüzyılda Bâkî ile temsil edilen klasik üslup, bu yüzyılda hikemî, mahallî ve Hind üslubuyla gelişerek zenginleşmiştir. Özellikle Sebk-i Hindî'yi benimseyen şairler sözün ince ve nazik olmasına özen gösterirken yeni mana ve ince hayal arayışı mübalağa ile birleşerek anlaşılması güç, bol terkipli bir söyleyiş biçimine yol açmıştır. Bu yazıya konu olan Rızâyî de Sebk-i Hindî'yi benimseyen şairlerden sayılmaktadır (bk. Zor, 1999).

2. RIZÂYÎ

Asıl adı Mehmed Ali Çelebi olan Rızâyî, M.1592 yılında İstanbul'da doğmuştur. Rızâyî'nin annesi devrin tanınmış simalarından Şeyhülislam Zekeriya Efendi'nin kızı ve Şeyhülislam Yahya Efendi'nin kız kardeşidir. Doğumuna "رضا" tarihi düşürülen şairin babası genç yaşta vefat edince onu yanına alan ve eğitimiyle ilgilenen dayısı Şeyhülislam Yahya, şiirdeki yeteneğine binaen bir mahlasnâme ile ona Rızâyî mahlasını vermiştir:

Medh eyle cenâb-ı Mustafâ'yı
Evlâdını âl-i Murtazâ'yı
Geldin çü bu teng-nâ-yı dehre
Mahlâs idegör 'Alî Rızâyî

Çeşitli idarî görevlerde bulunan Mehmed Ali Çelebi, Mısır kadılığı sırasında, M.1629 yılında, henüz 38 yaşındayken vefat etmiştir (Zor, 1999: 2-4). Arkasında *Dîvân*, *Nakdü'l-Mesâil fî Cevâbi's-Sâil* ve *Avdü's-Şebâb* olmak üzere üç eser bırakmıştır (Zor, 1999: 5-6).

Rızâyî'nin üslup bakımından Sebk-i Hindî'nin tesirinde kaldığı söylenebilir. Fakat genç yaşta vefat eden şair, bu tarzda kendini gösterme fırsatı bulamamıştır. Bu açıdan, birçok divan şairinin yetiştiği 17. yüzyılda yaşayan Rızâyî, başarılı bir şair olsa da devrinin birinci sınıf şairleri arasında yer almaz. Kasidelerinde ağır bir dil kullanan Rızâyî, gazellerini daha sade yazmıştır (Zor, 1999: 8-11).

Rızâyî, genç yaşta vefat etmesine rağmen, bir divan teşkil edecek kadar şiir yazabilmiştir. *Dîvân*'ının çeşitli kütüphanelerde 15 adet yazma nüshası vardır. Bu nüshaların her biri tertip bakımından farklılıklar arz etmektedir. *Rızâyî Dîvânı*'nın tenkitli metnini hazırlayan Ali Zor, bu nüshaların tamamını incelemiş ve en nitelikli üç nüsha üzerinden metni oluşturmuştur (Zor, 1999: 5). Buna göre *Rızâyî Divânı*'nda 21 kaside, 219 gazel, 13 ruba'î, 8 kıt'a, 46 matla' yer almaktadır.

3. ŞİİR MECMUALARI VE MECMU'A-İ DEVÂVİN

Şiir mecmuaları devrin edebî zevkine ışık tutmak, şairler arasındaki etkileşimi görmek ve bir şairin orijinal divanını ortaya koymak açısından önem taşımaktadır.¹ Günümüzde divan neşri çalışmaları, yazma nüshaların Latin alfabesine aktarılmasına dayanmaktadır. Metin teşkili esnasında genellikle kullanılan yöntem, bulunabilen nüshaların bir araya getirilmesi, nüsha şeceresinin oluşturulması, buradan hareketle farklılıkların gösterilmesi

¹ Şiir mecmualarının hakkında değerlendirmeler için bk. Aydemir, 2001a; 2007; Gürbüz, 2013b.

şeklindedir.² Bu yöntem çoğunlukla başarılı olmakla beraber bazı şairler ve onların bazı şiirleri çeşitli sebeplerle divan nüshalarında yer almamaktadır. Dolayısıyla şiir mecmuaları divan neşrinde yardımcı kaynaklar olarak önem kazanmaktadır.

Mecmualar bazı durumlarda ana kaynak olarak da işlev görebilmektedir. *Helâkî Dîvânı*, *Amrî Dîvânı*, *Çâkerî Dîvânı*, *Behişî Dîvânı* gibi divanlar, mecmuaların katkısını göstermesi bakımından dikkat çekici örneklerdir. Bahsi geçen divanların ortak özelliği mecmualardan yararlanılarak oluşturulmuş olmalarıdır (Aydemir, 2007: 127). Bazı mecmualar ise biyografi kaynağı olarak kullanılabilirler bilgileri barındırmaktadır.³ Günümüzde mecmuaların edebiyat tarihine ve araştırmacılarına sağladığı ve sağlayacağı katkı memnuniyet verici bir biçimde ele alınmaktadır.⁴

Bu çalışmada bahse konu olan yazma, Bosna-Hersek Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesinde R-6809 numarada *Mecmu'a-i Devâvin* adıyla kayıtlı bulunan mecmuadır.⁵ Şiir mecmuaları genelde Mecmu'a-i Eş'âr, Mecmu'atü'l-Eş'âr, Mecmu'atü'n-Nezâ'ir, Câmi'ü'n-Nezâ'ir, Metâli'ü'n-Nezâ'ir gibi isimlere sahiptir. Bu açıdan *Mecmu'a-i Devâvin* sıradışı bir isim taşımaktadır. Divanlar mecmuası anlamına gelen isim hemen akla birkaç divanın bir arada bulunduğu eser fikrini getirmektedir. Fakat altı şairin şiirlerinin derlendiği mecmua, bu şairlerin divanlarının tamamını içermemektedir. Mecmuada Şeyhülislâm Yahyâ, Nev'izâde Atâ'î, Arpaeminizâde Sâmî, Kafzâde Fâ'izî, Nef'î ve Rızâyî'den şiirler yer almaktadır.

Mecmualar çok farklı şekillerde oluşturulmuş olabilir. Hiçbir kuralın gözetilmediği ve belki de birkaç kişi tarafından farklı zamanlarda yazılarak oluşturulan, birbirinden çok farklı alanlarda bilgilerin bulunduğu mecmualar yanında tek elden çıkan ve belli bir düzen dâhilinde oluşturulan mecmualar da vardır. Muntazam tertibi ile dikkat çeken *Mecmu'a-i Devâvin*'in yazı özelliği bakımından tek elden çıktığı görülmektedir. Fakat düzenleyeni ve düzenleme tarihi belli değildir. Sayfalarda yer yer tarih kayıtlarına rastlansa da bu kayıtların şiirlerin kopya edildiği divanlardan aynen geçirildiği anlaşılmaktadır. Özellikle Atâ'î'nin şiirlerinin olduğu kısımlarda 1620'li 1630'lu yıllara ait kayıtlar vardır. Fakat bu tarihlerin eserin yazıldığı tarihle ilgisi olmadığı açıktır. Çünkü mecmuada şiirleri yer alan Arpaeminizâde

² Bk. Ateş, 1942; Köprülü, 1986; Abdülkadiroğlu, 1997.

³ Bk. Atik Gürbüz, 2012; Aydemir, 2001b; Öztürk, 2013; Zülfe, 2011. Mecmualar ile ilgili ayrıca bk. *Turkish Studies* Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Armağanı, 2013.

⁴ Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı tarafından düzenlenen "Osmanlı Şiirinin Hazinesi: Mecmualar ve Cönkler" çalışmayı ve "Mecmuaların Sistematiği Tasnifi Projesi (MESTAP)" ayrıntıları hakkında bk. Gürbüz, 2013a.

⁵ *Mecmu'a-i Devâvin*, Gazi Hüseyin Bey Kütüphanesi, R-6809.

Mustafa Sâmî 1733 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla mecmuanın onun şiirlerini kapsamı, bahsi geçen divanlarda olmayan şiirleri içermesi, yazı ve kâğıt özellikleri muhtemelen 18. yüzyılın ilk yarısında veya en geç 18. yüzyılın sonlarında yazıldığını düşündürmektedir.

Mecmu'a-i Devâvîn'in tertip ve düzen bakımından son derece itina ile hazırlanmış olması, hazırlayanın işini ciddiye aldığını göstermektedir. Tezhipten yoksun olan mecmuada divan başları sarı yıldızla basit bir mihrabiye ile işlenmiştir. Yer yer başlıklar ve gazel geçişleri kırmızıyla yazılmıştır. Bazı sayfalarda sonradan eklendiği anlaşılan eğik veya düz şekilde yazılmış şiirler vardır. Mevcut hâli ciltli olan mecmuada yer yer sayfalar karışmıştır ve kılavuzlar birbirini takip etmemektedir. Bu durumun mecmuanın tertibinden değil dağılan sayfalarının sonradan özensiz bir şekilde bir araya getirilmesinden kaynaklandığı açıktır. Maddi özellikleri bakımından değerlendirdiğimiz mecmua, muhtemelen edebî zevki gelişmiş bir şiirsever tarafından hususi kullanım için oluşturulmuştur.

İncelemelerimiz esnasında *Rızâyî Dîvânı*'nda yer almayan bazı şiirleri tespit ettik. Bu yazıda, *Mecmu'a-i Devâvîn* vesilesiyle Rızâyî'ye ait 9 gazel, bir kasidenin eksik 9 beyti, *Dîvân*'da bulunan 97. ve 218. gazellerin eksik kısımları gün yüzüne çıkmış bulunuyor. *Rızâyî Dîvânı*'nda yer almayan gazellerin (ج - 2), (ح - 2) ve (ع - 5) harflerindeki şiirler olduğunu görmekteyiz. Yeni tespit edilen aşağıdaki şiirlerin üslup bakımından Rızâyî'nin diğer şiirleriyle benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkündür.

4. RIZÂYÎ DÎVÂNÎ'NDA OLMAYAN GAZELLER

[15a]⁶

1

Mef 'ÿ lü Me fÂ 'î lü Me fÂ 'î lü Fe 'ÿ lün

1 Çóudan umaruz òâk-i rehin bâd-ı âabâdan

Gel ey dil-i şeydâ geçelüm biz bu hevâdan

2 Tâ girmeyicek cennet-i vaâlına nigâruñ

Hîç çâre mi úurtula óavf-ı reóâdan

⁶ Varak numaraları *Mecmu'a-i Devâvîn*'e göre verilmiştir. Metne tarafımızdan yapılan ilaveler köşeli ayraç [] içinde verilmiştir.

- 3 Gül sinesine daà yaúup bülbül ider âh
Ol bî-bedelüñ âşîúı çou şâh u gedâdan
- 4 Dilberler ile fenn-i cefâ baóâin idermiş
Öaú âaúlasın ol şûò-ı cefâ-kârı óaiâdan
- 5 Bî-fâ'ide maólúúa niyâz itme Rıøâyî
Maúâúduñ eger ister iseñ iste Óüdü'dan

[15b]

2

Mef 'ÿ lü Me fÂ 'ı lü Me fÂ 'ı lü Fe 'ÿ lün

- 1 Ey dil çekelüm cevrüni bir çâre ne dirsın
Yârüñ çekelüm cevrüni aâyâra ne dirsın
- 2 Cevrün çekerüz bir gül-i terdür diyü nigâruñ
Ammâ anuñ eirâfın alan ôâra ne dirsın
- 3 Ben âaúlar idüm sînede râz-ı âam-ı 'aşúı
Dildâra yetiştürdi dil-i zâra ne dirsın
- 4 Öemm itmedesın renc-i òumâr ile şarâbı
Vâ'îò ya mey-i la'l-i leb-i yâre ne dirsın
- 5 Dildârını úoyup elleri medó itme Rıøâyî
Sen âayre âazeller diyicek yâre ne dirsın

[17a]

3

Me fÂ 'ı lün Me fÂ 'ı lün Me fÂ 'ı lün Me fÂ 'ı lün

- 1 Revân itdüm gözümden gâh eşki gâh öünâbı
Aúitdum óák-i pâý-1 dilber[e] sîm [ü] zer-i nâbı
- 2 Siyeh perde çekildi Ka'be-i öüsn ü melâóatdür
Óaúoldı äanma dilberüñ ruósâr-1 pür-tâbı⁷
- 3 Bahâr oldı burûdet gitmedi daòi hevâlardan
Anuñçün bülbül-i şeydâ giyer egnine sincâbî
- 4 Şeb-i vaâla irişdük çünki ol meh-pâre bedr oldı
Şarâb-1 erâavânı gör äaúın fevt itme mehtâbı
- 5 Rıâýî baòt-1 'aşúı gibi olsa n'ola òâb-âlúd
Kimüñ çeşmünde úodı òâb yâruñ çeşm-i pür-òâbı

[18a]

- 4
Me fÀ 'í lün Me fÀ 'í lün Me fÀ 'í lün Me fÀ 'í lün
- 1 Mekânum 'aşúıle gâhî firâz u geh[i] şeyb oldı
Baña Ferhâd u Kays'a câ-nişîn olmaú naâib oldı
- 2 Zenaódânuñla rûy-1 tâb-dâruñ seyr idenler dir
Ne óikmetdür bu kim âyâ nihâl-i gülde sîb oldı
- 3 'Aceb mi naâmeler itdükçe güller ile òânende
Şıúup gül câmi'inde ùfl iken bülbül óaüib oldı

⁷ Vezin bozuk.

- 4 Hele muótâç itmez âh ki mey-i âteş-i mihre
Çemen sulîânına deffâf-1 meclis ‘andelîb oldu
- 5 Çemende gözlerin yummaz gice uyòu yüzün görmez
Meger kim bülbül-i bî-çâreye nergis raúib oldu
- 6 Muúarrerdür ki muàber eyleye aâyâr yed-i gîfî
Şu kim müjgânile çârû-keş-i kûy-1 òabîb oldu
- 7 Göñül virmezdi gerçi tâzeye dil-dâde olmazdı
Rıòâyî neylesün ol şûò àâyet dil-firîb oldu

[18a]

5

Mef ‘ÿ lü Me fÀ ‘í lü Me fÀ ‘í lü Fe ‘ÿ lün

- 1 Kûyında göñül yâr-1 gülendâmını buldı
Bî-çâre murâd-1 dil-i nâ-kâmını buldı
- 2 Faâl-1 gül irüp esdi yine bâd-1 bahârî
Óaúúa bu ki mey zevraúı eyyâmını buldı
- 3 Sâuí çekilen derd ü elem àâyete irdi
âun câm-1 mey-i nâbı àam encâmını buldı
- 4 Güllerde yoà anca hele hiç bülbüle söyler
Hengâmenüñ el-óaú bu ki hengâmını buldı
- 5 Ol dür[i] Rıòâyî arayup ‘âlem-i ‘aşúuñ
Tâ ka‘r-1 yem-i miónet ü âlâmını buldı

[19b]

6

Me fâ 'i lün Fe 'i lâ tün Me fâ 'i lün Fe 'i lün

- 1 Vara mı idi meger yâre sûzumuñ òaberi
Óamâm-ı şâfi âh olmasa idi nâme-beri
- 2 Nihâl-i sebz 'uluvv-i zâr ola çü naòl-i òazân
Eger ki âteş-i 'aşúuñ òúınsa bir şereri
- 3 Niçün teââfûl ider böyle âamze-i dilber
Dil-i belâ-zedeye òaylı var iken naòarı
- 4 Semûm-ı âh-ı dilümden âaúın âaúın güzelüm
Hezâr vâdi-i nâr oldı çünki reh-güzeri
- 5 Rıwâyî çóudan olurdı bu sözlerle helâk
Zamân-ı âamda eger olmasaydı şî'r-i teri

[19b]

7

Mef 'û lü Fâ 'i lâ tü Me fâ 'i lü Fâ 'i lün

- 1 Úaldum tedârik eylemeden eşk ü âhumı
Yir gök götürmez eyledigüm bu günâhumı
- 2 Hengâmıdur ki cünbiş-i dâmân-ı iltifât
Âteş-fürûz eyleye kemter giyâhumı
- 3 Bile şirişk ü yârda şerm olmasa óicâb
Biñ naúd-i câna alur idüm her nigâhumı

4 Rehberlik itmesün bir iki ôâr-ı beyôûd
Ey berk-i âh youłasa bir kerre zâhumı

5 Ey âh çünkü Rıôâyî' dedür úuâûr⁸
Rüsvâ-yı 'âlem eyleme baót-ı siyâhumı

[50b]

8

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

1 Câmı ÷oldurdı âürâhiden yine ol reşk-i ôûr
Mihr-i 'âlem-tâb-ı mâha itdi güyâ feyø-i nûr

2 'Âşıú-ı bî-çâreler úat úat perişân-óâl olur
Her úaçan kim bâde-i nâb içe ol mest-i àurûr

3 Zâr zâr inletdi gülşende hezârı tâze gül
Naúd-i âabrın virdi yaàmaya yine bir nev-ôuhûr

4 Mâni'-i seyr-i cemâl-i yâr olur 'âşıúlara
Cevr iderse âh-ı dil luíf eylese eşk-i sürûr

5 Cünd-i àam ref'ine mey bir tîa-i âteş-tâbdur
Ey Rıôâyî ehl-i dil itmez yanından anı dûr

[50a]

9

Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lâ tün Fâ 'i lün

⁸ Vezin bozuk.

- 1 Esdi bâd-ı âubó-dem geşt ü güzâr eyyâmıdur
áonceveş diller açıldı nev-bahâr eyyâmıdur
 - 2 Ôâhir oldı àonceler bir bir açıldı lâleler
Cemreler düşdi yine ‘azm-i kenâr eyyâmıdur
 - 3 Rind-i ‘aşúuñ gûşına girmez âadâsı vâ ‘iôüñ
Nefre-i mestân gülbang-ı hezâr eyyâmıdur
 - 4 Gör ‘iôâr-ı mehveşün seyr eyle óait-ı dil-keşün
Verd-i ra‘nâ faâlî seyr-i sebze-zâr eyyâmıdur
 - 5 Gül gibi gelsün açılson tâb-ı mülden tâzeler
Ey Rıôâyî feyø-i mihr-i tâb-dâr eyyâmıdur
- [Kasîde]⁹
- [47a] Mef ‘û lü Me fâ ‘î lü Me fâ ‘î lü Fe ‘û lün
- 6 Ki levóa-i sîm üzre sevâd eyle midâdı
Gâhî ùabaú-ı kaâıda it müşg-i feşâmı
 - 7 Bir şem‘i öiyâ-güsteri ol sen ki o bezmüñ
Hep nûr-ı siyâh ola fetilile duhânı

⁹ *Rızâyî Divânı*’nda (Zor, 1999: 117) 15. kasidedir. Kaside sadece İstanbul Üniversitesi Türkçe Yazmalar Bölümü 779 numarada kayıtlı nüshada yer almaktadır. Diğer 14 nüshanın en hacimli olan bu nüsha *Rızâyî Divânı*’nın neşrinde esan alınan ana nüshadır (Zor, 1999: 37). Kasidenin ilk 14 beyti yazmalarda çeşitli sebeplerden okunamamıştır (Zor, 1999: V). Elimizdeki mecmuada da şiir 6. beyitten başlamaktadır. İlk beş beyit hâlâ meçhuldür. Kasidenin tamamından ziyade divanda eksik olan kısmı buraya aldık. Kasidenin 12. beyitinde geçen ifadeden Rızâyî’nin daha önce de iki kaside sunduğu (Zor, 1999: 10) Vezir Çelebi Ali Paşa’ya yazıldığı anlaşılıyor.

- 8 Ol bezm ki yârânı idüp kendüsi teshîr
İôhâr ider herkese bir genc-i nihânı
- 9 Òalvetüñe cân úible-i erbâb-ı ma'ârif
İşretüñe pür-zînet-i âmâl ü emânı
- 10 Ol bezmüñ olup âadr-ı güzîn âadr-nişîni
Ol bezmüñe âadrında var iúbâl nişânı
- 11 âadrü'l-vüzerâ-mertebe pirâ-yı vezâret
Kehfü'l-fuúarâ maôhar-ı luif-ı semedânı
- 12 Hem-nâmı 'Ali menba'-ı eliâf-ı cibillî
Peykâr-ı cedel-pîşe-i seng şîr-i zebânı
- 13 Bû'bekr-i âadâuat 'Ömer-i¹⁰ 'adl u âalâbet
Úudsî-âifat u vâkif-ı esrâr-ı mesânî
- 14 Cem-kevkebe òurşîd-i felek-mertebe ol kim
Âsûde ider sâye-i 'adlünde cihânı
- 15 Tertib-i kevn-i úâ'ide-i Óüsrev ü Cemşîd
Revnaú-şiken-i ma'delet-i Nûşirevânı
97. Gazel
- [52a] Mef 'ú lü Fâ 'i lâ tü Me fâ 'i lü Fâ 'i lün
- 1 Her şeb şarâb-ı nâb ile pürdür ayaàmuz¹¹
Óâcet úomadı şem'e bizüm şeb-çerâàmuz

¹⁰ Metinde “ ‘Ömerî ” şeklinde yazılmıştır.

¹¹ *Rızâyî Divânı*'nda eksiktir.

- 2 Pür eyledük piyâleyi tenhâ bulup òumı¹²
Künc-i óarâbede küpe geçdi ayaâmuz
- 3 Zannum budur ki âteş-i 'aşúuñla yanmaân
Güller görüp de reşk ideler tâze daâmuz
- 4 Pürdür şarâb-ı 'aşú ile her-dem sebû-yı dil
Òum gibi bâdeden hele yoúdur ferââmuz
- 5 Çözse Rıðâyî sünbül-i zülfin o gül-'iôâr
Büy-ı bahâr itse mu'aüâr dimââmuz¹³

218. Gazel

[17a] Müf te 'i lün Me fâ 'i lün Müf te 'i lün Me fâ 'i lün

- 1 Zevraú-ı meydür 'âşúuñ baór-i àamgede çâresi
Müjdesi naúd-i óuş olur görinicek kenâresi
- 2 Yaúdı güneş diyü baña dilberi virdiler óaber¹⁴
Óorúarın eyledi eâer âhımızuñ şerâresi
- 3 Benzedemezdi kendüyi dilberüñ ebruvânına
Óaylice nâuíâ olmasa çeróüñ o mâh-pâresi¹⁵
- 4 Rişte-i cân gibi o bir râbúa oldı arada
Şöyle gelür ki tîrinüñ hiç kesilmez aresi¹⁶

¹² Rızâyî Divânı'nda eksiktir.

¹³ Rızâyî Divânı'nda bu mısra yoktur.

¹⁴ Rızâyî Divânı'nda eksiktir.

¹⁵ Rızâyî Divânı'nda bu beyit yoktur.

¹⁶ Rızâyî Divânı'nda eksiktir.

5 Mâhi-i baór-i şîvedür gerçi Rızâyî ðançeri ‘Âşîúuñ ana dâmdur sîne-i pâre pâresi¹⁷

5. SONUÇ

Tertibi ve içeriği bakımından nitelikli bir mecmua olduğu görülen *Mecmu‘a-i Devâvîn*, Rızâyî’nin günümüze ulaşmamış bazı şiirlerini ihtiva etmektedir. Böylece Rızâyî’nin bilinmeyen 9 gazeli, *Dîvân* nüshalarında çeşitli sebeplerle okunamayan bir kasidesinin 9 beyti, ayrıca 97. ve 218. gazellerin eksik kısımları, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi R-6809 numarada kayıtlı mecmua sayesinde açığa çıkmıştır.

Rızâyî Divânı’nda yer almayan bu şiirler, *Mecmu‘a-i Devâvîn*’i yazan kişinin müellif nüshasından veya ona yakın bir başka nüshadan ya da bugün elde olmayan bir nüshadan yararlandığını göstermektedir. Bu mecmua aynı zamanda divan neşrinde mecmuaların ne derece faydalı olabileceğinin güzel bir örneği sayılabilir.

KAYNAKÇA

- ABDÜLKADİROĞLU, A. (1997). Edebiyatta Metodoloji Açısından Elyazmaları ve Nadir Eserler Üzerine Notlar. *Kültürümüzden Esintiler*, s.527-569.
- ATEŞ, A. (1942). Metin Tenkidi Hakkında (Dâsitân-ı Tevârih-i Mülûk-ı Âl-i Osman Münasebeti ile). *Türkiyat Mecmuası*, C. VII-VIII, s.253-567.
- ATİK GÜRBÜZ, İ. (2012). Şiir Mecmualarının Biyografik Değerine Dair Araştırmalara Ek. *Türklük Bilimi Araştırmaları (TUBAR)*, Güz, S. 32, s. 147-157.
- AYDEMİR, Y. (2001a). Şiir Mecmuaları ve Metin Teşkilinde Mecmuaların Rolü. *Bilig*, S. 19, s.149-157.
- AYDEMİR, Y. (2001b). Şairlerin Edebî Kişiliğinin Tesbitinde Mecmuaların Rolü. *Türk Kültürü*, S. 464, s.731-744.
- AYDEMİR, Y. (2007). Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler. *Turkish Studies*, Volume 2/3 Summer, s.122-137.
- GÜRBÜZ, M. (2013a). Osmanlı Şiirinin Hazinesi: Mecmualar Ve Cönkler Çalıştayı. *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter, s.2907-2909.
- GÜRBÜZ, M. (2013b). Şiir Mecmualarının Kaynakları Üzerine. *Turkish Studies*, Volume 8/1 Winter, s.315-322.
- Mecmu-ı Devâvîn*, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi, R-6809.
- KÖPRÜLÜ, M. F. (1986). Türk Edebiyatı Tarihinde Usul, *Edebiyat Araştırmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

¹⁷ *Rızâyî Divânı*’nda eksiktir.

H. Gönel, Ş. Yapıcı / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 38-52
H. Gönel, Ş. Yapıcı / Nevşehir University Journal of Social Sciences 2 (2013) 38-52

- Turkish Studies* (2013). Prof. Dr. Âmil Çelebioğlu Armağanı (Mecmualar Özel Sayısı), Volume 8/1 Winter.
- ZOR, A. (1999). *Rızâyî (Mehmed Ali Çelebi) Hayatı, Edebi Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Yüksek lisans Tezi, Erzurum.
- ZÜLFE, Ö. (2011). Biyografik Bilgiler Açısından İki Nazire Mecmuası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 4, Sayı: 18, Yaz, s. 151-169.

OSMANLI SON DÖNEMİ İLE MİLLİ MÜCADELE YILLARINDA TÜRK KADINININ SOSYAL, SİYASÎ VE ASKERÎ FAALİYETLERİ

Dr. Cemile ŞAHİN

Kilis Mehmet Uluğ Can İlköğretim Okulu
drcemilesahin@yahoo.com

Dr. Mustafa ŞAHİN

Per. Bnb., Kilis As.Ş.Bşk.İığı
msahin44m@yahoo.com

ÖZET

Türk kadını, gerek Osmanlı son dönemi fikir hayatında gerekse de savaşlarda daima pasif bir alanda tanımlana gelmiştir. Osmanlı döneminde Balkan ve Birinci Dünya Savaşlarında Türk kadını, hasta bakıcılığı ile levazım malzemeleri tedarikçisi olarak tasvir edilmiş, Milli Mücadele dönemi Türk Kadını ise kağıt üstünde sırtında cephaneye taşıyan cephe gerisi rolleri ile resmedilmiştir. Ancak cephe gerisinde fişek dolduran kadımız olduğu gibi, cephe hattında muharebe eden kadın kahramanlarımızın yanı sıra; erkeklerin de bulunduğu büyük kıt'alara komuta eden kadın liderlerimiz de azımsanamayacak sayıda.

Osmanlı son döneminde Fatma Aliye, Nezihe Muhittin gibi hanımlar cemiyetler kurarak orduya ve donanmaya lojistik destek sağlamışlar, şehit çocukları ve kadınlarına meslek kazandırmak için sanat mektepleri kurmuşlardır.

Milli Mücadele döneminde Türk kadınlarından Halide Edip, Münevver Saime gibi hanımlar, mitinglerle Milli Mücadeleye gönül desteğini artırmışlardır. Öte yandan Fatma Seher, Kara Fatma, Tayyar Rahmiye, Gördesli Makbule, Ayşe Çavuş (Ayşe Binbaşı), Nezahat Onbaşı gibi kadınlar bizzat cephede mücadele ettikleri gibi Milli Mücadele'nin komuta kadrosu içerisinde yer almışlardır.

Anahtar Kelimeler: Türk Kadını, Milli Mücadele, Liderlik, Cemiyet, Kahramanlık.

TURKISH WOMEN'S SOCIAL, POLITICAL AND MILITARY ACTS IN THE LAST PERIOD OF OTTOMAN AND YEARS OF THE NATIONAL STRUGGLE

ABSTRACT

Turkish women have been always identified in the passive area of both the intellectual life last period of Ottoman and the wars. In the Ottoman period Turkish woman was portrayed as a nurse or a supplier of materials in The Balkan Wars and

the first World War. Also in the period of national struggle Turkish woman was depicted with her role carrying ammunition on her shoulder in a cart. As well as there were Turkish women who filled the cartridges, and the heroines who made war on the battleground, there were also female leaders who commanded great military teams.

Last period of Ottoman Turkish ladies such as Fatma Aliye and Nezihe Muhittin supplied logistics supports for the army and the navy by founding organisations and they also established vocational schools in order to make the wives and the children of martyries have a profession.

In the period of National Struggle the Turkish ladies such as Halide Edip, Münevver Saime aroused social contribute to National struggle by the way of meetings. On the other hand the Turkish Women such as Fatma Seher, Kara Fatma, Tayyar Rahmiye, Gördesli Makbule, Ayşe the Sergeant (Ayşe the Major), and Nezahat the Corporal not only fought against the enemies on the battleground, but also took part in the command stuff of the national struggle.

Keywords: Turkish Woman, National Struggle, Leadership, Organisation, Heroizm.

1. OSMANLI SON DÖNEMİ TÜRK KADINI

1.1. Tanzimat Sonrası Kadın Faaliyetleri

Tanzimatla birlikte kadınlara eğitim, hukuk ve çalışma hayatını içeren alanlarda verilen haklarla ilgili ilk adımlar atılmıştır¹. Osmanlı'da kadınlar Tanzimat sonrasında cemiyetler kurmuşlardır. Ülkenin kötü durumundan etkilenen Müslüman kadınlar, gayrimüslim kadınların cemiyetler kurarak teşkilatlanmalarından da etkilenerek cemiyetler kurup teşkilatlanmaya başlamıştır².

Yirmi yıla yakın bir süre Jöntürk Komitesi'ne hizmet eden Zilsad Hanım, İttihat ve Terakki Cemiyeti İhtilal Komitesi Başkanı Emine Semiye Hanım gibi, çeşitli yazıları saklamışlar, çeviriler yapmışlar, yazılarını Avrupa basınına yollamışlardır³.

1915'te Ahmet Cemal Paşa'nın emriyle kadınlar için bir çeşit mecburi hizmet kanunu kabul edilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyeti İslâmiyesi ve İstihlak-ı Milli Kadınlar Cemiyeti

¹ Şefika Kurnaz, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, Milli Eğitim Bakanlığı Yay., İstanbul 1996, s.15.

² Leyla Kaplan, *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1998, s.37.

³ Siyasi faaliyetlere katılma azminde olan bazı kadınlar, Meclis-i Mebusan'a dinleyici olarak girmek istemişlerdir. Ayrıca 26 Mayıs 1919'da İzmir'in ve Anadolu'nun işgallerini görüşmek üzere toplanan Şuray-ı Saltanat toplantısına bazı hanımların da katılacağı söylenmiştir. Ancak kadınlar, bu toplantıya katılmamışlardır. (Kaplan, *Age.*, s.35.)

aracılığıyla, Amele Taburları'nda çalışacak Müslüman kadınlar sağlanmıştır⁴.

1.2. İkinci Meşrutiyet Dönemi Kadın Cemiyetleri ve Faaliyetleri

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği fikir akımları, kadının eğitilmesi konusunda birleşmiştir. İslamcılara göre kadın eğitilirse iyi bir ev hanımı olacak, Batıcılara ve Türkçülere göre ise eğitim, kadının sosyal hayata girmesi için de gerekli olacaktır. Bu amaçla kızlara meslek kazandıracak okullar açılmıştır. Kadınların sosyal hayata girmesi üzerine aile hukukunda düzenlemeler yapılmıştır. 1917'de Aile Hukuku Kararnamesi çıkarılmıştır. Buna göre evlenme ve boşanma devlet iznine bağlanmıştır. Evlenme yaşı kadında 17, erkekte 18 yapılmıştır. İkinci evlilik kadının iznine bağlanmıştır⁵. Yine bu dönemde sosyal alanda kadın hakları tartışılırken aynı zamanda kadınlar; çarşafı çıkarmak, tiyatroya gitmek, çalışmak, eşleriyle aynı arabaya binmek istedikleri için sosyal baskı altına girmişlerdir. Kadın dernekleri kurulmuş, kurslar açılmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte fabrikalarda erkeklerden boşalan yerleri kadınlar doldurmuştur⁶.

Öte yandan II. Meşrutiyet döneminde kadınlar, kadın cemiyetleri kurarak ve kadın dergileri çıkararak faaliyet göstermişlerdir⁷. Selanik'te çıkan kadın dergisi "Mefharet", 1908 inkılâbını alkışlamak için kapağına "Yaşasın Türk Milleti" sözlerini koymuştur. Aynı dergide; Osmanlı'da ilk defa olarak, o zamanki tabirle "Meclis-i Mebusan" değil, "Millet Meclisi" deyimini kullanılmıştır⁸. 1908–1918 yılları arasında kurulan II. Meşrutiyet dönemi kadın cemiyetlerinin birçoğunun ortak özelliği yardım amacıyla kurulmuş olmalarıdır.

1.2.1. Cemiyeti İmdadiye

Cemiyeti İmdadiye, ilk kurulan cemiyetlerden biridir. Nezihe Muhittin'e göre; "1908 tarihinde Meşrutiyet'in ilanından sonra, Fatma Aliye

⁴ Kaplan, Age., ss.34-35.

⁵ Abdurrahman Çaycı, *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, ss. 434-435.

⁶ Durmuş Yalçın vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2002, s. 94.

⁷ Emine Önhan, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum 1990, ss. 9–58.

⁸ A. Afetinan, *Atatürk ve Türk kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1968, s.88; Tezer Taşkiran, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları:5, 1973, s.37.

Hanımefendi⁹ iş başına geçmiştir. Bu sefer resmen, "(Cemiyeti İmdadiye) namıyla teşekkül eden ve maksadı Rumeli hudutlarında harp eden askerlerimize aba, mintan ve çamaşır tedariki olan bu cemiyeti tesis ile riyasetini ifa etmişlerdir"¹⁰. Cemiyet içinde din ve mezhep ayırımı yapılmamıştır¹¹.

Rumeli'deki savaş sırasında cephedeki askerlere yardım amacıyla Fatma Aliye Hanım başkanlığında kurulan ve Rumeli sınırındaki askerlere kışlık giyecek kampanyası açan bu cemiyet, devrin ilk kadın kuruluşudur¹².

Fatma Aliye Hanım, 1897'de Yunanlılarla yapılan savaşta yaralılar başta olmak üzere askerlerimize yardım etmek için Tercuman-ı Hakikat'te makaleler yazmış, bu makalelerin etkisiyle halk tarafından askere yardım malzemeleri toplanmıştır¹³. Fatma Aliye, bu devrin en güçlü kadın yazarıdır. Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olan ve Avrupa kültürü ile yetişen bu ilk kadın romancımız 20 yıl kadar basın hayatında roman, hikâye ve makaleleri ile büyük yer almış, eserlerinden bir kısmı Fransızca, İngilizce ve Arapçaya çevrilmiştir. Hayatını kendi emeği ve mesleği ile kazanan "hür ve müstakil Türk kadınlarını" tasvir eden ilk romancımızdır. Fikir ve eğitim konularında da kitapları ve makaleleri vardır. Sosyal konularda bütün kadınları hizmete çağırarak ilk ses ondan gelmiştir, denilebilir¹⁴. Fatma Aliye Hanım, 1899 yılında II. Abdülhamit tarafından ikinci rütbeden şefkat nişanı¹⁵ ile ödüllendirilmiştir¹⁶.

⁹ Fatma Aliye (Topuz) Hanımefendi; Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olarak 9 Ekim 1862'de dünyaya gelmiştir. Mutlu ve hareketli bir hayatın ardından kimsesiz bir şekilde 13 Temmuz 1946'da hayatını kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nca 2009 yılı emisyonu 50 liralık banknotun arka yüzüne Fatma Aliye'nin resmi basılmıştır, (Yahya Efe, "Elli Liranın Üzerindeki Fotoğraf: Fatma Aliye Hanım", Kent Gazetesi, Kilis, 22 Haziran 2010, s.3).

¹⁰ Nezihe Muhittin, *Türk Kadını*, İstanbul Numune Matbaası, İstanbul 1931, ss.83-84.

¹¹ Kurnaz, *Age.*, s.194.

¹² Kaplan, *Age.*, s.38.

¹³ Muhittin, *Age.*, ss.82-83.

¹⁴ Taşkıran, *Age.*, s.36; Ahmet Cevdet Paşa'nın kızları başta olmak üzere birçok kadın, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda birçok cephede fahri hemşirelik yapmışlardır. (Taha Toros, "Aydın Kalburüstü Pek Çok Hanım Fahri Hemşireliğe Koşmuştu", *Yakın Tarihimiz*, 25, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1962, ss. 363-395). Hemşirelik yapan bu kadınlar arasında gayrimüslim olanlar da vardır. (Mustafa Şahin, *Hasan Tahsin Uzer'in Millî İareciliği ve Siyasetçiliği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s.139).

¹⁵ Şefkat Nişanı, 1876'da İkinci Abdülhamit tarafından; savaşta barışta ve tabii afetlerde özveri ile çalışıp başarı gösteren bayanlara verilmek üzere çıkarılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü dereceden olmak üzere üç derecesi vardır. II. Abdülhamit tarafından Letta Asım'a güzellik kraliçesi seçilmesinden dolayı bu nişan verilmiştir, (*Türkler Ansiklopesi*, Cilt: 13, Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002, s. 684); Bu nişan, sahibi öldüğünde devletçe geri alınmayıp takılmamak şartıyla varislerinde bırakılmıştır. Nişanı ikinci ve üçüncü rütbelerini alanlar, bir üst rütbeden aynı nişanı tekrar aldıklarında eski nişanları geri alınmış, üst rütbeden olanı verilmiştir. İsmet Parmaksızoğlu, "Şefkat Nişanı-ı Hümayunu" *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 30, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1981, ss. 231-232).

¹⁶ Kurnaz, *Age.*, s.194.

Emine Seniye Hanım da Ahmet Cevdet Paşa'nın kızı olup II. Meşrutiyet yıllarında az sayıdaki bilinçli ve kalemi güçlü olan kadınlardan biridir¹⁷. Osmanlı Kadınları Şefkat Cemiyet-i Hayriyesi'ne üye olarak hizmet vermiştir. Bu cemiyete üye olan kadınlar, yardım toplamak amacıyla Şefkat Pazarı'nda elişleri satarak gelir sağlamışlardır¹⁸.

Bu cemiyetler Türk kadınının yardım, şefkat duygularını, kadın değerlerini yükseltme gayesini, iş hayatına atılma isteğini, yerli malı kullanma teşvikini, kadının dış kıyafetinin düzene sokulması dileğini, modernleşme emelini, müzik sevgisini, öğretmen birliğini göstererek Türk kadınının sosyal hizmetler yolunda çalışma halinde olduğunu açık delilleri olmuşlardır¹⁹.

1.2.2. Teal-i Nisvan Cemiyeti

Teal-i Nisvan Cemiyeti, kadınların yükselmesi anlamına gelen bir adla kurulmuş olup cemiyetin başkanı Halide Edip (Adıvar) Hanım'dır²⁰. Halide Edip 1908'den başlayarak yazdığı yazı ve kitaplarda, kadına daima seçkin yer vermiş, Meşrutiyet'in başlangıcında, özellikle kızlara okul açılması için gayret göstermiş, Teal-i Nisvan Cemiyeti'ni kurarak Türk kadınlarının sosyal durumunun iyileşmesine hizmet etmiştir²¹.

Kadın haklarını savunan cemiyetler arasında yer alan bu cemiyetin amacı milli geleneklerden vazgeçilmeden kadınlarımızın eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesini sağlamaktır. Cemiyetin kurucuları arasında; Nakiye ve Nezihe Muhiddin, Rana Sani Yaver Hanımlar vardır²². Kadın ve erkek aydınların katıldığı toplantılar düzenleyen cemiyet, kadınlara toplumsal hayatta yardım etmeyi amaçlamıştır. Faaliyetleri arasında; dil kursları açmak, konferanslar ve müsamereler tertip etmek, yabancı eser ve yazıları Türkçe'ye çevirmek, okuma-yazma kursları açmak, savaş ve katliamlar sonucunda vatanlarını terk ederek İstanbul'a gelen Rumeli göçmenlerine yardım etmek, salgın hastalıklarla mücadele etmek, hastane açmak, hastabakıcılık yapmak yer almıştır. 1.Dünya Savaşı sırasında faaliyetlerine son veren cemiyet, yaptığı olumlu adımlarla diğer kadın cemiyetlerini de

¹⁷ Taha Toros, "Kadınlar Kürsüde... Tarihi Günlerimizde Kadın Hatipler", *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Fasikül 24, Milliyet Gazetesi Yay., İstanbul 1962, s. 379.

¹⁸ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, Cilt: 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918), İletişim Yay., İstanbul 1998, s. 507.

¹⁹ Taşkıran, *Age.*, s.39; II. Meşrutiyet'ten sonra Teal-i Nisvan Cemiyeti'ni kuran ve daha sonra Milli Mücadele'yi destekleyen Halide Edip, "Sultan'ın kurallarına karşı isyana teşvik ettiği" gerekçesiyle Şeyh-ül İslam tarafından kanun dışı sayılmış; İstanbul Hükümeti tarafından 1920'de ölüme mahkûm edilmiştir. (Perihan Onay, *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, (t.y.), s.75).

²⁰ Tunaya, *Age.*, I, s. 506.

²¹ Necati Çankaya, *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, MKB Ajans Yay., İstanbul 2003, s.149.

²² Önhan, *Age.*, ss.12-13.

etkilemiştir²³. Balkan savaşları sırasında Teal-i Nisvan Cemiyeti'nde beş bin kadının katıldığı iki toplantı düzenlenmiş, Türk kadınları, Edirne'yi geri aldığımız harekâtın masraflarına katkıda bulunmuşlardır²⁴. Teal-i Nisvan erkek ve kadınların katılımıyla tartışmalı oturumlar, konferanslar düzenleyen ilk derneklerdendir²⁵.

1.2.3. Esirgeme (Esirge) Cemiyeti

Esirgeme (Esirge) Cemiyeti (1912), Balkan Harbi sırasında, savaşın dul ve yetimlerine, eski Türk sanatlarını, dikiş biçkiyi öğretme amacıyla okul açmış²⁶, yaralı askerlere hizmet için hasta bakıcılık kursları düzenlemiştir. İlk defa 27 hanım, bu kurslardan diploma almıştır²⁷.

1.2.4. Teal-i Vatan-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti

Teal-i Vatan-i Osmanî Hanımlar Cemiyeti (1910), Selanik'te göçmenlere ve askerlere yardım amacıyla kurulmuş ve İttihat ve Terakki himayesinde faaliyetlerini yürütmüştür. Prenses Naime Yusuf Hanım'ın başkanlığını yaptığı cemiyet, Osmanlı kadınlarını yüceltmek, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne yardım etmek, Osmanlı Donanması'na "Nevzad-ı Vatan" adını verecekleri bir savaş gemisi hediye etmek, kız okulları ve atölyeler açmak gibi faaliyetlerde bulunmuştur²⁸.

1.2.5. Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Cemiyeti

Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Hanımlar Heyet-i Merkeziyesi, 1874 yılında kurulmuştur. Bu cemiyetin 1877 Osmanlı-Rus, 1897 Osmanlı-Yunan savaşında büyük faydaları olmuştur. 1907'de Hilal-i Ahmer adını almış ve padişahın himayesi altına girmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nda Türk kadınının gayretleri ile büyük bir sosyal hizmet kuruluşu haline gelmiştir. Balkan Savaşı sırasında, Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Hanımlar Hey'et-i Merkeziyesi Besim Ömer Paşa'nın desteği ile kurulmuş, cemiyetin başkanlığını Prenses Nimet Muhtar Hanım, sekreterliğini de Fatma Aliye Hanım yapmıştır. Rumeli göçmenlerine yardım eden, kimsesiz yoksul kadınları çalıştıran cemiyet, onların eğitimleriyle de

²³ Kaplan, *Age.*, s.39.

²⁴ Ayşegül Yaraman, *Bir Demokrasi Tartışması*, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999), Bağlam Yay., İstanbul 1999, s.44.

²⁵ Bernard Caporal, *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-III (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş., Şubat 1999, s.149.

²⁶ Taşkiran, *Age.*, s.38.

²⁷ Çankaya, *Age.*, s.162.

²⁸ Önhan, *Age.*, ss.12-13; Kaplan, *Age.*, s.40.

ilgilenmiştir. “Hanımlar Darüssinai”ni²⁹ açan bu cemiyet üyeleri, Osmanlı hanımlarının ördüğü eldiven, atkı, çorap gibi malzemelerle birlikte ev ev dolaşarak yaralı askerlere bağış toplamış, 1913’te açılan hastabakıcılık kurslarına katılan kadınları vatanın çeşitli hastanelerinde çalışmaya yönlendirmiştir³⁰. Kurulan en uzun ömürlü yardım cemiyeti olup çok yönlü faaliyetleriyle binlerce muhtaca, kimsesize yardımcı olmuştur³¹. Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi’nin başlıca görevi, Balkanlardan gelen göçmenlere ve savaş yetimlerine yardım etmek olmuştur. Burada, dul ve yetimler korunmuş, eğitilmiş, kendilerine iş sağlanmıştır³². Bu merkez, göçmen kızlarına ve şehit çocuklarına sanat öğretmek maksadıyla bir sanat evi açmıştır³³.

1.2.6. Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi

Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti Hanımlar Şubesi (1912); Nezihe Muhiddin Hanım başkanlığında kurulmuş ve Türk donanmasına gelir sağlamayı amaçlamıştır. Şube, kısa bir süre sonra kapatılmasına rağmen Donanma Muavene-i Milliye Cemiyeti’ne başarılı katkıları olmuştur. 26 Şubat 1915’te cemiyete ait Millet Tiyatrosu’nda, askere çorap toplamak maksadıyla düzenlenen müsamere programında “Osmanlı Türk Kadınlığı” konulu bir konuşma da yapılmıştır. Cemiyet bu faaliyetleriyle hanımlar

²⁹ Darüssinai; sanat evi demektir. Bu sanat evlerinde güzel sanatlar ve sahne sanatlarının eğitimi verildiği gibi toplumun gereksinimi olan mesleklerin ve gönüllü faaliyetlerin de eğitimi verilmiştir. Darüssinailer, herkese açık okullardır. Yirminci yüzyılın başlarında Muğla’da çok sayıda açılan bu kuruluşlarda; saatçilik terzilik, kuyumculuk, tenekecilik, galvaniz, kunduracılık ve dericilik öğretilmiştir. (Mehmet Temel, “I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla’daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke), Güz 2008, Sayı: 21, ss. 172–176). Ayrıca Darüssinailerden önemli sanat ve devlet adamları da yetişmiştir. Bunlardan Sadrazam Koca Haydar Paşa, Isparta’da okuduktan sonra mimarlık eğitimini Darüssinai’de almıştır. (Mahmut Kıyıcı, *Isparta’lı ve Isparta’ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar*, Göltaş Kültür Yay., Isparta 1983, s. 22).

³⁰ İnas Sanayi Mektebi, Tophane İdaresine bağlı olarak açılmış, bu okula kabul edilen kimsesiz kız çocuklarına kağıt fişek kovanları, şerit ve püskül gibi askeri levazım malzemeleri imal ettirilmiştir. (Mehmet Ali Yıldırım, *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s.245–346).

³¹ Nebahat Oran Aslan, “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Çalışmalarından Bazı Kesitler”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, Erzurum, Temmuz 2004, s. 226.

³² Caporal, *Age.*, s.148.

³³ Taşkiran, *Age.*, s.38.

arasında milliyetçi duygu ve fikirlerin yayılmasına hizmet etmiştir. Düzenlenen kermeslerle önemli yardımlar toplanmıştır³⁴.

Kadınlar Dünyası Dergisi, imtiyaz sahibi Nuriye Ulviye tarafından 1913'te çıkmaya başlamıştır. Sorumlu müdürü ve yazarları tamamen kadınlardan oluşturulmuştur. Bu dergi, kadınla erkek arasında eşitlik ilkesini savunmuştur. Telefon İdaresi'ne Türk kızlarının alınması için büyük çaba göstermiştir. Kadınları eğitim ve öğretime, ticarete, el sanatına teşvik edici yazılar yazmıştır³⁵. Bedra Osman adında bir kadının Telefon Şirketi'nde çalışma isteği reddedildiğinde Kadınlar Dünyası Dergisi'nde, ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Bunun üzerine Şirket, Bedra Osman'la birlikte daha bazı hanımlara da görev vermeğe mecbur kalmıştır. Öte yandan bu kurumun üyelerinden Belkis Hanım'ın uçakla gitme isteği, sadece kendisinin kadın oluşu yönünden şirket tarafından reddedilince, kurum; Cemal Paşa ile temasa geçmiş ve Belkis Hanım'a uçağa binme izni verilmiştir³⁶.

1.2.7. Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi; Dâhiliye Nezareti'nin 11 Nisan 1916 tarih ve 3 sayılı izniyle 24 Ağustos 1916'da³⁷ Enver Paşa'nın eşi Naciye Sultan'ın himayesinde kurulmuştur. Başta Enver Paşa olmak üzere İsmail Hakkı, Mehmed Arif, Salah Cimcos, Ali Rıza, Mehmed Selahattin Beyler kurucu üye olarak görev yapmışlardır. Cemiyet daha çok şehirde yaşayan kimsesiz ve yoksul kadınlara iş sağlayıp, ekonomik durumlarını düzeltmelerine yardımcı olmayı amaçlamıştır. Fabrikalar açan ve binlerce kişiyi çalıştırmayı amaçlayan cemiyet, beyaz iş, dantel, çorap ve fanila, asker çamaşırı imal atölyelerinde ve temizlik işlerinde kadınları çalıştırmıştır. Cemiyet genellikle savaşımlardan sonra giderek yaygınlaşan para karşılığı yapıldığı gözlenen kısa süreli sözde evliliklerle diğer ahlak bozucu hareketleri önlemek amacıyla kadınları çalışmaya teşvik etmiştir. Kadınların çalışmasına karşı yayınlanan fetvayı geri aldirmek için uğraşan bu cemiyet köy kadınları için tarlada çalışabilme fetvası çıkartmıştır. Cemiyet, kadın ve erkeklere evlenme mecburiyeti getirmiştir. Cemiyetin çalıştırdığı kadın sayısı 60.000'e ulaşmış ve Devlet Şurası kararıyla kamu yararına çalışan cemiyet olarak kabul edilmiştir³⁸.

Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi'nin Çapa, Fatih ve Üsküdar şubelerinin mensupları, kendi şubelerinde kurduğu tezgâhlarda mal

³⁴ Öhnan, *Age.*, s.35; Kaplan, *Age.*, s.40.

³⁵ Çankaya, *Age.*, s.162.

³⁶ Onay, *Age.*, ss.75-76; Mücadelesi ile ilk defa uçağa binen Belkis Şevket Hanım'ın bir resmî, Askeri Müze'ye konmuştur. (Tunaya, *Age.*, s. 509).

³⁷ Kurnaz, *Age.*, s.219.

³⁸ Kaplan, *Age.*, ss.42-43; Kurnaz, *Age.*, s.219.

C.Şahin, M. Şahin / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 53-72
C. Şahin, M. Şahin / Nevsehir University Journal of Social Sciences 2 (2013) 53-72

üretip satmışlardır. Bu suretle hem cemiyete sermaye elde etmişler, hem de kadınlar kendi hayatlarını kazanmışlardır³⁹.

1.2.8. Diğer Kadın Cemiyetleri ve Faaliyetleri

Bunlardan başka Osmanlı Cemiyet-i Hayriye-i Nisvâniye, Mamulât-ı Dâhiliye Kadınlar Cemiyet-i Hayriyesi, Şehit Ailelerine Yardım Birliği, Hizmet-i Nisvan, Asker Ailelerine Yardım Cemiyeti, İttihat ve Terakki Kadınlar Şubesi de kurulan cemiyetler arasındadır⁴⁰.

Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti, Balkan Savaşı'nın yaralarını sarmak için, Türk topluluklarından gelen kadın gönüllülerin kuruluşunda önemli rol oynadığı bir cemiyettir. Askerlere, fakir ve kimsesizlere yardım toplamak, hastanelerde çalışmak, askere çorap, fanila sağlamak, konferanslar, tiyatro faaliyetleri düzenlemek gibi faaliyetler yürüten cemiyet, milli amaçlar doğrultusunda kitle kadın hareketlerini başlatmıştır⁴¹.

2. MİLLİ MÜCADELEDE DÖNEMİ VE ÖNCESİ LİDER-KAHRAMAN TÜRK KADINLARI

2.1. Mitingler ve Cemiyetlerle Türk Kadının Milli Mücadeleye Katkıları

Kurtuluş Savaşı, kadınların ekonomik hayata fiilen girmelerinin ötesinde kitlesel bir biçimde politik mücadeleye de katıldıkları bir dönemdir. İstanbul'un işgalinden itibaren, değişik sınıflardan kadınların örgütlenmeye başladıkları, siyasi miting ve gösterilere katıldıkları, kürsüden halka seslendikleri görülür. Savaş başladıktan sonra kadınlar cephede de bilfiil görev almışlardır⁴².

15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalini izleyen günlerde İstanbul'da düzenlenen protesto mitinglerinde gerek konuşmacıların gerek dinleyicilerin çoğunluğu ulusal çıkarlarının bilincindeki kadınlardan meydana gelmiştir. Bu mitinglerin en ünlü hatibi olan Halide Edip, 23 Mayıs 1919 günü Sultanahmet Meydanı'nda, çoğunluğunu her katmandan kadınların

³⁹ Leyla Kaplan, "Osmanlı Hanımları Müdafaa-i Milliye Heyeti ve Faaliyetleri", *Askeri Tarih Bülteni Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 37, Ağustos 1994, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yay., ss. 114-117.

⁴⁰ Tunaya, *Age.*, ss. 506-509.

⁴¹ Kaplan, *Age.*, ss.44-46.

⁴² Nermin Abadan-Unat, *Türk Toplumunda Kadın*, (Araştırma, Eğitim), Ekin Yay., İstanbul 1982, s.378.

oluşturduğu iki yüz bin kişilik bir kalabalığa seslenerek onlara bağımsızlık yemini ettirmiştir⁴³.

Milli Mücadele’de kadınlarımız hem cephe gerisinde büyük çaba harcamış hem de silahlı mücadeleye katılmışlardır. “Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti” ve “Kadınlar Cemiyeti” bu dönemde kadınlarımız tarafından kurulan cemiyetlerdendir⁴⁴. İstiklal Savaşı’nın kazanılmasında adı bilinen veya bilinmeyen bu kadınların büyük rolü olmuştur. Kadınlar mitinglerde de önemli faaliyetler göstermişlerdir⁴⁵. Mitinglerde Halide Edip, Nakiye Elgün, üniversite öğrencisi Münevver Saime, Sebahat, Meliha ve Naciye Hanımlar bir bağımsızlık savaşı verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Böylece kadınlar I. Dünya Savaşı yenilgisiyle yüzyıllardır erkeklerin elinde bulunan siyasetin içine de girmişlerdir⁴⁶.

İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali sonrası Türk topraklarının içine düştüğü acı durumdan kurtulması için memleketin her tarafında yabancı işgaline karşı protesto mitingleri başlamış, ilk miting Redd-i İlhak Milli Heyeti’nin 14-15 Mayıs 1919 gecesi yaptığı çağrı üzerine İzmir’in Maşatlık semtinde düzenlenmiştir⁴⁷.

19 Mayıs 1919 günü, İnas Darülfunu’nun öğrencileri ile Asri Kadınlar Cemiyeti üyeleri tarafından düzenlenen Fatih’teki mitinge binlerce kişi katılmıştır⁴⁸. Fatih Mitingi’nde Halide Edip, Meliha ve Naciye Hanımlar konuşmuştur. Bu miting, Asri Kadınlar Cemiyeti’nin tertiplemediği ilk mitingdir. O güne kadar miting, milli tezahürat gibi toplantıları bilmeyen Osmanlı halkı ilk defa Fatih Meydanı’nda toplanmıştır. Miting için etkili olabilecek isim “Türk Kadınlar Birliği” adına konuşma yapacak olan Halide Edip Hanımefendi’dir. Etrafta toplanan halk, dükkânlarını kapatan esnaf ve özellikle üniversite gençliği bu mitingin en önde gelenleri olmuştur⁴⁹.

Halide Edip Hanım, medeni olduğunu ifade eden batılı devletlerin topraklarımızı parçalamaktan geri kalmadığını, yaşananların zifiri karanlık bir gece olduğunu, ancak insan hayatında her gecenin bir sabahı olduğunu,

⁴³ Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1995, s.3; Yaraman, Age., s.45.

⁴⁴ Önhan, Age., ss. 59-60.

⁴⁵ Müjgan Cunbur, *Türk Kadını İçin*, Türk Kadınları Kültür Derneği Yay., Ankara 1997, s.118.

⁴⁶ Altındal, Age., s.101. (Münevver Saime, işgal polisinden kaçarak Anadolu’ya geçmiş, çeşitli cephelerde çarpışmış ve yaralanmıştır).

⁴⁷ Bekir Sıtkı Baykal, “İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkileri”, *Atatürk Konferansları III*, Yıl: 1969, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1970, ss. 113-116.

⁴⁸ Çankaya, Age., s.176.

⁴⁹ Hanri Benazus, *Bir Millet’in Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı*, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2005, ss.72-73.

Türk ve Müslüman olan halkın Allah'a olan inancının toptan tüfekten daha güçlü bir silah olduğunu ifade ettikten sonra; “kutsal topraklarımıza bayrağımıza, atalarımızın bize miras bıraktığı emanetlere asla ihanet etmeyeceğiz. Gerekirse canımız, malımız, kanımız bu uğurda helaldir” diyerek miting meydanında toplanan halka hep beraber yemin ettirmiştir⁵⁰.

Bu miting sonrası, Halide Edip ve iki öğrenci padişaha gitmek için görevlendirilmiştir⁵¹. Ondan millete sahip çıkmasını isteyeceklerdir. Ancak, padişah görüşmeyi kabul etmeyince, dileklerini yaverlerine iletilmişlerdir. Ayrıca, Amerika Başkanı Wilson'a işgali protesto eden telgraflar çekilmiştir. 20 Mayıs 1919'da Üsküdar Doğancılar'da yapılan mitingde Asri Kadınlar Cemiyeti adına Sabahat Hanım da bir konuşma yapmıştır⁵².

İkinci Sultanahmet Mitingi'nde Şükufe Nihal konuşmuş: “Aziz vatan beşiğimiz sendin, mezarımız yine sen olacaksın” sözleriyle halkı galeyana getirmiştir⁵³.

13 Ocak 1920'de Sultanahmet Meydanı'nda “İstanbul Türktür ve Türk Kalacaktır” adlı mitingde konuşan Nakiye Hanım Türklerin Avrupalılara terk edilecek bir avuç topraklarının olmadığını göstereceklerini söyledikten sonra, bunu gerçekleştirmenin yolunu, Sultanahmet Meydanı'nda haykırmıştır⁵⁴. Bu mitinglerin hepsinde halkı harekete geçirmek ve şuurlandırmak için kullanılan en etkili unsur dini heyecan olmuştur⁵⁵.

Milli Mücadele döneminde kadınlarımız yazılarıyla da önde olmuşlar Milli Mücadele'yi desteklemişlerdir.

Bunlar içinde en ilgi çekenleri Halide Edip ve Müfide Ferit olmuştur. Milli Mücadele'nin lehinde Hâkimiyet-i Milliye ve İrade-i Milliye gazetelerinde yazılar yazmışlardır⁵⁶. Halide Edip, Milli Mücadele'yi tanıtarak halkı cesaretlendiren; Dağa Çıkan Kurt, Ateşten Gömlek, İzmir'den Bursa'ya, Türk'ün Ateşle İmtihani gibi eserler yazmıştır⁵⁷.

⁵⁰ Benazus, *Age.*, ss. 74-75; Halide Edip'in bu konuşması mücadeleye davet özelliği taşıdığından hakkında tutuklama kararı çıkmış, Anadolu'ya geçen Halide Edip, Milli Mücadele'ye katılmıştır, (Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Y.H.: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2000, ss.24-25).

⁵¹ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1984, s. 215.

⁵² Önhan, *Age.*, ss. 60-68.

⁵³ Çankaya, *Age.*, s.180.

⁵⁴ Kemal Arıburnu, *Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Yeni Desen Matbaası, İstanbul 1975, s. 61; Toros, *Agm.*, s. 380.

⁵⁵ Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler*, Sebil Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 128.

⁵⁶ Enver Behnan Şapolyo, *Kurtuluş Edebiyatı Tarihi (Milli Mücadele Hatıraları)*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1938, ss.29-32.

⁵⁷ Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadının Dünü ve Bugünü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara 1989, ss.58-77; Enginün vd., *Age.*, ss. 62-79.

Müfide Ferit, İrade-i Milliye Gazetesi'nde "Gaziantep" isimli yazısı ile Antepliler'in savunmalarından gururla bahsetmiş, halkın azim ve şevkini kuvvetlendirmeye çalışmıştır. "Kara Haber" başlıklı yazısında; İzmir'in işgalini ve yaralıların ümitsizlik içinde bekleyişlerini, "Hayret" başlıklı yazısında; İnönü Zaferi'nden sonra ulusun zafere olan inancının kuvvetlendiğini dile getirmiştir⁵⁸.

Kurtuluş Savaşı'nda vatanın kurtarılması için hizmet gören kadın cemiyetleri ise yardım toplama, geniş kitleleri yardıma çağırma faaliyetlerinde bulunmuştur Asri Kadınlar Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Kadın Kolları, özellikle askere giyecek temininde ve ordunun sağlık hizmetlerinde çalışmıştır. Türk Ocakları ve Muallimler Cemiyeti'nde çalışan hanımlar da Milli Mücadele'ye büyük katkılarda bulunmuşlardır. Bunların içinde en önemlisi Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti olmuştur⁵⁹.

Eylül 1919'da, Sivas valisi Reşit Paşa'nın karısı Melek Hanım tarafından bir grup kadınla kurulan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti seçilmiş onaltı üyeden meydana gelmiştir⁶⁰.

Cemiyet, kadınları topluluklar halinde teşkilatlandırıp, onları mücadeleye teşvik etmiş, kadınları İtilaf devletleriyle Yunan ve Ermeni işgallerine karşı direnişe çağırılmış, işgalleri protesto eden kitle kadın hareketlerini ve yardımlarını organize etmiştir. Cumhuriyet'le birlikte birçok kadın cemiyetinin kuruluşuna zemin hazırlayan cemiyet, milli mücadele sırasındaki faaliyetleri ile en büyük kadın siyasi teşkilatı haline gelmiş, milliyetçilik duygusuna dayanarak mücadele fikrini ön plana çıkarmış, ortak amaç işgallere karşı koymak olmuştur⁶¹. Nitekim bu faaliyetleri ile de diğer kadın cemiyetlerinden ayrılan Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, faaliyetlerini merkez ve şubeleri aracılığıyla gerçekleştirmiştir. Cemiyet, cepheye cephane taşıyan, kadın kağı kollarına görevli ve gönüllü kadınlar sağlamış, cephane imalathaneleri, dikiş atölyeleri kurmuştur⁶².

Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye ile sürekli haberleşmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın verdiği direktiflere göre hareket eden cemiyet, yaptığı faaliyetlerini sürekli olarak Ankara'ya bildirmiştir. Anadolu Ajansı'nın kurulmasından sonra ajansla da haberleşen Cemiyet, haber gönderip haber almış, böylece gelişen olayları takip etmiştir. Cemiyet, kadınları, cepheye ve cephe gerisindeki göçmenlere, şehit ailelerine, kimsesizlere yardıma çağırılmış, askerlerin ve

⁵⁸ Çankaya, Age., s.184.

⁵⁹ Önhan, Age., ss. 69-79.

⁶⁰ Afet İnan, *Kurtuluş Savaşı'nda Türk Kadını*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, s. 29.

⁶¹ Kaplan, Age., s.134.

⁶² K.Misiroğlu, Age., s. 63-64.

muhtaçların giyecek ve yiyecek ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bağış kampanyaları düzenlemiş, toplanan yardımları yerlerine ulaştırmıştır⁶³.

Asri Kadınlar Cemiyeti, 1919 yılının başlarında, özellikle üniversite öğrencileri ve ileri gelen vatanperver kadın ve kızların bir araya gelerek oluşturduğu bir cemiyet olarak faaliyet göstermiştir⁶⁴.

Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi, Milli Mücadele döneminde 10 Aralık 1919'da Kastamonu'da kurulmuştur. Cemiyetin başkanı, Mevlevi Şeyhi Amil Çelebi'nin eşi Zekiye Hanım'dır⁶⁵. Mahalle mahalle gezilerek, konferanslar, müsamereler, mevlitler, mitingler düzenlenerek milli davanın önemi anlatılmıştır. Toplanan yardımlar cepheye ulaştırılmıştır. Yabancı devlet başkanlarının eşlerine protesto telgrafları gönderilerek, Türk Milleti hakkında reva görülen haksızlıklar anlatılmıştır. Ayrıca şehit ailelerine yardım yapılmış, çocuklarına sünnet düğünleri düzenlenmiştir⁶⁶.

Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Hanımlar Cemiyeti kurulduktan sonra, hanımlar Milli Mücadele ile ilgili çalışmalarına başlamışlardır. 1919 yılının Ekim ayında Kastamonulu hanımlar Kız Öğretmen Okulu bahçesinde bir toplantı düzenleyerek, Mondros Mütarekesi'nden bu yana Türk Milleti'nin maruz kaldığı haksızlıkların durdurulması için gerekenin yapılmasını istemişlerdir. Ayrıca İngiltere, İtalya Kraliçeleri ile Madam Wilson'a işgal edilen Türk topraklarının; İzmir, Antep, Maraş ve Urfa'nın işgallerini protesto eden telgraflar çekmişlerdir⁶⁷.

2.2. Muharabelerde Liderlik ve Kaharamanlık Gösteren Türk Kadınları

2.2.1. Nene (Kırkgöz) Hatun

Kadınlar Milli Mücadele ve öncesinde ellerinde silahları ile de vatan hizmetine koşmuşlardır. Doğu Cephesi'nde Türk kadınının simgesi haline gelen Nene Hatun Erzurum'un Pasinler İlçesi'nin Çeperli Köy'ünde 1853–54 yılında doğmuştur. Asıl adı “Nene” soyadı “Kırkgöz” dür. 1877–78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda köyü Ruslar tarafından işgal edilince kocası ve oğlu Nazım'la Erzurum'a gelmiştir. 9 Kasım 1877'de Rus birlikleri Aziziye

⁶³ Bekir Sıtkı Baykal, *Milli Mücadele'de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, ss. 2–40; Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 1995, ss. 9-10.

⁶⁴ Benazus, *Age.*, s.69; Öhnan, *Age.*, ss. 60–68.

⁶⁵ Mustafa Baydar, “Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Sekreteri Saima (Ayoğlu) İle Sohbet”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 28 Haziran 1972, s. 7.

⁶⁶ Enginün vd., *Age.*, s. 41.

⁶⁷ Afet İnan, “Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”, *Agm.*, s. 9.

Tabyası'nı işgal ettiğinde Erzurum'a geleli 15 gün kadar olmuştur. Müezzîn Abdullah Efendi'nin Ayaz Paşa Camii minaresinden Aziziye Tabyası'nın düştüğünü ilanı üzerine eli silah tutan Erzurumlularla birlikte Aziziye Tabyası'na koşmuş, Rus askerleriyle kahramanca savaşmıştır. 22 Mayıs 1955 tarihinde Erzurum'da hayata gözlerini yuman Nene Hatun Türk kadınının, vatan sevgisinin unutulmaz simgelerinden biri olmuştur⁶⁸. Kendisine TBMM tarafından Vatani Hizmet Madalyası verilmiştir⁶⁹.

2.2.2.Fatma Seher Hanım

Milli Mücadele döneminde silahlı mücadeleye katılıp efsaneleşen kadınlarımız vardır. Bunlardan biri olan Fatma Seher Hanım Erzurumlu Yusuf Ağa'nın kızı, aynı zamanda merhum bir binbaşının da eşidir. Milli Mücadele'de Adana, Dinar, Afyonkarahisar, Nazilli, Sarayköy ve Tire'de asker olarak çalışmıştır⁷⁰. Hatta bir savaş sırasında göğsünden yaralanmıştır⁷¹.

2.2.2.Kara Fatma

Milli Mücadele öncesinde simge olan kadınlardan birisi de Kara Fatma'dır. Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)'nda Rus orduları Erzurum'u işgal ettiği sırada Kara Fatma, Aziziye Tabyası'nda maiyetindeki üç-dört bin cengâveriyle birlikte savaşmıştır. Bu büyük Müslüman-Türk annesi, askerın içeceği, yiyeceğini hazırlamış, yaralıları tedavi etmiş, omuzlarında yaralı askerleri hastaneye taşımıştır⁷².

Kara Fatma; Balkan Savaşı'na Edirne'de görev yapan kocası Subay Derviş Bey ile katılmıştır. I.Dünya Savaşı'nda ailesinden 9-10 kadınla Kafkas Cephesi'ne gitmiş, Mondros Mütarekesi'nden sonra ise, kardeşleri Ermeniler tarafından şehit edilen kadınları toplayarak, Ermenilere karşı savaşmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kadınlardan kurduğu milis müfrezesiyle Bursa ve İzmit'in işgalden kurtarılması için çalışmıştır. Sakarya ve Başkumandanlık Muharebeleri'ne de katılan ve üsteğmenlik rütbesine kadar yükselen, İstiklal Madalyası verilen Kara Fatma, 1955 yılında Erzurum'da vefat etmiştir⁷³.

⁶⁸ Aynur Mısıroğlu, *Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları*, Sebil Yay., İstanbul 1976, ss. 33-37.

⁶⁹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, TBMM-IX Dönem (1950-1954), Cilt: 7, TBMM Vakfı Yay., No:18, Ankara 1998, s.924.

⁷⁰ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Cumhuriyet Kadınları Derneği Yay., Ankara 2006, ss. 287-288.

⁷¹ A.Mısıroğlu, *Age.*, ss. 84-87.

⁷² A.Mısıroğlu, *Age.*, ss. 38-39.

⁷³ Fevziye Abdullah Tansel, *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1991, ss.25-39.

2.2.3. Tayyar Rahmiye

Tayyar Rahmiye, Güney cephesinde 9. Tümen’de gönüllü olarak bir müfrezinin komutanlığını yapmıştır. Osmaniye’de Fransız Karargâhı’na saldırı için görevlendirilen müfreze 1 Temmuz 1920’de harekete geçmiştir. Fakat bu arada askerlerde bir duraklama meydana gelmiş, bunun üzerine, “Ben kadın olduğum halde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuz halde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz?” diyerek erkekleri hareketlendiren Tayyar Rahmiye, karargâhın alındığını göremeden şehit düşmüştür⁷⁴.

2.2.4. Gördesli Makbule

Yunanlılar Sakarya Muharebesi’ni kaybederek Afyon mevzilerine çekildiklerinde, bir taraftan da Halil Efe’nin Gördes-Sındırgı-Akhisar bölgesinde faaliyet gösteren çetesinin saldırıları ile karşılaşmışlardır. Bunların içinde Halil Efe’nin karısı Gördesli Makbule Hanım da vardır⁷⁵. 1921’de evlendikten hemen sonra kocasıyla birlikte bir çete örgütlemiştir. Bu çete, birkaç ay boyunca düşmanı hayli hırpalamıştır⁷⁶. Makbule Hanım, daha bir yıllık evli iken eşinin yanında Milli Mücadele’ye katılmıştır. 16 Mart 1922’de Kocayayla’daki bir çatışmada askerlere cesaret vermek için hızla öne atılınca şehit düşmüştür⁷⁷.

2.2.5. Kılavuz Hatice

Adana ve yöresinde Fransızlara karşı verilen mücadelede yer alan ve milis kuvvetlerine katılan Kılavuz Hatice, 8 Mayıs 1920’de Milli Kuvvetler Pozantı’ya taarruza başladığında, kritik bir duruma düşen Fransızları kandırarak onlara kılavuzluk etmiştir. Hatice Hanım, kılavuzluk yaptığı Fransızlara yanlış yol göstererek Karboğazi’na sokmuş ve boğaza sıkışan Fransızlar Türk askerlerine esir düşmüşlerdir⁷⁸.

2.2.6. Asker Saime

Milli Mücadele başladığında Darülfünun öğrencisi olan Münevver Saime, Kadıköy mitinginde yaptığı konuşmadan sonra tutuklama emri çıkınca, Anadolu’ya geçerek Milli Mücadele’ye katılmıştır. Garp cephesinde görev almış ve özellikle cephe gerisinde ve istihbarat işlerinde önemli başarılar göstermiştir. İzmit’te bir görevi yerine getirirken yaralanmışsa da belli etmeden vazifesini yapıp tamamlamıştır. Asker Saime diye anılmıştır.

⁷⁴ İnci Enginün vd., *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Türk Ticaret Bankası Yay., Ankara 1983, ss. 47-48.

⁷⁵ Tansel Age., s. 54.

⁷⁶ Enginün vd., *Age.*, s. 47.

⁷⁷ Mustafa Tarakçı, *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, Başlık Yay., İstanbul 2008, ss. 155-156.

⁷⁸ Enginün vd., *Age.*, s. 47.

Kuvvetli bir fikir edebiyatçısı olan Saime, savaş sonrasında öğretmenlik yapmıştır⁷⁹.

2.2.7. Ayşe Çavuş (Ayşe Binbaşı)

Ayşe Çavuş (Ayşe Binbaşı) 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilince, ilk karşı koyma hareketine silahla katılmıştır. Yunanlılar İzmir'e hâkim olunca Aydın'a geçmiştir. İki oğlunu şehit vermiş, Salihli'de Yunanlılarla mücadelesi sırasında "çavuşluk" rütbesini almıştır⁸⁰. Büyük Taarruz'da Mürsel Paşa fırkasında Ahır dağlarından düşman gerilerine sarkma görevi verilmiştir. İzmir'e ilk giren kıtalar arasında o da vardır. Fakat bu sırada sol bacağı kırılmıştır. İzmir Hastanesi'ne yatırılmıştır. Bu hastanenin raporunda, kocasının intikamını almak için onun hatırası olan mücevherleri satarak at, mavzer, elbise v.s aldığı ve mücadeleye katıldığı belirtilmiştir⁸¹. Milli Mücadele sonrası İzmir'e yerleşen Ayşe Çavuş İzmir'de hastalanmış, İzmir Valisi tarafından 24 Eylül 1941'de Dâhiliye Vekâleti'ne yazılan bir yazıda "Mücahit Ayşe Çavuş'un tedavi altına alındığı" bildirilmiştir⁸². Ayşe Çavuş'un yüzbaşılık ve binbaşılık rütbelerini ne zaman ve nasıl aldığı, bu rütbelerin fahri olarak mı verildiği konusunda kesinlik yoktur. Ayşe Çavuş'un ölüm tarihi ile ilgili bilgiler tutarlı değildir⁸³.

2.2.8. Nezahat Onbaşı

Nezahat Onbaşı, 70. Alay Komutanı Hafız Halid Bey'in kızıdır. Hafız Halid Bey eşi ölünce, 8 yaşındaki kızı Nezahat'ı yanına alarak, I. Dünya Savaşı'na katılmıştır. Babasının yanında muharebeden muharebeye koşan küçük Nezahat, 12 yaşında Onbaşı rütbesini almıştır⁸⁴. Milli Mücadele devam ederken Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 30 Ocak 1921'deki 140. toplantısında⁸⁵ Bursa Meb'usu Operatör Emin Bey Nezahat Hanım'ın İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmesi için önerge vermiştir. Önerge, o günkü oturumda kabul edilerek gereği yapılmak üzere Başkanlık Divanı'na gönderilmiştir⁸⁶.

⁷⁹ Tansel Age., s. 54; Zehra Celasun, *Tarih Boyunca Kadın*, Ülkü Kitap Yurdu Yay., İstanbul 1946, s.158.

⁸⁰ Yavuz Aslan, "*Türk Bağımsızlık Savaşı'nın Kadın Kahramanlarından Ayşe Çavuş ve Onunla Yapılan İki Mülakat*", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 37, Aralık 2006, Erzurum, ss. 216-217.

⁸¹ Cahit Çaka, *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Askeri Fabrika Basımevi, Ankara 1948, ss. 72-73.

⁸² BCA, Dosya: 5523, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 56.377..5.

⁸³ Aslan Agm., s.219.

⁸⁴ Sarıhan, Age., s. 32.

⁸⁵ Burhan Göksel, *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Atatürk Dizisi: 27, Ankara 1998, s. 157.

⁸⁶ TBMM. Z.C. I/7, (30.1.1921), ss. 440-441; Nezahat Hanım'a İstiklal Madalyası verilmesi TBMM Genel Kurulu'nda kabul edilmesine rağmen; gereği yapılamamış, madalyası kendisine verilememiştir. Nezahat Hanım, kararın yerine getirilmesi için hiçbir zaman başvuruda bulunmamıştır. Nihayet bu kararın üzerinden 65 yıl geçtikten sonra, Nezahat Hanım 78 yaşında iken "TBMM Şükran Belgesi" verilmiştir, (Tarakçı, Age., s.105).

2.2.9. Halide Onbaşı (Başçavuş)Edip (Adıvar)

Milli Mücadele'ye halkın katılımını sağlamak için düzenlenen mitinglere katılıp ateşli konuşmalar yapan Halide Edip'in çabaları insanların Milli Mücadele'ye katılmasında etkili olmuştur. İstanbul Hükümeti tarafından kurulan Kürt Mustafa Paşa Divan-ı Harbi'nde idamlarına karar verilenlerden biri olan Halide Edip, Ankara'da Genelkurmay'da Batı Cephesi Karargâhı İkinci Şubesi'nde Onbaşı olarak çalışmış, önce Çavuş rütbesine, daha sonra da Başçavuş rütbesine terfi ettirilmiştir⁸⁷. Uzun süre cephelerde savaşan Halide Edip'e savaşta göstermiş olduğu yararlılıklar nedeniyle İstiklal Madalyası verilmiştir⁸⁸.

2.2.10. Süreyya Sülün Hanım

Süreyya Sülün Hanım, Van'ın Erek Kasabası'nda 500 kişiye emir ve komuta etmiştir. Çarpışarak Karaköse'ye kadar gelmiş, Murat Irmağı boylarında 1,5 ay düşmana geçit vermemiştir. Karaköse'deki Ziverbey Taburu'na katılmış, yaralanınca Erzurum'a dönmüştür⁸⁹. Sonraki yıllarda, Erzincan Askeri Ortaokulu'nun Matematik Öğretmeni Şerafettin Bey'in eşi Sıdika Hanım'ın evini basan eşkiyayı tek başına püskürtmüştür⁹⁰.

SONUÇ

İzmir'de Halide Edip ve Meliha Hanım, İstanbul'da Sabahat ve Naciye Hanım, Münevver Saime Hanım ve Sultanahmet Meydanı'nda tarihi mitingiyle yine Halide Hanım 1919'larda Türk kadınının Milli Mücadele'de erkeklerin yanında yer alacağını göstermişlerdir⁹¹.

Ayrıca minnet borçlu olduğumuz kadınları, Gördesli Makbule'yi, Rahmiye'yi, Adanalı Hatice Ana'yı, Erzurumlu Fatma'yı, Elifleri, Kezbanları, Ayşeleri, Fatmaları ve diğer isimsiz kahramanların unutulmaması gerekir⁹².

⁸⁷ Çaka, Age., ss. 77-78.

⁸⁸ Önhan, Age., ss. 59-60; Enginün vd., Age., s. 50.

⁸⁹ Çankaya, Age., s.184.

⁹⁰ "Kahraman Bir Hanım", *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Eylül 1930, s. 2.

⁹¹ Yasemin Kaya, "Geçmişten Günümüze Kadının Toplumdaki Yeri", *Kara Kuvvetleri Dergisi*, Nisan 2008, Yıl:7, Sayı:24, s.49.

⁹² Cemile Şahin, *Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935-2007)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2010, s.17.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

BCA, Dosya: 5523, Fon Kodu: 30..10.0.0, Yer No: 56.377..5.

2.Zabıt Cerideler

TBMM. Z.C. I/7, (30.1.1921).

3. Diğer Kaynaklar

- Abadan-Unat, N. (1982). *Türk Toplumunda Kadın*, (Araştırma, Eğitim), İstanbul: Ekin Yayınları.
- Afetinan, A. (1968) *Atatürk ve Türk kadın Haklarının Kazanılması, Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Devlet Kitapları Müdürlüğü, Milli Eğitim Basımevi.
- Aslan, Y. (2006). “*Türk Bağımsızlık Savaşı'nın Kadın Kahramanlarından Ayşe Çavuş ve Onunla Yapılan İki Mülakat*”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (37), 216–217.
- Arıburnu, K. (1975). *Milli Mücadele’de İstanbul Mitingleri*, İstanbul: Yeni Desen Matbaası.
- Atatürk, M. K. (2000). *Nutuk*, Y.H.: Zeynep Korkmaz, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Baydar, M. (28 Haziran 1972). “*Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Kadınlar Şubesi Sekreteri Saim (Ayoğlu) İle Sohbe*”t. *Cumhuriyet Gazetesi*,
- Baykal, B. S. (1970). “*İzmir’in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu’daki Tepkiler*”i, *Atatürk Konferansları III, Yıl: 1969*, (s.24–25). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Baykal, B. S. (1989). *Milli Mücadele’de Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Benazus, H. (2005). *Bir Milletın Yeniden Doğuşu, Türk Kadınının Uyanışı*, İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Caporal, B. (Şubat 1999). *Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-III (1919-1970)*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Celasun, Z. (1946). *Tarih Boyunca Kadın*, İstanbul: Ülkü Kitap Yurdu Yayınları. *Cumhuriyet Gazetesi* (30 Eylül 1930). “*Kahraman Bir Hanım*”.
- Cunbur, M. (1997). *Türk Kadını İçin*, Ankara: Türk Kadınları Derneği Yayınları.
- Çaka, C. (!948). *Tarih Boyunca Harp ve Kadın*, Ankara: Askeri Fabrika Basımevi.
- Çankaya, N. (2003). *Tarihi Süreç İçerisinde Türk Kadını*, İstanbul: MKB Ajans Yayınları.
- Çaycı, A. (2002). *Gazi Mustafa Kemal Atatürk*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Doğramacı, E. (1989). *Türkiye’de Kadınının Dünü ve Bugünü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Efe, Y. (22 Haziran 2010). “*Elli Liranın Üzerindeki Fotoğraf: Fatma Aliye Hanım*”. *Kent Gazetesi*, Kilis: Kent Matbaası.

- Enginün, İ. (1983). *Milli Mücadele’de Türk Kadını*, Ankara: Türk Ticaret Bankası Yayınları.
- Göksel, B. (1998). *Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İnan, A. (1985). *Kurtuluş Savaşı’nda Türk Kadını*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1995). “Türkiye Cumhuriyeti’nin Kuruluş Devrinde Yabancı İşgallere Karşı Gelen Hareketlerde Türk Kadını”. *Büyük Zafer ve Sonuçları (60. Yıldönümü Toplantısı Bildirileri)*, (s.9–10), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kaplan, L. (1998). *Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Kaplan, L. (Ağustos 1994). “Osmanlı Hanımları Müdafa-i Milliye Heyeti ve Faaliyetleri”, *Askeri Tarih Bülteni Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 37, (s.114–117), Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları.
- Kaya, Y. (2008). “Geçmişten Günümüze Kadının Toplumdaki Yeri”, *Kara Kuvvetleri Dergisi*, 7 (24), 49.
- Kıyıcı, M. (1983). *Isparta’lı ve Isparta’ya Hizmet Etmış Büyük Adamlar*, Isparta: Göltaş Kültür Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (1996). *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Mısıroğlu, A. (1976). *Kuva-yı Milliye’nin Kadın Kahramanları*, İstanbul: Sebil Yay.
- Mısıroğlu, K. (1969). *Kurtuluş Savaşı’nda Sarıklı Mücahitler*, İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Muhittin, N. (1931). *Türk Kadını*, İstanbul: İstanbul Numune Matbaası.
- Onay, P. (t.y.). *Türkiye’nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Oran Aslan, N. (Temmuz 2004). “Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nin Çalışmalarından Bazı Kesitler”, *Atatürk Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:2, (s.226), Erzurum.
- Önhan, E. (1990). *İkinci Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’in İlanına Kadar Kadın Cemiyetleri*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Öztürk, K. (1998). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM-IX Dönem (1950–1954)*, Cilt: 7, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Parmaksızoğlu, İ. (1981). “Şefkat Nişan-ı Hümayunu”, *Türk Ansiklopedisi*, Cilt: 30, (s. 231–232). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Sarıhan, Z. (2006). *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Ankara: Cumhuriyet Kadınları Derneği Yayınları.
- Şahin, C. (2010). *Türk Parlamentosundaki Kadın Milletvekilleri (1935–2007)*, Yayımlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Şahin, M. (2010). *Hasan Tahsin Uzer'in Mülki İareciliği ve Siyasetçiliği*, Yayınlanmamış doktora tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şapolyo, E. B. (1938). *Kurtuluş Edebiyatı Tarihi (Milli Mücadele Hatıraları)* İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Tansel, F.A. (1991). *İstiklal Harbinde Mücahit Kadınlarımız*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Tarakçı, M. (2008). *Milli Mücadele ve Mücadeleci Kadınlar*, İstanbul: Başlık Yayınları.
- Taşkıran, T. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Kadın Hakları*, Ankara: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Cumhuriyet'in 50.Yıldönümü Yayınları.
- Temel, M. (Güz 2008). "I. Dünya Savaşı Yıllarında Muğla'daki Ekonomik Kalkınma Faaliyetleri", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İlke)*, Sayı: 21, 172–176.
- Toros, T. (1962). "Aydın Kalburüstü Pek Çok Hanım Fahri Hemşireliğe Koşmuştu". *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Fasikül 25, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Toros, T. (1962). "Kadınlar Kürsüde... Tarihi Günlerimizde Kadın Hatipler." *Yakın Tarihimiz Dergisi*, Fasikül 24, İstanbul: Milliyet Gazetesi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998) *Türkiye'de Siyasal Partiler, Cilt: 1, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Türkler Ansiklopesi*, (2002). Cilt: 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Türkgeldi, A. F. (1984). *Görüp İştiklerim*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Yalçın, D. (2002). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yaraman, A. (1999). *Bir Demokrasi Tartışması, Türkiye'de Kadınların Siyasal Temsili (1935-1999)*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Yıldırım, M. A. (2010). *Tanzimat Döneminde Meslek Okulları*, Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

1954 SEÇİMLERİ ÖNCESİ ANKARA ADAYLARINI BELİRLEME SÜRECİNDE CHP'DE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ SORUNU (ŞÜKRÜ SÖKMENSÜER'İN RAPORUNA GÖRE)

Yrd. Doç. Dr. Asaf ÖZKAN
Atatürk Üniversitesi, Oltu Meslek Yüksekokulu
asaf.ozkan@atauni.edu.tr

ÖZET

Demokrasinin temel unsurlarından olan siyasi partilerin iç işleyişinin demokratik prensiplere uygun olup olmadığı demokratik sistemin o ülkede yerleşip yerleşmediği ile yakından ilgilidir. Siyasi partilerde parti içi demokrasinin en bariz göstergelerinden birisi de seçimler öncesindeki aday belirleme süreçleridir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti dönemindeki aday belirleme yöntemlerinin demokrasiye uygun olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Çok partili siyasi sisteme geçildikten sonra daha önce bütün aday belirleme yetkilerini genel başkan veya üst yönetime veren ilke değiştirilerek yerel teşkilatlar da aday belirleme sürecine dahil edildi. 1954 seçimleri öncesinde kabul edilen tüzük gereğince aday yoklama kurulları oluşturularak aday yoklaması yapıldı ve adaylar buna göre belirlendi. Ancak kağıt üzerinde demokrasiye oldukça uygun görünen bu sistemin pratikte çok ta kullanışlı olmadığı anlaşılmaktadır. Kendisi de Ankara'dan aday olmak istediği halde aday yoklamasından geçemeyen Şükrü Sökmensüer'in CHP Genel Başkanı'na yazdığı rapor, özelden Ankara aday yoklama sürecini aydınlattığı gibi genelde CHP'de parti içi demokrasi sorununa ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, 1954 Seçimleri, Aday Yoklamaları, Parti İçi Demokrasi, Şükrü Sökmensüer.

THE PROBLEM OF INTRA-PARTY DEMOCRACY IN CHP DURING THE PROCESS OF DETERMINING CANDIDATES OF ANKARA BEFORE THE ELECTIONS OF 1954 (ACCORDING TO A REPORT PREPARED BY ŞÜKRÜ SÖKMENSÜER)

ABSTRACT

Whether the internal operation of political parties—which are the main elements of democracy- is suitable to the democratic principles or not has a close connection to the establishment of democratic system in the country. For political parties, one of the most obvious sign of intra-party democracy is the candidate determination process before the elections. It is not possible to claim that CHP's candidate determination methods were suitable to democracy in one-party period. After transititon to multi-party political sysytem, the principle, which beforehand gave all the candidate determination authority to the chairman or top management, was changed and local organizations were also included in the candidate determination process. By virtue of the regulation which was accepted before the elections of 1954, primary election was held by forming primary election committees and the candidates were determined according to that. But, it can be

understood that this system, which seemed very suitable to democracy in theory, was not that practical in practice. The report written to CHP chairman by Şükrü Sökmensüer, who could not pass the primary election although he wanted to be a candidate from Ankara, enlightens Ankara primary election process in particular and the intra-party problems in CHP in general.

Keywords: Republican People's Party (CHP), elections of 1954, primary elections, intra-party democracy, Şükrü Sökmensüer.

GİRİŞ

Demokrasinin en basit tanımı; “*idare edenlerin, dürüst ve serbest seçimler yoluyla, idare edilenler tarafından seçildiği bir rejim*”¹dir. Gelişmiş demokrasinin sadece seçim olmadığı gerçeği kabul edilmekle beraber, halkın kendisini yönetmesi için vekâlet vereceği kişilerin kimler olacağına belirlenmesi süreci büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla demokratik rejimin en temel unsurlarından olan siyasi partilerde milletvekili adaylarının belirlenme biçimi, parti içi demokrasinin temel göstergelerinden biridir. Seçim mekanizması hakkında geliştirilen temsil teorisine göre; seçmen kendi adına konuşması ve iş görmesi için milletvekiline vekâlet verir ve böylece milletin vekili olan parlamento milli iradeyi ifade eder. Pratikte ise temsil teorisi gibi seçimler de, siyasi partilerin gelişmesi ile büyük bir değişikliğe uğradı. Siyasi partilerin ortaya çıkışı ile birlikte, seçmenle milletvekili, milletle parlamento arasındaki birebir diyalog kayboldu, bunların arasına karşılıklı ilişkilerin mahiyetini kökünden değiştiren bir üçüncü taraf girdi. Artık milletvekili, seçmenler tarafından seçilmeden önce partisi tarafından belirlenmekte, seçmenler ise belirlenen isimleri tasdik etmektedirler. Tek bir adayın halkın karşısına çıkarıldığı tek parti rejimlerinde bu durum daha bariz bir şekilde görülmekte ise de çok partili rejimlerde de aynı durum mevcuttur. Seçmen farklı adaylardan birini seçebilirse de, bunların hepsi yine bir parti tarafından aday gösterilmektedir. Gerçek demokrasiye bağlı kalmak isteyen ülkelerde partilerin aday gösterme sistemi önseçim gibi belli kurallara bağlanmışsa da sonuçta çoğu zaman partinin etkisi seçmenin etkisinden daha ağır basmaktadır².

Bu açılarından bakıldığı zaman halkın, kendisini temsil etmesi için oy vereceği vekil adaylarının kimler olacağı veya adayların kimler tarafından belirleneceğine dair kurallar siyasi partilerin demokrasiyi içselleştirme seviyesini de göstermektedir.

Siyasi partilerin aday belirleme yöntemleri çok çeşitlidir. Teorik olarak bir uçta, adayların seçmenler tarafından belirlenmesi, diğer uçta da

¹ Maurice Duverger, “Partiler ve Siyasi Rejimler”, (Çeviren: Ergun Özbudun), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:19, Sayı:1-4, 1962, s.96. (ss.95-171).

² Duverger, “Partiler ve Siyasi Rejimler”, s.96-97.

tek başına parti lideri tarafından belirlenmesi yöntemi vardır. Partilerin uygulamaları da bu iki uç arasında partinin otoriter veya demokratik yapısına göre değişir. Aday belirleme biçimlerine örnek olarak, adayların seçim çevresindeki tüm parti üyelerince belirlenmesi, seçim çevresindeki parti üyelerinin bir bölümünce belirlenmesi, partinin bölgesel örgütünce belirlenmesi, partinin ulusal düzeydeki merkez karar organınca belirlenmesi ve ulusal düzeydeki parti içi hiziplerin liderlerince belirlenmesi gibi yöntemler sayılabilir³.

1. Tek Parti Döneminde CHP'nin Aday Belirleme Yöntemleri ve Çok Partili Döneme Geçiş Sürecindeki Değişimi

Türkiye'de siyasi partiler toplumsal yaşama Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde girdiler⁴. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştiren Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, savaşın sonunda partileşerek Cumhuriyet Halk Partisi'ne dönüştü. CHP 1923-1946 yılları arasında otoriter modernleşmeci bir tek parti olarak ülkeyi yönetti⁵. 1923-1942 yılları arasındaki dönem, 1908 yılında çıkarılmış olan İntihâb-ı Mebusân Kanunu'nun yürürlükte olduğu, seçimlerin bu kanuna göre yapıldığı dönemdir. 1942 yılında 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu, 1946'da da 4918 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu çıkarıldı. Bahsedilen bu kanunlarda aday belirleme konusuna yer verilmemişti. Yani 1908 yılında çıkan seçim kanununa göre yapılan ilk seçimden sonra çok partili siyasi hayata geçinceye kadar yapılan seçimlerde milletvekilliği adaylığı konusunda asıl belirleyici olan parti liderleri veya

³ Yeliz Ilgar, *Türkiye'de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanmaya Etki Eden Etmenler ve Merkezîyetçi Yapılanmanın Siyasal Demokrasi Açısından Olumsuz Sonuçları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2002, s.117; Mehmet Ali Aydın, "Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim", *Yasama Dergisi*, Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran, 2005, s.84-85. (ss.82-108).

⁴ 1965 yılına kadar Türkiye'de siyasi partilerin hukuki statüsünü belirleyen bir siyasi partiler kanunu yoktu. Siyasi partiler ilk defa 1909 yılında çıkarılan 310 sayılı Cemiyetler Kanunu'na göre kurulmuşlardır. Bu kanun çeşitli değişikliklerle 1938 yılına kadar yürürlükte kalmış; 1938 yılında yeni bir Dernekler Yasası çıkarılmıştır. Türkiye'de siyasi partiler, 1965'te çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu ile ilk defa derneklerden ayrı bir statüye kavuşmuşlardır. (Mehmet Kahraman, Zekeriya Çalışkan, "Türkiye'de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi", *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, (Haziran 2007), s.123. (ss.122-131); Ilgar, *Türkiye'de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanma*, s. 68-69).

⁵ İlder Turan, "Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:45, (Ekim-2011), s.4. (ss.1-21).

parti merkez organları idi⁶. Tek parti döneminde yapılan milletvekili seçimlerinin bir seçimin uyması gereken temel kurallar açısından demokratik ilkeler çerçevesinde gerçekleştirildiği söylenemez. Bahsedilen tek parti döneminde adaylar CHP üst yönetimi/lideri tarafından belirlenirken asıl mücadele aday olmak adına verilirdi. Seçmenler ise sadece partinin belirlediği adayları onaylamakla yükümlüydüler⁷. Bu dönemde yapılan ve yarışmacı olmayan seçimlerde milletvekili teklifi almakla milletvekili olmak eşanlamlıydı⁸.

Yukarıda belirtildiği üzere tek parti döneminde yürürlükte olan ne milletvekili seçimi kanunlarında ne de siyasi partilerin hukuki statüsünün bağlı olduğu cemiyetler kanununda siyasi partilerin aday gösterme yöntemlerini düzenleyen ilkeler belirlenmemişti. Zaman içerisinde CHP Tüzüğündeki değişmelerle birlikte milletvekili adaylarının belirlenme yöntemleri de değişti. CHP'nin kuruluş yıllarında milletvekili adaylarını gösterme yetkisi Parti Divanı'na aitken, bu yetki 1927 yılında Genel Başkanlık Kurulu'na verildi. Genel Başkanlık Kurulu; Genel Başkan, Genel Başkan Vekili ve Genel Sekreterden oluşuyordu. Bu kurulda adayların belirlenme yetkisi daha çok Genel Başkan'daydı. Tek parti yönetiminin pekişmesinden sonra bu yetki ölünceye kadar Mustafa Kemal Atatürk, onun ölümünden sonra da İsmet İnönü tarafından kullanıldı⁹.

Çok partili siyasi hayata geçişle birlikte partilerin, oy isteyeceği halkın taleplerine daha fazla kulak vermeleri gerektiği ortaya çıktı. Artık siyasi partilerin daha fazla oy almak için halkı ikna etmeleri gerekecekti. Halkı ikna etmenin yollarından birisi de gösterilecek adayların halktan oy alabilme kapasitelerine bağlıydı. Bu nedenle partiler milletvekili adaylarını belirlerken halkın yüz yüze tanımadığı ama partiyi daha yukarı taşıyacak birikime sahip olduğu düşünülen profesyoneller ile halkın yakından tanıdığı ve partiye daha fazla oy kazandıracığı düşünülen kişiler arasında tercih yapmak zorunda kaldılar. Bahsedilen gelişmelerden sonra partilerin aday gösterme yöntemleri, parti içi demokrasi konusunda en fazla üzerinde durulan konulardan birisi oldu¹⁰.

Tek parti yıllarındaki seçimlerde aday belirleme yetkisini tamamen genel merkeze, dolayısıyla parti liderine vermiş olan CHP'de, 1947 yılında hazırlanan yeni tüzükle birlikte bu sistemin değiştiği görülmektedir. 1947

⁶ Aydın, "Önseçim", s.87.

⁷ Şirin Tekeli, "Cumhuriyet Döneminde Seçimler", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, İletişim Yayınları, s.1801. (ss.1797-1824).

⁸ Turan, "Lider Oligarşisi", s. 4.

⁹ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, 5. Baskı, İstanbul, 2010, s.54-65; Hakkı Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri", <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/> / *I.pdf*, s.28. (Erişim Tarihi:05.06.2013)

¹⁰ Ilgar, *Türkiye'de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanma*, s. 115.

tarhli CHP Tüzüğünde, her ilde milletvekili adaylarının %70'inin o ilin il yönetim kurulu üyeleri, ilçelerin yönetim kurulu üyeleri, partili belediye başkanları ve genel meclis üyelerince gizli oyla seçilmeleri, %30'unu ise Parti Divanının gizli oyla belirlemesi kararlaştırıldı¹¹. Böylece CHP'nin yavaş yavaş seçkinci yaklaşımdan uzaklaşarak halkın tercihlerini dikkate almaya başladığı anlaşılmaktadır.

1947 tarihli tüzüğü ile girdiği 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP karşısında ağır bir seçim mağlubiyeti yaşayan CHP'de muhalefete düştükten sonra çok büyük bir şok yaşandı¹². Uzun yıllar tek başına ülkeyi yönetmiş olan kadrolar bir anda ne yapacaklarını şaşırıldılar. İlk şaşkınlık geçtikten sonra seçim mağlubiyetinin sorumluları aranmaya başlandı. Örgüt, mağlubiyetin sorumluluğunu ya partinin üst kurullarını oluşturan bürokratik kadrolara ya da doğrudan doğruya Parti Genel Başkanı İsmet İnönü'ye yüklemekteydi. Teşkilat içerisinde partinin gençleştirilmesini, hatta İsmet İnönü'nün Genel Başkanlıktan ayrılmasını isteyenler bile vardı. CHP içerisindeki ilk hesaplaşma 14 Mayıs 1950 seçimlerinden hemen sonra toplanan Kurultay'da yaşandı. Kurultay İsmet İnönü'yü Genel Başkan seçmesine rağmen, Genel Sekreterlik makamına İnönü'nün desteklediği Nihat Erim'i¹³ değil 1950'li yıllarda CHP'nin sivilleşme sürecinin simgesi

¹¹ Hilmi Uran, Meşrutiyet, *Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul, 2008, s.450; Zafer Köybaşı, *Türkiye'de Siyasi Partilerin Aday Tespiti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2006, s.83; Hakan Uzun, "İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1947 Olağan Kurultayı", *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, (2012-Güz/Autumn), s.123.

¹² 1950 Milletvekili Genel Seçimlerinde CHP %39,6'lık oy oranı ile 69 milletvekili çıkarırken DP, %55,2'lik oy oranı ile 416 milletvekilliği kazandı. Aynı seçimlerde 1 milletvekili Millet Partisi'nden 1 milletvekili de bağımsız olarak meclise girmeyi başardı. (*Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*, TÜİK Yayınları, Ankara (Tarihsiz), s.25).

¹³ Nihat Erim; 1912'de Kocaeli Kandıra'da doğdu. Galatasaray Lisesi, İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Öğretim Üyeliği yaptı. 1943-1950 yılları arasında CHP'den Kocaeli milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 1950 seçimlerinde CHP'nin muhalefete düşmesi ile birlikte partinin yayın organı olan Ulus gazetesinin başyazarlığını üstlendi. Bu gazetenin 1953'te kapanması üzerine 1955 yılına kadar Yeniulus ve Halkçı gazetelerini çıkardı. 1961 yılından itibaren üç dönem daha Kocaeli milletvekili olarak Meclis'te görev yapan Nihat Erim 1971-1972'de Başbakanlık yaptı. 19 Temmuz 1980'de evinin yakınlarında uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetti. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, 2. Cilt, (1950-1980), TBMM Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2010, s.435; http://tr.wikipedia.org/wiki/Nihat_Erim, (Erişim tarihi:02.07.2013).

olacak Kasım Gülek'i¹⁴ seçti. Kasım Gülek, Genel Sekreterliği döneminde parti örgütünü arkasına alarak şefin karşısında durabilen ilk kişi olmuştur¹⁵.

1950 seçimlerinden sonra da CHP'de milletvekili adaylarını belirleme yöntemi tartışılmaya devam etti. Bu tartışmalarda Genel Merkez, adayların belirlenmesinde kontenjan isterken, parti örgütü tek partili yıllarda örgütün aday belirleme konusundaki etkisizliğine duyduğu tepki nedeniyle buna karşı çıkıyordu¹⁶.

1954 seçimlerinde CHP'de milletvekili adayları, CHP'nin 1953'te toplanan X. Kurultayı'nda onaylanmış tüzüğüne göre belirlendi. Tüzüğün "Seçimlerde Parti Adaylığı" başlıklı 54. Maddesi milletvekili adaylarının saptanma yöntemini düzenliyordu. Buna göre;

"Parti milletvekili adayları, ilgili ildeki partililer arasından teşkil olunan yoklama kurulları tarafından seçilir.

Bu yoklama kurullarının nasıl teşekkül edeceği ve ne tarzda toplanıp seçim yapacağı Genel İdare Kurulunca hazırlanıp Kurultay tarafından kararlaştırılacak Yönetmelikle belirtilir.

*Mahallî seçimlerde Parti adaylarının ne surette tespit edileceği Yönetmelikle belirtilir"*¹⁷.

Tüzüğün öngördüğü şekilde hazırlanan yönetmelikle Genel Merkeze %20 oranında bir kontenjan verildi. Geriye kalan adaylar ise illerde yapılacak aday yoklamaları ile belirlendi¹⁸. 1953 tarihli CHP Milletvekili Adaylık Yönetmeliği'nde yer alan yoklama kurulları; il ve ilçe yoklama kurulları olarak iki kısma ayrılmaktadır. İlçe yoklama kurulları üyeleri şunlardan oluşmaktaydı: "İlçe ve bucak yönetim kurulu başkan ve üyeleri ile denetçileri, ocak başkanları, ilçe gençlik ve kadınlar kolu başkanları,

¹⁴ Kasım Gülek; 1905 yılında Adana'da doğdu. Galatasaray Lisesi ve Robert Kolej'de gördüğü eğitimden sonra yükseköğrenimini yurtdışında devam ettiği birçok üniversitede tamamladı. 1939'dan itibaren iki dönem Bilecik, 1946 yılından itibaren bir dönem de Adana milletvekili seçildi. 1950 seçimlerinde CHP'nin aldığı ağır mağlubiyetten sonra toplanan VIII. Kurultay'da CHP Genel Sekreteri seçildi ve 1959 yılına kadar aralıksız olarak bu görevi sürdürdü. 1961 yılında Adana İl Temsilcisi olarak Temsilciler Meclisi'ne seçilen Kasım Gülek aynı zamanda 1961 ve 1965 yıllarında Adana Milletvekili olarak TBMM'de görev yaptı. Daha sonra çeşitli ulusal ve uluslararası görevlerde bulunan Kasım Gülek 19 Ocak 1996'da nefes darlığı tedavisi gördüğü ABD'de hayatını kaybetti. (TBMM Albümü, 1920-2010, s.406; http://tr.wikipedia.org/wiki/Kasım_Gülek (Erişim Tarihi: 02.07.2013)

¹⁵ Tefik Çavdar, "Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları, s.2026-2027.

¹⁶ Uyar, "1923'ten Günümüze CHP Tüzükleri", s. 29.

¹⁷ C.H.P Tüzüğü (IX uncu Kurultayca Onanmış ve X uncu Kurultay Kararıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiş), Ulus Basımevi, Ankara, 1953, s.24.

¹⁸ Filiz Eşli, *Türk Demokrasininin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, 2010, s.91.

kadınlar kolu yönetim kurulu üyeleri, danışma kurulu başkan ve üyeleri, kurultay delegeleri, ilçe sınırları içindeki mahalle ve köylerin partili muhtarları, ilçenin partili belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi üyeleri, yoklamadan en az altı ay önce kurulmuş mesleki teşekküllerin partili başkan ve üyeleri ile parti gazetesinin başyazarı ve gündelik gazetelerde devamlı olarak imza ile yazı yazan partili yazar ve karikatüristlerden oluşmaktadır.

İl yoklama kurulu üyeleri, merkez ilçede ve diğer ilçelerde yoklama kuruluna katılanların taşıdığı sıfatları taşıyan kimselerin yanında, il yönetim kurulu başkan ve üyeleri, il danışma kurulu ve haysiyet divanı başkan ve üyeleri, il denetçileri, il kadınlar kolu başkan ve sekreteri, il gençlik kolu başkanı, il belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri, il genel meclisi ile kurultay delegeleridir”¹⁹.

Bu kurallar dahilinde 1954 seçimlerine hazırlanan CHP’de bütün il ve ilçelerde oluşturulan yoklama kurulları milletvekili adaylarını belirlemeye başladı. Ancak yapılan aday yoklamaları parti genel merkezini tatmin etmekten uzaktı. Çünkü örneğin Genel Merkez tarafından desteklenen Abdurrahman Melek²⁰, Tayfur Sökmen²¹, Mümtaz Ökmen²² gibi birçok isim yoklamalar sonucunda listelere girmeyi başaramamıştı. Bu da ister istemez hem bu kişiler tarafından hem de Genel Merkez tarafından hoşnutsuzlukla

¹⁹ Köybaşı, *Türkiye’de Siyasi Partilerin Aday Tespiti*, s. 83.

²⁰ Abdurrahman Melek; 1896 yılında Antakya’da doğdu. Halep Sultanisi ve Beyrut Üniversitesi’nde okuduktan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nden mezun oldu. Hatay’ın Türkiye’ye katılması mücadelesinin önde gelen liderlerinden biridir. Hatay Erginlik Cemiyeti’nin İstanbul Şubesi Başkanlığı yaptı. Cenevre’de yapılan Hatay müzakerelerine katılan Türk Heyetinde yer aldı. Hatay Devleti’nin kuruluşundan önceki dönemde Hatay Valiliği’ne atanarak Hatay Devleti’nin kuruluşunun hazırlıklarını yürütmüş, Hatay Devleti kurulunca Atatürk’ün onayıyla bu devletin Başbakanlığına tayin edilmiştir. Mart 1939’da Gaziantep milletvekilliğine seçilmiş, VI., VII., ve VIII. Dönem Gaziantep, IX. Dönem Hatay milletvekilliği yapmıştır. 1958-1961 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yönetim Kurulu üyeliği yapan Abdurrahman Melek 13 Ocak 1978’de Ankara’da vefat etmiştir. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, s.419; http://tr.wikipedia.org/wiki/Abdurrahman_Melek (Erişim Tarihi: 03.07.2013).

²¹ Tayfur Sökmen; 1891 Adana doğumludur. Milletler Cemiyeti’nin 19 Mayıs 1937’de kabul ettiği Anayasadan sonra kurulan Hatay Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu görevi Hatay, 29 Haziran 1939’de Millet Meclisi’nin kararıyla Türkiye Cumhuriyeti’nin kararıyla Türkiye Cumhuriyeti’ne katılma kararı alınca kadar sürdürmüştür. TBMM V., VI., VII., VIII. dönem Antalya ve IX. Dönem Hatay Milletvekilliği ile Cumhuriyet Senatosu Cumhurbaşkanınca seçilen üyeliği (7 Haziran 1968-2 Haziran 1974) yapmıştır. Evli ve 6 çocuk babasıdır. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, s.403; http://tr.wikipedia.org/wiki/Tayfur_Sökmen (Erişim Tarihi: 03.07.2013)

²² Mümtaz Ökmen, 1895 Ankara doğumludur. Hukuk Fakültesi’ni bitirdi. Ziraat Bankası İdare Meclisi Başkanvekilliği, V., VI., VII., VIII. Dönem Ankara milletvekilliği ile Ticaret, Adalet, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yaptı. 28 Mayıs 1961’de ölen Mümtaz Ökmen evli ve iki çocuk babasıydı. (*TBMM Albümü, 1920-2010*, s.402; http://tr.wikipedia.org/wiki/Mümtaz_Ökmen (Erişim Tarihi: 03.07.2013).

karşılanıyordu. Öte taraftan basında, başta Ankara olmak üzere CHP'nin birçok ilde yaptığı aday yoklamalarında usulsüzlükler yapıldığına dair şayialar dolaşıyordu. Hatta CHP Ankara İl Başkanı Fuat Börekçi²³ Ankara aday yoklamalarında usulsüzlük yapılmadığına dair açıklama yapmak zorunda kaldı. Fuat Börekçi açıklamalarında; Ankara'nın 20 ilçesinde yapılan adaylık yoklamalarının partinin tüzüğüne ve yoklama yönetmeliğine tamamen uygun bir şekilde ve bütün müracaat edenlerin isimlerini ihtiva eden listeler üzerinden yapıldığını belirtiyordu²⁴.

Bu açıklamalara rağmen, Ankara'da yapılan adaylık yoklamalarına dair itirazlar devam etmişti. Bu çalışmada CHP'de üç dönem milletvekilliği ve Recep Peker Hükümeti'nde de İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Sökmensüer'in²⁵ Ankara'da yapılan aday yoklamalarına karşı itirazlarını

²³ Mehmet Fuat Börekçi; 1909 Ankara doğumludur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunu olan Fuat Börekçi, Diyanet İşleri Başkanlığı memurluğu, Ankara Adliyesinde Hakim ve Savcılık, Ticaret Vekaleti Müfettişliği, Maliye Vekaleti Müşavirliği, Ankara Belediye Başkanlığı gibi görevlerde bulunmuştur. XI. Dönem Ankara Milletvekilliği yapan Fuat Börekçi 7 Eylül 1990'da vefat etmiştir. (TBMM Albümü, 1920-2010, s.593).

²⁴ *Yeni Ulus*, 3 Nisan 1954; Eşli, *1954 Genel Seçimleri*, s.89.

²⁵ Şükrü Sökmensüer 1890 Üsküp doğumludur. Yüksek tahsilini Mühendishanenin Sahra Topçu kısmında ikmal ederek 1912 yılında orduya katılmış, Balkan Muharebesine Edirne'de iştirak etmiştir. 1914'te harp Akademisi için açılan imtihanında muvaffak olmuş ve Akademi tahsiline başlayacağı sırada I. Cihan Harbi çıkmış ve harpte muhtelif cephelerde vazife görmüştür. I. Cihan Harbi'nin sonunda Harp Akademisi tahsiline başlamış ise de bu tahsil sırasında Atatürk'ün Anadolu'da Milli Mücadeleye başladığı haberini alarak Harp Akademisinden birkaç arkadaşıyla beraber karadan ve İzmit üzerinden Anadolu'ya geçerek Milli Hükümet emrine girmiştir. 20. Kolordu kurmayında ve müteakiben Genelkurmay hareket dairesinde Elcezire ve Adana cepheleri kısım amiri olarak ve müteakiben Garp Cephesi komutanlığı başyaverliği, I. İnönü Muharebesinde Süvari Bölüğü Komutanlığı, II. İnönü Muharebesinde de 11. Fırka Kurmay Başkanlığı vazifesini görmüş, Sakarya Muharebesinde Genelkurmay Başkanlığı yaverliğinde ve hareket şubesinde çalışmış ve Süvari Kolordusu Hareket Şubesi Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir. Büyük Taarruzda Kolordu ile Hareket Şubesi Müdürü olarak İzmir'e girmiş, kurmay binbaşılığına tayin edilmiştir. Müteakiben Harp Akademisi tahsilini ikmal ederek 6. Kolordu Hareket Şubesine ve müteakiben 15. Fırka Kurmay Başkanlığına tayin edilmiştir. 1927'de istifa suretiyle ordudan ayrılarak I. Genel Müfettişlik Asayiş Müdürlüğüne tayin edilmiş ve bu esnada Muş ve Urfa Vali Vekâleti vazifelerini görmüş, Urfa Vali Vekillliğinde Hudut Komisyonu Başkanı olarak Suriye Hudut Komisyonu ile hudut işlerinin tanzimi yolunda çalışmıştır. 15 Kasım 1932'de Emniyet İşleri Genel Müdürlüğü'ne getirilmiştir. 1 Mart 1932'de Adana'da toplanan Türkiye-Suriye Daimi Hudut Komisyonu'nda Türk Heyetine başkanlık etmiştir. 4 Nisan 1934'te Trakya Genel Müfettişliği Baş Müşavirliğine ve 9 Eylül 1934'te de Emniyet İşleri Genel Müdürlüğü'ne tayin olunmuş ve bu vazife üzerinde kalmak şartıyla Bakanlar Kurulu kararıyla 1 Temmuz 1937'de İstanbul Vali ve Belediye Başkanlık Vekâletine tayin kılınarak 18 Ağustos 1937 tarihine kadar bu vazifede kalmıştır. Şükrü Sökmensüer, Emniyet Genel Müdürü iken Hatay davasının ortaya çıkması ile Hatay Egemenlik Cemiyeti Genel Sekreterliğini de üzerine alarak çalışmıştır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nde 11 Temmuz 1939 tarihine kadar kalmış ve Hatay'ın anavatana katılması üzerine 20 Temmuz 1939 tarihinde Hatay Valiliğine tayin kılınmıştır. 8 Şubat 1942 tarihinde laşe Müsteşarlığına getirilmiştir. Bu müsteşarlığı kaldırılması üzerine meclisin VI. Döneminde bir ara seçimde 8 Ağustos 1942'de Erzincan Milletvekilliğine seçilmiştir. Daha sonra VII. Dönem Erzincan ve VIII. Dönem Gümüşhane milletvekili olarak TBMM'de çalışmıştır. Bu arada 1946 seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker Hükümetinde 7 Ağustos 1946-5 Eylül 1947 tarihleri arasında İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Mecliste içişleri ve savunma komisyonlarında ve müstakil grupta çalışmış ve 1946'da Milli Savunma Komisyon Başkanlığına seçilmiştir. 1950 seçimlerinde meclise giremeyen Şükrü Sökmensüer 1954 seçimleri öncesinde Ankara Merkez İlçe Başkanı olarak görev yaparken 1954 seçimlerinde Ankara'dan aday olmak istemesine rağmen yapılan aday yoklamalarında listeye girememiştir. Bu tarihten sonra aktif siyasetten çekilen Sökmensüer 1978'de vefat etmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır. (*Türk Tarih Kurumu Arşivi (TTK Arşivi)*, *Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu*, Klasör No (K. No):5, Dosya No (D.No):3/3; *TBMM Arşivi Şükrü Sökmensüer Milletvekilliği Dosyası*).

ihtiva eden CHP Genel Başkanlığına sunduğu rapor ele alınacaktır. Sökmensüer raporda genel olarak CHP'nin aday belirleme uygulamalarını eleştirirken özel olarak ta aslında kendisinin Ankara adaylık listesine sokulmamasının CHP İl teşkilatının yaptığı hileler sonucunda gerçekleştiğini iddia etmektedir. Rapor Ankara'da yapılan aday yoklama sürecine olduğu kadar, genel olarak dönemin CHP'sinde parti içi demokrasi meselesine ışık tutacak önemli detaylar da içermektedir.

2. 1954 Seçimleri Öncesinde Ankara Aday Yoklamaları Hakkında Şükrü Sökmensüer'in Raporu²⁶

Şükrü Sökmensüer, "*CHP Sayın Genel Başkanlığı'na*"²⁷ başlıklı raporunda öncelikle 1954 seçimleri ile ilgili genel bir değerlendirme yapmaktadır. Ona göre; bu seçimler, demokrasinin bütün gerekleriyle ülkede yerleşip yerleşmeyeceği noktasında olağanüstü öneme sahiptir. Alınacak seçim sonuçlarının rejimin geleceğinin kısa veya uzun vadede teminata bağlanıp bağlanamayacağını göstereceğini iddia eden Sökmensüer; dört yıllık Demokrat Parti iktidarının bu noktada ümit verici olmadığını, "*gerçek halk idaresi taraftarlarını*" hayal kırıklığına uğrattığını, dolayısıyla böyle bir dönemde CHP'nin iktidara geçmesini rejimin kaderi ile alakalı gördüğünü ifade etmektedir²⁸.

Dönemin iktidarına eleştirilerini sürdüren Sökmensüer, dört yıllık DP iktidarının yaptığı en büyük kötülüğün, halka demokratik rejim sevgisini aşılama yerine şahsi ihtirasları tahrik etmek olduğunu savunmaktadır. Buna bağlı olarak artık kişilerdeki milletvekili olma isteğinin, millete hizmet gayesinden çok servet edinme gayretinin sonucu olduğunu düşünmektedir. Yüksek vasıflı ve rejimi sağlam temellere bağlayacak bir millet meclisi yaratılabilmesi için akl-ı selimin ve milli şuurun serbestçe tesirini göstermesi gerektiğini ileri süren Sökmensüer'e göre; her iki partinin de yoklama sistemleri bu esaslara dayanmadığı gibi tam tersine yürürlükte olan aday yoklama ilkeleri "*bin bir entrikanın çevrilmesine, mahalli kombinezonlara ve hatta vicdanların satın alınmasına müsaittir*"²⁹.

²⁶ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, (ss.1-12).

²⁷Şükrü Sökmensüer'in raporunun tarihi belli değildir. Ancak CHP'nin adaylık yoklamalarını tamamlayarak listeleri kesinleştirdiği tarihle seçim tarihi arasında hazırlandığı anlaşılmaktadır. 1954 seçimlerinde geçerli olan seçim kanununun 37. maddesine göre partilerin aday listelerini seçim gününden 20 gün önce saat 17.00'ye kadar Yüksek Seçim Kurulu'na teslim etmeleri gerekmekteydi. (Eşli, *1954 Genel Seçimleri*, s.91). 2 Mayıs 1954'te seçim yapılacağına göre partilerin en geç 12 Nisan 1954'te kesinleşmiş aday listelerini Yüksek Seçim Kurulu'na verdiği düşünülebilir. Dolayısıyla muhtemelen Sökmensüer'in raporu 12 Nisan-2 Mayıs 1954 tarihleri arasındaki bir tarihte hazırlanmış olmalıdır.

²⁸ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.1.

²⁹ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.1.

Son aday yoklamalarının bahsedilen durumu açıkça ortaya koyduğunu belirten Sökmensüer, bu tarihten sonra yapılacak ilk kurultayda aday yoklama sisteminin yeniden ele alınarak bir takım teorik tartışmaları dikkate almadan halkın milli kültür ve karakter seviyesine uygun yeni bir aday yoklama sistemi yapılmasını önermektedir³⁰.

Bu dönemde Ankara Merkez İlçe Başkanı olan Sökmensüer; CHP'nin yürürlükteki aday yoklama sistemi hakkındaki bu kısa değerlendirmesinden sonra kendisinin de görevli olarak çalıştığı Ankara ili yoklama tatbikatı hakkındaki değerlendirmesine geçmektedir.

Öncelikle yukarıda bahsedilen CHP Ankara İl Başkanı Fuat Börekçi'nin Ankara ili yoklamalarında hiçbir yolsuzluk yoktur ifadesinin gerçeği yansıtmadığını, aksine yoklama sürecinin baştanbaşa yolsuzluklarla dolu olduğunu iddia eden Sökmensüer, bu meşru olmayan yoklamalara dayanarak milletvekili seçilmenin de gayr-i meşru damgasını taşıyacağını belirtmektedir. Bu iddiasına gerekçe olarak da memleketin kültür seviyesini göz önüne almadan güya demokrasi anlayışına uymak için hazırlansa da teorik olmaktan ileri gidemeyen CHP'nin aday yoklama talimatının, yoklamalarda oy hâkimiyetini fikirlere değil, şahsi tesirlere açık ocak başkanları ile bucak idare kurulları ve muhtarlaraya vermesini göstermektedir. Sökmensüer'e göre; yer yer yüzde ellisi ile yüzde yetmiş okuma yazma bilmeyen, adaylar üzerinde herhangi doğru bir fikre sahip olmayan ve inandıkları şahısların estireceği rüzgar istikametine dönebilecek bu kişiler, adaylık yoklamalarında oylarını kendi kanaat ve vicdanlarına göre değil tabii olarak araçlar ile kullanacaklardır. Bu araçlar eğer şahsi ihtiraşlardan azade ve bazı kişilerin aleti olmazlarsa az çok müspet netice alınabileceğini kabul etmesine rağmen, Sökmensüer'e göre adaylık yoklama süreci asla öyle cereyan etmemiş olduğu gibi bu şekilde devam ederse de belki elli yıl daha bu sistemle müspet netice alınamayacak ve oy sahipleri kültür seviyesi itibariyle oylarının kıymetini anlayıncaya kadar da bu durum devam edecektir. Haliyle böyle bir süreç de partinin içeriden yaralanmasına ve maddi menfaat kaygılarının devamlı olarak körüklenmesine neden olacaktır³¹.

Sökmensüer bu tespitleri yaptıktan sonra Ankara il merkezinde yapılan aday yoklamalarındaki haksızlıklar ve usulsüzlükleri maddeler halinde sıralamaktadır. Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için raporun bu kısmının aynen verilmesi daha uygun olacaktır. Ankara il merkezinde CHP aday yoklamaları hakkında Sökmensüer'in iddiaları şöyleydi:

“A- 1953 Haziranı'nda malum tertiple iş başına gelen İl İdare Kurulu, faaliyetini partinin teşkilatlanması, parti programının vatandaşlar arasında yayılması, parti sevgisinin aşılınması istikametinde sevkedeceğine

³⁰ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.1.

³¹ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.2.

daha ilk vazife anından itibaren bütün heyetçe Milletvekili seçilmek istikametine tevcih etmiş ve bu gayeye ulaşmak için ilçelerde vazifeli ve nüfuzlu şahsiyetlere birer mebusluk mavi boncuğu armağan etmeye başlayarak mahalli ihtirasları durup dinlenmeksizin tahrik etmiştir. Bu gayretler o kadar ileri gitmiştir ki, koca bir yaz mevsimi boşuna geçmiş ve Belediye hudutları dışındaki ilçeler kongrelerinin yapılması için lüzumlu ve imkan dahilinde olan emek harcanmamıştır. Bugün Ankara ili büyük çoğunluğu ile ne ilçeler kongrelerinin ve ne de il kongresini yapamaz duruma düşürülmüştür.

B- Geçici İdare Kurulunun mebusluk peşinde koşarken başarı elde etmek ve kendilerine yer hazırlamak için başvurduğu tahrıkların başında Demokratların dili ile eskiler ve yeniler, yıpranmışlar, yıpranmamışlar, yaşlılar ve gençler, siyasi mevtalar gibi bir bozguncu ve parçalayıcı telkini partililerin kafasına yerleştirmek olmuştur. Ankara ilinde Geçici İdare Kurulu mevzuuna gitmeden evvel bu kötü zihniyeti ortadan kaldırmak gibi iyi bir niyetle tertiplenen İl İdare Kurulu ve İlçe Başkanlarından ve Eski İl İdare Kurulu üyelerinde Avukat bir zat içini şöyle boşaltmıştı: (Milletvekili seçimine Ökmenler, Sökmenler ve Ergunlarla gidilemez ve Ankara halkı bu adları taşıyan bir listeyi tutmaz). Sayın Genel Başkan tertipli ve telkinli ve tamamen hakikat hilafı olan bu konuşmaya layık olduğu cevabı vermiştir. Fakat tertipçilerin, tezcircilerin içleri bu suretle boşalmıştır. Bu tahrikin başlıca amili ise Ökmenlerin, Sökmenlerin, Ergunların bu gibilerin hizipçi tertiplerine alet olmamaları idi. Eğer Ökmenler, Sökmenler ve Ergunlar bunların tertiplerine alet olaydılar, şüphesiz ki bu tertipçilerin de baş tacı olacaklardı.

C- Geçici İdare Kuruluna gidilme safhaları Genel Başkanlıkça bilinmektedir. Bu idare kurulu tam seçim kampanyasının açıldığı bir sırada kuruldu ve hakikaten Ankara C.H.P İl Teşkilatı için büyük bir kazanç olacağı düşünülen Cafer Tüzel'in başkanlığında bir geçici idare kurulu kurulması keyfiyeti, vicdanlarımızı azap içinde bırakan bir tertiple ortadan kaldırıldı. Sayın Fuat Börekçi başkanlığındaki dokuz kişilik geçici idare kurulu vazife başına geçti. Bu heyetin dokuz arkadaştan ibaret olması ve onbir arkadaşlık bir heyete gidilmemesi ve ayrıca geçici idare kurulu tahakkuk ederse o kurulda vazife almayacaklarını namus sözü olarak ileriye sürenlerin bu kurulda vazife kabul etmeleri mevzuuda fikirlerde bir hayli istifham işareti doğmasına yol açmıştır.

D- Geçici İdare Kurulu yoklamayı hazırlamaya başladı. Şüphesiz ki vazifesine bağlı ilçeler daha evvel talimata uygun olarak bu hazırlıklarını yapmış bulunuyorlardı.

E- Geçici İdare Kurulu yoklamaya takaddüm eden ve adayların az çok belli olduğu günlerde yaptığı toplantılarda hangi adayların tutulacağı noktası üzerinde bir hayli durmuş ve hatta bu hususta işlerine gelen bazı ilçe başkanlarının da mütalaalarını alarak kendilerine benimsenmeleri gereken

adaylar hakkında lüzumlu aşığı zımmen olsun yapmaktan kendilerini alamamışlardı.

F- Yoklama talimatına muhalif olarak ilçeleri serbest bırakmamış, kendi düşüncelerine uygun tertiplere kaynak olan yetmiş kişilik bir aday listesi bastırmışlar ve bu listede yer alan adaylardan tutulacakların adlarının hizasına birer zarp işareti konması esasını da talimat olarak ilçelere bildirmişler ve listelerin altına bu talimatı kaydetmişlerdir. Yoklamalarda münhasıran bu liste kullanılacak oy sahipleri oylarını bu listeler üzerinde kullanacaklardı. Bu kadar önemli bir mevzuda dikkat edilecek nokta bu listelerin yoklamalara katılacak üye adedi kadar ve hiç olmazsa yüzde beş fazlası ile bastırmak ve bunu bir zabıtla tespit etmek iken, bu yapılmamış, bu listeler birkaç misli fazlası ile bastırılmıştır. İşte yoklama seçimlerinde ilk tertip ve hile kaynağı budur.

G- İlçeler yoklama kurulları divanlarına kendilerine gönderilen oy listelerinde suiistimale meydan vermemek için evvela yoklama yapılması ve mevcut üye kadar üst tarafının bir zabıtla tespit olunarak ve bir zarf içinde mühürlenerek İl İdare Kurulu'na sunulması gerekirken bu da yapılmamış ve fazla listelerle oyunlar oynanmasına bilerek bilmeyerek göz yumulmuştur.

H- Bu oy listelerinin yoklama kurullarına mutlak tarafsız şahsiyetlerle gönderilmesi gerekirken bir kısım ilçelere o ilçelerde düşünülen tertiple kazanması matlub adayla gönderilmiştir. Keskin, Bâlâ, Şerefli Koçhisar, Haymana, Ayaş, Beypazarı, Nallıhan, Çamlıdere ve Kızılcahamam bu meyanda sayılabilir. Geçici İdare Kurulu üyelerinden yedisinin milletvekili adayı olduğu düşünülürse tertibin amacı kavranabilir.

İ- Bu listeler milletvekili adayları vasıtası ile mahallerine gönderilince bir kısım ilçelerde daha evvelden kazanmaları telkin olunan adaylara göre meşhur zarp işaretleri konularak hazırlanmış ve yoklama kurulunda üyelere işaretli listeler dağıtılmıştır. Kuvvetle aldığımız haberlere göre Bâlâ, Şerefli Koçhisar, Pazar, Beypazarı, Güdül ilçelerinde böyle olmakla beraber diğer ilçelerde de buna yakın tertiplere baş vurulmuştur.

J- Gençlik teşkilatının yoklama talimatındaki kongrelerini yapmış olmak esası hilafına seçimlere karıştırılması da bu teşkilatın ne maksatla sür'atle ilçelerde kurulduğunu meydana koymuştur.

Genel İdare Kurulu Üyesi Nihat Erim'in Gençlik Teşkilatı Başkanlarına kazanmaları matlub adayları telkin ettiği ve hatta altı aday için bu telkinlerini ısrarla yaptığı duyulmuştur. Bununla beraber böyle bir telkin sırasında bazı gençlerin benim de tutulup tutulmayacağım suallerine karşı Nihat Erim'in Şükrü Sökmensüer Ankara listesine yük olur, tutulmamalıdır. Dediği de kendilerinin çok yakınlarının ifadeleri ile sabittir.

Gençlik teşkilatı bu suretile tertipli bir aday listesi için bütün ilçelerde harekete geçirilmiş ve eskilerin ve istenmeyenlerin kazandırılmaması için her telkin ve tertibe başvurulmuştur. Bu ifadeyle bütün gençleri asla kastetmiş değilim Hususiyle bu gibi tertiplere alet

olmayan Merkez İlçe Gençlik Kolunu övmek vazifemdir. Ancak Şevki Aysan gibi Gençlik Teşkilatı kurmak üzere il teşkilatı kendisine vazifesi tevdi edilen arkadaşın il merkezinde ilçeler Gençlik Teşkilatı başkan ve sekreterlerini toplayarak kendilerine altı isim telkin ettiği ve bizzat kendisinin ilçe ilçe bu maksatla dolaşarak gençlik teşkilatını hazırladığı bir hakikattir. Bu arkadaş bana da başvurarak hangi isimler için çalıştığını ve beni de uyutacağını zannetmiştir. Bu arkadaş ve diğer bazı gençler ilçe ilçe dolaşarak kendilerine tevdi edilen gizli vazifeyi yapmak suretiyle daha ilk hamlede gençlik teşkilatının ihtiraslara alet edildiği bir vakiadır. Bu vakia gelecek için düşündürücü mahiyeti haizdir ve partimizi parçalayabilir. Çünkü gençlikten sadece kafa kağıdına göre yaş anlaşılmakta ve bunun da hududu çizilmiş bulunmamaktadır. Sağlam dimağ, sağlam, vücut, sağlam fikir tecrübe artık iflas etmiş durumdadır. Gençlik teşkilatından bir kısmının da il müşahidi olarak bazı ilçelere yollandığı ve bunların da aldıkları talimata göre hareket ettikleri kulaktan kulağa aksetmektedir.

K- Yoklamadan evvel 26 ve 27 Mart 1954 günleri kazanmaları matlub ilçe başkanlarının il merkezinde Hıfzı Oğuz Bekata³² tarafından tutulacak adaylar hakkında yeminli talimat verildiği musırren şayidir.

L- İl geçici idare kurulu mevzuu üzerinde Genel İdare Kurulu Üyesi Kemali Bayezit'le telefonla konuştuğumuz bir gece bana: (Sökmensüer; Mümtaz Ökmen adaylıktan feragat etti, Kasım Gülek'in iştiraki ile ilçe başkanları ile yapacağımız yarın ki toplantıda siz de feragat ederseniz yerinde bir iş olur) telkinini yaptı. Ben, bu telkinden Genel İdare Kurulu'nda şahsım hakkında bir geçmiş olması ihtimalini düşünerek 48 saat sonra Sayın Genel Başkana keyfiyeti arzettim. Böyle bir şey varsa yalnız kendilerinin işaretleri ile derhal feragat edeceğimi de temin ettim. Sayın Genel Başkan, böyle bir şeyden haberi olmadığını ve böyle bir fikri tutmadığını ilçe başkanları toplantısındaki beyanlarını da hatırlatarak teyit buyurdular.

M- Yoklamadan iki gün evvel Yenişehirdeki kulüp binamızda kadın kolları ile toplantı yapıyor. Bu toplantıda genel idare kurulu üyelerinden Vedat Dicleli'nin sayın eşi açıkça Şükrü Sökmensüer gibilere artık oy verilmemesini ısrarla tavsiye buyuruyorlar. Kadınlardan bazıları buna cevap veriyorlar. Bu bayanın bilhassa adımı zikrederek yaptığı menfi telkinin şahsi düşüncesinden doğduğuna asla inanmam. Herhalde muhterem refiklerinin telkinlerinin tesiri altında kalmışlardır. Çünkü tanışmayız.

³² Hıfzı Oğuz Bekata; 1911 Ankara doğumludur. Hukuk Fakültesi mezunu olan Bekata, İktisat Vekaleti İş Müfettişliği ve Sanayi Genel Müdür Yardımcılığı, Avukatlık, Gazetecilik ve yazarlık yaptı. VII., VIII, ve IX. Dönem Ankara milletvekilliği, Kurucu Meclis Ankara İli temsilciliği (6 Ocak 1961-15 Ekim 1961), Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyeliği (15 Ekim 1961-12 Ekim 1975) ile Devlet ve İçişleri Bakanlığı yaptı. 2 Eylül 1995'te vefat eden Bekata, evli ve 4 çocuk babasıydı.(TBMM Albümü, 1920-2010,s.401; http://tr.wikipedia.org/wiki/Hıfzı_Oğuz_Bekata, (Er. Tarihi:03.07.2013).

N- Yoklamadan beş gün evvel Genel Sekreter Kasım Gülek beni davet etti. Diğer birçok bay ve bayan şahsiyetleri çağırdığı gibi odasında bana şu hitapta bulundu: (Sökmensüer; sizi mecliste partimizin milletvekili olarak görmek istiyoruz. Bu yönden başka bir yerden de adaylığınız koymak da mümkündür, Hatayı tetkik ettim listesi dolmuştur fakat Erzincan'da boş yerimiz vardır, muvafakat edersen Erzincan'ı tavsiye edeyim). Cevabım şu olmuştur: (Teşekkür ederim, eğer Refik Koraltan Hatay'dan namzetliğini koyacaksa onunla mücadele edecek adamım. 1946'da da orada kendisiyle ben mücadele ettim. Hatay'ı tercih ederdim. Mademki kapalıdır, eğer partimizin menfaati gerekiyorsa Erzincan'ı da kabul ederim). Kasım Gülek bu cevabımı iyi karşıladı ve ayrıldık. Yoklamadan sonra öğrendim ki bir takım zevat şu ve bu ilçe tavsiye olunduğu halde Şükrü Sökmensüer verilen söz unutulmuş ve tavsiye olunmamıştır. Kasım Gülek'in verdiği sözü unutulmuş düşünemedim. Benim hakkımda kendisine bu telkinin Hıfzı Oğuz Bekata tarafından yapıldığını biliyorum. Ancak Kasım Gülek'in Genel İdare Kuruluna beni teklif etmiş ve Genel İdare Kurulunca kabul edilmemiş olması ihtimali kuvvetlidir.³³

Şükrü Sökmensüer'in ifadelerinde dikkati çeken nokta CHP'nin içinde yaşanan kuşak çatışmasıydı. 1950 seçimlerini kaybeden parti yapılacak olan seçimlere eskilerle mi yoksa yenilerle mi gireceğine dair karar vermeye çalışıyordu. Bu çatışma da doğal olarak parti içinde olması gereken demokratik kuralların yer yer hiçe sayılmasına yol açabiliyordu. Bütün bu gerekçelere dayanarak Sökmensüer; Genel İdare Kurulu'nun tarafsız hakem olmak durumundan çıkarak bir takım tertiplere alet olduğunu, dolayısıyla bu kurulun yapmış olduğu aday yoklamalarının tarafsız ve adil olmadığı gibi hizip fikrine kurban gittiğini belirterek yoklamaların meşruiyetinin ortadan kalktığını iddia ediyordu.

Sökmensüer kendisinin teşkilat tarafından istenmemesinin sebeplerini de 1946 seçimlerinden sonra kurulan Recep Peker hükümetinde görev almasına ve 35'ler cephesi³⁴ meselesine bağlamaktadır³⁵.

³³ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.2-6.

³⁴ 35'ler vakası 26 Ağustos 1947'de yaşanan bir tartışma üzerine Şükrü Sökmensüer'in de İçişleri Bakanı olduğu Recep Peker Hükümeti'nin güvenoyu istemesi ve 303 güvenoyuna karşın 34 CHP milletvekilinin hükümete güvenoyu vermemesi üzerine çıkmıştır. Oylamadan sonra bu 34 milletvekili İsmet İnönü'yü de gruba dahil ederek kendilerini 35'ler diye adlandırmışlardır. 35'ler CHP'nin genç ve liberal kanadını teşkil ediyordu. Recep Peker Hükümeti bu bölünmeden kısa bir süre sonra 9 Eylül 1947'de istifa etmiştir. Bu istifa 35'lerin başarısı olarak kabul edilmektedir. 35'ler vakası hakkında geniş bilgi için bkz: Kadri Unat, "Cumhuriyet Halk Partisi'nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler", Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S:48, Güz 2011, ss.839-867; Şarika Gedikli Berber, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP'de 35'ler Vakası", Gazi Akademik Bakış, VI/11, (Kış-2012), ss.131-150.

³⁵ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.6-7.

Şükrü Sökmensüer Ankara merkez yoklamalarını bu şekilde özetledikten sonra tek tek Ankara ilçelerindeki yoklama sürecini ele alarak yapıldığını iddia ettiği yolsuzlukları raporuna kaydetmiştir.

Sökmensüer'in iddia ettiğine göre; Ankara'dan Beypazarı'na Parti müşahidi tarafından götürülen yetmiş kişilik aday yoklama oy listesi üzerinde İlçe İdare Kurulu toplanarak Ankara'dan gelen telkinler doğrultusunda kimlere oy verilmesi gerektiğini saptamış ve oy verilecek şahısların isimleri hizasına işaret koymak suretiyle işaretli listeyi oy verecek kişilere dağıttırılmıştı. Sökmensüer bu iddiasına kanıt olarak da Beypazarı İdare Kurulu üyesi Şükrü Tulum'un kendisini telefonla arayarak Beypazarı listesine alındığını söylediği halde, daha sonra Ankara'dan gelen bir haber üzerine isminin silindiğini hatta hakkında "*siyasi mevta*" tanımlamasının kullanıldığını ifade etmektedir. Göz boyamak için de kendisine dokuz oy verdirildiğini belirtmektedir³⁶.

Sökmensüer'in belirttiğine göre Gündül'de hazırlanan on altı adaylık listeden yalnız yedi adayın isimleri karşısına işaret koyularak bu isimlerin seçilmesi sağlanmış ve kendisine de Ankara merkezden verilen gizli talimat ile tek bir oy bile çıkarılmamıştı. Birleştirme kurulunda bu durum fark edilmesine rağmen, üzeri örtülerek meşru olmayan netice açıklanmıştı.

Nallıhan'da 173 oyun 150'si Sökmensüer'e verilmiş olmasına rağmen, Sökmensüer burada da usulsüzlük yapıldığını iddia etmektedir. Buna göre, ilçede 173 kişinin oy kullanması gerekirken ancak 70 kişi yoklama kuruluna katılmıştı. Bunun üzerine ilçe teşkilatı 173 kişiyi tamamlamak için aynı gün Demokrat Parti yoklama heyetinden çıkan muhtarlara oy kullandırmıştı.

Polatlı'da ise İlçe İdare Kurulu toplanarak 70 kişilik listeden bir takım meçhul kişilerin telkini ile beğendikleri 16 kişinin isimlerini ihtiva eden yeni bir liste hazırlamışlar ve bu adaylara oy verilmesini sağlamışlardı. Sökmensüer'e göre; Polatlı İlçe İdare Kurulu'nun yetmiş kişilik listeyi iptal ederek on altı kişilik yeni liste yapması tam bir suçtu. Ancak bu tertibi gerçekleştirenlerin partiden ihraçları gerekirken oylama sonuçlarının parti tarafından kabul edilmesi Sökmensüer'e göre milletvekili olarak seçileceklerin vekilliklerini gayr-i meşru hale getirecektir.

Sökmensüer, Haymana, Bala, Keskin, Kırıkkale, Şereflikoçhisar gibi bütün Ankara ilçelerinde yapılan aday yoklama işlemlerinin benzer şekilde yapılan usulsüzlüklerle tamamlandığını iddia ederek bu durumun demokratik değerlere uymadığını ifade etmektedir³⁷.

Sökmensüer'e göre; öncelikle CHP'nin mevcut yoklama talimatı "*nazari ve milli bünyeye hiç uymayan*" bir talimatken bu bile tam anlamıyla uygulanmamış ve yoklama sonuçları meşruiyetini kaybetmişti. Bu durum

³⁶ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.7-8.

³⁷ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.8-11.

sadece Ankara ile de sınırlı değildi. Daha başka birçok yerde de aynı usulsüzlüklerin yaşandığını kaydetmektedir.

Sonuç olarak Sökmensüer; Ankara için hazırlanmış olan listeyi ortadan kaldırmak gibi bir niyeti olmadığını kaydetmekle beraber, Ankara ili yoklama seçimlerinin dürüst ve talimata uygun gerçekleştirildiği iddiasının da hakikat dışı olduğunu belirtmektedir. Sökmensüer'e göre zaten 21 adaylık Ankara listesinin 11'inin yani yarıdan fazlasının Genel Merkez tarafından belirlenmesi ve bu isimlerin de yoklamada Polatlı, Keskin, Kırıkkale, Kalecik gibi seçmeni kalabalık ilçelerde fazla rağbet görmemesi listenin kazanma ihtimalini zayıflatmıştı.

Şükrü Sökmensüer Ankara'daki aday yoklama sürecini bu şekilde özetledikten sonra bundan sonra yapılacak en önemli icraatın ilk kurultayda mevcut yoklama sisteminin ülkenin kültür seviyesine göre hileleri önleyecek ve bütün partililerin oyları ile aday tespitine iştirakini sağlayacak şekilde düzenlemek olduğunu savunmaktaydı³⁸.

SONUÇ

CHP, 1954 seçimleri öncesinde yapılan bu adaylık yoklamaları ve Genel Merkez'in kontenjanından Ankara için belirlediği 21 kişilik aday listesi ile seçimlere katıldı³⁹. CHP 1954 seçimlerinde Türkiye genelinde oyların %35,1'ini alırken bunun karşılığında 35 milletvekilliği kazandı. Demokrat Parti ise %58,4'lük oy oranı ile 503 milletvekilini meclise gönderdi⁴⁰. Ankara'da ise CHP %39,4'lük oy oranına rağmen hiç milletvekili çıkaramadı, Ankara'nın 21 milletvekili de %50,4'lük oy oranı ile DP'ye gitti⁴¹. Bu orantısızlığın sebebi 1954 seçimlerinin gereğince yapıldığı 16 Şubat 1950 tarihli Seçim Kanunu idi. Bu kanuna göre öteden beri bir adayın seçilebilmesi için en yüksek oyu almasını ön gören basit çoğunluk kuralı, seçim çevresi olarak kabul edilen il bazında geçerli kılınmıştı. Dolayısıyla bir seçim çevresinde herhangi bir parti oyların basit çoğunluğunu alması halinde o seçim çevresindeki bütün temsilcilikleri kazanıyordu⁴².

³⁸ TTK Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, K. No: 5, D. No:3/4, s.12.

³⁹ 1954 Genel Seçimlerinde CHP'nin Ankara adayları şu isimlerden oluşuyordu: İsmet İnönü, Kasım Gülek, Remzi Atasü, Falih Rıfkı Atay, Şahin Ayanlar, Remziye Baturbaygil, Hıfzı Oğuz Bekata, Fuat Börekçi, Emin Dazıroğlu, Prof. Süheyp Nizami Derbil, Cevdet Eren, Prof. Nihat Erim, Halil Sezai Erkut, Prof. Ahmet Şükrü Esmer, İbrahim İmirzalıoğlu, Prof. Enver Ziya Karal, Cemal Sağlam, Hayrettin Tansu, Hasan Tez, Hüseyin Cahit Yalçın, Mustafa Yeşil. (Yeni Ulus, 12 Nisan 1954; Eşli, 1954 Genel Seçimleri, s.136).

⁴⁰ Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara (Tarihsiz), s.25.

⁴¹ Milletvekili Genel Seçimleri, s.31.

⁴² Tekeli, "Seçim", s.1803.

Tek parti döneminde uygulanan seçimlerdeki aday belirleme usulü parti yerel teşkilatlarını işin içine katmadığı için demokrasi açısından sorunluuydu. Çünkü genel merkezin, dolayısıyla liderin işaretiyle aday olan kimseler çoğu zaman milletvekili oldukları illeri görmeden temsil görevini yerine getiriyorlardı. Bu durum da doğal olarak yöneticilerle halk arasındaki uçurumu gittikçe genişletiyordu. Yukarıda belirtildiği üzere çok partili hayata geçtikten sonra halkın dikkate alınması gereği partilerde aday gösterme sisteminin gözden geçirilmesine neden olmuştu. Önceki duruma göre daha demokratik olduğu iddia edilebilecek bu sistemde teoride partinin yerel teşkilatları da sürece dahil edilmişti. Ancak Şükrü Sökmensüer'in raporunda rahatlıkla görülebildiği üzere belirlenen aday yoklama sistemi kağıt üzerinde kalmaya mahkum edilmişti. Çünkü aday yoklama talimatına göre genel merkezin adayların ancak %30'unu belirleme yetkisi varken 21 kişilik Ankara aday listesinin 11'i yani %50'den fazlası genel merkez tarafından belirlenmişti. Ayrıca aday yoklama kurullarını oluşturan üyelerin yönlendirilmesi ile yoklama sürecinin etkilendiği anlaşılmaktadır.

Demokrasinin temel unsurlarından olan siyasi partilerin kendi iç bünyelerindeki işlemlerin demokratik kurallara göre yapılıp yapılmadığı yani parti içi demokrasi meselesi ülkedeki demokratik rejimin işlerliği ile yakından ilgilidir. Şükrü Sökmensüer'in raporu demokratik rejimle yeni tanışmış, çok partili hayata yeni geçmiş Türkiye'de CHP'de parti içi demokrasinin seviyesini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Son olarak şu noktayı belirtmekte fayda var ki, demokratik kuralların tam olarak içselleştirilemediği yerlerde/zamanlarda çoğu zaman işler şahsi hırs ve ihtiraslarla yürütülmektedir. Bu noktada raporda da görülen yoklama sürecinde yapılan usulsüzlükler ya kişinin kendisinin makam hırsından ya da kişilerin kendilerine yakın kimseleri belirli makamlara getirerek menfaat sağlama hırsından doğmaktadır. Bu noktada şu soru akla gelmektedir. Acaba Ankara yoklamaları sonucunda Şükrü Sökmensüer aday olarak gösterilseydi yine de yoklama sonuçlarına itiraz ederek bu raporu yazar mı idi? Elbette ki bu soruya verilecek cevap spekülasyondan öteye geçmeyecektir. Fakat böyle durumlarda insanların şahsi hırslarını ve psikolojilerini dikkate almadan kesin karara varmak çok mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

A) Arşiv Belgeleri

Türk Tarih Kurumu Arşivi, Şükrü Sökmensüer Koleksiyonu, Klasör No(K. No): 5, Dosya No (D.No):3/4, (ss.1-12); Klasör No: 5, Dosya No: 3/3.
TBMM Arşivi Şükrü Sökmensüer Milletvekilliği Dosyası.

B)Resmi Yayınlar

C.H.P Tüzüğü (IX uncu Kurultayca Onanmış ve X uncu Kurultay Kararıyla Bazı Maddeleri Değiştirilmiş), (1953). Ulus Basımevi, Ankara.,
Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011, TÜİK Yayınları, Ankara (Tarihsiz).
TBMM Albümü, (2010). 1920-2010, 2. Cilt, (1950-1980), TBMM Yayınları, 2. Baskı, Ankara.,

C) Süreli Yayınlar

Yeni Ulus Gazetesi, 3 Nisan 1954, 12 Nisan 1954.

D) Araştırma Eserler

- AYDIN, Mehmet Ali, (2005). “Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim”, *Yasama Dergisi*, Sayı:5, Nisan-Mayıs-Haziran,. (ss.82-108).
- BERBER, Şarika Gedikli, (Kış- 2012). “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Sivil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası”, *Gazi Akademik Bakış*, VI/11, (ss.131-150).
- ÇAVDAR, Tevfik, “Cumhuriyet Halk Partisi (1950-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: 8, İletişim Yayınları.
- DUVERGER, Maurice (1962). “Partiler ve Siyasi Rejimler”, (Çeviren: Ergun Özbudun), *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:1-4,. (ss.95-171).
- EŞLİ, Filiz, (2010). *Türk Demokrasininin Gelişim Sürecinde 1954 Genel Seçimleri*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale.
- ILGAR, Yeliz, (2002). *Türkiye’de Siyasi Partilerdeki Merkezîyetçi Yapılanmaya Etki Eden Etmeler ve Merkezîyetçi Yapılanmanın Siyasal Demokrasi Açısından Olumsuz Sonuçları*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- KAHRAMAN, Mehmet- ÇALIŞKAN, Zekeriya, (Haziran 2007). “Türkiye’de Siyasal Partilerin Hukuksal Statüsü ve Siyasal Partilerin Kapatılması Rejimi”, *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:5, Sayı:3, (ss.122-131).
- KOÇAK, Cemil, (2010). *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, II, 5. Baskı, İstanbul.
- KÖYBAŞI, Zafer, (2006). *Türkiye’de Siyasal Partilerin Aday Tespiti*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- TEKELİ, Şirin, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt:7, İletişim Yayınları. (ss.1797-1824).

A. Özkan / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 73-91
A. Özkan / Nevşehir University Journal of Social Sciences 2 (2013)73-91

- TURAN, İlter, (Ekim-2011), “Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi: Evrimi, Kurumsallaşması ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Sayı:45. (ss.1-21).
- UNAT, Kadri, (2011), “Cumhuriyet Halk Partisi’nde Nevi Şahsına Münhasır Bir Muhalif Grup: Otuzbeşler”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S:48, Güz. (ss.839-867).
- URAN, Hilmi, (2008), *Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İstanbul.
- UYAR, Hakkı, “1923’ten Günümüze CHP Tüzükleri”, <http://kisi.deu.edu.tr/hakki.uyar/1.pdf> s.28. (Erişim Tarihi:05.06.2013).
- UZUN, Hakan, (2012), “İktidarını Sürdürmek İsteyen Bir Partinin Kimlik Arayışı: Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1947 Olağan Kurultayı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/25, (Güz/Autumn), (ss.101-139).

E) Elektronik Kaynaklar

<http://tr.wikipedia.org/wiki/>

SULTAN MELİKŞAH ZAMANINDA SURİYE ÜZERİNDE SELÇUKLU-FATİMÎ MÜCADELESİ

Doç. Dr. İlyas GÖKHAN

Nevşehir Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi

igokhan@nevsehir.edu.tr

ÖZET

1072’de Melikşah tahta çıktığında, Selçuklu komutanları Fatimîlerin elinde olan Suriye şehirlerinin fethini gerçekleştirmektedirler. Bu sırada Fatimî halifesi olan Mustansır (1036–1094) ülkede çıkan iç isyanlar, iktisadî bunalımlar ve salgın hastalıklarla uğraşmaktaydı. Bu yüzden Fatimîler, Selçukluların saldırılarına karşı koyamadılar. Suriye’de faaliyetlerde bulunan Atsız, Artuk, Şöklü ve Kurlu gibi Türk komutanları Fatimîlerin ellerinde bulunan Akka, Şam ve Kudüs gibi şehirleri fethettiler. Atsız Bey, Mısır’ı da fethetmeye girişti. Bu sırada Fatimî orduları başkumandanlığı ve vezirliğe getirilen Bedrü’l-Cemalî, Fatimî Devleti’nde yeniden düzeni sağlayarak, Selçuklulara karşı bir direniş başlattı. Kahire önlerine gelen Atsız Bey, mağlup olarak geri çekildi. Suriye üzerine yürüyen, Fatimî güçleri Selçuklu komutanlarının ellerinde bulunan şehirlere saldırılara başladılar. Bunun üzerine Sultan Melikşah, kardeşi Tutuş’u Suriye meliki olarak atayarak bölgede Fatimîlere karşı başlatılan fetihleri yönetmekle görevlendirdi. Bu arada Atsız Bey’i ortadan kaldıran Tutuş, Dımaşk merkez olmak üzere Suriye Selçuklu melikliğine kurdu. Melikşah, Mısır’ın fethedilerek Fatimî devletinin ortadan kaldırılmasını istemekteydi. 1092’de Bağdat’a gelen Melikşah, Suriye bölgesinde faaliyetlerde bulunan komutanlarını huzuruna çağırarak Mısır’ın fethini emretti. Ancak 1092’de sultanın ölümü ile Mısır’ın fethi gerçekleşemedi

THE STRUGGLE UPON SYRIA BETWEEN SELJUK- FATIMID AT THE TIME OF SULTAN MELIKSHAH

ABSTRACT

When Melikshah started to rule at 1072, Seljuk commanders were busy to make conquests to Syrian cities which were held by Fatimids. Meanwhile the Fatimid Caliph namely “Mustansır” (1036–1094) was struggling with internal rebellions, economical depressions and epidemic diseases. Because of these reasons Fatimid could not stand against Seljukid attacks. The commanders, which had active roles at Syria, such as Atsız, Artuk, Shoklu and Kurlu conquered the Fatimid cities namely Akka, Damascus and Jerusalem. Atsız commander attempted to conquer Egypt. At the meantime, Bedru’l-Cemali was brought to the head of commanders and the position of Vizier then he started a resistance against Suljuks by regaining the order of the state of Fatimid. Atsız commander, who came to the frontiers of Cairo, was defeated and had to fall back. The Fatimid forces, which were moving

towards Syria, started to attack Syrian cities held by Seljuk commanders. Thereupon Sultan Melikshah appointed his bother Tutush as the Melik of Syria in order to manage the conquests made against the Fatimids. At the same time Tutush killed Atsiz commander and established Syrian Seljuks by making the Damascus capital to the State. Melikshah was wishing to abrogate Fatimid State by conquering the Egypt. At 1092 Melikşah arrived at Bagdat and call his commanders those who took active missions at Syria and ordered them to conquer Egypt. But with his death at 1092 the conquest of Egypt could not be succeeded.

Bölgenin Siyasî Durumu

Selçuklular, Yakınoğu'ya geldiklerinde bölgede söz sahibi güçler Bizans İmparatorluğu, Fatimî ve Abbasi Halifelikleriyle, Büveyhoğulları devletiydi. Bizans İmparatorluğu Balkanlar ve Anadolu'da, Fatimî Halifeliği Mısır, Suriye ve Hicaz'da, Abbasi Halifeliği Bağdat'ta ve Büveyhoğulları da İran'ın güney batısı ve Irak'ın güneyinde hâkim durumdaydılar. Fatimîler ile Abbasiler arasında Halep ve çevresine hâkim olan Mirdas oğulları beyliği de bulunmaktaydı. Bu sırada Bağdat Abbasi halifeliği Büveyhiler ve Fatimîler tarafından baskı altında tutulmaktaydı. 1055 ve 1058'de Abbasi halifesinin daveti üzerine Bağdat'a iki sefer yapan Tuğrul Bey, Büveyhoğulları devletini yıkarken, Suriye'deki Fatimî gücünü de kırdı. 1064'de Tuğrul Bey'in yerini alan Sultan Alparslan zamanında Afşin Bey Halep bölgesine kadar akınlarda bulundu. Sultan Alparslan, Fatimîlerin elinden Suriye ve Mısır'ı almak amacıyla 1070'de Suriye'ye bir sefer yaptı. Bu sırada Fatimî halifesi ile anlaşmazlık içinde olan onun ünlü komutanı Nasiruddevle Sultan Alparslan'a başvurarak Mısır'a davet etmişti.¹ Ancak Bizans İmparatorluğu'nun Selçukluları yeni girdikleri Anadolu'dan çıkarmak amacıyla, Doğu Anadolu'ya yürümesi üzerine Alparslan Mısır seferinden vazgeçmek zorunda kaldı. 1071'de Malazgirt'te Bizans'la hesaplaşan Alparslan, son seferini de Türkistan'a yapmak zorunda kalınca bir daha Fatimîler üzerine yürüyemedi.

Türklerin Suriye Ve Filistin'e İlk Girişleri

Günümüzde Suriye, Lübnan ve Filistin olarak adlandırılan ülkeler Şam, Halep ve Filistin toprakları olup Türklerin IX. Yüzyılın başlarından itibaren yerleşmeye başladıkları yerlerdi. İlk başlarda Memluk olarak Suriye ve Filistin'e gelen Türkler, Mısır'ı da ele geçirerek Tolunoğulları (868–905)

¹ İbn Müeyesser, **Ahbâru Mısır**, (Neşr. E. Y. Seyyid), Institut Français d'archéologie Orientale du Caire, Kahire 1981, s.35; İbnü'l-Adim, **Züptetü'l-Haleb min Tarih Haleb**, (Neşr: Sehhil Zekkar), C. I, Küttabü'l- Arabiyye Dımaşk- Kahire, 1998, s.13-14;en- Nüveyrî, Ş. Ahmed b. Abdülvehab, **Nihayetü'l- Ereb**, (Neşr: M.M. Emin, M. Hilmi Muhammet Ahmet)C. XXVIII, Kahire 1992,s.229; İbn Kalanisi, **Zeyli Tarihu Dımaşk** (Neşr: H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut, Beyrut 1908, s.99; Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1996, s.169-170.

ve İhşidiler (935–969) adıyla iki hanedanlık kurdular. 905'te Tolunoğulları Abbasiler tarafından ortadan kaldırıldı. 969'da Mısır'da İhşidilerin yerini alan Fatımîler kısa süre içinde Suriye bölgesini de elde ettiler.² İhşidî ordusunun Türk asıllı unsurları ya Abbasilerin hizmetine döndüler ya da Fatımî ordusuna katıldılar. Fatımîler düşman olarak gördükleri Abbasi ordusunda bulunan Türk ve İranlı özellikle de Deylemler askerlere karşı kendileri de bu unsurlardan asker topladılar. Böylece Fatımî ordusunda Mağripli ve Nubyalı askeri gruplara Türkler³ ve Deylemler de eklendi. İlk başlarda uyumlu gibi görünen bu güçler arasında bir süre sonra mücadele başlamıştır. Bu durum Fatımî devleti'ni kaosa sürüklemiştir. Bu sırada Suriye ve Filistin'e giren Selçuklu komutanları kolayca fetihler yapma imkânı elde ettiler.

Selçukluların Fatımî Hudutlarındaki İlk Faaliyetleri

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz gibi Tuğrul Bey zamanında Fatımîler ile Selçukluların nüfuz mücadelesi başlamıştı. Tuğrul Bey Büveyhiler Devleti'ni yıktıktan sonra onların en büyük destekçisi Fatımîler ile karşı karşıya geldi. 1048 Pasinler zaferinin kazanılmasından sonra Tuğrul Bey'in isteği üzerine Bizans İmparatoru, İslam dünyasında dinî otorite olarak Abbasî halifeliğini ve siyasi otorite olarak da Selçuklu sultanını kabul ettiğini ilan etti. İstanbul'da bulunan Müslümanlara ait olan camiide Fatımî halifesi adına okunan hutbe kaldırılarak Abbasî halifesi adına çevrildi. Fatımî halifesi bu durumu düzeltmek için girişimde bulursa da Bizanslılar Selçuklularla yaptıkları anlaşmadan dolayı onların isteğini ret ettiler.⁴ Halife Mustansır zamanında Fatımî halifeliği bir imparatorluğu dönüşmüştü. Mustansır'ın saltanatının ilk 20 yılında Mısır, Suriye, Kuzey Afrika, Kızıldeniz, Hicaz, Yemen ve Akdeniz adaları Fatımî hâkimiyeti altındaydı. Irak'ta da Büveyhiler Abbasî halifeliğini etki altına almışlar ve hutbeyi Fatımî halifesinin adına okutmuşlardı. Ancak Selçukluların hızlı yükselişi Fatımîlerin gücünü kırmış, Suriye, Yemen, Hicaz ve Irak gibi ülkeler yeniden dinî otorite olarak Abbasi halifesini tanımak zorunda kalmışlardır.⁵

Suriye bölgesine Selçuklular zamanında ilk giren Türk komutanı Karahanlı hanedanına mensup Hanoğlu Harun'dur. Önceleri Diyarbakır

² Aydın Çelik, **Kuruluş Dönemi Fatımîler Devleti, Siyasi Tarih (909-969)**, Ankara 2007, s.223-228

³ Fatımî ordusunda Türklerle ilgili geniş bilgi için bakınız: Nihat Yazılıtaş, **Fatımî Devleti'nde Türkler**, TTK yay., Ankara, 2009, s.60-96.

⁴ Azimî, **Azimî Tarihi, Selçuklularla İlgili Bölümler**, (Yay. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988 s.11-13; İbn Müeyesser, s.14; M. Halil Yinanç, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944, s.48; Eymen Fuad Seyyid, ed-Devlet'ül- Fatimiyye, ed-Darü'l-Mısriyyetü'l-Lübniyye, Kahire 1992, s.128.

⁵ Eymen Fuad Seyyid, 124–125.

yöresinde faaliyetlerde bulunan Harun, Mirdasoğulları emiri Esedüddeve Atiyye'nin, yeğeni Mahmut ile arasındaki mücadele sırasında yardım çağrısı üzerine bölgeye geldi. Emir Atiyye'ye karşı Halep'e saldıran Mahmut'a karşı şehri başarı ile savunan Harun, daha sonra Atiyye'nin adamlarının ihanetine uğradı. Bunun üzerine Mahmut'la ittifak yapan Harun, Halep'in Mahmut'un eline geçmesinde önemli rol oynadı.⁶ Harun emrindeki Türkmenlerle birlikte Halep Mirdasi emiri Mahmut'u Fatımîlerin saldırılarına karşı da korumaya çalıştı.⁷ Harun Mahmut'la birlikte Bizans'a karşı da mücadele etti. O, Bizans'ın elinde bulunan İrtah (Reyhanlı) kalesini fethetti. Ancak Bizans İmparatoru Romen Diyojen'in karşı saldırısı ile geri çekilmek zorunda kaldı. Bir süre sonra Mahmut'la da arası açılan Harun, Ukaylioğulları ile ittifak yaparak, Fatımîlere karşı savaştı. Ancak o, saf değiştirip Fatımîlerin ünlü komutanı Akka Valisi Bedrü'l-Cemalî tarafına geçince, Ukaylioğullarından kadı Aynıddeve'nin kışkırtması ile kendi adamları tarafından öldürüldü.⁸

Harun'dan sonra Kuzey Suriye'de önce Afşin Bey daha sonra da Sunduk et- Türkî (1069–1070) faaliyetlerde bulundular. Bu Türkmen beylerinden sonra Suriye bölgesine Nevakiyye Türkmenleri geldiler. İlk başlarda bu Türkmenler, Sultan Alparslan'ın eniştesi olan Erbasan'ın emrinde Bizans'a karşı savaşırken, onun Bizans'a sığınması üzerine, bu defa başlarında Kurlu et- Türkî, Uvakoğlu Atsız ve kardeşleri, Şöklü ve yukarıda bahsi geçen Harun'un bir yeğeni komutasında Filistin bölgesini ele geçirdiler. Nevakiye Türkmenlerinin liderinin Kurlu Bey olduğu anlaşılmaktadır. Kurlu Bey idaresinde Kudüs yakınlarında Remle'yi alan Türkmenler burada Selçuklulara bağlı bir Türkmen beyliği kurdular.⁹ Fatımî topraklarına saldırılara devam eden Kurlu Bey, Akka valisi Bedrü'l-Cemalî ile de savaşmış ve Hanoğlu Harun'un izinde giderek Mirdasoğulları ile de ittifak yapmıştır. Mirdasoğlu Mahmut Türkmenlerden aldığı destekle Halep'te Fatımî halifesi adına okunan hutbeyi kaldırarak Abbasi halifesi

⁶ Sıbt İbnü'l-Cevzî, **Mir'atü'z- Zaman Fî Tarihi'l-Ayan** (Selçuklularla İlgili Bilgiler II, Sultan Alparslan dönemi, (yay. Ali Sevim), TTK Yay. **Belgeler**, C. XIX, sayı 23'ten Ayrı Basım, Ankara 1999, s.14–15; Azimî Tarihi, s.17.

⁷ Sıbt İbnü'l- Cevzî, s.22-23; J. Sauvaget, *Haleb*, İA, C. V/I, s.119.

⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, s.34;İbnü'l- Adim, **Züptetü'l-Haleb min Tarih Haleb**, (Neşr: Sehhil Zekkar), C. I, Küttabü'l- Arabiyye Dımaşk- Kahire, 1998, s.253–254; el-Makrizî, **İttiâzu'l-Hunefa bi-Ahbari'l-Eimmetü'l-Fatımîyyünü'l- Hulefa**, C.III, (Cemaleddin eş-Şeyyal, M.H. Muhammed Ahmed), Cumhuriyetü'l-Mısır'l-Arabiyye Vezaret'ül-Evkaf, Kahire 1996, s.315; Yinanç, s.60; Ali Sevim, **Suriye Filistin Selçuklu Tarihi**, s.35–47; aynı yazar; Hârûn b. Han, **DİA (Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi)** C.16, s.258.

⁹ Sıbt İbnü'l- Cevzî, s.41-42; Süryani Mihail, TTK Tercüme Kısım, s.28; Sevim, **Suriye**, s.49-51.

adına okutmaya başladı.¹⁰ Kurlu Bey 1071'de bölgenin merkezi olan Dimaşk'ı kuşatsa da alamadı ve aynı yıl içinde hayatını kaybetti.¹¹ Onun ölümü üzerine Türkmen Beyliği'nin başına Atsız Bey geçti. Atsız Bey 1071'de Türk asıllı bir Fatımî valisinin elinde olan Kudüs'ü fethetti. Şehirde Fatımî halifesin adına okunan hutbe kaldırılıp Abbasi halifesi ve Selçuklu sultanın adına okundu. Bu Türkmen Beyliği'nin merkezi de Kudüs oldu.¹²

Melikşah Döneminde Selçuklu-Fatımî İlişkileri ve Atsız Bey

1072'de Melikşah babasının yerine tahta oturduğunda Suriye'de işler Selçukluların lehine Fatımîlerin aleyhineydi Atsız Bey'in emrinde olan Şöklü Bey, Sahil bölgesinin en önemli şehri olan Akka'yı kuşatmıştı. Fatımîlerin Akka valisi Bedrü'l-Cemalî vezir rütbesi ile Mısır'a gitmişti. O, Mısır'da ele geçirdiği serveti adamı İbn Sukhâ ile deniz yoluyla Akka'ya göndermişti. Bu hazine yolda batmıştı. Valiliği sırasında Akka ileri gelenlerinden bazılarını öldürmesinden dolayı Bedrü'l-Cemalî'ye kızgınlık duyanlar, onun çocuklarının elinde olan şehri 1074'te Şöklü'ye teslim ettiler.¹³ Şöklü Bey, Akka'da büyük bir ganimet ele geçirmişti. Atsız Bey, kendisine bağlı Şöklü'nün Akka'da ele geçirdiği ganimetin yarısını kendisine vermesini istemesi üzerine, burada bağımsız bir beylik kurmak isteyen Şöklü ile karşı karşıya geldi. Atsız karşısında zayıf görünen Şöklü, Fatımîlerin Dimaşk valisi Muallâ ve Kutalmışoğulları ile ittifak etti. Kutalmışoğullarına mektup yazan Şöklü Bey, Atsız Bey'in sultan ailesinden olmadığını bu yüzden de onlara tabi olacağını bildirdi. Şöklü Bey, Atsız Bey'i yenecek olurlarsa Suriye ve Filistin'e hâkim olacaklarını belirtti. Ayrıca o, Fatımî halifesinin desteğini de elde etmek için onun adına hutbe de okutacağını ilan etti. Atsız Bey, kendisinin itaatinden çıkan Şöklü Bey ve ona yardıma gelen Kutalmışoğullarının üzerine yürüdü. İki taraf arasında 1075'te Taberiye'de yapılan savaşta esir edilen Şöklü Bey ve bir oğlu öldürüldü, diğer bir oğlu ise Mısır'a kaçtı. Şöklü'nün safında savaşan Kutalmışoğulları ise esir edilerek durum Sultan Melikşah'a bildirildi. Durumu haber alan Kutalmışoğlu Süleymanşah hızla bölgeye gelerek Atsız Bey'den kardeşlerinin kendisine teslim edilmesini istedi. Ancak Atsız Bey, durumu sultana iletilmediğini ve ondan bir haber gelmeden bir şey

¹⁰ Azimî Tarihi, s.19; İbnü'l- Esir, **el- Kamil Fi't- Tarih**, C.X , (Çev. A. Özaydın), Bahar Yay., İstanbul, 1991, s.70; İbnü'l-Verdî, **Tarih İbnü'l-Verdî**, C.I, Darü'l-Kütübî'l- İlmîye, 1996 Beyrut, s.361; Salim Koca, *Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin ve Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız*, **Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Der**, s.22 (Güz 2007), s.10-11.

¹¹ Sibt İbnü'l- Cevzî, s.46.

¹² İbnü'l- Kalanisi, s.98-99; İbnü'l- Esir, C. X, s.73-74;Sevim, **Suriye...**s.66.

¹³ İbn Müyesser, s.41.

yapamayacağını bildirdi. Kardeşlerini kurtaramayan Süleymanşah ise Antakya üzerinden batı Anadolu'ya doğru ilerledi.¹⁴

Sultan Melikşah adına Suriye'de fetihler yapan Atsız Bey bir yandan Dımaşk'ı sıkıştırırken bir yandan da Trablusşam ve Sur şehirlerini fethetti. Atsız Bey bu şehirlerde müsamahalı bir yönetim kurdu. Hatta bölge halkının gönlünü kazanmak amacıyla da Fatimî halifesinin adına okunan hutbeyi bile kaldırmadı.

Tutuş'un Suriye'ye Gönderilmesi

Suriye ve Filistin'de pek çok şehri ele geçiren ve Selçuklulara bağlı burada bir meliklik kuran Atsız Bey'in başarıları devam ederken, Sultan Melikşah kardeşi Tacî'd-devle Tutuş'u vezir Nizamülmülk'ün karşı çıkmasına rağmen, Atsız'ın yerine atamıştı. Şöklü'nün öldürülmesi ve Kutalmışoğullarının esir edilmesi üzerine Sultan Melikşah, Atsız Bey'den endişe etmeye başlamıştı. Atsız'ın itirazı ve sultana bağlılığını ispatlaması üzerine Melikşah bu karardan vazgeçmişti. Kudüs, Remle, Taberiye, Trablusşam, Sur, Akka, Humus ve Rafeniyye gibi şehirlerin fethini gerçekleştiren Atsız bu defa Suriye'nin merkezi Dımaşk'ı almayı hedefledi. 1071'den beri devamlı Atsız'ın saldırısına karşı direnen Dımaşk, 1076'da Atsız'a teslim olmak zorunda kaldı. Şehirde bulunan Fatimî valisi Muallâ Mısır'a kaçmak zorunda kaldı.¹⁵ Atsız'ın Dımaşk'ı fethettiği sırada şehirde bir pahalılık ve arkasından da kıtlık yaşanmıştır. O zamana kadar böyle bir kıtlık yaşanmadığı şehirde açlıktan ölenler olmuştur.¹⁶ Dımaşk'ı fetheden Atsız burada Fatimî halifesi adına okunan hutbeyi kaldırarak, Abbasi halifesinin adına çevirtmiştir. Kaynaklar Fatimî halifesinin adına Dımaşk'ta okunan hutbenin 23 Haziran 1076'da kaldırıldığını zikretmektedirler. Aynı sırada Mekke'de de Mustansır adına okunan hutbe de kaldırıldı ve Abbasi Halifesi Muktedî adına okundu.¹⁷ Böylece Selçuklular ile Fatimîler arasında nüfuz mücadelesi Arabistan yarımadasının her tarafına yayıldı. İki taraf da bilhassa Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlerde kendilerinin adına hutbe okunması için girişimlerini artırdılar. Bu yüzden her iki şehirde kimin gücü fazlaysa onun adına hutbe okundu. Bu durum sık sık değişikliğe sebep oldu. Mesela Eylül-Ekim ayları 1076'da Muhitü'l-Alevi Medine'yi ele geçirerek,

¹⁴ Sevim, **Suriye**...s.70; Koca, s.12-13.

¹⁵ Azimî, s.21; İbnü'l-Kalanisi, s.109; Süryani Mihail, s.30; İbnü'l-Esir, C. X, s.98; İbnü'l-Adim, **Zübte**, s.282; İbnü'l-Verdî, C. II, s.366; İbn Kesir, s.237.

¹⁶ Gregory Abû'l-Farac, **Abû'l-Farac Tarihi**, C. I (Süryanice'den İng. Çev: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev: Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay, Ankara 1999, s.327; İbn Tagribirdî, **en-Nücûm'üz-Zâhire fi Mülükü'l-Kahire**, C.V (Neşr: M. H. Şemseddin), Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut 1992 s.103.

¹⁷ Ahmet b. Ali Kalkaşandî, **Subhu'l-Aşa**, C. IV, (Neşr M. H. Şemseddin), Darü'l-Kütübi'l-İlmiye, s.171; el-Makrizî, c. III, s.315; R. Hartmann, Şam, İA C. XI, s.303:

beş yıldan beri Abbasi halifesi adına okunan hutbeyi Fatimî halifesinin adına çevirtti.¹⁸ Bunun üzerine Medine emiri Sultan Melikşah'tan yardım istedi.¹⁹ Bölgeye yönelen Selçuklu komutanları yeniden Mekke ve Medine'de Abbasi Halifesinin adına hutbe okuttular.²⁰

Atsız Bey'in Mısır Seferi

1076'da Atsız Bey, Fatimî Devletini ortadan kaldırmak amacıyla Mısır'a doğru yürüyüşe geçti. Sultanın babası Sultan Alparslan 1070-71'de de Mısır'ı fethetmek ve Fatimî halifeliğine son vermek amacıyla Suriye seferine çıkmıştı. Sultan Melikşah da Mısır ve Mağribi almak istemekteydi. Onun adına Atsız Bey bu fetihleri gerçekleştirmek istemekteydi. Ancak onun zamansız ve tedbirsiz hareketi bir bozguna sebep oldu. Kaynaklarda teferruatlı olarak anlatılan Atsız'ın Kahire yürüyüşü tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Olaya kısaca değinecek olursak; Mısır'ı fethetme arzusunda olan Atsız Bey, Bedrü'l-Cemalî tarafından öldürülen İldeniz adlı Türk asıllı komutanın oğlu, babasının hazinesini alarak Suriye'ye kaçmıştı. İldenizoğlu Mısır hakkında teferruatlı malumat verdikten sonra Atsız'ı Mısır'ı fethetme ikna ve teşvik etti. Bu sırada Mısır'da Halife Mustansır'ın durumu güçlenmeye başlamıştı. Bedrü'l-Cemalî'nin işleri ele almasından sonra ülkede yavaş yavaş istikrar sağlanmıştı. Bedrü'l-Cemalî, yanında Mısır'a getirdiği Ermeni alayları ile istikrarsızlığa sebep olan Türk, Nube (Sudan), Arap ve Berberi grupları kılıçtan geçirmişti. Bütün önlemlere rağmen ülkede düzensizlikler devam etmekteydi. Bu durumdan istifade etmek isteyen Atsız, İldeziyoğlu ve iki kardeşi ile birlikte beş bin kişiden oluşan Türk ve Arap askerleri ile Mısır'a yürüyüşe geçti. Atsız Bey yanlış taktikler yüzünden er- Rif şehrini elli gün kuşatarak almış ve boş yere zaman kaybetmişti. Buradan Bedrü'l-Cemalî'ye haber gönderen Atsız Bey ondan para dahi istemişti. Vezi Bedrü'l-Cemalî Atsız Bey'i oyalamak için ona para göndereceğini vaat etti.²¹

Mısır'a Atsız Bey'in saldırdığı sırada ülkenin en güçlü adamı olan Bedrü'l-Cemalî güney Mısır'da karışıklıkları içinde olan Said'deydi.²² Bölgede isyanları bastırmakla uğraşan Bedrü'l-Cemalî durumun vahametini anlayarak ordusunun bir kısmını doğu cephesine kaydırıldı. Ayrıca bu sırada Hacca gitmek için Kahire'de bulunan üç bin kişiyi de düşmanı kovmak haçtan daha iyidir diyerek silah ve para vererek onları cepheye gönderdi. Ayrıca Atsız'ın ordusunda bulunan Kelb kabilesi güçlerinin reisi Bedr b. Hâzım'ı da kandırarak onu da bu ittifaktan ayırdı. 2000 kişilik Kelb kabilesi

¹⁸ İbnü'l- Esir, C. X, s.96; en-Nüveyri, C.III, s.236.

¹⁹ İbn Müeyesser, s.43;İbn Tagribirdî, C. V, s.104.

²⁰ İbn Kesir, **el- Bidaye ve'n-Nihaye**(Büyük İslam Tarihi)(çev. M. Keskin), C. XII, Çağrı Yay, İstanbul 1995, s.235

²¹ en- Nüveyri; s.237; Sevim, **Suriye**....,s.74-75; Koca, s.19:

²² el-Makrizî, C. III, s.317.

gücünün ayrılması ile Atsız'ın yanında 3000 kişi kaldı. Ayrıca daha önce bahsi geçen Şöklü Bey'in babası da Atsız'ın yanındaydı. Onu da kandıran Bedrül'-Cemalî 700 kişinin dahi onun ordusundan ayrılmasına neden oldu. Kelb kabilesi güçleri Atsız'a tuzak kurdular. Fatımî veziri Bedrül'-Cemalî 2000 kişi ile Şöklü'nün babasını Atsız'ın üzerine gönderse de bunlar yenilip Kahire'ye doğru kaçtılar. Bu arada Kahire'ye doğru yürüyüşe geçen Türk ordusunun geldiğini haber alan Fatımî yöneticileri köy ve kasabalara kadar propaganda yaparak çok sayıda kişiyi Kahire'nin savunmasına çağırdılar. Kahire halkı da Halife Mustansır'ın sarayının önünde toplanarak ondan kendilerini ve memleketlerini korumalarını istediler. Halife ise halkı oyalamak için onların cami ve mescitlere girip ibadet etmelerini ve kötülüklerden uzak durmalarını böyle yaparlarsa Tanrının kendilerine acıyacağını beyan ederek vaiz İbnü'l- Cevzi ile birlikte dua edip Kur'an okumalarını sağladı. Bu arada Halife Mustansır ve veziri Bedrül'-Cemalî ise Türkler Kahire'ye girerlerse kaçmak amacıyla hazırlattıkları gemi ile İskenderiye'ye kaçış hazırlığı yapıyorlardı. Halkın durumu fark etmesi üzerine halife bunun doğru olmadığını kendisinin kaçmayacağını ve Bedrül'-Cemalî'nin ise ancak savaşa gideceğini belirterek zaferin kendilerinin olacağını belirtti. Bu arada Kahire önlerine gelen Atsız'ın ordusu ayrılanlar sebebiyle güç kaybetmişti. Bazı komutanlar bu kadar az kuvvetle Atsız'a muvaffak olamayacağını belirtmelerine rağmen kardeşi ve İldenizoğlu onu yanıltarak Mısır ordusunun zayıf olduğunu ileri sürdüler. Bunun üzerine o savaş kararı aldı. İhanetler ve pusularla zor durumda kalan Atsız'ın ordusu Kahire önlerinde kesin bir yenilgiye uğradı.²³

Bu mağlubiyet üzerine Atsız önce Gazze'ye sonra da Remle'ye geldiye de halk ona karşı gelerek şehirlerine onu sokmadılar. Bu ihanetler yüzünden zor durumda kalan Atsız Dımaşk'a geldi. Buranın halkı ona vefa göstererek sağ salim dönmesinden dolayı onu tebrik ettiler. Burada durumunu güçlendiren Atsız'a yeni kuvvetler katılır. Atsız Bey'in yenilgisi üzerine ona bağlı birçok şehir halkı ona isyan etmişlerdi.²⁴ Söz konusu olan şehirlerde hutbeler yeniden Halife Mustansır adına okunmaya başlamıştı. Elinden çıkan şehirleri almak amacıyla harekete geçen Atsız Bey, Kudüs'e gelmiş. Şehir ona direnince zorla yeniden burayı alarak ihanet edenleri cezalandırdı. Arka arkaya Remle ve Gazze gibi yerler yeniden Atsız'a teslim oldu. Böylece o, er- Rif, Yafa gibi yerler yeniden alarak kaybolan otoritesini yeniden sağlamlaştırdı. Abbasi halifesi el- Muktedî Biemrillah'a mektup gönderen Atsız Bey yeniden Mısır üzerine yürümek istediğini bildirdi. Bu sırada Dımaşk'ta çok şiddetli bir kıtlık yaşanmaktaydı. Selçuklu güçlerinin

²³ Azımî Tarihi, s.22; İbn Müyesser, s.44; İbnü'l- Esir, C. X, s.100-101; Sevim, **Suriye**,s.77–78.

²⁴ İbnü'l-Kalanisi, s.110–111.

Kahire önünde yenildiğini haber alan Sultan Melikşah, Atsız Bey'in de öldüğü şayiaları üzerine kardeşi Tutuş'u Suriye ve Filistin'e tayin etmiştir. Durumu haber alan Atsız, Melikşah'a haber göndererek ona bağlılığını bildirmiştir. Bunun üzerine sultan kardeşine Atsız'ın bulunduğu Orta Suriye ve Filistin bölgesine yönelmemesini ve Halep çevresinde kalmasını emretti. Karşı saldırıya geçen Bedrü'l-Cemalî kölesi Nasrüddevle el-Çüyüşî komutasında bir orduyu Dımaşk'a göndermişti. Ancak bu ordu Dımaşk'ı alamadı. İki yıl sonra vezir kalabalık bir orduyu aynı kölesinin komutasında Filistin'e yeniden gönderdi. Bu güçler Filistin'i işgal edip Dımaşk'ı sıkıştırılmaya başladılar. Zor durumda kalan Atsız Bey bu sırada Haleb'i kuşatan Tutuş'tan yardım istedi. Bölgenin tamamına hâkim olma arzusunda olan Tutuş derhal Atsız'a yardıma koştu. Durumu haber alan Fatimî güçlerinin komutanı Nasrüddevle Mısır'a kaçtı. Dımaşk'a gelen Tutuş'u karşılayan Atsız ona itaatini bildirdi. Ancak Tutuş ondan kuşulanarak kardeşi ve kendisini yayının kirişi ile boğdurarak ortadan kaldırdı.²⁵ Sultan Melikşah zamanında Suriye'de Selçuklular adına fetihler yapan diğer bir Türk komutanı da Atmetşah'tı. Mirdasoğulları ile ittifak içinde olan bu Türkmen lideri de Tutuş'un Halep kuşatması sırasında öldürüldü.²⁶

Tutuş Dönemi

Sultan Melikşah'ın kardeşi olan ve Gence valiliğinde bulunan Tutuş 1077'de Suriye'ye gönderilmişti. Genç yaşta önemli görevler üslenen Tutuş hayatı boyunca sürekli bir mücadele içinde olmuştur. Ağabeyi Melikşah tarafından Suriye'ye gönderilen Tutuş'a Musul emiri Şerefüddevle Müslim, Mirdasoğulları hanedanına mensup Vessab, Kilaboğulları mensupları ve ileri gelen Türkmen beylerine yardım etmeleri konusunda emirler verilmişti. Tutuş'un bölgedeki en önemli görevi Mısır ve Mağribi alarak bölgeye Selçuklu dolayısıyla Melikşah'ın hâkimiyetini yerleştirmektir. Atsız'ın sağ olduğu haberini alan Tutuş durumu ağabeyine bildirmişti. Atsız da Melikşah'a kendisinin görevde olduğunu haber verince Melikşah, kardeşine onun hâkimiyet sürdüğü yere gitmemesi ve Halep tarafına yönelmesi istenmişti. Suriye'ye yönelen Tutuş, Mirdasoğullarının elinde olan Menbiç'i almıştı. 1078'de Haleb'i kuşatan Tutuş, yanında bulunan Ukaylioğullarından Musul hâkimi Şerefüddevle Müslim'in şehirde bulunan Mirdasoğulları ile

²⁵ Azımî Tarihi, s.22; İbn Müyesser, s.46; İbnü'l- Kalanisi, s.112; İbn Aybek ed- Devadarî, CIV, s.406; İbnü'l-Verdî, C.I, s.367; Şadrüddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali el-Hüseynî, **Ahbâru üd-Devlet is- Selçukiyye**, (Neşr. M. İkbak, Çev. N. Lügäl), TTK Yay, Ankara 1943, s.49-50; İbnü'l- Esir, C. X, s.107; İbn Kesir, C. XII, s.247; Yinanç, s.115; Turan, s.203; Sevim, **Suriye**..., s.83-84; Atsız, **İA**, C.I, Eskişehir 1997, s.6; Ali Sevim, **Tutuş**, **İA** C. XII/II, Eskişehir 1997, s.135; Koca, s.27-28; Ayşe Dudu Kuşçu,, **Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin Ve Mısır Ve Politikasına Dair Bazı Tespitler**, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.657.

²⁶ Azımî Tarihi, s.22; İbnü'l- Adim, s.27.

yakınlığı sebebiyle şehri alamadı. Tutuş'un halasının kocası olan Müslim'in kışkırtması ile bölgede yaşayan Arap kabileleri, Türkmenlere karşı saldırıya geçmişlerdi. Müslim kavmiyet ruhu ile hareket ederek Türklerin Suriye ve Irak'ta hâkimiyet kurmasını istemiyor ve bu konuda Arapları birleştirmeye çalışıyordu. Bu yüzden Tutuş Halep kuşatmasını kaldırarak, Müslim'in üzerine yürümek istemiştir. Ancak onun kendisiyle savaşmak amacıyla asker topladığı haberini alınca, durumu Melikşah'a bildirmişti. Tutuş'un bu ilk hareketi görüldüğü gibi Arap kabilelerinin karşı çıkması üzerine gerçekleşmemişti.²⁷ 1079'da Diyarbakır bölgesinden yeniden Halep bölgesine gelen Tutuş bu defa Haleb'i kuşatmayarak etrafında bulunan yerleri ele geçirmeyi hedefledi.²⁸ Bölgedeki mücadelesinde başarılı olamayan Tutuş yukarıda da izah edildiği gibi Fatımîlerin saldırısına maruz kalan Atsız'ın yardım isteği üzerine Dımaşk'a yönelmiştir. Atsız'ı öldürdükten sonra da şehre hâkim olmuştu. İhmal edilmiş olan şehri imar eden ve halka iyi davranan Tutuş şehir ahalisinin hayatını normale döndürmüştü. Kudüs'ü de ele geçiren Tutuş Selçuklu hâkimiyetini yeniden kurmuştu. "*Melik*" unvanını da kullanan Tutuş 1085'ten itibaren "*Büyük Sultan*" unvanını kullanmaya başlamıştır. Melikşah ile arası iyi olmayan Selçukluların ünlü komutanı Artuk Bey'le ittifak içinde olan Tutuş, bazen dostluk kurduğu Musul Emiri Şerefüddeve Müslim'in de kışkırtmasıyla Fatımî halifesini de matbu tanımayı bile düşünmüştür. Ancak daha sonra bu fikrinden vazgeçmiştir.

Tacüddeve Tutuş'tan çekinen Halep ahalisi ve Mirdasoğulları temsilcileri şehri Musul emiri Şerefüddeve'ye teslim etmek fikrindeydiler. Şehir üzerine yürüyen Şerdefüddeve 1080'de Haleb'i aldı.²⁹ Böylece şehirde hâkimiyet süren Mirdasoğulları hanedanına son verilmiş oldu. Müslim bu başarıları ile Suriye ve Filistin bölgesine hâkim olan Tutuş'la Melikşah'ın arasına girmiş oluyordu. Bölgede bulunan Arap Emirleri ise Müslim'in baskısından Dımaşk'ta bulunan Tutuş'a başvurarak yardım istemişlerdi. Onlar Tutuş'u Halep üzerine sefere teşvik etmekteydiler. Bunun üzerine Antakya çevresine kadar akınlarda bulunan Tutuş, Artuk Bey'e Müslim'e yardımcı olmak amacıyla Halep bölgesine gelen kuvvetlere engel olması emrini verdi. Suriye'de bu olaylar olurken durum Sultan Melikşah'a intikal etmişti. Melikşah kardeşine Dımaşk'a dönmesini, Artuk Bey'e ise kendisinin bulunduğu Isfahan'a gelmesini emretti. Dımaşk'a dönen Tutuş Baalbek ve Antartus'a saldırarak Fatımîlerin elindeki bu şehirleri aldı.³⁰ Buradan yeniden Antakya bölgesine dönmüştü. Bu sırada Artuk Bey'in

²⁷ Sevim, *Suriye*...,s.91-96.

²⁸ Azımî Tarihi, s.23.

²⁹ İbnü'l- Esir, C. X, s.110;İbnü'l- Adim, *Bugye*..., s.33; İbnü'l- Verdî, C.I, s.368.

³⁰ Azımî Tarihi, s.24; İbnü'l- Esir, C. X, s.116.

Tutuş'tan ayrılmasını fırsat bilen Müslim, 1083'te Suriye Selçuklu Melikliğinin merkezi olan Dımaşk'a yürüdü. Fatımiler ile ittifak içinde olan Müslim Dımaşk kuşatması sırasında onlardan gerekli yardımı alamamış ve kuvvetleri yenilerek çekilmek zorunda kalmıştı.³¹

Tutuş kendisine yapılan bir ihaneti ve hatayı kabul etmeyen bir karaktere sahipti. Hâkimiyet sürdüğü Suriye ve Filistin bölgesinde sıkı bir siyaset izlemiştir. 1079'da Atsız ve kardeşini daha sonrada Aksungur ve adamlarını öldürmesi gibi önemli olaylara sebep olmuştur. Musul Emiri Şerefüddevele Müslim'e karşı gayet sert bir politika izlemiştir. Tutuş, amcazedeşi Türkiye Selçuklu devletinin kurucusu Süleymanşah'ın ölümüne sebep olmuştur. Artuk beyle birlikte Süleymanşah'ı bertaraf eden Tutuş'un amacı Suriye'de bağımsız bir devlet kurmaktır. Ancak o bu düşüncesini hiçbir zaman ortaya koymamıştır. Ağabeyi Melikşah'a sadakatle hizmet etmiştir. 1086'da Süleymanşah'ın Halep önlerinde ölmesi ile biten savaştan sonra Melikşah Suriye işlerini yoluna koymak amacıyla bölgeye gelmişti. Emrinde Porsuk, Bozan ve Kasımüddevele Aksungur gibi büyük komutanlar vardı. Artuk Bey'le birlikte hareket eden Tutuş, ağabeyine karşı ondan saldırı teklifi aldığı halde bunu Melikşah'ın gölgesinde gölgelendiğini, ona karşı çıkamayacağını ifade etmiştir.³²

Türkiye Selçuklu Sultanı Süleymanşah'ın önce Çukurova şehirlerini daha sonrada Antakya'yı fethi Suriye üzerinde yeni bir iddiacının ortaya çıkmasına neden olmuştu. Selçuklulara karşı Fatımilere de göz kırpan Süleymanşah'ın amacı bölgede nüfuz sağlamak ve Haleb'i de almaktır. Bu durum Büyük Selçuklu yöneticilerini endişelendirmişti.³³ Süleymanşah'ın bu başarısı Irak ve Kuzey Suriye'de hâkimiyet kurmak isteyen Ukaylioğullarından Musul hâkimi Şerefüddevele Müslim ile arasının açılmasına neden oldu. Bu arada Diyarbakır'da bulunan Mervanoğulları Beyliği ile de ittifak yapan Müslim Selçukluların Diyarbakır kuşatmasına karşı çıktı. İlk başlarda Artuk Bey'e yenilen Müslim, Selçuklu komutanları arasındaki anlaşmazlıklardan istifade ederek Artuk Bey'i yanına çekerek Rakka taraflarına çekildi. Diyarbakır'ı fetheden Selçuklular Mervanoğulları beyliğine son verdiler. Musul tarafına yürüyen Selçuklu güçleri karşısında Müslim af dileyerek eski topraklarını geri aldı.³⁴ 1085'te Melikşah'ın hizmetinden ayrılan Artuk Bey, Tutuş'un hizmetine girmişti. Kudüs valiliğine atanan Artuk Bey, bu sırada adamlarının bir kısmı Süleymanşah'a katılması nedeniyle zor durumda kalmış olan Müslim'den ittifak teklifi aldı. Bu ittifak görüşmelerine göre Artuk Bey ve Müslim, Melikşah'ın

³¹İbnü'l- Esir, C. X, s. 120-121; Sevim, **Suriye**.....s.106.

³² Ali Sevim, s.127,159.

³³ Yinanç, s.116-117.

³⁴İbnü'l- Esir, C. X, s.,126-127; İbnü'l- Verdî, C. I, s.369.

tabiiyetinden çıkıp, Büyük Sultan olarak gördükleri Tutuş'a tabi oluyorlar. Ayrıca hâkimiyet sürdükleri yerlerde Abbasi halifesi ve Selçuklu sultanı adına okuttukları hutbeyi kaldırıp Fatımî halifesi Mustansır adına okutacaklardı. Fatımî halifesi de böylece Selçuklara karşı kaybettiği eski nüfuzunu kazanmış olacaktı. Müslim, Suriye'de Tutuş hâkimiyetinde olacak Selçuklu devletinin Şiiliği benimseyeceğini ve Fatımîlere tabi olacağını iddia ediyordu. Müslim'in Fatımîlere bunu önermesi halife Mustansır ve Bedrü'l-Cemali'yi fevkalade memnun etmişti. İttifak anlaşmasının detaylarını görüşmek üzere Berdü'l-Cemalî oğlu Efdal ve İbnü'l-Mağribî'yi Dımaşk'a gönderdi. Taraflar arasında müzakereler devam ederken Müslim, Antakya yüzünden Süleymanşah ile Kurzahil'de savaşarak yenilerek öldürüldü.³⁵ Bundan dolayı bu ittifak anlaşması gerçekleşmedi. Büyük Selçuklulara bağlı ve onlarla ırsî akrabalık kurmuş olan Müslim Sünni mezhepten olmasına rağmen Şii Fatımî halifeliği ile ittifak içine girmek istemesi onun kavmiyetini öne çıkarmasından kaynaklanmaktadır.

Müslim'in öldürülmesinden sonra Haleb'i de almak isteyen Süleymanşah burada Tutuş ve Artuk Bey'le yaptığı savaşta mağlup olmuş ve hayatını kaybetmişti.³⁶ Haleb ise Tutuş'un eline geçmesine rağmen 17 gün kuşatılan iç kalesi alınamadı. Sultam Melikşah bölgede işlerin karışması üzerine Haleb'e doğru hareket etmişti. Bunun üzerine Tutuş kuşatmayı kaldırarak çekilmişti. Melikşah 1086'da Haleb'e gelerek şehri teslim almıştı.³⁷ Sultana başta kardeşi Tutuş olmak üzere bölgede bulunan Türkmen ve Arap emirleri ya elçileri vasıtasıyla ya da kendileri bizzat gelerek itaat etmişlerdir. Antakya şehri de Süleymanşah'ın adamları tarafından Melikşah'a teslim edildi. Daha sonra Sultan Bağdat'a hareket etti. Bölgeden Melikşah'ın ayrılmasından sonra Tutuş Fatımîlerle mücadeleye başladı. Tutuş 1087'de onların elinden Sayda ve Beyrut'u aldı. Arkasından Lazkiye, Antartus, Trablusşam, Akka ve Yafa gibi şehirler fethedildi. Böylece Filistin ve sahilde bulunan şehirlerde Türk idaresi kuruldu.³⁸ Kahire bozgunu ve Atsız'ın öldürülmesinden sonra Suriye ve Filistin'i geri alma hayallerine kapılan Fatımîler hayal kırıklığına uğradılar. 1089'da yeniden Suriye'de faaliyetlere başlayan Fatımîler vezir Bedrü'l-Cemalî'nin adamlarından Nasırüddevle el-Çüyüş'ün komutasında Sur şehrini kuşattılar. Akka, Sayda, Beyrut ve Cübeyl gibi şehirler yeniden Fatımîlerin eline geçti. Baalbek'i de

³⁵ Azımî Tarihi, s.25;Urfalı Mateos, **Vekayiname**, (Hrant D. Andreasyan, notlar: Edourad Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK yay, Ankara 1987, s.163-164; İbnü'l- Esir, C. X, .s.129;Abû'l Faraç, C.I, s.332; İbnü'l- Verdî, s.370; Sevim, **Suriye...**, s.114-115.

³⁶ Azımî Tarihi, s.25;Urfalı Mateos, s.168; İbnü'l- Esir, C. X, s.135;Abû'l- Faraç,C.II, s.332-333;İbnü'l- Verdî, s.371

³⁷ Azımî Tarihi, s.26;İbnü'l- Adim, **Bugye...**, s.63;Urfalı Mateos, s.171; Abû'l- Faraç, C.I s.333; Turan, s.206-207.

³⁸ Azımî Tarihi, s.26-27.

alan Fatimî güçleri burada halifelerinin adına hutbe okuttular. Dımaşk'a kadar uzanan Nasırüddeve burayı sıkıştırıp kuşatmak istediye de başarılı olmadı. O, işgal edilen şehirlere valiler tayin ederek Mısır'a döndü.³⁹

Söz konusu Fatimî başarıları üzerine Tutuş ağabeyine haber göndererek Fatimîlere karşı başlatacağı seferde Halep valisi Aksungur, Urfa valisi Bozan ve Antakya valisi Yağısıyan'ın yardım etmelerini istedi. Sultan da bu valilerine emir göndererek Tutuş'a yardım etmelerini emretti. 1090'da harekete geçen Tutuş yanında Aksungur, Bozan ve Yağısıyan olduğu halde Humus'a yürüyerek burada bulunan Fatimî valisi şehri teslim etmek zorunda kaldı. Arkasından Irka kalesi ve Efamiye de Türklerin eline geçti. İbn Ammar'ın idaresinde bulunan Trablusşam kuşatılsa da alınamadı. Bu şehrin kuşatması sırasında Tutuş'un, ağabeyine bağlı olan Aksungur, Bozan ve Yağısıyanla araları açıldı.⁴⁰

Sultan Melikşah komutanlarını Arabistan Yarımadasının doğu ve güney taraflarına göndererek buraları kendinse bağladı. Yemen fethedildi. Mekke ve Medine alınarak bu şehirlideki Fatimî halifesinin adına okunan hutbeler kaldırıldı. 1092'de Bağdat'a gelen Melikşah, Mısır ve Mağrib'in fethini gerçekleştirmek amacıyla Suriye'de bulunan Selçuklu komutanlarını huzuruna çağırılmıştı. Ağabeyinin yanına hareket eden Tutuş yolda onun öldüğü haberini aldı. Böylece sultanın Mısır ve Mağribi fethetme isteği gerçekleşmemiş oldu.⁴¹ Melikşah'ın vefatı üzerine yeğeni Sultan Berkıyaruk'la saltanat mücadelesine girişen Tutuş, Rey yakınlarında yaptığı savaşta komutanlarının karşı tarafa geçmesi sebebiyle mağlup oldu ve öldürüldü. (1095). Melik Tutuş'un ölümünden sonra oğullarından Rıdvan Halep'te, Dukak ise Dımaşk'ta bulunuyordu. Bu arada Haçlı seferleri öncesi harekete geçen Fatimî veziri Bedrü'l-Cemali'nin oğlu Efdal, Artuk Bey'in oğulları Sökmen ve İlgazi'nin elinde olan Kudüs'ü geri almıştı.⁴²

Atsız'ın öldürülmesinden sonra Suriye ve Filistin'de Artuk Bey' de Tutuş'un yanında Fatimîlere karşı mücadeleye başladı. Genç ve tecrübesiz bir kişi olan Tutuş'un yanında bulunan Selçukluların deneyimli komutanı Artuk Bey ona yardımcı olmuştur. Artuk bey, Tutuş'un yanlış kararlardan dönmesinde büyük katkıda bulunmuştur. Fatimîler ile Selçuklular arasındaki çekişme Basra körfezinin batısında Karmatilerin yaşadığı bölgede de cereyan etmiştir. Bölgeye gönderilen Artuk Bey, Karmati ülkesini ele geçirdiğini Abbasi halifesine bir mektupla bildirmiştir.⁴³

³⁹ Azımî Tarihi, S.27; İbn Müyesser, s.51; İbnü'l- Esir, C. X, s.157-158; Sevim, **Suriye**...,s.134.

⁴⁰ İbnü'l- Esir, C. X, s.175-176.

⁴¹ Ahbâr, s.49-50;

⁴² en- Nüveyri, C.XXVIII, s.246-247.

⁴³ İbn Tagribirdî, C.V, s.106.

Tuğrul Bey, Alpaslan ve Melikşah zamanlarında Fatimî halifesi olan Mustansır'ın uzun saltanat döneminde siyasi ve iktisadî istikrarsızlık Mısır ve Suriye'yi karışıklığa itmişti. Ayrıca bölgede başlayan Türk komutanlarının fetihleri karşısında Fatimî yöneticileri aciz duruma düşmüştü.⁴⁴ Ülkesinde başlayan çözülmeyi durdurmak amacıyla Mustansır 1074'de Akka valisi Ermeni asıllı Bedrü'l-Cemalî'yi Kahire'ye çağırarak hem iç karışıklıkları hem de Selçukluların Suriye'deki ilerleyişini durdurmak için önlem almaya çalıştı. İki taraf arasındaki mücadelelerde Bedrü'l-Cemalî başta Atsız Bey olmak üzere Selçuklu emirlerine karşı kısmî başarılar kazandı.⁴⁵ Güneydoğu Anadolu bölgesinde Tell-Başir kentinden Suriye'ye getirilen Bedrü'l-Cemalî aslen Ermeni'ydi. el- Cemalü'd-devle b. Ammar'ın kölesi olan bu şahıs Dımaşk ve Sahil valiliklerinde bulundu. Kendi akrabalarından topladığı Ermenilerden bir muhafız alayı topladı. Akka valiliği sırasında şöhreti arttı. Mustansır'ın bir yandan iktisadî buhranlardan diğer yandan askerleri arasındaki karışıklıklardan dolayı onu Kahire'ye çağırıp vezirlik makamına getirmesi, Sultan Melikşah zamanında Selçukluların Suriye'deki mücadelesinde de bu adam önemli roller üslendi. Onun zamanında Mısır'da Ermenilerin sayısı ve nüfuzu arttı. Kahire'ye pek çok Ermeni unsur yerleşti.⁴⁶

Fatimîler ile Selçuklular arasında İslam dünyasına hâkim olmak için yapılan mücadelede Haşaşîler de önemli rol oynamışlardır. Halife Mustansır, Selçuklulara karşı Hasan Sabbah'ı kullanmaktan çekinmemiştir. Halife katına çağırdığı Hasan Sabah ile Mısır'da görüşmüştür.⁴⁷ Bu görüşmede Selçuklulara karşı yürütülecek olan terör faaliyeti de görüşülmüş olmalıdır. Bazı kentlerin Şiiilerin elinde olmasından huzursuzluk duyan Selçukluların, Şii iktidarına son vermek için önce 1071'de Kudüs'ü, 1076'da da Şam'ı ele geçirmeleri ile Fatimîlerin Suriye üstündeki egemenlikleri son bulmuştu. Öte yandan batıda (Kuzey Afrika'da) Zirîler ile İtalyan Normanları, Fâtımî egemenliğine son verdiler. Çeşitli topraklarını yitiren Fatimîlerin çöküşü, böylece başlamış oldu. Bir yandan Fâtımî ordularının Bizans orduları ile çatışması, öte yandan hükümdarlar ile vezirlerin arasındaki anlaşmazlıklar, bu çöküşü çabuklaştırmış oldu.

⁴⁴ İlyas Gökhan, **Fatimîler Devleti**, Gün Yayınları, Ankara 1988, s.89.

⁴⁵ en- Nüveyrî, c.XXVIII, s.236-239.

⁴⁶ Hasan İbrahim Hasan, **Fatimîler, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.V, Çağ Yay, Ankara 1987, s.444.

⁴⁷ İbn Müeyesser, s.47.

SONUÇ

Selçuklularla Fatımîler arasında nüfuz mücadelesi Tuğrul Bey zamanında Abbasi halifeliğinin hâkimiyet sürdüğü bölgede başlamış olup, Büveyoğulları devletinin yıkılması ile sonuçlanmıştır. İki taraf arasındaki rekabet İran ve Irak'ta Selçukluların lehine sonuçlanmıştır. Bizans İmparatorluğu İslam dünyasının temsilcisi olarak Fatımî hilafetini kabul ederken, Tuğrul Bey zamanında İstanbul'da bulunan camii de Abbasi halifesinin adına hutbe okutulmuştur. Sultan Alpaslan zamanında Suriye bölgesini gönderilen Türk komutanları bölgeyi hızla fethetmeye başlamışlardır. Halep, Dımaşk, Kudüs ve Remle ve gibi yerler de Fatımî halifesinin adına okunan hutbeler kaldırılarak, Selçuklu ve Abbasi hâkimiyeti bu şehirlerde sağlandı. Sultan Alpaslan Mısır'ı alarak Fatımî hâkimiyetine son vermek istediye de, Bizans İmparatorluğu'nun Doğu Anadolu'ya seferi yüzünden bunu gerçekleştiremedi. Sultan Melikşah zamanında Selçukluların Fatımîler üzerindeki baskılar devam etmiştir. Melikşah'a bağlı olan Atsız Bey Mısır üzerine bir sefer gerçekleştirdiyse de bu ülkeyi fethedemediği gibi Suriye bölgesinde Selçuklu yönetimini de zaafa uğrattı. Bunun üzerine Melikşah bölgeye kardeşi Tutuş'u göndererek durumu Selçuklu lehine çevirmeye çalıştı. Ancak Tutuş önce kendisine rakip olarak gördüğü Atsız Bey'i öldürmüş sonra da Halep hâkimiyeti üzerinde rekabet ettiği Süleymanşah ile çatışarak onun ölümüne sebep oldu. Sultan Melikşah kardeşinin emrinde komutanlarından Mısır ve Mağrib'in fethini istediye de Tutuş'un iç meselelere dış meselelerden daha fazla önem vermesi yüzünden bu gerçekleşmedi. 1092'de Melikşah'ın ölümü ve arkasından başlayan saltanat kavgaları nedeniyle Suriye ve Filistin'de Selçuklu hâkimiyeti zayıfladı.

Selçuklularla Fatımîler arasındaki rekabet Irak, Suriye ve Filistin'le sınırlı kalmayıp Doğu Arabistan, Yemen ve Hicaz yarımadasında da devam etti. İki tarafta söz konusu bölgelerde hâkimiyet süren mahalli hanedanlıkları ve kabileleri kendi yanlarına çekmeye çalıştılar. Fatımîler Anadolu'daki Kutalmışoğulları ve Musul'daki Ukayli emiri Şerefüddeve gibi Sünni mezhebe mensup beylerle irtibata geçerek Büyük Selçuklulara darbe vurmaya çalıştılar. Mahalli hanedanlar ve kabilelerin genellikle bağlı oldukları mezhepleri her iki büyük gücün yanında yer almalarında etkili olmasıyla bitlikte karşılıklı gönderilen askeri güçler de söz konusu yerlerde faaliyetlerde bulundular. Şii mezhep taraftarları Fatımîlerin yanında yer alırken, Sünni mezhep taraftarları Selçukluların yanında yer aldılar. Ancak Selçukluların gönderdiği askeri güçler Yemen, Hicaz ve Doğu Arabistan bölgelerinde Fatımî hâkimiyetini yıktılar.

Selçuklu ve Fatımîler arasındaki İslam dünyasına hâkim olmak için yapılan mücadele de Şiiiliğin müfrit kolu olan İsmaililer de önemli rol

oynadılar. Bu fırka mensupları Selçuklu siyasi, askerî ve dinî önderlerine düzenledikleri suikastlarla Fatimîlere büyük yardımda bulundular.

XI. Yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı Seferleri Suriye ve Filistin bölgesinin büyük bir kısmının Hıristiyanların eline geçmesiyle sonuçlandı. Selçuklu ve Fatimî sınırları arasına yerleşen Hıristiyanlar her iki tarafa da büyük zararlar verdiler. Bu durum hem Fatimîlerin hem de Selçukluların Hıristiyanlarla mücadelesine sebep oldu. Bundan sonraki süreçte hem Büyük Selçuklular hem de Fatimîler parçalanma sürecine girdiler. XII. Yüzyılın ortalarına doğru Suriye Irak'ın kuzeyinde ve Suriye'de Selçuklulara bağlı olan Musul Atabeyliği Fatimîler üzerine mücadeleyi üzerine aldı. Selçuklu Sultanlarının emeli olan Mısır'ı ele geçirme düşüncesi Nureddin Mahmut Zengî zamanında gerçekleşebildi.

KAYNAKLAR

- ABÛ'L-FARAC, Gregory, **Abû'l- Faraç Tarihi**, C. I (Süryanice'den İng. Çev: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe çev: Ömer Rıza Doğrul), TTK Yay, Ankara 1999.
- Atsız, İA, C.I,Eskişehir 1997, s.6.
- AZİMÎ, Azimî Tarihi, **Selçuklularla İlgili Bölümler**, (Yay. Ali Sevim), TTK Yay., Ankara 1988.
- ÇELİK Aydın, **Kuruluş Dönemi Fatimîler Devleti, Siyasi Tarih (909-969)**, Ankara 2007.
- GÖKHAN, İlyas, **Fatimîler Devleti**, Gün Yay., Ankara 2008.
- HASAN, İbrahim Hasan, **Fatimîler, Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi**, C.V, Çağ Yay, Ankara 1987.
- HARTMANN, R., *Şam*, İA C. XI,Eskişehir 1997, s.298-310.
- İBNÛ'L- ADİM, **Züptetü'l- Haleb min Tarih Haleb**, (neşr: Sehhil Zekkar), C. I, Küttabü'l- Arabiyye Dimaşk- Kahire, 1998.
-, **Bugyetü't-Talep fî Tarihi Haleb: Biyografilerle Selçuklular Tarihi (Seçmeler)** (çev. Ali Sevim),TTk Yay. Ankara 1989.
- İBN MÜYESSER, **Ahbâru Mısır**, (neşr. E. Y. Seyyid), Institut Français d'archéologie Orientale du Caire, Kahire 1981.
- İBN KALANİSİ, **Zeyli Tarihu Dimaşk** (neşr. H. F. Amedroz), Catholic Pres of Beyrut, Beyrut 1908.
- İBNÛ'L- VERDÎ, **Tarih İbnü'l- Verdî**, C. I, Darü'l- Kütibi'l- İlmiye, 1996 Beyrut.
- İBN AYBEK ED- DEVÂDÂRÎ, **Kenzü'd-Dürer ve Cami'ül-Gurer ed-Durretü'l-Maziye Fi Ahbarü'd-Devletü'l-Fatimîyye**, (Neşr: Selahaddin el- Müncid) C. IV, Deutsches Archäologisches Institut Kahiro, 1961.
- İBNÛ'L- ESİR, **el- Kamil Fi't- Tarih**, C.X , (Çev. A. Özeydin), Bahar Yay., İstanbul, 1991.

- İBN KESİR, **el- Bidaye ve'n-Nihaye**(Büyük İslam Tarihi) C.XII, (çev. M. Keskin), Çağrı Yay, İstanbul 1995.
- İBN TAGRİBİRDÎ, **Nüçûm'üz- Zâhire fî Mülûkü'l- Kahire**, C.V (neşr: M. H. Şemseddin), Darü'l- Kütübi'l- İlmiye, Beyrut 1992.
- el-HÜSEYNÎ, Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâsır İbn Ali, **Ahbâru üd-Devlet is-Selçukiyye**, (Neşr. M. İkbak, Çev: N. Lügal), TTK Yay, Ankara 1943.
- KALKAŞANDÎ, Ahmet b. Ali, Subhu'l- Aşa, C. IV,(Neşr M. H. Şemseddin), Darü'l- Kütübi'l- İlmiye.
- KOCA, Salim, *Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin ve Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız*, **Selçuk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Der**, S.22 (Güz 2007), s.1-37.
- KUŞÇU, Ayşe Dudu, *Büyük Selçuklu Devletinin Suriye, Filistin Ve Mısır Ve Politikasına Dair Bazı Tespitler*, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, s.637-664.
- el-MAKRİZÎ, Takiyeddin Ahmed, *İttiâzu'l-Hunefa bi-Ahbari'l-Eimmetü'l-Fatimîyyünü'l- Hulefa*, C. III, (M.H. Muhammed Ahmed), Cumhuriyetü'l-Mısır'l-Arabiyye Vezaret'ül-Evkaf, Kahire 1996.
- SAUVAGET, J., *Haleb*, **İA**, C. VI/I, Eskişehir 1997, s.117-119.
- SEVİM, Ali, **Suriye Filistin Selçuklu Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1983
-Ali, *Harun b. Han*, **DİA**, C. 16. s.258.
- *Tutuş*, **İA** C. XII/II, Eskişehir 1997,s.135.
- SEYYİD, Eymen Fuad, ed-Devlet'ül- Fatimiyeye, ed-Darü'l- Mısıriyetü'l-Lübniyye, Kahire 1992.
- SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ, **Mir'atü'z- Zaman Fî Tarihi'l- Ayan** (Selçuklularla İlgili Bilgiler II, Sultan Alparslan Dönemi, (yay. Ali Sevim), TTK Yay. Belgeler, C. XIX, sayı 23'ten Ayrı Basım, Ankara 1999.
- SÜRYANİ MİHAİL, **Vekayiname**,TTK Yay., Tercüme Kısım.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk- İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yay., İstanbul 1996.
- URFALI MATEOS, **Vekayiname**, (Hrant D. Andreasyan, notlar: Edourad Dulaurer, M. H. Yinanç), TTK Yay., Ankara1987.
- YAZILITAŞ, Nihat, **Fatımî Devleti'nde Türkler**, TTK Yay., Ankara, 2009.
- YİNANÇ, M. Halil, **Türkiye Tarihi, Selçuklular Devri**, İstanbul Üniversitesi Yay., İstanbul 1944.

TÜRK DEMOKRASİ TARİHİNDE MUHALEFET GELENEĞİNİN OLUŞMASI AÇISINDAN SULTAN II. ABDÜLHAMİD VE DÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet OĞUZ

Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

ahmetoguz@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Türk demokrasi tarihi, Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren uzun ve çileli bir yolu ifade etmektedir. Tanzimat fermanının ilanı ile hızlanan yenileşme tepeden başlayan bir hareketin sonucudur. Fakat Demokrasimizin ilk adımı olan Kanun-i Esasi ise aşağıdan yukarı doğru bir hareketle başlamıştır. Bu hareketin öncüleri de Yeni Osmanlılar olmuştur. Yeni Osmanlılar'ın baskısıyla II. Abdülhamid (1876–1909) Kanun-i Esasi'yi ilan etmiştir. Fakat Osmanlı-Rus savaşını bahane gösteren Sultan, Kanun-i Esasi'yi yürürlükten kaldırmıştır. Kanun-i Esasi'nin tekrar ilanı için bu sefer İttihat ve Terakki Cemiyeti benzer bir mücadele yoluna girmiş ve uzun mücadeleler sonunda bunu başarmıştır. İstibdat döneminin padişahı olarak anılan Abdülhamid aynı zamanda demokrasi denemelerinin de padişahı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, *Kanun-i Esâsî*, İttihat ve Terakki, Sultan II. Abdülhamid.

SULTAN ABDULHAMİD II AND HIS REIGN IN THE TERMS OF THE OCCURANCE OF THE OPPOSITION TRADITION AT THE HISTORY OF TURKISH DEMOCRACY

ABSTRACT

History of Turkish democracy refers an uptight and long path from the late times of Ottoman Empire. Modernization, which was fastened by the announcement of Tanzimat ordinance, is the consequence of a movement that comes down from high rankings. But the first step of our democracy namely "Kanun-i Esasi" has begun with a movement that rose up from bottom to top. The initiators of this movement were called New Ottomans. Due to the pressure of New Ottomans Abdulhamid II announced Kanun-i Esasi. But he abolished it back by excusing the war broke out between Ottomans and Russians. In order to make the Sultan re-announce the Kanun-i Esasi" the commission of İttihat ve Terakki (Union and Progress Party) embarked similar struggles and after long struggles they succeeded to make the Sultan re-announce Kanun-i Esasi. Abdulhamid, who was remembered as the sultan of the reign of despotism, was also the sultan of the first experiences of the democracy.

Keywords: Democracy, Kanun-i Esasi, İttihat ve Terakki, Sultan Abdulhamid II

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde kimi aydınlar, devletinin çökmekte olduğunu görerek çareler aramaya başlamışlardı. Son dönemlerde başvuru çarelerden birisi de Osmanlı Devleti'ne anayasal bir düzen getirme çabasıdır. Bu çabalar aynı zamanda Türk demokrasi tarihinde yönetime demokratik muhalefetin de başlangıcını meydana getirmektedir. Sadrazamın ülkeyi kötü yönettiğini düşünen bir gurup Osmanlı aydını milletin siyasi haklarını savunmak amacıyla 1865 tarihinde Yeni Osmanlılar adıyla bir dernek kurmuştur.¹ Yeni Osmanlılar, anayasalı bir rejime geçişte zaman içerisinde basını da kullanarak etkili bir muhalefet oluşturmuşlar, böylece meşrutiyetin ilanında büyük pay sahibi olmuşlardır.

Anılan tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin geleneksel yönetimi değiştirmek için yurt içinde ve dışında kuvvet içermeyen muhalefet yapmışlardır. Yurt dışında Mısırlı zengin prens Mustafa Fazıl Paşa'nın para desteğini kazanarak faaliyet göstermişlerdir. İçeride ise yönetime karşı olan Osmanlı bürokratlarını bir çatı etrafında toplamışlar ve nihayet Sultan Abdülaziz'i devirecek güce ulaşmışlardı. Yeni Osmanlılar, özellikle Mithat Paşa, meşrutiyetin ilanı ile devletin yönetim sorununun halledileceğini düşünüyordu.

Türk demokrasi tarihi açısından Abdülhamid dönemi tüm çelişkilerin bir arada bulunduğu bir zaman dilimidir. Cumhuriyete kadar iki büyük demokrasi denemesi onun zamanında uygulama alanı bulmuş, Türk tarihine damgasını vuran siyasi partiler bu dönemde kurulmuş, aynı şekilde tarihimizde istibdat olarak bilinen dönem de yine Abdülhamid döneminde yaşanmıştır. Bu dönemi kronolojik sıra içerisinde değerlendirilerek Osmanlı dönemi demokratikleşme tarihini ele alacağız. Yönetim erkinin ilk defa paylaşıldığı silahların gölgesindeki Sened-i İttifak² ve güç kullanılarak mevcut düzeni değiştirmeye çalışan Kuleli Va'ası anılan gerekçelerle dikkate alınmamıştır.³

I. İlk Örgütlenme ve Padişah Değişiklikleri

Osmanlı Devleti'nde batılılaşmayla beraber muhalefet de başlamıştır. Yeniçerilerin kaldırılmasıyla da muhalefetin yönü değişmiş, hükümete karşı aydınlar arasında muhalefet ortaya çıkmıştır. Yönetimle çatışmalar, Tanzimat'ın uygulanmasına tepkiler olarak ortaya çıkmıştır. Bu

¹ Sungu, İhsan, "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar", *Tanzimat I-II*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1999, s. 777; Ebuzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2006.

² Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, cilt V, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 90.

³ İğdemir, Uluğ, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, TTK Yayınları, Ankara 2009.

tepkii gösteren Yeni Osmanlılar, Kırım savaşı sebebiyle devletin borçlanmasını, İslahat Fermanıyla gayri Müslimlere aşırı taviz verildiğini, Tanzimat adamlarına şeriata aykırı davrandıklarını ve şeriata hükümleri dışında kanunlar çıkardıklarını öne sürerek örgütlü muhalefete başlamışlardır. Devletin yukarıda sıralanan uygulamalarına tepki olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, bu fikirleri öne sürerek yazdıkları yazılarında yönetimi sert bir şekilde eleştirmişlerdir. Yeni Osmanlılar'ın etkin üyelerinden Ziya Paşa, Tanzimat döneminde devlet adamlarının devletin temelini balta vurduğunu, Avrupa kanunlarından medet umulduğunu söyleyerek bunlara karşı olduğunu yazmıştır.⁴ Yeni Osmanlılar, devletin borçlanmasının devam etmesi, gayri Müslimlere verilen tavizlerin sürüp gitmesi, Lübnan ve Girit'te meydana gelen olayları hükümet aleyhine kullanarak eleştirilerinin dozunu hep sertleştirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde yönetimin temel felsefesini kökten değiştirme başarısını gösteren Yeni Osmanlılar'ın ilk hedeflerinin gerçekte bir meşrutiyet idaresi olmadığı bilinen bir gerçektir. Fakat onların Avrupa'ya kaçtıktan ya da sürgün edildikten sonra orada fikirlerinin değiştiği, meşrutiyet hatta cumhuriyet kavramının dahi dillendirildiği olmuştur.⁵ 1867 tarihinde Londra'da Yeni Osmanlılar Vambéry ve Léon Kahun'la yaptıkları görüşmelerde çekingen bir dille de olsa cumhuriyet kavramını telaffuz etmişlerdi.⁶ Tüm bunlara baktığımız zaman şeriata hükümlerinden ayrıldığı için yönetimle tartışmaya giren, cumhuriyeti dillendiren ve meşrutiyeti İslâm'ın şura anlayışıyla örtüştürmeye çalışan bu reformist gurup, sosyal hayatlarında olduğu gibi fikri hayatlarında da ortak bir noktada buluşmamışlardır.

Bu dağınıklığa rağmen, Yeni Osmanlılar, kendilerine anayasalı bir rejimin yolunu açacak padişah değişikliklerini yapmada ortak hareket edebilmişlerdir. Bunda elbette ki Sultan Abdülaziz'in tutumu, Balkanlarda ortaya çıkan ve Rusya'nın kışkırtmalarıyla devleti zor duruma düşüren isyanların yanında sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın yönetim anlayışı sadece kendisini değil padişahı da yerinden oynatmıştır. Yeni Osmanlılar'ın düşüncesi artık tamamen meşrutiyet idaresidir. Süleyman Hüsnü Paşa bunu "*bir müstebiti indirip diğerini getirmek değil*" şeklinde ifade etmiştir.⁷

⁴ Sungu, İhsan, "a.g.m." s. 801; Ziya Paşa bunu Terkib-i Bend'de şöyle ifade eder:
 İsnad-ı taassub olunur merd-i gayura
 Dinsizlere tevcih-i rivayet yeni çıktı
 İslâm imiş devlete pâbend -i terakki
 Evvel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı

⁵ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, cilt, 1-5, s. 361.

⁶ Sungu, İhsan, "a.g.m." s. 853.

⁷ Süleyman Hüsnü Paşa, *Hiss-i İnkılâp*, Tanin Matbaası, İstanbul 1326, s.23.

Şehzade Murad'da kendisine padişah olacağını müjdelemek için gelen heyete “millet istemedikçe çıkmayacağım” bildirmesi üzerine, Süleyman Paşa da kendilerinin millet adına geldiklerini söyledikten sonra tahtta oturmuştur.⁸

Buradan anlaşılıyor ki 1876 tarihide yapılan ve üç padişahlı yıl⁹ olarak geçen bu tarihte, meşrutiyetin önündeki en büyük engel olan padişah değişiklikleri gerçekleşmişti. İkinci bir engel gibi duran Hüseyin Avni Paşa'nın bir suikast ile ortadan kaldırılmasından sonra artık meşrutiyetin ilanına bir adım kalmıştı. Fakat Sultan Murad'ın hastalığı işleri biraz yokuşa sürer gibiydi. Bu sırada gözler şehzade Abdülhamid'e çevrilmişti. Meşrutiyetçilerle şehzade arasındaki haberleşmeyi sağlayan Mithat Paşa, şehzadenin de kendi fikirlerini benimsediğini düşünerek pek sevinmişti. Hal bu ki iki tarafında yaklaşımı birbirinden farklı olmuştur. Şehzade Mithat'a övgüler yağdırarak iktidara gelmenin yollarını arıyor, Paşa da tüm isteklerini kabul eden bir şehzade bulduğu için pek sevinçliydi. Şehzade Abdülhamid, meşrutiyeti ilan edeceğini söyleyerek Mithat'ı ve Osmanlılar'ın ileri gelenlerini ikna ederek saltanatı elde etmeyi başarmıştır.

Abdülhamid'de bu sırada esen meşrutiyet rüzgârına karşı koyamayacağını anlamıştı. Sonuçta tüm bu çapraşık ilişkilerden ve güvensizliklerden Kanun-i Esasi ile Türk tarihinde ilk defa olarak demokratikleşmenin somut adımı atılmıştır. Her ne kadar Kanun-i Esasi'den önce merkez ve taşrada kurulan meclislerle orta sınıf yönetime katılma imkânı bulmuş olsalar da bu üyelerle Meclis-i Mebusan'daki mebusları kıyaslanamaz. Zira merkez ve taşrada açılan meclisler, padişahın mutlak otoritesini ve adaletle yönetme erkini kullandıkları halde, mebuslar halktan aldıkları gücü kullanmışlardır. Bu tespit meclis zabıt kayıtlarında da birçok yerde defalarca vurgulanmıştır.¹⁰ Meclis-i Mebusan'a seçilen üyeler merkez ve taşradaki meclislerde görev yapan üyeler olsalar bile Meclis-i Mebusan'da seçilmiş olmanın verdiği güven, milleti temsil etme kabiliyeti ile işleri yürüttükleri anlaşılmaktadır.

Yeni Osmanlılar'ın İstanbul hükümetine karşı verdikleri bu mücadele yönetime giremeyen orta sınıf diyebileceğimiz Müslüman kesimi yönetime dâhil etme çabası olarak oldukça önemlidir. Zira Osmanlı

⁸ Süleyman Hüsnü Paşa, *age*, s. 48.

⁹ Davison, Roderich, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform 1856-1876*, cilt II, çeviren Osman Akınbay, Papirus Yayınları, İstanbul 1997, s. 88. Davison, üç padişahlı yıl olarak adlandırmıştır.

¹⁰ Örneğin Bedran Efendi, kendisini seçen bir buçuk milyonu temsil ettiğini söylemiştir. Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi(MMZC) II (1877-1878), (Yay. Haz. Hakkı Tarık Us), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1954, s. 221-222; balkanlardan gelen muhacirlerin camilerde barınmalarını istemeyen Astarıcılar Kethüdası Ahmet Efendi'nin “Muhacirler camileri kirletiyor.” demesi üzerine diğer mebuslar karşı çıkarak camilerin milletin malı olduğunu söylemişlerdir. MMZC II:156.

devletinde her gayri Müslim gurubun bir büyük batılı devletle ilişkisi ve hamisi vardı. Müslüman halkın bu şekilde yönetime katılması Yeni Osmanlıların, Türk demokrasisine kattıkları önemli bir başarıdır. Nitekim Meclis-i Mebusan'ın üyelerinin kimlikleri ve geldikleri yerler ve ele alındıkları konular incelendiğinde taşranın ve orta sınıf Müslüman tebaanın İstanbul'da sesini duyurması olarak ele almak yanlış olmaz.

II. Seçilmiş Mebuslardan Demokratik Tepkiler

Kanun-i Esâsi'nin gereği olarak açılan *Meclis-i Mebusan*, yıkılma sürecine giren Osmanlı Devletini kurtarmak ve devletin devamını sağlamak için başvurulmuş demokratik batılı değerleri ön plana alan Osmanlılık temelinde bir kurtuluş mücadelesiydi. Burada temel prensip, din ve mezhep farkı gözetmeksizin "Osmanlı" diye tanımlanan bir üst kimlik oluşturmak, bütün tebaanın barış içinde yaşayabileceği ortak bir vatandaş kimliği kazandırmaktı. Müslüman mebuslar Kanun-i Esasi'nin temel ilkelerine sadık kalırken, gayri Müslim mebuslar, dindaşları olan Osmanlı tebaasının elde ettiği siyasi hakları ve bu hakların Osmanlı hanedanının şemsiyesi altında korunması ve geliştirilmesi için parlamenter rejimi araç olarak görmüşler, bu doğrultuda da temel haklarını geliştirmeye çalışmışlardır. *Meclis-i Mebusan* tutanakları incelendiğinde bu amacın gerçekleştirilmeye çalışıldığı gözlenmektedir. Ahmed Mithat Efendi'ye göre *Meclis-i Mebusan* serbest fikir beyanı ile asla, vatana ve millete zarar verecek her hangi bir harekette bulunmamıştır.¹¹ Bu gerçeği çağdaşı yazarlar itiraf ettiği gibi o dönemde kaleme alınan bir belgede de Meclis-i Mebusan'ın niçin toplandığı ve ne iş gördüğü anlaşılammıştır demektir.¹² Meclisin devletin zararına çalışmadığı doğru olabilir ancak beklenen Osmanlı kimliği yaratmada yeterli olmadığı, buna zaman da bulamadığı açıktır. Özellikle yerel yönetimlerle ilgili kanun tasarılarının görüşüldüğü oturumlarda zaman zaman Müslim ve gayri Müslim mebusların farklı istekleri, Osmanlılığın yumuşak karnı olarak su yüzüne çıktığı zabıtlarda görülmektedir.¹³

Osmanlı Devleti'nin her kesiminden ve hemen hemen ülkenin her tarafından mebusların oluşturduğu bu ilk meclis, kurumsal demokrat kimliğini diğer kurumlar yanında savunamamış, varlığı fazlalık olarak görülürken yokluğunun eksikliği o gün hissedilmemiştir. Sultan II. Abdülhamid, her ne kadar meclisi açmış ve ona bir takım haklar vermiş olmasına rağmen, fiili anlamda kuvvetler ayrılığı ilkesi benimsenmediğinden meclisin çalışmaları kurumsal değer kazanmamıştır. Çıkardığı hiçbir kanun yürürlüğe girmemiştir. Osmanlı bürokrasisinin içinde iğreti olarak durmuş,

¹¹ Ahmet Mithat Efendi, *Üss-i İnkılâp*, C. II Kısım-ı Sanî, İstanbul 1295, s. 243.

¹² BOA., Y.EE., 71/28.

¹³ Meclis-i mebusan zabıtlarının tahlili için bakınız; Oğuz, Ahmet, *Birinci Meşrutiyet Meclisinin Açılışı, İşleyişi ve Kapanması*, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010.

danışma meclisi hüviyeti dahi kazanamamıştır. Örneğin Yunanistan'a toprak verilmesi konusunda meşveret meclisi toplanmış, Meclis-i Mebusan'dan da sadece temsilci çağrılmıştır. Fakat temsilci olarak katılan Astarıcılar kethüdası Ahmed Efendi, Osmanlı bürokrasisinin alışık olmadığı bir dille konuştuğundan, mebusun bu tutumu demokratik bir tepki olarak görülmemiştir. Bu tutum Osmanlı bürokratları içinde olduğu gibi sultanı da endişelendirmiştir. Meclisin bu ve benzeri tabii karşılanması gereken tepkileri aşırı bulunmuştur. Meclisin ilk defa olarak demokrasinin en önemli gücü olan halk desteğini alması ve bu güce dayanarak devleti kontrol etme isteği endişeyle karşılanmıştır. Meclisin açıldığı bir zamanda Rus savaşının başlaması ve savaşın kötü gidişi başta ekonomi olmak üzere yönetime karşı sert ve Osmanlı diplomatik nezaketine aykırı eleştirileri padişahı çok rahatsız etmişti. Meclis müzakerelerindeki suçlamalar, padişaha kadar uzanınca, Sultan Abdülhamid anayasadan aldığı yetkiyle bu kendisini kontrol edemeyen gücü ortadan kaldırmıştır.

II. Abdülhamid'e meclisin kapatılması konusunda destek veren Ahmed Cevdet Paşa gibi önemli devlet adamları da vardı.¹⁴ Padişahın meşrutiyeti istemediği bilindiği için, onun etrafında da meşrutiyet aleyhtarı bir gurup toplanmıştı. Din adamları, saray halkı ve devletin mevcut yapısından menfaat sağlayan Galata bankerleri sayılabilir.¹⁵ Mebuslar bu tür ilişkileri meclis gündemine taşımaktan çekinmemişlerdi.¹⁶

III- Meclis-i Mebusan'ın Kapatılmasına Tepkiler

Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasına, mecliste son dönemde grup oluşturmaya çalışan bazı mebuslar dışında gazeteler de dâhil olmak üzere herhangi bir tepki gelmemiştir. Bu da gösteriyor ki meclisin kapanmasına tepki gösterebilecek, demokrasiyi savunacak ve demokrasinin farkında olan bir kesimin olmadığı görülmektedir. Belki gerçek anlamda en kararlı tepkiyi yine de ilk meclisin kapanmasına karşı sadece birkaç mebus göstermiştir.¹⁷ Meclis-i Mebusan, ilk meclis denemesi olmasına rağmen son derece demokratik bir meclis olarak karşımıza çıkmaktadır. Sultan Abdülhamid de bu olgun meclisin kapatılması kararına karşı gelenleri sadece memleketlerine göndermekle yetinmiştir. Üstelik onlara yolluk ve on bin kuruş da para yardımında bulunarak göndermiştir.¹⁸ Bu mebuslar, muhtemelen grup oluşturarak Sadrazam ile bazı bakanların istifasını isteyen mebuslardı.

¹⁴ Berkes, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Yayına Hazırlayan, Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 227.

¹⁵ Hulkiender, Murat, *Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi*, Osmanlı Araştırma Vakfı, İstanbul, 2003, 67.

¹⁶ Meclisin açık olduğu sırada palamut ticareti dolayısıyla Banker Zarifi meclis gündemine gelmişti. MMZC I, s.84.

¹⁷ OĞUZ, Ahmet, *age*, s.248.

¹⁸ MMZC II, s.412.

Âlicenap gibi görünen bu davranış birazda gelebilecek tepkileri yumuşatma amaçlı bir tedbir olarak görülmektedir. Bu uzaklaştırılanların içinde mebuslarla işbirliği içinde olduğu düşünülen mebus olmayan kimseler de vardı.¹⁹ Öte yandan Abdülhamid, Sulan Abdülaziz'den itibaren darbeye karışanları da İstanbul'dan uzaklaştırılmıştı.²⁰ İstanbul'dan uzaklaştırma II. Abdülhamid'in sonra da başvurduğu bir yöntem olmuştur. İttihatçıların sürgününde de bu görülmüştür.

Meclisin kapatılması kararına muhalefet yapan mebuslar değişik din ve ırklardandı. Bunları bir araya getiren sadece meclisin kapatılmasıydı. Bu mebuslardan ikisi gayri Müslim, diğerleri Müslüman, ayrıca dördü de Arap kökenliydi. Mebuslar, meclisin kapanmasına yakın bir araya gelerek hükümeti ve Rus savaşının gidişatını eleştirmişlerdi. Meclis-i Mebusan sınırlı da olsa Osmanlı kimliğini kabul etmiş miydi? Bu erken ve iddialı bir varsayım olmasına rağmen hiçbir zaman test edilme imkânı bulamamıştır.

Sultan Abdülhamid'in yönetimi tamamen tekeline alması Sina Akşin'e göre Mithat Paşa'nın ortadan kaldırılmasından sonradır.²¹ Bu arada Sultan II. Abdülhamid'in düşüncesine yakın olan kimi devlet adamlarıyla saray görevlileri, *Meclis-i Mebusan*'ın yeniden açılmaması yönünde telkinlerde bulunmuşlardır. Bu yönde 31 Mayıs 1880'de Sultan II. Abdülhamid'e verilen isimsiz bir belgede, bazı çevrelerce *Kanun-i Esâsî* 'nin bütün maddelerinin yürürlüğe konulmasının istendiği hatırlatılarak, bunun daha önce Frenkler tarafından istenildiği ve Osmanlı halkının bunu güçlkle kabul ettiğini ileri sürmüştür. Avrupalıların asıl maksatlarının, din ve mezhep kardeşlerinin haklarını savunmak olduğuna dikkat çekilmiştir.²² *Meclis-i Mebusan*'ın açılması yönünde görüşler de yok değildi. *Kanun-i Esâsî* 'nin yüz on altıncı maddesi²³ gereğince tekrar açılması da istenmiştir.²⁴

Yapılan tartışmalar *Kanun-i Esâsî*'nin yürürlükte olup olmaması değil *Meclis-i Mebusan*'ın tekrar açılıp açılmaması noktasındaydı. Mithat Paşa'nın Yıldız Mahkemesi²⁵nde yargılandıktan sonra sürgüne gönderilmesine tepki gösteren üç genç, sürgüne gönderilmişti. İstanbul Askerî Lisesi öğrencileri olan Nedim, Sait ve Cemal adlı bu üç genç, "*Sadakat Gazetesi*"ne ortak imza ile yazdıkları makalede Mithat Paşa'nın

¹⁹ İki kişi, Necip Bey ile Halil Efendi'dir; Süleyman Paşa, age, s.29.

²⁰ Mabeynci Fahri Bey, *İbretnüma Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve İlgili Bazı Belgeler*, (Yayına hazırlayan, Bekir Sıtkı Baykal), TTK Yayınları, Ankara, 1989, s.78.

²¹ Mithat Paşa, 7 Mayıs 1884'de Taif'te boğulmak suretiyle öldürülmüştür, Akşin, Sina, "*I. Meşrutiyet Üzerine Bazı Düşünceler*", Türk Parlamentosunun İlk Yüz Yılı 1876-1976, TTK Yayınları, Ankara 1976, s.32, (Uzunçarşılı, 1992:55).

²² BOA., Y.EE., 71/30.

²³ Düstur, Birinci Tertip, Birinci Cilt, Matbaa-yı Âmire, 1289, sayfa, 17.

²⁴ BOA., Y.EE., 80/31.

²⁵ Yıldız Mahkemesi hakkında; Uzunçarşılı, İ. Hakkı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.

mahkeme kararı olmadan Taife sürülmesinin *Kanun-i Esâsi*'ye aykırı olduğunu yazmıştı.²⁶ Bunlar birer cılız muhalefet olarak kalmıştır.

Sultan II. Abdülhamid'e asıl muhalefet, iktidarın Yıldız sarayına kayması ve istibdad yönetiminin giderek şiddetini artırmasıyla başlamıştır. Yeni Osmanlılar'ın fikirlerinden faydalanan yeni muhalifler, her halükarda Abdülhamid'e düşman olan gurupları bir araya getirmeye çalışmışlardır. Yeni muhaliflerin eskilere göre bir avantajları daha vardı o da sırf fikir adamı ve gazeteci kimlikleri yanında modern okullarda okumaları da ayrı bir üstünlükleriydi. Üstelik gazete de artık iletişimin yaygın bir vasıtası haline gelmiş ve gücünü artırmıştı. Bu yeni muhalefetin ortak adı İttihat ve Terakki olmuştur.

IV- Demokrasi Yolunda Yeni Bir Arayış; İttihat ve Terakki

Sultan Abdülhamid'in sürgün, baskıcı ve tekelci yönetimine karşı bu sefer muhalefet modern eğitim kurumlarından gelmiştir. Yeni Osmanlılar'ın yazılarını okuyan askeri tıbbiye öğrencilerinden İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti ve Mehmet Reşit'in liderliğinde öğrenciler İttihat ve Terakki adlı bir cemiyet kurmuştur.²⁷ İttihatçılar, sultana karşı azınlıklar da dâhil olmak üzere bütün muhalif unsurları bünyelerine almışlardır.

İttihatçılar İstanbul'da baskı ve takibe uğrayınca tıpkı Yeni Osmanlılar gibi Avrupa'ya kaçmışlar orada faaliyetlerini sürdürmüşlerdi. Arap milliyetçilerinden olan ve Paris'te faaliyet gösteren Halil Gaanem²⁸ ile çalışmışlardır. Daha sonra hükümetle anlaşamayan ve 1889 tarihinde Paris'e kaçarak harekete ivme kazandıran Ahmet Rıza olmuştur.²⁹ Bu cemiyetin önde gelen isimlerinden Mizancı Murad da Mısır'da çalışma imkânı bulamadığından Avrupa'ya kaçmıştı.³⁰ Avrupalı fikirlerin Avrupa'da yayılması ve destek bulması tabiidir. Fakat bu destek demokrasi adına mı yoksa gurupları kontrol için mi bu zamanın süzgecine vurularak değerlendirilebilir.

Askıya alınan Kanun-i Esasi'yi tekrar yürürlüğe koymak için Sultan Abdülhamid'e ilan ettirmeye çalışan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Avrupa'da siyaseten güç kazanmış ancak bir o kadarda parçalı hale gelmişti. Ahmet Rıza Pozitivist çizgisi ön planda, Murad hilafet ve İslâmi değerlere daha yakın, İstanbul'da ise şiddet ve suikastla da olsa yönetimi devirmeği amaçlıyorlardı.

²⁶ Kuntay, Mithat Cemal, *Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında II*, Kısım II, MEB Yayınları, İstanbul 1956, s.704.

²⁷ Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991, s. 64.

²⁸ Kayalı, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1998.

²⁹ Ramsour, Ernest, E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, Pozitif Yayınları, 2007, s. 39.

³⁰ Akşin, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2001, s. 48.

Bu haliyle üç başlı gibi görünen cemiyet gerçekte kendi aralarında da çok parçalı küçük guruplardan oluşan bir yapıya sahipti. Ahmet Rıza şiddete karşı, hanedanın değil Abdülhamid'in devrilmesini, İslahatların tüm Osmanlılar için yapılmasını isteyen bir anlayışı savunuyordu. Ahmet Rıza Fransa'da Fransızca olarak yayınlanan Meşveret gazetesinin ekinde tüm Osmanlı teb'asını hanedanla kucaklayan barışçı ve demokrat, batılı değerleri benimseyen bir Osmanlı devleti çiziyordu. Mısırdan Cenevre'ye gelerek orada mücadelesini sürdüren Mizancı Murad, etrafına daha sıcak davranıyor, Türkçü ve İslâmi söylemleri ön plana çıkarıyordu. Ayrıca Murad, Osmanlı içindeki gayri Müslimlere ki bu arada Ermeniler devletin en önemli problemydi, hiçbir kesime devleti böldürecek ayrıcalık verilemeyeceğini açıklamıştı. Osmanlı devletinde yapılacak genel ıslahatlar çerçevesinde Ermeniler de diğer gayri Müslimler de yeni ve daha iyi haklara kavuşacağı söylenmişti. Cemiyet, yayınladığı beyannamede Ermenilerin İstanbul'da Babıaliyi basmaları kınmış, zulmün ve istibdadın kaynağı Yıldız'ın basılmasını öne sürmüştür.³¹

Bir yandan İttihatçılar, Müslüman kamuoyuna mesaj vermek için Ermenilerin yaptıklarına tepki gösterirlerken, öte yandan da onlardan halen bir şeyler umuyorlardı. İttihat ve Terakki, muhtemelen *İttihad-ı Anasır*'ı yani Osmanlılık fikrini halen yaşatmaya çalışmış, bütün gayri Müslimleri bu arada Ermenileri de devlet içinde tutacaklarını tahmin etmişlerdir.

Ermeniler, ayrı bir devlet kurabilmek için Osmanlı devletiyle çarpışırken, İttihatçılar ise "*Kızıl Sultan*" adı verdikleri Abdülhamid'i yıpranıyor diye adeta sevinmişlerdir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, birlik sağlamak için yaptığı kongrelerde davetli Ermeniler milli marş³² söylerken, cemiyetin önde gelen isimleri Osmanlı birliğinden ve "*kızıl Sultan*"ın kötülüğünden bahsetmişlerdir. Bu örnekte olduğu gibi İttihatçıların gayri Müslimler konusunda politikaları belirsiz şekilde devam etmiştir.

Bütün bu dağınıklıklarına rağmen yaptıkları kongrelerle "ittihad"ı hedefleyen cemiyet, her seferinde daha da dağınık olarak kongrelerden çıkmıştır. 1906 tarihin kadar böyle giden örgüt Selanik'de Mithat Şükrü (Bleda)'nın evine kurulan "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti"yle büyük bir ivme kazanmıştı.³³ Geniş bir taraftar desteği kazanan hareket, artık gerekli olgunluğa ulaşmış ve darbe yapacak ordu desteğini de kazanmıştı. Bu sırada Balkanlarla ilgili gelen belgelerde Bosna-Hersek olaylarının arttığı Rusya ve Avusturya'nın olaya müdahale edeceği, Balkanlarda yeni devlet kurulacağı kaygıları aktarılmaktadır.³⁴ 1908 tarihinde ortaya çıkan Makedonya olayları

³¹ Ramsour, Ernest, E., *age.*, s. 41 ve devamı.

³² Osmanlı Gazetesi, 1 Ağustos 1987, Numara 89, s.8.

³³ Akşin, Sina, *age.*, s. 92.

³⁴ HR.TO..124/89. Konuyla ilgili elçiliklerden gelen benzer pek çok belge bulunmaktadır.

ve Reval³⁵ buluşması İttihat ve Terakki'yi harekete geçirmiş ve II. Meşrutiyet'in ilanı gerçekleşmiştir.³⁶ Muhalefete direnemeyerek I.Meşrutiyet'te olduğu gibi II. Meşrutiyet'i de ilan eden Sultan II. Abdülhamid'dir. Sultan için bunun anlamı demokrat bir kimliğin değil tam aksine kaybedilen ve mecbur kalınan bir durumun ifadesidir. Kendisini tahttan indirmeye çalışanlarla çeyrek asırdan fazla mücadele eden padişah daha fazla direnememiş, Kanun-i Esasi'yi ilan etmek zorunda kalmıştır. Sultan'ın meşrutiyete ve onun getirdiği düzene inanmadığı bilinmektedir. Öte yandan bu mücadeleyi her ne pahasına olursa olsun veren İttihatçılar acaba ne kadar kanuna ve onun getirdiği ilkelere inanıyorlardı? İttihat ve Terakki'nin 1908'en 1918 tarihine kadar bir şekilde iktidarda kaldığı dönem göz önüne alınırsa bu soruya olumlu cevap vermek mümkün görünmemektedir. Onların, meclis seçimlerinde demokrat davranışları! bellidir.³⁷ Belli olan bir şey daha vardı ki o da demokrasi ve eşitlik için gelen ama demokratik olmayan yeni bir gücün iktidarı ele geçirmesidir. İttihatçıların son yayınladıkları bildirimlerin birinde hedeflerini sıralarken ilk sırada Abdülhamid'in tahttan indirilmesi konulmuştu.³⁸ Bu da gösteriyor ki öncelikli ilk iş meşrutiyetin ilkeleri değil, yıllardır iktidarda istibdatla ülkeyi idare den "*Kızıl Sultan*"ı devirmek olmuştur.

SONUÇ

Türk demokrasi tarihinde sultan Abdülhamid'in ayrı bir yeri vardır. Kendi döneminde istemediği iki meşrutiyeti ilan etmiştir. Her iki meşrutiyetin ilanı sürecinde ortaya çıkan guruplarla sultan mücadele etmiş, ama her ikisine karşı da başarılı olamamıştır. İlk meşrutiyetin ilanı gençliğine ikinci meşrutiyetin ilanı da yaşlılığına gelmiştir. Fakat bütün bunlar gösteriyor ki, Avrupa sistemi olarak adlandıracağımız halkın iktidarı ve milletin egemenliği ilkesi Osmanlıda da yer bulmuş, tam iktidar olamasa da iktidarın ortağı olmayı başarmıştır. Bu süreci durdurmaya Osmanlı monarşisinin de gücü yetmemiştir.

Bunun tersi olarak Avrupa'daki her hareket Osmanlı'yı da etkilemiştir. 19. Yüzyıldan itibaren yenileşme modeli olarak karşımıza çıkan bu etki, yüzyılın sonuna doğru demokrasi alanında kendini göstermiştir. Avrupa'daki Fransız ihtilâlinden bu tarafa Avrupa'daki orta sınıfın ihtilâl dalgası bizde de meşrutiyet olarak kendisini göstermiştir. Birinci meşrutiyet, Mithat Paşa'nın şahsında şekillenmiş, Yeni Osmanlılar'ın fikir desteğiyle

³⁵ Bayur, Yusuf Hikmet, *age.*, s 443.

³⁶ Unat, Faik Reşit, *İkinci Meşrutiyet'in İlâmı ve Otuzbir Mart Hâdisesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1991, s. 28.

³⁷ Karaca, Taha Niyazi, Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geçiş sürecinde son Osmanlı Meclis-i Mebusan seçimleri, TTK Yayınları, Ankara 2004, s. 22.

³⁸ Bayur, Yusuf Hikmet, *age.*, s 399.

başarıya ulaşmıştır. Vilayet meclislerinden seçilen çoğu mebuslar, başkentte orta sınıfı başarıyla temsil etmişlerdir.

İkinci meşrutiyette aynı şekilde, Yeni Osmanlılar'ın gücünden etkilenecek ittihat ve Terakki adıyla demokrasi mücadelesi vermiştir. İttihatçılar da orta sınıftan olmalarına rağmen modern okullardan daha bilinçli şekilde gelmişlerdir. İttihatçılar saltanattan cumhuriyeti hazırlamaları ve seçim unsurunu yerleştirmeleri bakımından geçiş hazırlayan bir dönem olarak demokrasimize büyük katkı sağlamışlardır. Vatanın kurtuluşuna öncülük eden müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin temellerini oluşturmuşlardır. Türk demokrasisi yöneticilerle halkın ortak aklından değil, karşılıklı mücadeleler sonucunda oluşmuştur.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

BOA., Y.EE., 71/28.

BOA., Y.EE., 71/30.

BOA., Y.EE., 80/31.

HR.TO..124/89.

Matbu Eserler

Osmanlı Gazetesi, 1 Ağustos 1987.

Düstur, Birinci Tertip, Birinci Cilt, Matbaa-yı Âmire, 1289

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi I (1877–1878), (Yay. Haz. Hakkı Tarık Us), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1939.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi II (1877–1878), (Yay. Haz. Hakkı Tarık Us), Vakıf Matbaası, İstanbul, 1954.

Araştırmalar

AHMED MİTHAT EFENDİ, *Üss-i İnkılâp*, C. II Kısım-ı Sanî, İstanbul, 1295.

AKŞİN, Sina, *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*, İmge Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2001.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 1991

BERKES, Niyazi, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (Yayına Hazırlayan, Ahmet Kuyaş), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002.

EBUZZİYA TEVFİK, *Yeni Osmanlılar*, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2006.

MABEYNCİ FAHRİ BEY, *İbretnüma, Mabeynci Fahri Bey'in Hatıraları ve İlgili Bazı Belgeler*, (Yayına hazırlayan, Bekir Sıtkı Baykal), TTK Yayınları, Ankara, 1989

HULKİENDER, Murat, *Bir Galata Bankerinin Portresi George Zarifi*, Osmanlı Araştırma Vakfı, İstanbul, 2003.

İBNÜLEMİN MAHMUD KEMAL İNAL, *Son Sadrazamlar*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

- KAYALI, Hasan, *Jön Türkler ve Araplar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1957.
- KAZGAN, Haydar, *Galata Bankerleri*, I. Cilt, Orion Yayınları, Ankara 2005
- KUNTAY, Mithat Cemal, *Namık Kemal Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında II, Kısım II*, MEB Yayınları, İstanbul, 1956.
- RAMSOUR, Ernest, E., *Jön Türkler ve 1908 İhtilâli*, Pozitif Yayınları, 2007.
- SUNGU, İhsan, “Tanzimat ve Yeni Osmanlılar”, *Tanzimat I-II*, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 999,ss. 777-857.
- SÜLEYMAN PAŞA, *Hiss-i İnkılâp*, Tanin Matbaası, İstanbul, 1326.
- UNAT, Faik Reşit, *İkinci Meşrutiyet’in İlânı ve Otuzbir Mart Hâdisesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1991
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Midhat Paşa ve Yıldız Mahkemesi*, TTK Yayınları, Ankara, 1989.
- DANIŞMEND, İsmail Hami, “İlk Meclis-i Mebusan’da Anasır Nispeti”, *Milliyet*, 27 Mayıs 1952.

HALVETİLİK VE ANADOLU ALEVİLİĞİ İLİŞKİSİ ÇERÇEVESİNDE PİR AHMET EFENDİ AHFADINA GENEL BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Hulusi YILMAZ

Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi

h.yilmaz@nevsehir.edu.tr

ÖZET

Halveti ve Safevi tarikatları silsileleri itibariyle İbrahim Zahid Gilani'de birleşerek Hz.Ali'ye dayanmaktadır. Her ikisi de Ehl-i Beyt sevgisini düstur edinmiştir. Osmanlı Devleti, Safevi Devleti'nin Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenler üzerindeki nüfuzunu kırmak için Halveti tarikatına özel ilgi göstermiştir. Bu ilgi gereği Halveti tarikatı hem Sünni akideye uygun davranmaya hem de Kızılbaşları kazanmak üzere hareket etmeye çalışmıştır.

Pir Ahmet Efendi günümüze kadar hem Sünnilerin hem de Alevilerin itibar ettiği Halveti tarikatına mensup tasavvuf erbaplarından. Tasavvuf hilafeti aldığı şahsiyetlere bakıldığında ve oğlunun müftü olduğu düşünüldüğünde Sünni akideye bağlı olduğu görülür. Ama aynı Pir Ahmet Efendi'nin türbesinde Hz.Ali ve Hacı Bektaş Veli isimleri yazılıdır. Türbesi etrafında cem törenleri yapılır ve talipleri olan Alevi köyler vardır. Pir Ahmet Efendi, Halveti tarikatının siyaset gereği üstlenmiş olduğu görevi başarıyla yerine getirmiş tasavvuf erbaplarından biri olarak düşünülebilir.

Anahtar Kelimeler: Halvetilik, Alevilik, Pir Ahmet Efendi

ABSTRACT

Halveti(Khalwati) and Safevi(Safavid) tariqasunites in İbrahim Zahid Gilani and are based on Ali according to their family tree. They both considered the love of Ehl-i Beyt as a rule for themselves. Ottoman Empires how ed very much interest in Halveti(Khalwati) tariqa with the aim of decreasing the influence of Safevi (Safavid) on Kızılbaş (Red Head) Turkmens in Anatolia. Due to this interest, Halveti (Khalwati) tariqa both started to behave with respect to Sunni doctrine sand tried to acquire Kızılbaş(Red Heads).

Pir Ahmet Efendi is one of the mysticism masters related to Halveti(Khalwati) tariqa which has been respected by both Sunni people and Alevi people until today. After examining the people from whom he took religious knowledge and considering that his son was a mufti, it is understood that he was committed to Sunni doctrine. On the contrary, the names of Ali and Hacı Bektas Veli are written on his tomb. Around his tomb, cem ceremonies are made and there are Alevi villages which are willing to them. Pir Ahmet Efendi can be considered as one of the mtysticism masters who successfully completed the mission which was supported by Kahlwati tariqa politically.

Keywords: Khalwati, Alevism, Pir Ahmet Efendi

GİRİŞ

Pir Ahmet ve ahfadı dini-sosyal çevresi ile tetkik edildiğinde karşımıza renkli bir tasavvuf kimliği çıkmaktadır. Ailenin tamamı Halveti tarikatının halifelerindedir. Pir Ahmet Efendi hakkında yeterli bilgi olmasa da sohbetleri ile ün yapmış bir kişidir. Dönemin ileri gelenlerinin sohbetine katıldığı önemli bir şahsiyet olup “pir” unvanını bu vesile ile aldığı düşünülmektedir. Hem Karamanlı Cem Seyyah’tan hem de Koca Mustafa Paşa Şeyhi Sümbül Sinan’dan tasavvuf hilafeti almıştır. Oğlu Şeyh Beşir Merkez Efendi halefelerinden olup mutasavvıf olduğu gibi alim, müfessir ve muhaddistir. İsteyenlere dini ilimlerde ders verir, isteyenleri de ledünni ilimlerle irşat ederdi. Torunu Ahmet b. Beşir Kütahya’da uzunca bir dönem müftülük yapmıştır. Döneminde ilmiye içerisinde önemli bir mevki olan müftülük yapmasına bakıldığında, ilmî seviyesinin yüksek olduğuna hükmedilir. Ailenin en tanınmış şahsiyeti Sunullah Gaybi ise gerek mensur eserlerindeki ilmî kişiliği ve gerekse şiirlerindeki dinî ve tasavvufi muhtevaya hâkimiyeti, onun çok iyi bir eğitim geçirdiğinin en önemli işaretidir. Arapça ve Farsçaya vakıftır. İki ayrı silsileye müntesiptir. İlki Kütahyalı Müslihiddin Efendi ile Halvetiyye’nin Sinaniyye koluna; ikincisi de Şeyh İbrahim Efendi’yle Bayrami Melamiliğine müntesiptir. Asıl şeyhi ise Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi’dir (Kemikli, 1998: 281-296).

Yukarıda adı geçen sufilerin statülerine bakıldığında Sünni akidenin öngördüğü bir Müslümanlıkla mecz olmuştur diyebiliriz. Fakat hemen belirtmeliyiz ki aşağıda vereceğimiz örnekler, aynı tasavvuf erbaplarını Alevi Müslümanlıkla da vasıflandıracağımız türdendir.

Pir Ahmet Efendi’nin türbesi Alevilerce ziyaret yeri kabul edilir. Çobanlı Köyü Pir Ahmet Efendi’nin talipleridir. Köylülere göre Pir Ahmet Efendi Anadolu’ya gelen Horasan Erenlerinin soyundan bir “veli”dir. Sayısız kerametlerinden bahseden köylüler, yıllardır Pir Ahmet Efendi’nin türbesinde kazan kaynatır, cem ayinleri yaparlar. Türbede Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli isimlerinin yazılı olması da bu zâtın bir Alevi mürşidi olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir (www.karacaahmet.com/Content.ASPX/7/98/battal-gazi-dergahi).

Ayrıca, Pir Ahmet ahfadının Bayrami-Melami’ meşrep olması (Kemikli, 1998: 281-296), onların vahdet-i vücudcu bir tasavvuf anlayışına sahip olduğunu gösterir. Fakat vahdet-i vücudcu tasavvuf erbapları yaratan-yaratılan ikiliğindeki o ince çizgiyi her zaman koruyamamış bazen vahdet-i mevcuda kaymışlardır. Şeyh Bedrettin’in “Varidat”ında kısmen görülen bu anlayış onun idamına vesile olurken, Melami meşrepli birçok tasavvuf erbabı da bu kötü sondan kaçamamıştır. Sunullah Gaybi’nin mürşidi

Oğlanlar Şeyhi İbrahim Efendi de onlardan biridir. Vahdet-i mevcud anlayışına sahip olan İbrahim Efendi, zındık olduğuna karar verilerek, idam edilmiştir (Ocak, 2003: 274). Gaybi, şeyhinin idamından sonra Kütahya'ya dönmüş, o da şeyhi gibi zındıklıkla itham edilmekten kurtulamamıştır. Ancak, kendini savunma amaçlı yazdığı "Hudâ Rabbim" risalesinde itikat ve ibadet açısından "Ehl-i Sünnet ve'l-Cema'at" olduğunu açıkça belirtir (Kemikli, 1998: 281-296). Bu, hocasının uğradığı akıbetten kaçmak için takiye olabileceği gibi gerçeğin ifadesi de olabilir.

SAFEVİ VE HALVETİ TARİKAT MENŞEİ

Bir mutasavvıf ailenin hem dini ilimlerde yetişmiş olup, Sünni akideye uygun olan Halveti tarikatına (Küçükdağ, 2005: 348) mensup olması, hem de devletin zındıklık ithamı ile devamlı gözaltında tuttuğu Bayrami-Melamiliği ile anılması ve dahi Alevi-Bektaşî zümre tarafından Pir Ahmet'in müşit kabul edilmesi, saygınlığına hürmeten mekânında cem yürütülmesi, bir arada görmeye alışık olmadığımız bir durumdur. Ancak, tasavvuf tarihi biraz incelendiğinde bu konuda bize yardım edecek deliller de yok değildir. Alevi ve Sünni Müslümanlığı bir arada barındırabilecek tasavvufi bir anlayış için siyasetin tasavvuf üzerindeki tasarrufuna bakmak gerekir. Osmanlı Devleti'nin Safevilerle olan ilişkisinde Safevi Devleti'nin Anadolu'daki Kızılbaş Türkmenler üzerindeki nüfuzunu kırmak için yine aynı tarikattan gelen Halveti tarikatını siyaset gereği Kızılbaş Türkmenleri kazanmak için kullanmıştır. Halveti ve Safevi tarikatlarının silsileleri İbrahim Zahid Gilani'de birleşerek Hz. Ali'ye dayanmaktadır. Her ikisi de Ehl-i Beyt sevgisini düstur edinmiştir. Muhiddin İbnü'l-Arabi'nin fikir ve düşüncelerinden kaynaklanan çeşitli görüşleri ihtiva eden "vahdet-i vücud" görüşünü aksettirmektedirler. Vahdet-i vücud görüşü farklı tarikat çevrelerinde çeşitli uygulamaları ile dikkati çekmiştir. Nitekim Halvetilik varlığın birliği anlayışı ile Sünni akideyi birleştirmiş olduğundan Sünni bir tarikat olarak anılmaktadır. Fakat tarikatın bazı kolları Gülşenilik gibi Melametiliğe (Ocak,2003:313) ya da Ruşenilik gibi Kalenderiliğe kaymıştır (Ocak, 1999: 198).

İbrahim Zahid Gilani'de "Zahidiyye" adıyla anılan tarikat, ondan sonra Şeyh Ahi Muhammed Harezmi(ö.1378) ile Halvetiye adıyla devam ederken, Şeyh Safiyyüddin Erdebili ile Erdebiliyye ya da Safeviyye şeklinde yeni bir kola ayrılır. Tarikat silsilelerinin ortaya çıkışı muhtemelen tarikatların oluşmaya başladığı XIII. yüzyıldan sonradır. XIII. yüzyıldan VII. yüzyıla kadar kronolojik hataya düşmeden bir silsile oluşturmak zordur. Nitekim Halvetiye silsilesinin XVI. yüzyıldaki görünümünde Hz.Ali'den (ö.661) sonra Hasan El-Basri'nin(ö.728) yer alması tarihen mümkün görünmemektedir. Halveti silsilesinin XV. yüzyıldaki görünümü ise daha başkadır. Hz.Ali'den sonra Oniki İmamların isimleri bulunmaktadır. Halveti

silsilesinde ilk dönemlerde var olan ehlibeyt imamları zamanla zikredilmemiştir. Bu durum ile Safevilerin bir tarikat olmaktan çıkıp, devlet halini almaları arasında eşzamanlılık gözlenmektedir(Aşkar, 1999:535-563). İlk zamanlar sosyal tabanına Ehl-i Beyt imamlarının itibarını kullanarak ulaşan Halvetiye Tarikatı XVI. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti'nin himayesinde aynı kitleye farklı bir silsile zinciri ile ulaşmaya çalışmıştır. Bu değişiklik, nüfuz edilmek istenilen Kızılbaş kitleye uygun düşmemekle beraber uygulanan propaganda kısmen başarılı olmuştur. Köprülü'nün ifadesiyle, Halvetilik, "alevi temayülâtını havi olmakla beraber ehl-i sünnet dairesinden çıkmamak için fevkalade büyük bir itina" gösteriyordu ve Bâtınilerin, Erdebil sufilerinin propaganda usullerini kullanmaları dolayısıyla çok hızlı yayılıyorlardı(Savaş, 2002:145).

Halvetiye Silsilesinin XVI. Yüzyıl Görünümü

1. Hz. Muhammed (s.a.v)
2. Hz. Ali (ö.661)
3. Hasan bin Yesar el-Basri (ö.728)
4. Habib el-A'cemi
5. Davud et-Tai (ö.782)
6. Ma'ruf Ali el-Kerhi (ö.815)
7. Seriyü's-Sakati (ö.867)
8. Cüneyd el-Bağdadi (ö.910)
9. MımşadDineveri (ö.912)
10. Muhammed Dineveri (ö.951)
11. Muhammed el-Bem (ö.990)
12. Vecihuddin137 (ö.1050)
13. Ömer el-Bem (ö.1094)
14. Ebu NecibSühreverdi (ö.1201)
15. Kutbuddin el-Ebheri (ö.1225)
16. Muhammed Sincanil
17. ŞehabeddinTebrizi(ö.1302)
18. İbrahim Zahid Geylani (ö.1305)

Halvetiye Silsilesinin(ilk on üç ismi)*XV. Yüzyıl Görünümü

1. Hz. Muhammed (s.a.v)
2. Hz. Ali (ö.661)
3. Hz.Hasan ve Hüseyin
4. Hasan bin Yesar el-Basri (ö.728)
5. Habib el-A'cemi
6. Davud et-Tai (ö.782)
7. Ma'ruf Ali el-Kerhi (ö.815)
8. Zeynu'l Abidin
9. Muhammed Bakır
10. İmam Cafer Sadık
11. İmam Musa Kazım
12. İmam Ali Rıza
13. Maruf Kerhi

*Mustafa Aşkar bu silsile bilgisine aşağıdaki kaynaklardan ulaşmakla birlikte tam metni vermemiştir. Yusuf Sinan Efendi, Menakıb-ı Şerif, vv.2b-3a, Fığlalı, Ethem Ruhi, İmamıyyeŞiası, Ankara 1984, s.160-168.

İbrahim Zahid Geylani (ö.1305)

HALVETİ TARİKATI

19. Ahi Muhammed (ö.1378)
20. Ömer Halveti
21. Pir Ahi Mirem (ö.1409)
22. Hacı İzzeddin Halveti (ö.1424)
23. Sadreddin Pir Ömer Halveti (ö.1455)
24. Seyyid Yahya Şirvani (ö.11463-64)
25. Pir Muhammed Erzincani(ö.1464)
26. Taceddin Kayseri (ö.1455-56)
27. AlaaddinUşşaki
28. AhmedMarmaravi (ö.1504)

SAFEVİ TARİKATI

19. Safi'üd-Din İshak
20. Sadr'ed-Dîn Mûsa
21. Hoca Âlâ'ed-Dîn Âli
22. Şeyh İbrahim
23. Şeyh Cüneyd
24. Şeyh Haydar
25. Sultân Ali Mirza Sâfevî
26. Şah İsmail Hatai
27. Şah Tahmasb

Tasavvuf tarihçisi Trimmingham'a göre Sünni bir tarikat olarak başlayıp, zamanla Şii bir karakter kazanan Safeviye Tarikati, aynı kökten aynı tarihlerde ortaya çıkan Halvetilik ile ikiz kardeştir (Aşkar,1999:535-563). Safevi Tarikatının Azerbaycan, İran ve Anadolu'da oynadığı sosyo-politik rol Halevetiliğin gelişimini derinden etkilemiştir.

SAFEVİ TARİKATI VE BÖLGENİN SOSYO-POLİTİK DURUMUNA ETKİLERİ

Safevi Tarikati'nin Anadolu halkıyla olan ilişkileri, tarikatın kurucusu Şeyh Safiyüddin döneminden itibaren başlar, bu devirde, özellikle Anadolu ve Irak'tan Erdebil'e ziyaretçilerinin olduğu bilinmektedir (Küçükdağ,2005:337, Dedeyev, 2008: 205-223).

Osmanlı Devleti'yle Safevi Tarikati arasında ilk ciddî temaslar, Şeyh Hoca Ali ile başlamıştır. Safevi Tarikati'nin yeniden yapılanması, değişime uğraması da bu dönemde gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar Sünni çizgide oldukları bilinen Safeviler'in Şiileşme yönündeki faaliyetleri, esasen Şeyh Hoca Ali zamanında ortaya çıkmıştır(Savaş, 2002: 17). Şeyh Safiyüddin'in Amasya'da faaliyet gösteren Anadolu'daki en tanınmış halifesi, Malatya'da medfun olan Abdurrahman Erzincani bu dönemde Safeviler'in itikadî değişikliğe uğradığını şöyle ifade etmektedir:“Tâife-i Erdebilîyye şimdiye değin gayetle verâ' ve takvâ ve hüsn-i 'akîde üzere iken hâlen şeytân-ı bed kemân anların sudûruna duhul ve dimâ'-yı fâside gibi urukuna hulûl idüp tarîka-i eslâfdan ihrâc ve izlâl eyledi”. Ayrıca bu bilgi, 14. yüzyılın sonları ve 15. yüzyılın başlarında bile Anadolu ile Erdebil arasında gidış gelişlerin sıkı bir şekilde devam ettiğini göstermektedir (Küçükdağ, 2005: 334).

Şeyh Hoca Ali'nin tarikata bir takım farklı boyutlar kazandırdığı bu dönemde Timur(1370–1405)'un Azerbaycan ve Anadolu'daki hâkimiyet kurma işgalleri sürüyordu. Safevi şeyhlerine büyük saygı duyan Timur'un, Anadolu dönüşünde(1404) Şeyh Hoca Ali ile görüşmesi, tarikattaki değişimin hızını biraz daha artırmıştır. Öyle ki Timur, köyleri ile birlikte Erdebil'i Safevi Tarikatı'na vakfederek, bir nevi Şeyh Hoca Ali'ye bu bölgede özerklik tanımıştır. Ayrıca Timur, Anadolu'dan götürdüğü yaklaşık 30 bin esiri, şeyhin isteğiyle azad ederek esirleri onun ihtiyarına bırakmıştır. Bu durum Osmanlı-Safevi Tarikatı ilişkilerinin temellerini de oluşturmuştur. Zikredilen esirlerin bir kısmı Erdebil'de kalırken diğer kısmı Anadolu'ya dönmüş, Safeviler adına faaliyet yapmaya başlamışlardır. Safevi Tarikatı'nda Türk mürit sayısının artmasında bu döneme tesadüf etmektedir. Bu Anadolu Türkleri sayesinde Safevi Tarikatı, Osmanlı Devleti'nde yayılmaya başlamıştır. Bu yüzden olsa gerek, Osmanlı Sultanları heryıl“Çerağakçesi”adı altında Erdebil'edeğerli hediyeler göndermişlerdir (Dedeyev, 2008: 205-223).

Şiileşmiş Safevi Tarikatı'nın Anadolu ve Osmanlı Devleti'nde ciddi bir şekilde yayılması esas itibariyle Şeyh Cüneyd'in buralara seferiyle başlamıştır. Şeyh Cüneyd, 1447'de devlet kurma niyetini açığa vurunca, amcası Şeyh Cafer ve Karakoyunlu Sultanı Cihan şah tarafından dışlanarak Erdebil'den kovulmuştur. Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelerek Osmanlı Sultanı II. Murad'a seccade, Mushaf ve teşbih göndermiş, Kurtbeli'nde oturma izni istemiştir. Şeyh Cüneyd'in aktif siyasî faaliyetinden haberdar olan II. Murad, “Bir tahta iki padişah sığmaz” cevabıyla, Şeyh Cüneyd'e olumsuz yanıt vermiştir(Hinz, 1992: 17).

Şeyh Cüneyd'in Anadolu'da ki siyasî faaliyetleri Osmanlı Devletince dikkatle izlenmekte idi. Özellikle Uzun Hasan'la olan yakınlık ve akrabalık ilişkisinden sonra Osmanlı yönetimi, Safevi Tarikatı'yla arasındaki bağı tamamıyla kopararak her sene Erdebil'e gönderilen Cerağ akçesinin gönderilmemesine karar vermiştir. Böylece tarikata yapılan maddî desteğini çekerek Safeviler'in siyasileşme projesine tepkisini bildirmiştir(Dedeyev, 2008: 205-223).

Şeyh Cüneyd'in Anadolu seferi, Safevi Tarikatı'nın bu bölgede genişlemesi için bir altyapı oluşturmuştur. Bu alt yapı sayesinde, Safevi şeyhleri Anadolu Türkleri'yle ilişkilerini gün geçtikçe pekiştirmişlerdir. Şeyh Cüneyd, Akkoyunlu sarayına sığınmaya kadar yaklaşık sekiz sene Anadolu'nun çeşitli yerlerinde propagandasını yaparak 20 binden fazla mürit edinmiştir. Bunlardan, 12 bini 1459'da Erdebil'e giderek, şeyhin yanında yer almıştır. En son, Karakoyunlu Devleti kontrolünde bulunan Erdebil'de başarılı olamayacağını anlayınca, Şirvanşahlar Devleti'ni hedef almış ve 1461'de burada öldürülmüştür(Dedeyev, 2008: 205-223).

Şeyh Cüneyd'in ölümünden sonra dünyaya gelen oğlu Haydar Şeyh olarak tayin edilmiştir. Bundan sonra, Safevi Tarikatı'nın propagandasını, Haydar'ın etrafında toplanan Anadolu Türkmenleri yapmaya başlamıştır. Bu halifeler, bir müddet Erdebil'de kalıp, tarikatın işleyiş şeklini öğrendikten sonra, aldıkları talimatlar üzerine memleketlerine dönerek faaliyetlerini sürdürmüşlerdir(Dedeyev, 2008: 205-223).

Şeyh Haydar, tarikat içinde yeniden yapılanmaya gitti. Bir taraftan tarikat şeyhliği yaparken, diğer taraftan müritleri silahlanmaya başlamış; Safevi müritlerinin tarikata has üniformayı andıran on iki kırmızı dilimli "Haydarî taç" olarak adlandırılan sarıklı külâh giymeleri de bu dönemde gerçekleşmiştir. Şeyh Haydar'ın devlet kurma yolundaki faaliyetlerinden bir diğeri de sultanlar gibi kendine özgü tuğra şeklinde mühür kullanmış olmasıdır(Hinz, 1992: 69).

Şah İsmail'le birlikte Safevi Tarikatı Osmanlı topraklarında tekrar harekete geçmiş ve her taraftan Safevi mensupları yeni parlamış şeyhlerine varmak için Azerbaycan taraflarına göç etmeye başlamıştır. 1500'ün yazında Erzincan'da bulunan İsmail'in safına 6 binden fazla Osmanlı tebaası olan Ustaclu ve Bozok Türkmen'i katılmıştır. Bunlar sayesinde önce Şirvanşah, daha sonra da Sultan Elvend yenilmiş; Akkoyunlu'nun yerine 1501'de Safevi Devleti kurulmuş, böylece Osmanlı Türkmenleri için Azerbaycan bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Aynı zamanda, Şah İsmail'in başarıları, Anadolu'da yaşayan Safevi sempatizanı pek çok kişinin o taraflara göç etmesine neden olmuştur. Halk arasında da "Şah İsmail yakında bir sefer düzenleyerek Osmanlı ülkesini hakimiyeti altına alacak." diye dedikodular dolaşmaya başlamıştır(Dedeyev, 2008: 205-223).

Safevi menşeli halife ve müritlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri kısaca şu şekilde sıralanabilir:

1. Anadolu ve Osmanlı Devleti'ne gelen Safevi mensuplarının başlıca işi, özellikle ehlibeyt sevgisi ağır basan zümreler içinde meclisler tertipleyerek Şiilik itikadını tebliğ etmek.
2. Anadolu'dan Azerbaycan'a kitleler halinde göçleri düzenlemek için çalışmalar yapmak.
3. "Nezir ve Sadaka" adıyla toplanan para ve çeşitli adakları Erdebil Tekkesi'ne götürmek.
4. Osmanlı Devleti'nde iç kargaşa çıkarıp, isyan ve ayaklanmalar düzenlemek(Dedeyev, 2008: 205-223).

Ocak'a göre Safevî propagandası sözlü ve yazılı olmak üzere iki şekilde yürütülmüştür. Sözlü propaganda özel olarak yetiştirilmiş "halife" ya da "dai" denilen misyonerler aracılığıyla yapılmıştır. Bu halifeler sadece Anadolu'da ve Rumeli topraklarındaki heterodoks kesimler arasında değil hemen her kesim içerisinde görev yapmışlardır. Ancak asıl hedef kitleler,

heterodoks nüfusun çoğunlukta olduğu bölgelerdi. Yazılı propaganda ise, Şah İsmail'in bizzat yazdırdığı kitap ve risalelerle yapılmıştır. Bunlar, yine halifeler aracılığıyla gizlice Osmanlı topraklarına sokulmuş ve sözü edilen bölgelerde dağıtılmıştır(Ocak, 2000:149). Sivas ve Ortapare kazalarına 34 veya 40 adet kitabın İran'dan gizlice getirildiğine dair istihbari bilgi edinilmesi ve takibat istenmesi(Savaş, 2002: 136) de yazılı propagandanın boyutlarını göstermesi açısından önemlidir.

Bütün bu tarihi verilerden yola çıkarak meseleye baktığımızda, aynı silsileye ve esaslara sahip Halvetiye Tarikatının, genel anlamda Osmanlı devleti ve toplumu arasında tutulmasının sebepleri, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Şah İsmail'le birlikte tam anlamıyla politik bir hüviyete kavuşan Safevilik, Osmanlı Devleti için ciddi boyutta bir tehlike olmaya başlayınca, aynı motifleri taşıyan Halvetiye Tarikatı önem kazanmış oldu. Yani o dönemde şia kökenli faaliyetlerin önüne tasavvuf kanalıyla geçilebileceği düşünülmeye başlandı. Bu da ancak, aynı motifleri taşıyan Safeviyye'ye alternatif olarak HalvetiyeTarikatı'nı önplana çıkartılması suretiyle olabilirdi. "Ehlibeyt" sevgisinden yola çıkarak Anadolu halkını kendi yanlarına çekmek isteyen Şiilerin, saf dışı bırakılmaları yine aynı metot kullanılarak gerçekleştirildi(Aşkar,1999:535-563).

Osmanlı Devleti siyaset gereği Halvetiye Tarikatı için bir misyon belirlemiştir. Fakat Tarikatın o günkü durumu da bu misyonu yüklenmek için uygun gözükmemektedir. Halvetiye'nin, XV. Yüzyıl sonlarında etkin olduğu saha İran idi. Bu toprakların, Safevilerin yoğun çalışmaları sonucu Şiileşmesi, dengeleri bozmuştur. Şiiler, güçlenip devlet imkanlarını da ellerine geçirmeye başlayınca, Halvetilere hayat hakkı tanımamışlardır. Bu durumda Halvetiye mensupları, Osmanlı ülkesine kaymak, buralarda taraftar bulmak zorunda kalmışlar; önce Anadolu'ya ve sonra ilk fırsatta başkent İstanbul'a gelerek devlet büyüklerinin desteği ile tekkeler kurmuşlardır (Küçükdağ, 1985: 37). Anadolu'da ve Rumeli'de en çok yayılan Sünni tarikatın Halvetilik olması bu bakımdan anlamlıdır. O devirlerde tarikatların teke ve zaviyeler halinde kurumlaşmış yaygınlaşması ancak yapılacak olan geniş vakıf desteğiyle mümkündür ki, Halvetiliğin böyle bir desteğe mazhar olduğunu söyleyebiliriz. Bunun en tipik örneği, bilhassa Sivas bölgesinde, Osmanlı dönemi devlet yatırımlarının XVI. Asırda çoğunlukla gerçekleşmiş olmasıdır. Sivas'ta varlığı tespit edilen 126 cami ve mescitten 40'ı ve 10 hamamdan 5'i XVI. Asır içinde inşa edilmişlerdir. Ali Baba Zaviyesi'ne Rüstem Paşa tarafından 1546'da vakıf yapılması ve sonraki padişahlar tarafından bu vakfın desteklenmesi, ünlü Halveti şeyhi Şemseddin Sivasi'nin, Sivas'ta Meydan Camii Küliyesi'ne yerleştirilip, vakıflarla desteklenmesi aynı şekilde değerlendirilmelidir(Savaş,2002:143-145).

Osmanlı Devleti tarafından Halveti tarikatına yüklenen misyon, hem Kızılbaş Türkmenlere hitap etmek hem de onların Sünni Müslümanlıkla

ilişkinini kurmaktı. Bu rol çerçevesinde Halvetilerde hem Sünni Müslümanlığın hem de Alevi Müslümanlığın kodlarını bulmak mümkündür. Halveti şeyhleri, Safevi halifelerinden farklı olarak büyük çoğunluğunun medrese çıkışlı, kültür seviyesi yüksek; fakat popüler özelliklere sahip kişilerdir. İçlerinden çok sayıda şair, edebiyatçı ve musikişinas çıkmıştır (Küçükdağ, 2005: 349). Pir Ahmet Efendi ve ahfadının biyografisi de bu söylenenlere aynen uymakta olduğu göz önüne alınırsa, Osmanlı Devleti, Halvetilik tedbiri ile Safeviye tarikatı halifelerinin propagandalarını önlemenin dışında, medrese kültürünü de bu yolla halka indirmeyi planlamış görünmektedir.

Ancak, aynı mutasavvıf ailede Pir Ahmet Efendi, Kızılbaz Türkmenlere hitap ederken, bir Alevi Dede'si ya da Bektaşî Baba'sı gibi davranmış olmalıdır. Aradan beş yüz yıl geçmesine rağmen hala kendisini mürşit olarak kabul eden talipleri ve Alevi köyleri var. Türbesi halen cem yapmak için tercih edilen yerlerden biridir. Oğlu Müftü Şeyh Beşir, torunu Ahmet b. Beşir ve Sunullah Gaybi'nin Bayramî Melamî'si olması nedeniyle dönemin Sünni ulemasının kızgınlığını üzerine çekmiştir. Ama diğer taraftan Kızılbaz Türkmenler sohbet ehli, cezbeli ve alim bu sufilerden etkilenmişlerdir. Bu bıçak sırtında oynanan rol, Osmanlı Devleti'nin Halvetiliğe yüklemiş olduğu zor bir görevdir. Bu misyon, Safevi Devleti güçten düşüp Anadolu'da nüfuzu azalınca sona ermiştir. Osmanlı Devleti tehdidin bittiğini düşünerek XVII. yüzyıldan sonra Halveti tarikatını desteklemekten vazgeçmiştir. Yükselme devrinden itibaren on yedi Osmanlı hükümdarının müntesibi olduğu bu tarikat zamanla küçülerek bugünkü haliyle günümüze kadar ulaşmıştır (Küçükdağ, 2005: 349).

SONUÇ

Safevilik ve Halvetilik aynı kökten gelen tarikatlar olmakla beraber farklı politik misyonlar yüklenerek aynı sosyal tabana hitap etmişlerdir. İbrahim Zahid Gilani'ye kadar Zahidiye Tarikatı olarak bilinen Zahidilik, Şeyh Safiyüddin Erdebili ile Safevilik ve Şeyh Ahi Muhammed ile Halvetilik kollarına ayrılmıştır. Safevi Tarikatının Şeyh Hoca Ali'den itibaren Şiilik temayülü göstermesi, hitap ettiği kitlenin kültür kodlarına göre davranması hem büyümesini hem de bölgede politik oyunculardan biri haline gelmesine vesile olmuştur. Bu durum aynı zamanda bölgesindeki diğer tarikatların tutunmasını da güçleştirmiştir. Nitekim Halveti tarikatı da bunlardan biridir.

Safevi Tarikatının güçlenmesi ile Azerbaycan ve İran bölgesinde tutunamayan Halveti tarikatı Anadolu'da yayılma imkanı bulmuştur. Safevi Tarikatının Anadolu'da nüfuz kazanma çabaları Osmanlı Devleti'nin dikkatini çekmiş, karşı propaganda faaliyetleri çerçevesinde Halveti

Tarikatına özel misyon yüklenmiştir. Aynı kökten gelen iki tarikat olması ve Ehlibeyt sevgisi üzerinden kitlelere hitap etmesi sebebiyle Halveti Tarikatı başarılı olmuştur. Safevilere karşı Halvetiye'yi öne çıkarma ve Osmanlı topraklarında örgütlenme politikası çerçevesinde, Balkanlar, Anadolu ve Arap topraklarında tekke ve zaviyeler yaptırılıp bunlara zengin vakıflar tahsis edilmiştir. Böylece medrese kültürünün halk tabanına yayılmasına da vesile olunmuştur. Pir Ahmet Efendi ve ahvadını da bu çerçevede düşünmek gerekir. Pir Ahmet Efendi hem Sünni hem de Alevi Müslümanlığın kodlarını taşıyordu. Karamanlı Cem Seyyahtan ve Sümbül Sinan'dan halife berati alması medrese eğitimine işaret etmektedir. Pir ünvanı ise onun popüler yanına işaret etmektedir. Sohbetlerinin cazibesi her sosyal tabakadan insanı kendine çekmiştir. Bu popülerlik Kütahya ve Eskişehir bölgesindeki Alevi taliplerinde etkisini hala sürdürmektedir. Neticede, Halveti tarikatı bu siyaseti iyi yürütmüş olmalı ki Pir Ahmet Efendi ve ahfadı bugün hem Sünniler hem de Alevilerce benimsenmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşkar, Mustafa; "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiye Silsilesinin Tahlili", AÜF Dergisi, Cilt:39, Sayı:1, ss 535-563, 1999.
- Dedeyev, Bilal; "Safevi Tarikatı ve Osmanlı Devleti ilişkileri", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı:1/5 Kış 2008.
- Hinz, Walther; Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, (çev. Tevfik Bıyıkoglu), Ankara 1992.
- Kemikli, Bilal; "Kütahya Yöresinde Bir Mutasavvıf Aile: Pir Ahmet ve Ahfadı", I:Uluslararası Türk Dünyası Eren ve Evliyalari Kongresi (13-16 Ağustos, Ankara), Ankara 1988:281-296.
- Küçükdağ, Yusuf; II. Beyazıt, Yavuz ve Kanuni Devirlerinde Cemali Ailesi, İstanbul 1985,
- Küçükdağ, Yusuf; Türk Tasavvuf Araştırmaları, Çizgi Kitabevi, Ekim 2005.
- Ocak, Ahmet Yaşar; Kalenderiler, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1999.
- Ocak, Ahmet Yaşar; Zındıklar ve Mülhidler, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Ocak, Ahmet Yaşar; "Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa., Belleten, c. LXIV, sayı 239, Nisan 2000.
- Savaş, Saim; XVI. Asırda Anadolu'da Alevilik, Vadi Yay.,2002.
- www.karacaahmet.com/Content.ASPX/7/98/battal-gazi-dergahi

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİNDEKİ UZAKTAN EĞİTİME SOSYOLOJİK BİR BAKIŞ

Yrd. Doç. Dr. Hasan YAVUZER
Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
hasanyavuzer@nevsehir.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. A. Burak KAHRAMAN
Nevşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
aburakkahraman@nevsehir.edu.tr

ÖZET

2007 yılında açılan Nevşehir Üniversitesi yeni açılan üniversiteler arasında hem fiziki hem de akademik açıdan hızla büyüyen ve hızla gelişen genç bir üniversitedir. Çağdaş üniversiteler arasında hızlı ve gelişmiş teknolojik bir eğitim anlayışı içerisinde yer alamaya başlamış olan Nevşehir Üniversitesi'nin bünyesine kattığı yeniliklerden biri de bilgi teknolojileri vasıtası ile yürütülen uzaktan eğitim programıdır.

Bu çalışmada Nevşehir Üniversitesinde ilk defa 2012-2013 eğitim öğretim yılı Güz döneminde ve bazı dersler için uygulanan uzaktan eğitimden beklenen başarı grafiği araştırılmıştır. Bu amaçla, uzaktan eğitim alan öğrencilere anket çalışması uygulanarak bu öğrencilerin memnuniyetleri, beklentileri ve sorunları tespit edilmiştir. Elde edilen veriler sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, tespit edilen sorunların çözümü ve başarı grafiğinin artırılması için öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, Nevşehir, öğrenci, eğitim, uzaktan eğitim, bilgi teknolojileri.

SOCIOLOGICAL VIEW OF DISTANCE EDUCATION IN NEVŞEHİR UNIVERSITY

ABSTRACT

Among other universities that are opened at 2007, Nevşehir University is a young university that grows academically and physically faster. Among the modern universities that have grown fast and advanced in technology, Nevşehir University has also added the distance education program that is conducted with the resources of information technology.

In this study, the achievement graphic that is expected from distance education, that is performed for the first time in 2012-2013 fall semester for some courses in Nevşehir University, has been researched. With this purpose, a survey has

been done on the students that have distance education in order to identify their satisfactions, expectations and problems. The results have been viewed from a sociological point of view; recommendations have been made for the solution of identified problems and for improving the achievement graphic.

Keywords: University, Nevsehir, student, education, distance education, information technology

GİRİŞ

Teknolojideki hızlı gelişmeler bütün toplumları bilgi yoğun bir yaşama doğru sürüklemektedir. Geliştirilen eğitim programları, eğitime yapılan yatırımlar ve eğitim politikaları da bilgi yoğun bir hale gelmektedir. Yaşanan gelişmeler dikkate alındığında bilim adamları da dahil olmak üzere toplumun tüm kesimleri 21. yüzyılın bilgi çağı olduğu noktada birleşmektedirler (İşman 2011:2). Gelişen ve değişen teknolojik yansımalar, küresel eğitimde yaygın ve ortak çözümlerin geliştirilmesine olanak verirken aynı zamanda bireylerden beklentilerin hızla artmasına, eğitim kalitesinin uluslararası standartlar içerisinde değerlendirilmesine yol açmaktadır (Arı 2009:1).

Birer eğitim kurumu olan Üniversitelerde değişimi zorlayan güçlerden birisi de sürekli gelişen yeni teknolojilerdir. Bu bağlamda modern eğitim sistemlerini ve üniversiteleri etkileyen iki ana faktör teknoloji ve bilgidir. Bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı ve yoğun gelişmeler yükseköğretim sistemlerini oldukça fazla etkilemiştir (Yılmaz ve Harun 2005: 105). Bu hızlı değişim karşısında çözüm olarak üniversitelerde esnek model arayışları artmakta ve buna bağlı olarak internet üzerinden eğitim uygulamaları artarak devam etmektedir (Arı, Peker, Yazar 2011:2). Teknolojide meydana gelen bu gelişmeler eğitim kurumlarını ve eğitim programlarını da değiştirmektedir. Bu değişimlerin en önemlilerinden biri de uzaktan eğitimidir. Bilgisayar, TV gibi elektronik aygıtlar aracılığıyla sunulan alternatif eğitim şeklinde tanımlayabileceğimiz uzaktan eğitim uygulaması, internetin devreye girmesiyle önemini daha da arttırmıştır. Bu süreç, gerek kendi kendine eğitim, gerekse uzaktan eğitim uygulamalarının yaygınlaşması bakımından önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır (Sarifikioğlu 2007: 55).

İnternet ve bilgi teknolojileri ile zamandan ve mekandan bağımsız olarak bilgiyi isteyen herkese sunmak şeklinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim, tarihsel gelişimi itibariyle çeşitli aşamalardan geçerek bugünkü durumuna gelmiş ve 20.yüzyılın son çeyreğinde Avrupa'nın hemen her yerinde yayılmıştır. İlk defa 1728 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Boston gazetesinde "steno dersleri" ile başlanan uzaktan eğitim Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerde uygulanmaya başlanmış ve gelişen teknoloji ile oldukça yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır

(tr.wikipedia.org). Dünya’da uzaktan eğitimin uygulanmasında öncü olarak sayılabilecek örnekler İngiltere’de 1968 yılında faaliyete geçen Open University, Almanya’da faaliyete geçen Hagen Uzaktan Eğitim Merkezi, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1984 yılında kurulan Ulusal Teknoloji Üniversitesi’dir (Daş, Varol 2001: 57).

Son yıllarda ülkemizde de Yükseköğretimle ilgili hedeflere ulaşmada açık ve uzaktan eğitimden yararlanılmasına yönelik hedef ve stratejiler üzerine yoğun çalışmalar yapılmaktadır. 1982 yılında Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim sistemi ile başlayan çalışmalar, 1997’deki Tübitak-Bilten Uzaktan Eğitim Fizibilite Çalışması ile birlikte farklı bir boyut kazanmıştır. 1999’da uzaktan eğitim yönetmeliği ve enformatik milli komitesi kurulmuş ve üniversiteler arası iletişim ve bilgi teknolojilerine dayalı uzaktan yükseköğretim yönetmeliği hazırlanarak isteyen üniversitelere bu yolla ders açma yetkisi Yüksek Öğretim kurumu tarafından verilmiştir (Özkul 2008, akt., Arı, Peker, Yazar 2011:2). Uzaktan eğitimde tüm dünyada ve ülkemizde oluşan birikim ve tecrübelerin uluslararası rekabete açılması, istenen üniversitelerin kullanımına sunulması ve elektronik ortamda denetlenebilen kendi kendine yeterli üniversiteler hedefine ulaşılmasında önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır (Arı, Peker, Yazar 2011:2).

Uzaktan eğitim esas olarak; elektronik bir ortam içerisinde ders/program geliştirme ve üretimi, ders materyallerinin öğrencilere dağıtımı ve iletimi, öğrencilere sunma ve öğrencilerin öğrenmesi işlemlerinden oluşan bir süreçten oluşur (Girginer 2002: 2). Uzaktan eğitimde öğrenciler sınıf gibi belli bir fiziksel ortama gelmeden istedikleri yerden ders içeriklerine erişebilir, sanal sınıf derslerine katılabilir, ödev teslim edebilir, sınava girebilir ve online tartışmalara katılabilirler. Uzaktan eğitim sisteminde öğretmenler de istedikleri zaman istedikleri yerden sisteme erişip ders oluşturabilir, ders verebilir, ders içeriklerini güncelleyebilir, sınav yapıp not verebilirler (Arı, Peker, Yazar 2011:4).

Uzaktan eğitimde belli başlı öğrenme düzeyleri bulunmakta ve hedeflenmektedir. *Uzaktan eğitimde öngörülen e-öğrenme düzeyleri:*

Bilgi Desteği	Dersle ilgili tanıtım bilgileri ders kitabı, ödev bilgileri haftalık ders ve görüşme saatleri internette yer alır.
İçerik Desteği	Ders notları, etkinliklere ait dokümanlar, sunu dosyaları internette yer alır.
Temel Destek	Derste başarılı olabilmek için öğrencilerin dersi internette takip etmeleri gerekmektedir.
Yaygın Kullanım	Öğrenciler dersle ilgili faaliyetleri asenkron tartışmaları, gerçek zamanlı sohbetleri ve aktiviteleri internet üzerinden gerçekleştirir.
Yoğun Kullanım	Bu düzeyde artık yüz yüze ders yapılmaz, tüm öğrenme ve öğretme faaliyetleri web üzerinden gerçekleştirilir. Öğrenci ve öğretim elemanının bilgisayar ve iletişim teknolojilerine hakimiyetini gerektirir.

(http://edis.ifas.ufl.edu/akt_ Arı 2009: 2)

Uzaktan eğitime geçişte üniversiteler ve öğretim üyelerine de büyük roller düşmektedir. Uzaktan eğitimin uygulanabilmesi için öncelikle üniversitelerin uzaktan eğitim felsefesini benimsemeleri, başka bir ifade ile üniversitenin uzaktan eğitim sunmadaki vizyon ve misyonu oluşturması birincil derecede önem taşımaktadır. Bu plan içerisinde pedagojik gereklere, teknoloji seçimi ve yönetime yönelik ayrı planları yapması ve bütünsel plan içerisinde bunları yerleştirmesi uzaktan eğitimin başarılmasında etkili olacaktır. Bu nedenle üniversiteler uzaktan eğitime geçişlerinde planlamaya dayalı olarak hareket etmeli, uygulamaya geçtikten sonra sorunlar ortaya çıktıkça çözüm arama eğiliminden uzaklaşmalıdırlar. Öğretim üyeleri çağdaş teknolojik gelişmeleri takip etmeli, değişen teknoloji karşısında ders programlarını güncellemelidir. Söz konusu yapılanma sürecinde kurumun geliştireceği politika ve stratejilerin uygulanmasındaki başarı uzaktan eğitimin hem kalitesinde hem de etkinliğinde önemli bir ilerlemeyi sağlayacaktır (Girginer 2002: 12).

Konu: 2012-2013 eğitim öğretim yılı güz döneminde Nevşehir Üniversitesinde ilk defa uygulanan Uzaktan Eğitim'dir. Bu uzaktan eğitimin başarı durumudur.

Amaç: Nevşehir Üniversitesinde ilk defa 2012-2013 eğitim öğretim yılında birinci ve ikinci sınıfta okuyan öğrencilere Türk Dili-1, Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi-1 ve Temel Bilgi Teknolojileri Kullanımı-1 derslerinde uygulanan uzaktan eğitimin başarı durumunu tespit etmektir. Uygulamada görülen aksaklıkların tespit edilmesi ve gereken tedbirlerin alınması konusunda idareye yardımcı olmakta diğer amaçlarımız arasındadır.

Sınır: Bu çalışma Nevşehir Üniversitesinde okuyan ve uzaktan eğitim alan öğrencileri kapsamaktadır.

Yöntem:10.000 civarında öğrencisi olan Nevşehir Üniversitesine 2012-2013 eğitim-öğretim yılında uzaktan eğitim koordinatörlüğü ve sosyoloji bölümünün katkılarıyla gerçekleştirilen uzaktan eğitim alan öğrencilerin sorunlarını, beklentilerini ve mevcut durumlarını tespit etmek amacıyla yönelik bir anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Bu anket Nevşehir Üniversitesi'nde uzaktan eğitim ile ders alan tüm fakülteler ve meslek yüksekokullarının normal ve gece öğrenimlerdeki sınıflarına uygulanmıştır. Araştırmanın ilk kısmında uzaktan eğitim ile ilgili kavramsal bilgi ve araştırmanın metodolojisi hakkında bilgi verilmiştir. Araştırmanın ikinci kısmında ise sahadan elde edilen veriler Sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilerek yorumlanmıştır. Genel değerlendirme ve sonuç kısmında genel bir değerlendirme yapılarak, elde edilen sonuçlar üzerinde durulmuştur.

52 sorudan oluşan anket çalışması 2012-2013 güz döneminde uzaktan eğitim ile ders alan Nevşehir Üniversitesi öğrencilerinden 662 kişiye

uygulanmıştır. Anket uygulaması dönem olarak 03 ile 14 Aralık 2013 tarihleri arasında elektronik posta ile öğrencilerin kullandığı öğrenci bilgi sistemi üzerinden yapılmıştır. Elde edilen veriler SPSS istatistik programı ile tablolaştırılarak analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dönem Başında Dersin İçeriğinin ve Amaçlarının Belirtilmesi

Ankete cevap veren öğrencilerin % 37,70'i dönem başında dersin içeriğinin ve amaçlarının belirlenmesini iyi, % 16,70'i ise çok iyi olduğunu belirtmişlerdir. Dersin içerik ve amaçlarının belirlenmesini iyi ve çok iyi düzeyde olumlu bulanların toplamı % 54,4'tür. Dönem başında dersin içeriğinin ve amaçlarının belirtilmesini çok kötü bulanların oranı % 8,62, kötü olduğunu söyleyenlerin oranı ise % 7,36'dır. Dönem başında dersin içeriğinin ve amaçlarının belirtilmesini yetersiz bulanların toplam oranı % 15,98'dir. Ankete katılan öğrencilerden, dönem başında dersin içeriği ve amaçlarının belirlenmesi ile ilgili yapılan hazırlıkları orta seviyede bulanların oranı % 22,62'dir. Bu başlık ile alakalı olarak fikrim yok diyenler % 7 gibi oldukça düşük bir orana sahiptir.

Konuyla ilgili veriler genel olarak değerlendirildiğinde, uzaktan eğitim alan öğrencilerin yarısından fazlası (% 54,4) hazırlanan dersin içeriklerinin ve amaçlarının belirtilmesinin çok iyi ve iyi seviyede olduğunu belirtmişlerdir. Dersin içerik ve amaçlarının yetersiz olduğunu belirten ve bunu kötü ve çok kötü olarak niteleyenlerin oranı %15,98, orta seviyede bulanlar %22,62 olarak belirlenmiştir.

Dersin Güncel Konularla Desteklenmesi

Öğrencilerden % 36,50'si dersin güncel konularla desteklenmesini iyi, % 14,42'si ise çok iyi olduğunu belirtmişlerdir. Toplamda öğrencilerin % 50,92'si dersin güncel konularla desteklenmesini çok iyi ve iyi seviyede bulduğunu vurgulamışlardır. Dersin güncel konularla desteklenmesini orta seviyede bulanların oranı ise % 26,82'dir. Dersin güncel konularla desteklenmesini yetersiz bulanların oranı % 9,31, oldukça yetersiz bulanlar ise % 7,30'dur. Uzaktan eğitim alan öğrencilerin toplam % 16,61'i dersin güncel konularla desteklenmesinin yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerden % 5,66'sı bu konu ile ilgili olarak herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Dersin güncel konularla desteklenmesi ile ilgili soruya verilen cevaplardan elde edilen veriler genel olarak değerlendirildiğinde uzaktan eğitim alan öğrencilerin büyük bir kısmı (% 50,92) dersin güncel konularla desteklenmesinin çok iyi ve iyi olduğunu belirtmişlerdir. Kötü ve çok kötü olduğunu ve yetersiz bulduğunu beyan edenler ise %16,61 olarak tespit

edilmiştir. Dersin güncel konularla desteklenmesini orta seviyede bulanların oranı ise % 26,82 olmuştur.

Sınavlardaki Soruların Açıklığı ve Dersle Uyumluluğu

Öğrencilerin % 36,31'i sınavlarda sorulan soruların açık ve dersle uyumluluğunun iyi olduğunu, % 16,95'i ise çok iyi olduğunu vurgulamışlardır. Öğrencilerin toplam % 53,26'sı sınavda sorulan soruların oldukça açık ve dersle uyumlu bir şekilde sorulduğunda hemfikirdirler. Öğrencilerin % 24,21'i sınavlardaki soruların açıklığı ve dersle uyumluluğunun orta seviyede olduğunu vurgularken, % 3,91'i ise bu konu ile herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin % 10,43'i ise sınavda sorulan soruların anlaşılır ve dersle uyumlu olmasını kötü olduğunu söylerken, % 8,19'u ise oldukça kötü olduğunu söylemişlerdir. Bu soruya cevap verenlerin toplam % 18,62'si sınav sorularını kötü ve çok kötü olarak değerlendirmişlerdir.

Dersin Bilgi ve Becerilerini Geliştirmesi

Ankete katılan öğrencilerden dersin bilgi ve becerilerini geliştirmesini iyi bulanlar % 31,18, çok iyi bulanlar ise % 13,88'dir. Toplam % 45,06'sı uzaktan eğitimle aldıkları derslerin bilgi ve beceri düzeylerini çok iyi ve iyi derecede arttırdığını ve geliştirdiğini vurgulamışlardır. Öğrencilerin % 26,81'i ise dersin bilgi ve beceri düzeylerini orta seviyede arttırdığını belirtmişlerdir. Dersin bilgi ve beceri düzeylerini geliştirmesini kötü olduğunu söyleyenlerin oranı % 13,12, oldukça kötü olduğunu dile getirenler ise % 11,03 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerden % 3,99'u ise dersin bilgi ve becerilerini geliştirmesi konusunda herhangi bir fikirlerinin bulunmadığını belirtmişlerdir.

Verilerden de anlaşılacağı üzere uzaktan eğitim alan öğrencilerin yarıya yakını (% 45,06) uzaktan eğitim ile aldıkları derslerin bilgi ve beceri düzeylerini çok iyi ve iyi seviyede arttırdığını belirtmişlerdir. Toplam içerisinde öğrencilerin % 24,15'i dersin bilgi ve becerilerini geliştirmesini yetersiz bulmuş, kötü ve çok kötü olarak değerlendirmişlerdir.

Dersle İlgili Kaynaklara Ulaşma İmkani

Katılımcıların % 29,38'i dersle ilgili kaynaklara ulaşım imkanını iyi, % 14,98'i ise çok iyi olarak belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin % 44,36'sı dersle ilgili kaynaklara ulaşım imkanlarını çok iyi ve iyi derecede olumlu olarak değerlendirmişlerdir. % 28,99'u ise kaynaklara ulaşım imkanını orta seviyede olduğunu belirtirken, % 12,65'i kötü, % 10,31'i ise çok kötü olduğunu vurgulamışlardır. Toplamda ankete katılan öğrencilerin % 22,96'sı dersle ilgili kaynaklara ulaşımın kötü ve çok kötü olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin % 3,70'i ise dersle ilgili kaynaklara ulaşım imkanı konusunda herhangi bir fikirleri olmadığını söylemişlerdir.

Dersin Bölümdeki Diğer Derslere Göre Yararlılığı

Öğrencilerin %31,47'si uzaktan eğitim ile almış oldukları dersin yararlılığını, bölümdeki diğer derslere göre orta seviyede değerlendirmişlerdir. Öğrencilerin % 27,09'u uzaktan aldıkları dersi diğer derslere oranla iyi, % 10,36'sı ise çok iyi olduğunu vurgulamışlardır. Öğrencilerin % 37,45'i uzaktan eğitim ile aldıkları dersin yararlılığını bölümdeki diğer derslere oranla daha iyi olarak değerlendirmişlerdir. Uzaktan eğitim ile aldıkları dersin diğer bölüm derslerine göre yararlılığını kötü bulanların oranı % 12,75, çok kötü bulanların oranı ise % 10,56'dır. Verilerden de anlaşılacağı üzere ankete katılan öğrencilerin % 23,31'i uzaktan eğitimle aldıkları dersi diğer bölüm derslerine oranla yararlı bulmamaktadırlar. Öğrencilerin % 7,77'si uzaktan eğitimle aldıkları dersin diğer bölüm derslerine göre yararlılığı hakkında herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitim ile alınan dersin bölümde devam edilerek alınan diğer derslere göre yararlılığı ile ilgili verilere bir bütün halinde bakıldığında öğrencilerin çoğunluğu (% 37,45) uzaktan eğitim ile aldıkları dersi diğer bölüm derslerine göre çok iyi ve iyi derecede yararlı bulmuşlardır. Uzaktan eğitimle aldıkları dersi diğer bölüm derslerine göre yararlı bulmayanların oranı ise % 23,31 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin % 31,47'si de uzaktan eğitim ile almış oldukları dersin yararlılığını, bölümdeki diğer derslere göre orta seviyede değerlendirmişlerdir.

Kaynakların Dersin Amacına Uygun Olarak Seçilmesi

Öğrencilerin % 32,72'si dersin kaynaklarının dersin amacına göre seçilmesini iyi olarak değerlendirirken, % 13,50'si çok iyi bulunduğunu belirtmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin toplam % 46,22'si kaynakların dersin amacına göre çok iyi ve iyi derecede uygun olduğunu vurgulamışlardır. Kaynakların dersin amacına göre uygun olarak seçilmesini orta seviyede bulanların oranı % 29,04'tür. Öğrencilerin % 9,41'i kaynakların dersin amacına göre çok kötü olarak seçildiğini, % 9'u ise kötü olarak seçildiğini belirtmişlerdir. Öğrencilerin toplam % 18,41'i kaynaklarının dersin amacına uygun olmadığını söylemişlerdir. Katılımcıların % 6,34'ü ise bu konu ile ilgili herhangi bir fikirleri olmadığını belirtmişlerdir.

Kaynakların dersin amaçlarına uygun seçilmesi ile ilgili veriler değerlendirildiğinde uzaktan eğitim alan öğrencilerin yarıya yakını (% 46,22) aldıkları ders için seçilen kaynakların amacına çok iyi ve iyi derecede uygun olarak seçildiğini belirtmişlerdir. Orta olarak değerlendirenlerle beraber yeterli bulanların oranı %75,22'ye ulaşmıştır. Seçilen kaynakların dersin amacına uygun olmadığını dile getirenler % 18,41 olarak belirlenmiştir.

Verilen Ödevlerin Derse Katkısı

Anket uygulamasına katılan öğrencilerin % 32,98'i verilen ödevlerin derse katkısını iyi olarak değerlendirirken, % 14,92'si derse katkısının çok iyi olduğunu belirtmişlerdir. Öğrencilerin toplam % 47,90'ı verilen ödevlerin derse olan katkısını iyi ve çok iyi derecede olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Verilen ödevlerin derse olan katkısını orta olarak değerlendiren öğrencilerin oranı % 23,11'dir. Verilen ödevlerin derse olan katkısını çok kötü olarak değerlendirenlerin oranı % 8,61, kötü olarak değerlendirenlerin oranı ise % 7,77'dir. Öğrencilerin toplam % 16,38'i verilen ödevlerin derse herhangi bir katkısının olmadığını düşünmektedirler. Fikrim yok diyenlerin oranı % 12,61'dir.

Verilen ödevlerin derse katkısı ile ilgili verilere genel olarak bakıldığında öğrencilerin yarıya yakın kısmı (% 47,9) uzaktan eğitim dersinde verilen ödevlerin derse olan katkısını iyi ve çok iyi seviyede olumlu olarak değerlendirmişlerdir.

Öğretim Elemanlarının Ders Anlatımı

Öğrencilerin % 39,07'si öğretim elemanlarının ders anlatımlarını iyi, % 26,33'ü çok iyi bulduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin toplam % 65,40'ü uzaktan eğitim ile ders veren öğretim elemanlarının ders anlatımlarını olumlu olarak değerlendirmektedirler. Öğretim elemanlarının ders anlatımlarını orta olarak değerlendirenlerin oranı % 20,59'dur. Öğretim elemanlarının ders anlatımlarını çok kötü bulanlar % 5,73, kötü bulanlar ise % 4,25'dir. Öğretim elemanlarının ders anlatımlarını kötü ve çok kötü olarak değerlendiren öğrencilerin toplamı % 9,98'dir. Uzaktan eğitimle ders veren öğretim elemanlarının ders anlatımları ile ilgili olarak fikrim yok diyenler % 4,03'tür.

Veriler genel olarak yorumlandığında öğrencilerin büyük bir kısmı (% 65,4'ü) uzaktan eğitim dersi veren öğretim elemanlarının ders anlatımlarını beğenmektedirler. Orta seviyede de olsa olumlu değerlendirenlerle beraber bu oran %75,99'a ulaşmaktadır. Öğretim elemanlarının ders anlatımlarını beğenmeyenlerin oranı ise sadece % 9,98'dir.

Öğretim Elemanlarının Dersle İlgili Sorulara Cevap Verme Yetkinliği

Öğrencilerin % 40,13'ü öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliğini iyi seviyede, % 29,18'i ise çok iyi bir seviyede bulduklarını belirtmişlerdir. Toplamda % 69,31 oranındaki katılımcı öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliğini iyi ve çok iyi olmak üzere olumlu olarak değerlendirmiştir. Ankete katılan öğrencilerin % 16,95'i, öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliklerini orta seviyede değerlendirmişlerdir. Öğretim elemanlarının

dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliğini çok kötü bulanlar % 6,44, sadece kötü bulanlar % 2,79'dur. Öğrencilerin toplam % 9,23'ü öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliklerini yetersiz bulmaktadır. % 4,51'lik bir grup ise bu konuyla ilgili herhangi bir fikirlerinin bulunmadığını belirtmişlerdir.

Öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliği ile ilgili verilere baktığımızda uzaktan eğitimle ders alan öğrencilerin çoğunluğu (% 69,31) öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara yetkin bir şekilde cevap verdiklerini belirtmişlerdir. Orta seviyede de olsa olumlu bulanlarla beraber bu oran % 86,26 gibi yüksek bir rakama ulaşmaktadır. Öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yetkinliğini yetersiz bulanların toplamı % 9,23 olarak tespit edilmiştir.

Öğretim Elemanının Derste Farklı Düşünce ve Yorumlara Yer Vermesi İle Derse Katılımı Özendirilmesi

Öğrencilerin % 35,73'ü öğretim elemanlarının derste farklı düşünce ve yorumlara yer vermesi ile kendilerini derse katılımları konusunda özendirilmelerini iyi olarak değerlendirirken, % 21,57'si çok iyi olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerin toplam % 57,3'ü öğretim elemanlarının farklı düşüncelere yer vermesi ile derse katılımı özendirilmesini iyi ve çok iyi seviyede olumlu bulmaktadır.

Öğretim elemanlarının derste farklı düşünce ve yorumlara yer vermesi ile kendilerini derse katılımları konusunda özendirilmelerini orta olarak değerlendiren öğrencilerin oranı % 22'dir. Orta olarak değerlendirenlerle beraber olumlu görüş beyan edenler %79,30'dur. Öğrencilerin % 7,41'i ise öğretim elemanlarının derste farklı düşünce ve yorumlara yer vermesi ile kendilerini derse katılımları konusunda özendirilmelerini kötü, % 6,75'i çok kötü olarak değerlendirmişlerdir. Öğrencilerin toplam % 14,16'sı öğretim elemanlarının derste farklı düşünce ve yorumlara yer vererek kendilerini derse katılıma özendirilmede başarısız bulduklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin % 6,54'ü bu konu hakkında herhangi bir fikirlerinin olmadıklarını beyan etmişlerdir.

Öğretim Elemanlarının Derse Hazırlıklı Gelmesi

Öğrencilerin % 38,80'i öğretim elemanlarının derse hazırlıklı gelmesini iyi olarak değerlendirmiş, % 30,16'sı ise çok iyi olarak belirtmiştir. Ankete katılan öğrencilerin toplam % 68,96'sı öğretim elemanlarının derse hazırlıklı geldiğini iyi ve çok iyi olarak değerlendirmiştir. Öğretim elemanının derse hazırlıklı olarak gelmesini orta olarak değerlendirenlerin oranı % 15,96'dır. Öğrencilerin % 5,54'ü öğretim elemanının derse hazırlıklı olarak gelmesini çok kötü olarak değerlendirirken, % 3,99'u kötü olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerin

toplam % 9,53'ü öğretim elemanının derse hazırlıklı gelmediğini düşünmektedir. Bu konu hakkında fikrim yok diyenlerin oranı % 5,54'tür.

Öğretim elemanlarının derse hazırlıklı gelmesi ile ilgili verilere baktığımızda öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 84,92)'si öğretim elemanının çok iyi, iyi ve orta seviyede de olsa derse hazırlıklı geldiğini düşünmektedirler.

Dersin Süresinin Etkin Kullanılması

Öğrencilerin % 41,76'sı öğretim elemanının dersi etkin kullanmasını iyi, % 22,35'i de çok iyi kullandığını belirtmişlerdir. Öğretim elemanının dersin süresini etkin bir biçimde kullandığını düşünen öğrencilerin toplamı % 64,11 olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin % 18,74'ü öğretim elemanının dersi etkin kullanmasını orta olarak değerlendirmişlerdir. Dersin süresinin etkin kullanılmasını çok kötü olarak değerlendiren öğrencilerin oranı % 7,45, kötü olarak değerlendirenlerin oranı % 5,19'dur. Öğretim elemanının ders süresini etkin olarak kullanmadığını düşünen öğrencilerin toplamı % 12,64'tür. Fikrim yok diyenler % 4,51 olarak belirlenmiştir.

Öğretim Elemanının Sınavları ve Ödevleri Objektif Bir Şekilde Değerlendirmesi

Ankete iştirak eden öğrencilerin % 37,99'u öğretim elemanının sınavları ve ödevleri objektif bir şekilde değerlendirmesini iyi, % 21,97'si ise çok iyi olarak değerlendirmektedir. Öğrencilerin toplam % 59,96'sı öğretim elemanının sınavları ve ödevleri objektif bir şekilde değerlendirdiklerini düşünmektedirler. Öğretim elemanının sınavları ve ödevleri objektif bir şekilde değerlendirmesini orta olarak belirten öğrencilerin oranı % 18,08'dir. Öğretim elemanının sınavları ve ödevleri objektif bir şekilde değerlendirmesini çok kötü olarak belirten öğrenciler % 6,86, kötü olarak belirtenler ise % 4,58'dir. Öğrencilerin toplam % 11,44'ü öğretim elemanının sınavları ve ödevleri objektif değerlendirdikleri konusunu olumsuz düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu konu hakkında fikrim yok diyenlerin oranı % 10,53'tür.

Verilere bir bütün halinde baktığımızda öğrencilerin büyük çoğunluğu (% 59,96) öğretim elemanının sınav ve ödevleri çok iyi ve iyi seviyede objektif bir şekilde değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Orta seviyede başarılı bulanlar ile bu oran % 78,04'ü bulmaktadır. Bu konuda olumsuz düşünen ve öğretim elemanının sınavları ve ödevleri objektif değerlendirmediklerini dile getiren öğrencilerin toplamı % 11,44 olarak tespit edilmiştir.

Öğretim Elemanının Derslere Düzenli ve Zamanında Gelmesi

Öğrencilerin % 40,74'ü öğretim elemanının derslere düzenli ve zamanında gelmesini iyi, % 29,17'si çok iyi olarak belirtmiştir. Öğrencilerin toplam % 69,91'i öğretim elemanlarının çok iyi ve iyi şekilde derslere

düzenli ve zamanında geldiğini belirtmişlerdir. Öğretim elemanının derse düzenli ve zamanında gelmesini orta olarak değerlendiren öğrencilerin oranı % 14,81 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin % 6,48'i öğretim elemanının derse düzenli ve zamanında gelmesini çok kötü, % 4,86'sı ise kötü olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerin % 11,34'ü öğretim elemanının derse düzenli ve zamanında gelmediğini belirtmiştir. Bu konu hakkında herhangi bir fikrim yok diyenlerin oranı % 3,94'tür.

Verilerde de görüldüğü üzere öğrencilerin %70'e yakın büyük bir çoğunluğu (% 69,91) öğretim elemanın çok iyi ve iyi derecede derse düzenli ve zamanında geldiğini belirtmişlerdir. Orta olarak da olsa olumlu bulanlarla beraber bu oran % 84,72 gibi oldukça yüksek bir rakama yükselmektedir. Öğretim elemanının derse düzenli ve zamanında gelmediğini belirtenler %11,34 olmuştur.

Öğretim Elemanının Öğrencilerle İletişimi

Ankete iştirak eden öğrencilerin % 41,76'sı öğretim elemanın öğrencilerle iletişimini iyi bulurken, % 22,27'si çok iyi bulduklarını belirtmişlerdir. Öğretim elemanının öğrencilerle iletişimini çok iyi ve iyi düzeyde olumlu bulanların oranı toplam % 64,03'tür. Öğrencilerin % 18,10'u öğretim elemanının öğrencilerle ilişkisini orta olarak değerlendirirken, % 7,19'u çok kötü, % 6,50'si ise kötü olarak değerlendirmiştir. Öğretim elemanının öğrencilerle ilişkisini olumsuz değerlendirenlerin oranı % 13,69'dur. Bu konu hakkında fikrim yok diyenlerin oranı % 4,18'dir.

Öğretim elemanın öğrencilerle iletişimi ile ilgili verilere bakıldığında öğrencilerin büyük bir kısmı (% 64,03) öğretim elemanının öğrencilerle iletişiminden iyi ve çok iyi derecede memnun olduğunu belirttikleri görülmektedir. Orta seviyede olumlu görüş bildirenler ile beraber bu oran % 82,30 olmaktadır. Öğretim elemanının öğrencilerle ilişkisini olumsuz değerlendirenlerin oranı % 13,69'dur.

Uzaktan eğitim, örgün öğretim yanında başvurulmuş ikinci sınıf bir öğretim değildir.

Uzaktan eğitim, örgün öğretim yanında başvurulmuş ikinci sınıf bir öğretim değildir cümlesine öğrencilerin % 31,2'si katıldığını, % 18,05'i kesinlikle katıldığını, % 14,01'i katılmadığını, % 10,45'i kesinlikle katılmadığını, % 26,37'si herhangi bir fikri olmadığını belirtmişlerdir. Yaklaşık her iki öğrenciden biri (% 49,17) uzaktan eğitimin örgün öğretim yanında başvurulmuş ikinci sınıf bir öğretim olduğuna inanmamaktadır.

Uzaktan eğitim fakir ülkelerin başvurduğu bir öğretim şekli değildir, bu sistemi öncelikle dünyanın en zengin ve sanayileşmiş ülkeleri uygulamaktadır.

Uzaktan eğitim fakir ülkelerin başvurduğu bir öğretim şekli değildir, bu sistemi öncelikle dünyanın en zengin ve sanayileşmiş ülkeleri uygulamaktadır cümlesine, öğrencilerin % 31,87'si katıldığını, % 17,52'si kesinlikle katıldığını, % 12,65'i katılmadığını, % 9,25'i kesinlikle katılmadığını, % 28,71'i de bu cümle hakkında fikri olmadığını beyan etmiştir.

Bir önceki soruda olduğu gibi bu soruda da yaklaşık iki öğrenciden biri (% 49,39)'u uzaktan eğitimin fakir ve geri kalmış ülkelerin başvurduğu bir öğretim şekli olmadığına, bu sisteminin öncelikle dünyanın en zengin ve sanayileşmiş ülkeleri tarafından uygulandığına inandıklarını belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitim bireylerin öğrenme becerilerine bağlı olarak öğretim sürecini hızlandırır.

Uzaktan eğitim bireylerin öğrenme becerilerine bağlı olarak öğretim sürecini hızlandırır cümlesine, öğrencilerin %32,43'ü katıldığını, %18,56'sı katılmadığını, %13,86'sı kesinlikle katıldığını, %13,61'i de kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. %21,53'ü de herhangi bir fikri olmadığını dile getirmiştir. Öğrencilerin toplam % 46,29'u öğrenme becerilerine bağlı olarak uzaktan eğitimin bireylerin öğrenme sürecine olumlu katkılar sağladığı ve öğretim sürecini hızlandığı fikrine katılmaktadır. Bu görüşe katılmayanların oranı %32,17 de kalmıştır.

Uzaktan eğitim, eğitim ve öğretimi sınıf ortamı ile sınırlı tutmayıp yaşam boyu öğrenmeye çevirmektedir.

Uzaktan eğitim, eğitim ve öğretimi sınıf ortamı ile sınırlı tutmayıp yaşam boyu öğrenmeye çevirmektedir cümlesine, öğrencilerin % 33,33'ü katıldığını, % 25'i herhangi bir fikrinin olmadığını, % 18,18'i katılmadığını, %13,89'u kesinlikle katıldığını, % 9,60'ı ise kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. Anket verilerini bir bütün halinde değerlendirdiğimizde öğrencilerin yarıya yakını (% 47,22) uzaktan eğitimin eğitim ve öğretimi sınıf ortamı ile sınırlamayıp, yaşam boyu öğrenmeye teşvik ettiğine inanmaktadır. Bunun aksini düşünen ve bu fikre katılmadığını beyan edenlerin toplamı ise % 27,78 olarak tespit edilmiştir.

Uzaktan eğitim, öğrencileri öğrenme sürecinde daha fazla aktif hale getirmektedir.

Uzaktan eğitim, öğrencileri öğrenme sürecinde daha fazla aktif hale getirmektedir cümlesine, öğrencilerin %29,43'ü katıldığını, %23,44'ü katılmadığını, %13,80'i kesinlikle katılmadığını, %11,46'sı kesinlikle katıldığını, %21,88'i de bir fikri olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin toplam % 40,89'u uzaktan eğitimin öğrencileri daha aktif bir hale getireceğine inanmaktadır. Öğrencilerin toplam % 37,24'ü ise uzaktan eğitimin öğrencilerin daha aktif bir hale getireceğine inanmamaktadır. Daha

önceki sorularda seçenekler arasında açık ara fark bulunurken bu soruda birbirine oldukça yakın bir sonuç çıktığı dikkat çekmektedir.

Uzaktan eğitim öğrenme fırsatlarını ve alternatiflerini artırmaktadır.

Uzaktan eğitim öğrenme fırsatlarını ve alternatiflerini artırmaktadır cümlesine, öğrencilerin % 35,98'i katıldığını, % 21,16'sı katılmadığını, % 18,52'si herhangi bir fikri olmadığını, % 12,17'si kesinlikle katıldığını, % 12,17'si kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin % 48,15'i uzaktan eğitimin öğrenme fırsatlarını ve alternatiflerini arttırdığı fikrine katıldıklarını ve onayladıklarını belirtmişlerdir. %33,33 ise uzaktan eğitim öğrenme fırsatlarını ve alternatiflerini artırmadığı görüşündedir.

Uzaktan eğitimle öğreticilerin ve öğrencilerin kaynakları daha çok paylaşabilecekleri ortamlar oluşabilmektedir.

Uzaktan eğitimle öğreticilerin ve öğrencilerin kaynakları daha çok paylaşabilecekleri ortamlar oluşabilmektedir cümlesine, öğrencilerin % 37,27'si katıldığını, % 15,82'si katılmadığını, % 12,06'sı kesinlikle katıldığını, % 10,99'u da kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. % 23,86'sı herhangi bir fikri olmadığını bildirmiştir. Öğrencilerin yarıya yakını (% 49,33) uzaktan eğitimle öğreticilerin ve öğrencilerin kaynakları daha çok paylaşabilecekleri ortamlar oluşabileceğine inanmaktadırlar. Bunun aksini düşünen ve uzaktan eğitimle öğreticilerin ve öğrencilerin kaynakları daha çok paylaşabilecekleri ortamlar oluşabileceğine inanmayanların oranı ise % 26,88 olarak tespit edilmiştir.

Uzaktan eğitim daha fazla bilgiye ulaşmaya fırsat vermektedir.

Uzaktan eğitim daha fazla bilgiye ulaşmaya fırsat vermektedir cümlesine, öğrencilerin % 35,75'i katıldığını, % 19,09'u katılmadığını, % 13,98'i kesinlikle katıldığını, % 11,56'sı kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. % 19,62'si de bu konu ile ilgili herhangi bir fikri olmadığını beyan etmiştir. Uzaktan eğitim daha fazla bilgiye ulaşmaya fırsat vermektedir cümlesine toplam % 49,73 oranında öğrenci katılmakta, toplam % 30,65 oranında öğrenci katılmamaktadır. Uzaktan eğitim alan her iki öğrenciden birinin (% 49,73) uzaktan eğitim daha fazla bilgiye ulaşmaya fırsat vermektedir cümlesine katıldıkları görülmektedir.

Uzaktan eğitimle bilgiyi istediğim zaman ve yerde öğrenebilmek benim için avantajdır.

Uzaktan eğitimle bilgiyi istediğim zaman ve yerde öğrenebilmek benim için avantajdır cümlesine, öğrencilerin % 41,10'u katıldığını, % 20,27'si kesinlikle katıldığını, % 18,08'i bu konu hakkında herhangi bir fikri bulunmadığını, % 10,68'i katılmadığını, % 9,86'sı kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin % 61,37 gibi büyük çoğunluğu uzaktan eğitimle bilgiyi istediği zaman ve yerde öğrenebilmeyi kendileri için önemli bir avantaj olarak görmektedirler. % 20,54'ü ise uzaktan eğitimle bilgiye istediği zaman ve yerde ulaşabilme imkanını kendileri için bir avantaj olmadığını ifade etmişlerdir.

Uzaktan eğitimle derse devam mecburiyetinin olmaması benim için avantajdır.

Uzaktan eğitimle derse devam mecburiyetinin olmaması benim için avantajdır cümlesine, öğrencilerin % 35,75'i katıldığını, % 29,05'i kesinlikle katıldığını, % 17,88'inin bu konu hakkında fikri olmadığını, % 9,78'i katılmadığını, % 7,54'ü kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin % 64,80'i uzaktan eğitimle derse devam mecburiyetinin olmamasını kendileri için bir avantaj olarak algılamaktadırlar. Uzaktan eğitim vasıtası ile derse devam mecburiyetini kendileri için bir avantaj olarak görmeyenlerin toplam oranı ise % 17,32'dir.

Uzaktan eğitim yolu ile ders alarak bilgi teknolojilerinin nasıl kullanıldığını öğrenmiş oldum.

Uzaktan eğitim yolu ile ders alarak bilgi teknolojilerinin nasıl kullanıldığını öğrenmiş oldum cümlesine, öğrencilerin % 40,29'u katıldığını, % 18,29'u kesinlikle katıldığını, % 13,43'ü katılmadığını, % 8,86'sı kesinlikle katılmadığını ifade etmişlerdir. % 19,14'ü bu konu ile ilgili herhangi bir fikri bulunmadığını ifade etmiştir.

Öğrencilerin yarısından fazlası % 58,58'i uzaktan eğitim yolu ile ders alarak bilgi teknolojilerini kullanmayı öğrenmiş olduklarını belirtmişlerdir. % 22,29'u ise uzaktan eğitim yoluyla ders alarak bilgi teknolojilerinin nasıl kullanılacağını öğrenmelerine herhangi bir katkısının olmadığını belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitimle ders almakla diğer derslerime daha fazla vakit ayırabilme şansım oldu.

Uzaktan eğitimle ders almakla diğer derslerime daha fazla vakit ayırabilme şansım oldu cümlesine, öğrencilerin %39,77'si katıldığını, %19,02'si kesinlikle katıldığını, %12,10'u katılmadığını, %9,22'si kesinlikle katılmadığını, %19,88'i de bu konu ile ilgili herhangi bir fikri olmadığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %58,79'u uzaktan eğitimle ders almakla diğer derslere daha fazla vakit ayırabilme şansı olduğunu ifade etmişlerdir. %21,32'si ise böyle bir avantajlarının olmadığını düşünmektedir.

Uzaktan eğitimle aldığım dersin içeriğinin her zaman ulaşılabilir olması öğrenme sürecimi kısalttı.

Uzaktan eğitimle aldığım dersin içeriğinin her zaman ulaşılabilir olması öğrenme sürecimi kısalttı cümlesine, öğrencilerin %37,90'ı

katıldığını, %16,91'i kesinlikle katıldığını, %13,70'i katılmadığını, %8,75'i kesinlikle katılmadığını, %22,74'ü de bu konu ile ilgili fikri olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin yarıdan fazlası % 54,81'i uzaktan eğitimle aldığı dersin içeriğinin her zaman ulaşılabilir olmasının öğrenme sürecini kısalttığını, %22,45'i ise öğrenme sürecini kısaltmadığını belirtmiştir.

Uzaktan eğitimle aldığım ders içeriği yeterli.

Uzaktan eğitimle aldığım ders içeriği yeterli cümlesine, öğrencilerin %37,83'ü katıldığını, %19,35'i katılmadığını, %13,20'si kesinlikle katıldığını, %9,68'i kesinlikle katılmadığını, %19,94'ü de bu konu hakkında herhangi bir fikirlerinin bulunmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin toplam %51,03'ü uzaktan eğitim ile aldıkları ders içeriklerini yeterli bulurken, toplam %29,03'ü ders içeriklerinin yetersiz olduğunu ifade etmişlerdir.

Uzaktan eğitimle fiziksel olarak öğrenci öğretmen iletişimi eksik olmaktadır.

Bu soruya öğrencilerin % 38,32'si katıldığını, %22,46'sı kesinlikle katıldığını, %16,77'si herhangi bir fikirleri olmadığını, %14,97'si katılmadıklarını, %7,49'u kesinlikle katılmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %60,78'i uzaktan eğitimde öğrenci öğretmen iletişiminin eksik kaldığını belirtirken, toplam %22,46'sı böyle bir sorun yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%60,78) uzaktan eğitim alırken fiziksel olarak öğretmen öğrenci iletişiminin eksikliğini kabul etmektedirler.

Uzaktan eğitimde öğrenci motivasyonu az olmaktadır.

Uzaktan eğitimde öğrenci motivasyonu az olmaktadır cümlesine, öğrencilerin %34,83'ü katılmakta, %23,42'si kesinlikle katılmakta, %20,12'si bu konu ile ilgili herhangi bir fikri olmadığını, %16,82'si katılmadığını, % 4,80'i kesinlikle katılmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %58,25'i uzaktan eğitimde öğrenci motivasyonunun az olduğunu, %21,62'si ise uzaktan eğitimde motivasyonlarının azalmadığını ifade etmektedirler. Öğrencilerin yarısından fazlasının (%58,25) uzaktan eğitimin motivasyonlarını olumsuz etkilediği kanaatinde olduğu görülmektedir.

Uzaktan eğitimle aldığım derse ulaşabilmede kullanıcı adı ve şifre problemini çok sık yaşıyorum.

Uzaktan eğitimle aldığı derse ulaşabilmede kullanıcı adı ve şifre problemini çok sık yaşıyorum cümlesine, öğrencilerin %37,65'i katılmadığını, %18,83'ü kesinlikle katılmadığını, %18,52'si katıldığını, %11,11'i kesinlikle katıldığını, %13,89'u fikrinin olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %56,48'i uzaktan eğitimle aldığı derse ulaşabilmede gerek kullanıcı adı gerekse şifre açısından herhangi bir problem yaşamadıklarını belirtmişlerdir. Öğrencilerin %29,63'ü ise kullanıcı adı ve şifre problemlerini çok sık yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini evden takip edebilme durumu.

Öğrencilerin %50,16'sı uzaktan eğitim faaliyetlerini evden takip edemediğini belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim faaliyetlerini evden takip edebilenlerin oranı % 49,84'tür. İki öğrenciden biri uzaktan eğitim derslerini evden takip edebildiklerini beyan ederken bir o kadar öğrenci de uzaktan eğitim derslerini evden takip edemediklerini ifade etmişlerdir.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini bilgisayar laboratuvarından takip edebilme durumu.

Öğrencilerin %67,31'i uzaktan eğitim derslerini bilgisayar laboratuvarından takip edebildiklerini belirtmişlerdir. %32,69'u ise uzaktan eğitim derslerini bilgisayar laboratuvarından takip edemediklerini ifade etmişlerdir. Büyük çoğunluğun uzaktan eğitim derslerini bilgisayar laboratuvarından takip ettikleri görülmekle beraber, bilgisayar laboratuvarından takip edemeyenlerin sayısının da ciddi bir oran olduğu dikkat çekmektedir.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini yurttan takip edebilme durumu.

Öğrencilerin %56,25'i uzaktan eğitimle ilgili faaliyetleri yurttan takip edemediklerini belirtmişlerdir. Sadece %43,75'i uzaktan eğitim faaliyetlerini yurttan takip edebilmektedir. Uzaktan eğitim aldığı için okula gitme ihtiyacı olmayan öğrencinin kaldığı yurttan eğitim faaliyetlerini takip edememesi önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini cep telefonundan takip edebilme durumu.

Öğrencilerin sadece %17,17'si uzaktan eğitim faaliyetlerini cep telefonlarından takip edebilmektedir. %82,83'ü ise uzaktan eğitim faaliyetlerini cep telefonlarından takip edemediklerini belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini internet kafeden takip edebilme durumu.

Öğrencilerin %54,83'ü uzaktan eğitim faaliyetlerini internet kafeden takip edemediklerini dile getirmiş, %45,17'si ise uzaktan eğitim faaliyetlerini internet kafeden takip edebildiklerini belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini kütüphaneden takip edebilme durumu.

Uzaktan eğitim faaliyetlerini kütüphaneden takip edebildiğini beyan edenler %39,65 olarak tespit edilmiştir. %60,35'i ise uzaktan eğitim faaliyetlerini kütüphaneden takip edemediklerini belirtmişlerdir.

Üniversite içerisinde öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşama durumu.

Öğrencilerin %65,83'ü üniversite içerisinde öğretim yönetim sistemine erişmekte herhangi bir sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir. %34,17 oranındaki öğrenci ise üniversite içerisinde öğretim yönetim

sistemine ulaşmada sıkıntı yaşadığını dile getirmiştir. Yaklaşık üç öğrenciden birinin üniversite içinde öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşadıklarını beyan ettikleri görülmektedir.

Üniversite dışında öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşama durumu.

Öğrencilerin %64,47'si üniversite dışında öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşamadıklarını belirtmişlerdir. %35,53'ü ise üniversite dışında öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bir önceki soruda olduğu gibi bu soruda da yaklaşık üç öğrenciden birinin üniversite dışında öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşadıklarını beyan ettikleri görülmektedir.

Öğretim yönetim sistemine kullanıcı kodu ve şifre ile rahatlıkla girebilme durumu.

Öğrencilerin %84,39'u öğretim yönetim sistemine kullanıcı kodu ve şifresi ile rahatlıkla girebildiklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin %15,61'i ise öğretim yönetim sistemine kullanıcı kodu ve şifresi ile rahatlıkla giremediklerini ifade etmişlerdir. %84,39 gibi büyük çoğunluğunun kullanıcı kodu ve şifreleri ile öğretim yönetim sistemine rahatlıkla girebildikleri görülmekte, %15,61'lik bir öğrenci potansiyelinin ise kullanıcı kodu ve şifresi ile öğretim yönetim sistemine rahatlıkla giremedikleri ve bu konuda problem yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Öğretim yönetim sisteminde kullanıcı bilgilerini rahatlıkla güncelleyebilme durumu.

Öğrencilerin %75,38'i öğretim yönetim sisteminde kullanıcı bilgilerini kolaylıkla güncelleyebildiklerini, %24,62'si ise kullanıcı bilgilerini kolaylıkla güncelleyemediklerini belirtmişlerdir. Büyük çoğunluk (%75,38) gerekli güncellemeleri rahatlıkla yapmaktadırlar. Ancak her dört öğrenciden birinin bu konuda sıkıntı yaşadığı görülmektedir.

Öğretim yönetim sisteminde canlı ders (senkron) arşivlerini rahatlıkla izleyebilme durumu.

Öğrencilerin %63,22'si öğretim yönetim sisteminde canlı ders arşivlerini rahatlıkla izleyebildiklerini, %36,78'i ise canlı ders arşivlerini rahatlıkla izleyemediklerini belirtmişlerdir. Verilerden de anlaşıldığı üzere öğrencilerin yarıdan fazlası (%63,22) öğretim yönetim sistemindeki canlı ders arşivlerini rahatlıkla izleyebilmektedir. Bununla birlikte %36,78'i oranında bir öğrencinin canlı ders arşivlerini rahatlıkla izleyememeleri tedbir alınması gereken bir konu olarak dikkat çekmektedir.

Öğretim yönetim sisteminde asenkron ders içeriklerini takip etme durumu.

Katılımcıların %67,44'ü öğretim yönetim sisteminde asenkron ders içeriklerini takip edebildiklerini belirtmişlerdir. %32,56'sı öğretim yönetim sisteminde asenkron ders içeriklerini takip edemediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%67,44) öğretim yönetim sisteminde asenkron ders içeriklerini takip edebildikleri, yaklaşık üçte birlik bir öğrenci grubunun ise bu imkandan yararlanamadıkları dikkat çekmektedir.

Öğretim yönetim sisteminde öğretim elemanı ile rahatlıkla iletişim kurulabilme durumu.

Öğrencilerin %60,78'i öğretim yönetim sisteminde öğretim elemanı ile rahatlıkla iletişim kurabildiğini belirtirken, %39,22'si öğretim elemanı ile rahatlıkla iletişim kuramadığını beyan etmiştir. Öğrencilerin çoğunluğu (%60,78) öğretim yönetim sisteminde öğretim elemanı ile rahatlıkla iletişim kurulabilmesi olumlu bir durum olarak değerlendirilmektedir. Bununla birlikte yaklaşık %40 oranında bir öğrenci grubunun öğretim elemanı ile rahatlıkla iletişim kuramaması üzerinde dikkatle durulması ve tedbir alınması gereken ciddi bir konu olarak algılanmaktadır.

Öğretim yönetim sisteminde derse ait ödevlerini gönderebilme durumu.

Öğrencilerin %60,56'sı öğretim yönetim sisteminde derse ait ödevlerini gönderebildiklerini, %39,44'ü ise derse ait ödevlerini gönderemediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%60,56) öğretim yönetim sisteminde derse ait ödevlerini gönderebildikleri görülmektedir. %40 civarındaki öğrenci potansiyelinin ise derse ait ödevlerini öğretim yönetim sisteminden gönderemedikleri ve bu konuda sorun yaşadıkları anlaşılmaktadır.

Öğretim yönetim sisteminde yayınlanan duyuruları takip edebilme durumu.

Öğrencilerin %71,77'si öğretim yönetim sisteminde yayınlanan duyuruları takip ettiğini, %28,33'ü ise yayınlanan duyuruları takip etmediklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin büyük çoğunluğunun (%71,77) öğretim yönetim sisteminde yayınlanan duyuruları takip etmeleri olumlu bir durum olarak karşılırken, iletişimlerini büyük oranda internet yoluyla yapması gereken uzaktan eğitim alan öğrencilerden %28,33 oranında bir sayıdaki potansiyelin öğretim yönetim sisteminde yayınlanan duyuruları takip etmemeleri düşündürücü bulunmaktadır.

Uzaktan eğitim yolu ile aldığım derslerde problemlerimi çözmekte bölümüm bana yardımcı oluyor.

Uzaktan eğitim yolu ile aldığım derslerde problemlerimi çözmekte bölümüm bana yardımcı oluyor cümlesine, öğrencilerin %32,93'ü katıldığını, %13,82'si kesinlikle katıldığını, %20,33'ü katılmadığını, %10,16'sı kesinlikle katılmadığını, %22,76'sı da fikri olmadığını

belirtmişlerdir. Öğrencilerin %46,75'i uzaktan eğitim yolu ile aldığı derslerde herhangi bir problem ile karşılaştığında bölümün kendisine yardımcı olduğunu belirtmiştir. Öğrencilerin %30,49'u ise uzaktan eğitim yolu ile aldığı derslerde problem ile karşılaştığında problemin çözümü ile ilgili olarak bölümün kendilerine yardımcı olmadığını dile getirmiştir. Verilerin analizinden öğrenciler ile bölüm arasında bir iletişim problemi olduğu varsayılmaktadır.

Uzaktan eğitim yolu ile aldığım dersler için bölümün bilgisayar laboratuvarı yeterli.

Uzaktan eğitim yolu ile aldığım dersler için bölümün bilgisayar laboratuvarı yeterli cümlesine öğrencilerin, %32,65'i katıldığını, %18,78'i katılmadığını, %16,73'ü kesinlikle katıldığını, yine %16,73'ü kesinlikle katılmadığını, %15,10'u bu konu hakkında herhangi bir fikirleri olmadığını belirtmişlerdir. Öğrencilerin yaklaşık yarısı % 49,38'i uzaktan eğitim alırken bölümün bilgisayar laboratuvarının yeterli olduğunu, %35,51'i ise bölümlerindeki bilgisayar laboratuvarlarının yeterli olmadığını beyan etmiştir.

Üniversitenin sağladığı internet imkanını kullanmakta zorluk yaşıyorum.

Üniversitenin sağladığı internet imkanını kullanmakta zorluk yaşıyorum sorusuna, öğrencilerin %28,81'i katılmadıklarını, %24,28'i katıldıklarını, %23,87'si kesinlikle katıldığını, %9,05'i ise kesinlikle katılmadığını, %13,99'u bu konu ile ilgili herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %37,86'sı üniversitenin sağladığı internet imkanını kullanmakta bir zorluk yaşamadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin yarıya yakın bir kısmı ise %48,15'i üniversitenin sağladığı internet imkanını kullanmakta zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bir bütün olarak baktığımızda ankete katılan öğrencilerin yarıya yakını (%48,15) üniversitenin sağladığı internet imkanını kullanmakta zorluk yaşadıklarını dile getirmekte, bir başka tabir ile üniversitenin sağladığı internet imkanını yetersiz bulmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Nevşehir Üniversitesinde ilk defa 2012-2013 eğitim öğretim yılı Güz döneminde uygulanmaya başlanan ve bundan sonra da devam ettirilmesi planlanan uzaktan eğitim konusu hem ülkemizde hem de tüm dünyada her geçen gün daha da önem kazanmaktadır.

Nevşehir Üniversitesinde uzaktan eğitim alan ve anketimize katılan öğrencilerin yarıdan fazlası (%54,4) hazırlanan ders içeriklerinin ve amaçlarının belirtilmesini, %50,92'si dersin güncel konularla

desteklenmesini, %53,26'sı da sınavlarda sorulan soruların açık ve derslerle uyumlu olmasını iyi ve çok iyi bulduklarını belirtmişlerdir. Bu üç sorudaki başarı oranını orta derecede başarılı bulanları da dahil ederek değerlendirdiğimizde ders içeriklerini ve amaçlarını başarılı bulanların toplamı %77,02, dersin güncel konularla desteklenmesini olumlu bulanlar %77,74, sınavlarda sorulan soruların açık ve derslerle uyumlu ve olumlu olmasını kabul edenlerin oranı %77,47 olarak belirlenmiştir.

Dersin bilgi ve becerilerini geliştirmesi ile ilgili soruya iyi ve çok iyi diyenler %45,26 olarak tespit edilmiştir. Bu soruya orta diyenlerle beraber memnun olanlar %71,87, dersle ilgili kaynaklara ulaşmada iyi ve çok iyi diyenler %44,36, orta derecede başarılı bulanlar ile bu oran %73,35 olmuştur. Dersin bölümdeki diğer derslere göre yararlılığını iyi ve çok iyi değerlendirenler %37,45 olmuştur. %31,47 oranındaki başarıyı orta bulanlarla beraber bu sayı %68,92'ye ulaşmaktadır.

Kaynakların dersin amaçlarına uygun seçilmesini iyi ve çok iyi olarak değerlendirenler %46,22 olmuştur. Orta derecede başarılı bulanlarla beraber bu oran %75,26'ya yükselmektedir. Verilen ödevlerin derse katkısını iyi ve çok iyi değerlendirenler %47,92 olarak belirlenmiştir. Orta bulanlarla beraber bu oran %71,01 olmuştur. Öğretim elemanlarının ders anlatımını çok iyi ve iyi bulanlar %65,40, orta olarak da olsa olumlu bulanlarla beraber bu oran %85,99 olarak tespit edilmiştir.

Öğretim elemanlarının dersle ilgili sorulara cevap verme yeterliliğini çok iyi ve iyi olarak değerlendirenler %69,31, orta derecede başarılı bulanlarla beraber bu oran %86,26 olmuştur. Öğretim elemanlarının derste farklı düşünce ve yorumlara yer vermesi ile derse katılımı özendirilmesini çok iyi ve iyi bulanlar %57,30'dur. Orta derecede de olsa başarılı bulanlarla beraber bu oran %79,30'a ulaşmıştır. Öğretim elemanlarının derse hazırlıklı gelmesinde çok iyi ve iyi düşüncesinde olanlar %30,16 ve %38,80 gibi yüksek oranlarda seyretmektedir. %15,96 oranındaki orta bulanlarla beraber bu oran %84,92 gibi oldukça yüksek bir rakama tekabül etmektedir.

Dersin süresinin etkin kullanılmasında en yüksek oran %41,76 iyi, %22,35 çok iyi ve %18,74 orta olarak olumlu görüş beyan edenlerin toplamı %82,85 olarak belirlenmiştir. Öğretim elemanlarının sınavları ve ödevleri objektif olarak değerlendirmesi sorusunda iyi diyen %37,99'u çok iyi diyen %21,97 takip etmekte, %18,08 oranında orta olarak değerlendirenlerle beraber başarılı bulanlar %78,04'e ulaşmaktadır. Öğretim elemanlarının derslere düzenli ve zamanında gelmesi ile ilgili soruya %84,72 gibi bir oranda olumlu görüş beyan edildiği görülmektedir.

Öğretim elemanlarının öğrencilerle iletişimini başarılı bulanlar %22,27 çok iyi, %41,76 iyi ve %18,10 orta olmak üzere %82,13 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin yarıya yakın bir kısmı (%49,17) uzaktan

eğitimin örgün öğretim yanında başvurulan ikinci sınıf bir öğretim olduğuna inanmamaktadırlar. Yine yaklaşık her iki öğrenciden biri (49,49) uzaktan eğitimin fakir ve geri kalmış ülkelerin başvurduğu bir öğretim şekli olmadığını, bu sisteminin öncelikle dünyanın en zengin ve sanayileşmiş ülkeleri tarafından uygulandığını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin %46,29'u uzaktan eğitimin bireylerin öğrenme becerilerine bağlı olarak öğretim sürecini hızlandırdığı fikrine katılmakta, %47,22'si de uzaktan eğitim ve öğretimin eğitim ve öğretimi sınıf ortamı ile sınırlamayıp, yaşam boyu öğrenmeye çevirdiğine inanmaktadır. Öğrencilerin %40,89'u uzaktan eğitimin öğrencileri daha aktif bir hale getireceği, %48,15'i de uzaktan eğitimin öğrenme fırsatlarını ve alternatiflerini artırdığı görüşünde olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitimle öğrencilerin ve öğrencilerin kaynakları daha çok paylaşabilecekleri ortamlar oluşabileceğine inananlar %49,33 olarak tespit edilmiştir.

Öğrencilerin yarısına yakını (%49,73) uzaktan eğitimin daha fazla bilgiye ulaşma fırsatı verdiğini, %61,37'si de bilgiyi istediği zaman ve yerde öğrenebilmenin kendileri için önemli bir avantaj olduğunu beyan etmiştir. Katılımcıların büyük bir çoğunluğu (%64,80) uzaktan eğitimle dersin devam mecburiyetinin olmamasını kendileri için bir avantaj olarak algıladıklarını, %58,58'i de uzaktan eğitim yolu ile ders alarak bilgi teknolojilerini kullanmayı öğrenmiş olduklarını belirtmişlerdir.

Öğrencilerin yarısından fazlası (%58,79) uzaktan eğitimle ders almakla diğer derslerine daha fazla vakit ayırabilme şanslarının olduğunu belirtmiştir. Uzaktan eğitimdeki ders bilgilerine ulaşım kolaylığının öğrenme süreçlerini kısaltarak bu süreci olumlu yönde etkilediğini ifade edenler %54,81 olarak tespit edilmiştir. Öğrencilerin yarısından daha fazlasının (%51,03) uzaktan eğitim ile aldıkları derslerin içeriklerinin yeterli olduğu konusunda hem fikir oldukları görülmektedir. Öğrencilerin çoğunluğu (%60,78) uzaktan eğitim alırken fiziksel olarak öğretmen öğrenci iletişiminin eksikliğini kabul etmekte, %58,25'i de uzaktan eğitimin motivasyonlarını olumsuz etkilediğini belirtmektedirler.

%56,48 gibi yüksek orandaki öğrenci grubu aldıkları uzaktan eğitim dersleriyle ilgili olarak derse ulaşabilmede gerek kullanıcı adı gerekse şifre açısından herhangi bir problemle karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda sıkıntı yaşayanlar %29,63 olarak tespit edilmiştir.

Uzaktan eğitim derslerini %67,31 ile en fazla üniversitenin bilgisayar laboratuvarından takip etmektedirler. Uzaktan eğitim dersini evden takip edenler % 49,84, internet kafeden takip edenler %45,17, yurttan %43,75, kütüphaneden %39,65 ve cep telefonundan takip edenler de %17,17 olarak belirlenmiştir. %56,25 oranında bir öğrenci grubunun kalmış olduğu yurttan, aldıkları uzaktan eğitim faaliyetlerini takip edememesi hem

düşündürücü hem de tedbir alınması gereken bir konu olarak dikkat çekmektedir. Yine %45,17 oranında bir öğrenci potansiyelinin uzaktan eğitim faaliyetlerini internet kafeden takip ediyor olması da aynı şekilde üzerinde önemle durulması gereken bir husus olarak dikkat çekmektedir.

Üniversite içerisinde öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşamadıklarını beyan eden öğrenci sayısı %65,83, üniversite dışında öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı yaşamadıklarını beyan eden öğrenci sayısı %64,47 olarak tespit edilmiştir. Uzaktan eğitim faaliyetlerini kütüphaneden takip edemiyorum diyen %60,35 oranındaki öğrencinin bu sesine de kulak verilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Öğrencilerden üniversite içerisinde öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı çeken %34,17 oranındaki sayı ile üniversite dışından öğretim yönetim sistemine erişmekte sıkıntı çeken %35,53'lük oran bu konuda tedbir alınmasını zorunlu kılmaktadır.

Öğrencilerin %84,39 gibi büyük çoğunluğu öğretim yönetim sistemine kullanıcı kodu ve şifreleri ile rahatlıkla girebilmekte, %75,38'i de sistemle ilgili kullanıcı bilgilerini rahatlıkla güncelleyebilmektedir. Öğrencilerin %63,22'si öğretim yönetim sistemindeki canlı ders arşivlerini rahatlıkla izleyebilmekte, %67,44'ü de öğretim yönetim sisteminde asenkron ders içeriklerini takip edebilmektedirler. Öğrencilerin %60,78'i öğretim yönetim sisteminde öğretim elemanı ile rahatlıkla iletişim kurabildiğini, %60,56 oranındaki bir öğrenci potansiyeli de öğretim yönetim sisteminde derse ait ödevlerini gönderebildiklerini belirtmişlerdir. Öğretim yönetim sisteminde kullanıcı bilgilerini rahatlıkla güncelleyemeyen %24,62, arşivleri rahatlıkla izleyemeyen %36,78, ders içeriklerini takip edemeyen %32,56, öğretim elemanları ile rahatlıkla iletişim kuramayan %39,22, derse ait yaptığı ödevleri gönderemeyen %39,44 oranındaki öğrenciler için acil tedbir alınması gerektiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin büyük çoğunluğu (%71,77) öğretim yönetim sisteminde yayınlanan duyuruları takip ettiğini, %46,75'lik bir oran ile uzaktan eğitimle alakalı herhangi bir problem ile karşılaştıklarında bölümünün karşılaştıkları problemle ilgilendiklerini ve kendilerine yardımcı olduklarını ifade etmişlerdir. Bunun yanında iletişimini büyük oranda internet ortamında yapması gereken uzaktan eğitim alan öğrencilerden yayınlanan duyuruları takip etmeyen %28,32 oranındaki öğrenci potansiyelini duyuruları takip eder hale getirecek önlemler alınması öngörülmektedir. Derslerde karşılaştığı problemlerin çözümünde bölümün kendisine destek olmadığını dile getiren %30,49 oranındaki öğrenci ile %22,76 fikrim yok diyerek görüş beyan etmeyen öğrencilerin bu tutumlarının bir kez daha değerlendirilmesi gerektiği görülmektedir.

Öğrencilerin yarıya yakını (%49,38) bölümlerindeki bilgisayar laboratuvarlarının yeterli olduğunu dile getirirken, geride kalan %50,61 düzeyindeki olumsuz bulanlar ve fikir beyan etmeyenlerin bu tutumları da konuyla ilgili tedbir alınması gereğini ortaya koymaktadır. %48,15 ise üniversitenin sağladığı internet imkanını kullanmakta zorluk yaşadığını ifade etmişlerdir. Fikir beyan etmeyen kararsızlarla bu %62,14'e yükselmektedir.

Sonuç olarak 2012-2013 eğitim öğretim döneminde Nevşehir Üniversitesi'nde ilk defa uygulanmaya başlanan uzaktan eğitimin başarı ile yürütüldüğü ve pek çok konuda büyük memnuniyet ile karşılandığı dikkat çekmektedir. Uzaktan eğitim alan öğrencilerin büyük bir kısmı aldıkları derslerden, ders içeriklerinden, dersi veren öğretim üyelerinin ders anlatışlarından, ders müfredatından ve ders aldıkları teknik donanımlardan memnun olduklarını belirtmişlerdir.

Uzaktan eğitim ile ders alan öğrenciler, öğretim elemanı ile fiziksel iletişim kuramadıkları için motivasyonlarında belli bir düşüş yaşadıkları konusunda hem fikirdirler. Bununla beraber, öğrenciler özellikle üniversite içerisinde daha fazla internet ulaşımının sağlanmasını istediklerini belirtmişlerdir.

Çok iyi, iyi ve orta olarak tercih istenen sorularda orta olarak yapılan değerlendirmeleri iyi ve çok iyi seviyesine getirmek, benzer sorularda olumsuz görüş bildirenlerin de bu kanaatlerini değiştirecek yeni tedbir alınması gerektiği düşünülmektedir.

Öğrencilerin düşündürücü derecede büyük bir kısmı ise anket soruları ile ilgili herhangi bir fikirlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Fikir sahibi olmayanların belli sorularda yoğunlaşması ise bu öğrencilerin uzaktan eğitimin mantığını kavrayamadıklarının bir işareti olarak algılanabilmektedir.

KAYNAKÇA

- Arı Murat (2009), İnternet Tabanlı Uzaktan Eğitim Teknolojilerinde Wimax Esnekliği, www.emo.org.tr/ekler/f9b5ec26abebe62-ek.pdf. (03.04.2013)
- Arı Murat, Peker Abdullah, Yazar Bilgin (2011), Uzaktan Eğitim Teknolojilerinde Fırsatlar ve Yönelimler Işığında Entegre E-Öğrenme, Uzaktan Eğitim ve Kurumsal İletişim Platformu, Karatekin Üniversitesi, Çankırı, www.ab.org.tr/ab11/bildiri/90.pdf. (10.05.2013)
- Girginer Nuray (2002), Uzaktan Eğitime Geçiş İçin Kurumsal Yapılanma, www.aof20.anadolu.edu.tr/bildiriler/nuray-girginer.doc. (04.06.2013)
- İşman Aytekin (2012), Uzaktan Eğitim, Pegem Akademi Yayınları, Ankara.
- Yılmaz Kürşad, Harun Barış (2005), Küreselleşme Bilgi Teknolojileri ve Üniversiteler, İnönü Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt:6, Sayı:10, Malatya.

H. Yavuzer, A. Kahraman / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 131-154
H. Yavuzer, A. Kahraman / Nevsehir University Journal of Social Sciences 2 (2013)
131-154

Daş Resul, Varol Nurhayat (2001), Günümüzde Uzaktan Eğitim Politikalarına Genel Bir Bakış, UBMK 2001, Ulusal Bilişim, Multimedya Konferansı, Fırat Üniversitesi, Elazığ, www.perweb.firat.edu.tr/personel/yayinlar/fua-721/721-25995.pdf. (30.04.2013)

Sarıfakioğlu Birkan (2007), İnternetin Toplumsal Etkileri, www.emo.org.tr/ekler/d5f1fd8442d4ba6-ek.pdf?dergi=483 (22.06.2013)

tr.wikipedia.org (Uzaktan Eğitim) (07.05.2013)

ENTELEKTÜEL SERMAYE VE ÖRGÜT PERFORMANSI İLİŞKİSİ: AKDENİZ BÖLGESİNDEKİ OTEL İŞLETMELERİNDE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Osman Avşar KURGUN

Dokuz Eylül Üniversitesi

Reha Midilli Foça Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu

avsar.kurgun@deu.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Gürkan AKDAĞ

Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi

gurkan.akdag@mersin.edu.tr

ÖZET

Entelektüel sermaye terimi gerek bilimsel yazında gerekse iş dünyasında son yıllarda önemi gittikçe artan bir kavram olarak ön plana çıkmaktadır. Çalışma, bu önemden hareketle otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisini Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin yöneticilerinden anket yöntemi ile toplanan verilerle incelemektedir. Çalışmada önerilen modelin Yapısal Eşitlik Model Analizi ile test edilmesi sonucunda, müşteri sermayesi ile örgüt performansı arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki (0.56) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapısal sermaye ve örgüt performansı arasındaki ilişki incelendiğinde yine pozitif yönlü ve anlamlı, ancak daha düşük düzeyde (0.33) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. İnsan sermayesi ile örgüt performansı arasında ise negatif yönlü bir ilişki (-0.14) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Entelektüel Sermaye, Örgüt Performansı, İnsan Sermayesi, Yapısal Sermaye, Müşteri Sermayesi, Yapısal Eşitlik Modeli.

ABSTRACT

The term, intellectual capital, has come into the forefront of the both business world and scientific literature, recently. From the point of this development, this study aims to delve into the relationship between intellectual capital and organizational performance through data collected from the managers of the four and five star hotels operating in the Mediterranean region by questionnaires. As a result of testing the proposed model of the study, positive linear and significant relation (0,56) has been found between customer capital and organizational performance according to Structural Equation Model Analysis. Similarly, positive linear and significant relation, however, at a lower level (0,33) has been found between structural capital and organizational performance as well. On the other hand, negative relationship (-0,14) has been revealed between human capital and organizational performance.

Keywords: Intellectual Capital, Organizational Performance, Human Capital, Structural Capital, Customer Capital, Structural Equation Model.

1. GİRİŞ

Çalışma hayatı, işletmeleri faaliyet gösterdikleri alanlarda her açıdan daha rekabetçi olmaya zorlamaktadır. Bu sebepten, hem bireysel hem de örgütsel anlamda performans kavramı her geçen gün daha önemli hale gelmektedir. Özellikle hizmet odaklı faaliyetleriyle bilinen otel işletmeleri açısından örgüt performansı, hedeflenen iş başarısının sağlanmasında son derece kritik rol oynamaktadır.

Müşteri memnuniyeti sağlama ve örgüt performansını artırmada önemli derecede rol oynayan unsurlardan birisi de entelektüel sermayedir. Chen (2008:273) tarafından “bir işletmenin mükemmellik amaçlarına ulaşmasında değer yaratan ve rekabet avantajı sağlayan görünmeyen varlıkları, bilgisi ve yeteneklerinin toplam stoku” olarak ifade edilen entelektüel sermaye, Türkiye’de yapılan bilimsel çalışmalarda da (Erkuş,2007; Yüksek,2009; Yıldız,2010; Acül,2011) farklı sektörlerde ve farklı bakış açılarıyla incelenmiştir. Ancak, bilimsel yazında entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisinin otel işletmelerinde incelenmesine yönelik çalışmalarda var olan boşluk adı geçen konu ile ilgili çalışılma gereğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı arasındaki ilişkiyi Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı otellerin üst düzey yöneticilerinin bakış açılarıyla incelemektir. Bu amaçla, öncelikle entelektüel sermaye kavramı ve entelektüel sermayenin unsurları bilimsel yazından yola çıkılarak detaylandırılmıştır. Daha sonra, örgüt performansı kavramı ile ilgili açıklamalara yer verilmiştir. En son aşamada ise entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisi entelektüel sermayenin sahip olduğu unsurlar kullanılarak incelenmiş, otel yöneticilerinden elde edilen veriler analiz edilerek elde edilen bulgular üzerinden yorumlamalarda bulunulmuştur.

2. ENTELEKTÜEL SERMAYE

Bir işletmenin müşterileriyle olan ilişkileri, çalışanların etkinliği, bilgi teknolojisi ağları ve örgütsel fonksiyonlarından kaynaklanan maddi olmayan varlıkların tümünü ifade eden entelektüel sermaye (Williams, 2001:5) örgüt, entelektüel topluluk ya da profesyonel işletmeler gibi sosyal grupların sahip olduğu bilgi ve öğrenme yeteneğidir (Naphiet, 2002:245). Entelektüel sermaye, işletmelerin bilançolarında görünmeyen gizli varlıkların toplamıdır (Kot, 2009:459). Yazında entelektüel sermaye kavramı ve sahip olduğu unsurlara ilişkin farklı araştırma ve bulgular yer almaktadır.

Söz konusu yaklaşımlardan bazıları ve entelektüel sermaye unsurlarına bakış açıları şu biçimdedir:

Edvinsson ve Malone; entelektüel sermaye unsurlarını, insan sermayesi ve yapısal sermaye olarak iki grupta tanımlamışlardır (Edvinsson ve Malone, 1997:7). İnsan sermayesi çalışanların bilgi birikimleri, becerileri, yeni fikirleri ile şirketlerin değeri, kültür ve felsefeyi kapsarken; yapısal sermaye, donanım, yazılım, veritabanları, örgütsel yapı, patentler ve ticari markalar gibi verimliliği artırıcı her öğeyi kapsamaktadır (Ortiz, 2006:37).

Brooking; entelektüel sermaye unsurlarını pazara ilişkin varlıklar, insan merkezli varlıklar, entelektüel mülkiyete ilişkin varlıklar ve altyapı varlıkları olmak üzere dört ana grupta ele almıştır. Pazara ilişkin varlıklar; işletmenin maddi olmayan varlıkları sonucu piyasada sahip olduğu rekabet gücü potansiyelidir. İnsan merkezli varlıklar, işletmenin çalışanlarınca sahip olunan değerlerdir. Entelektüel mülkiyete ilişkin varlıklar; işletmenin patent, know how, ticari sırları, telif hakları gibi değerlerdir. Alt yapı varlıkları ise, işletmenin işlevlerini yerine getirebilmek için ihtiyaç duyduğu teknoloji ve süreçleri içermektedir (Yüksek, 2009:15).

Sveiby; entelektüel sermayeyi birinci bölüm, çalışanların yeterliliği, ikinci bölüm içyapı ve üçüncü bölüm dış yapı olmak üzere üç bölümde incelemiştir (Sveiby, 1997: 10). Çalışanların yeterliliği, bireylerin eğitim ve deneyimlerini kullanarak maddi ve maddi olmayan varlıkları değişik durumlarda temsil kabiliyetidir. İçyapı, patentler, fikirler, modeller ve sistemlerden oluşur. Dış yapı müşteriler ve tedarikçiler ile ilişkileri kapsar. Ayrıca markalar, itibar ve imaj da dış yapı kapsamında değerlendirilen maddelerdir (Ortiz, 2006:36).

Guthrie; entelektüel sermaye unsurlarını çalışanlar, işletme ve müşteriler olmak üzere üç ana başlıkta ele almıştır (Guthrie, 2001:30). **Steward** ise entelektüel sermaye unsurlarını; insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi olmak üzere üçe ayırmıştır (Steward, 1999:17). Günümüzde bilimsel yazında konu ile ilgili yapılan çalışmaların fikir birliğine vardığı sınıflama Steward tarafından da ifade edilen üçlü ayrımı esas almaktadır.

2.1. İnsan Sermayesi

Entelektüel sermaye unsurlarından ilki insan sermayesidir. İnsan sermayesi, bireylerin sahip olduğu ve geliştirdiği bilgidir, işletmede çalışanların sahip olduğu bilgi birikimi, yaratıcılık, problem çözme yeteneği, girişimcilik ve liderlik becerilerini kapsamaktadır (Edvinsson ve Malone, 1997:34; Acül, 2011:42). İnsan sermayesi, entelektüel sermaye yaklaşımının temel unsuru olarak kabul edilir. İşletme üyelerinin sahip olduğu ve geliştirdiği bireysel bilgi, yetenek, deneyim ve davranışların, yani tüm beşeri

unsurların toplamına insan sermayesi denir (Bontis ve Choo, 2001:34; Görmüş, 2009:63). İnsan sermayesi, işletme çalışanlarının bireysel olarak kendilerine verilen görevleri yerine getirebilmeleri için sahip oldukları ve kullandıkları bilgilerin, yeteneklerin, becerilerin ve yaratıcılık özelliklerinin bir araya toplanmış biçimidir. İnsan sermayesi unsuru, ölçülmesi ve hesaplanması açısından entelektüel sermaye kavramının en problemli kısmını meydana getirmektedir (Lynn, 1998:119). İnsan sermayesinin öncelikli hedefi yaratıcılıktır. Bir işletmede çalışan insanlar zamanlarını ve yeteneklerini büyük ölçüde yenilik getirici faaliyetlere yönelttiğinde, o işletmede insan sermayesi yaratılmış olmaktadır. Diğer yandan insan sermayesinin geliştirilmesi yolunda bireyler arasındaki ilişki bütünlüğünün önemi de unutulmamalıdır (Miller, 1998:10; Muş, 2010:23). Çünkü teknoloji kullanımı ne kadar üst seviyeye çıkarsa çıkarsın günümüzde hala pek çok sektörün temelinde insan yer almaktadır.

2.2.Yapısal Sermaye

Yapısal sermaye, işletmenin faaliyetlerini sürdürebilmesine olanak sağlayan bilgi teknolojileri, iletişim teknolojileri, yazılım sistemleri, bilgi sistemleri, modeller, yöntemler, kurum kimliği ve imajı ile süreçlerin oluşturduğu bir bütündür. Bir başka ifade ile yapısal sermaye, etkin ve verimli bir iş performansı için işletmeye ait temel alt yapı unsurlarının ve çalışma sistemlerinin bütünüdür (Toraman, vd. 2009:100). Yapısal sermaye kısaca; bir işletmede insan sermayesinin dışında kalan ve çalışanlar işten ayrıldıklarında dahi işletmede varlığını sürdüren bilgi olarak tanımlanmaktadır (Pablos, 2002:289; Uzay ve Savaş, 2003:166). Yapısal sermaye; işletme stratejilerini, donanım, yazılım ve veri tabanlarını, üretim sistemlerini, patentleri ve markaları, iş programlarını, iş süreçlerini ve bu çerçevede kullanılacak her türlü bilgiyi kapsamaktadır. Yapısal sermaye ile ilgili çalışmalarda, işletme içerisinde yapısal sermayeyi korumak için, işletme içerisindeki bilgilerin güvenli bir biçimde muhafaza edilmesi, tekrar kullanmak için gerekli olduğunda kolayca bulunabilmesi ve böylece de bu bilgilerin işletmeden ayrılan personele bağlı olarak değişmesine ve kaybolmasına izin verilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (Büyükozan, 2002:37).

2.3. Müşteri Sermayesi

Entelektüel sermaye unsurlarının sonuncusu müşteri sermayesidir. Müşteri sermayesi; işletmenin mevcut müşterileri ile ilişkilerini, müşterilerin işletmeye bağlılıklarını ve işletme dışındaki kişilerle ilişkilerini kapsamaktadır. Müşteri sermayesi, örgütün müşteri, tedarikçi ve toplumun geri kalan kesimiyle ilişkisinin değerini ortaya koyar ve söz konusu kişilerin

örgüte bağımlılıklarını ifade eder (Çıkrıkçı ve Daştan, 2002:22; Bozdemir, 2009:19). Daha farklı bir ifade ile müşteri sermayesi, işletme ile müşteriler arasında kurulan ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Müşteri ilişkilerinin değerinin işletmeye yönelik katkısı olarak da tanımlanabilen müşteri sermayesi, müşteri sayısının artırılmasını amaçlayan süreçleri, araçları ve teknikleri içerisine almaktadır (Ercan, vd. 2003:112).

3.ÖRGÜT PERFORMANSI

Yüksek ve küresel rekabet ortamında örgütler rakiplerine üstünlük sağlayarak ayakta kalma mücadelesi vermektedirler. Bu mücadelede başarılı olmanın en önemli şartlarından bir tanesi ise, çalışanların güçlerinden ve yeteneklerinden azami fayda sağlayabilmekten geçmektedir (Çelik ve Çıra, 2013:11). Çalışanların ortaya koyacağı yüksek performans, örgüt amaçlarının çok daha kısa sürede, çok az hata ile ve yüksek kalitede gerçekleşmesini sağlayacaktır (Yaralıoğlu, 2001:129). Bu bağlamda örgüt performansı, işletmenin güncel durumunu, önceden belirlenmiş olan amaçların ne ölçüde başarıldığını ve en önemlisi, rakiplerle yapılan bir karşılaştırma içerisinde, yeteneklerin performans artışı sağlamak üzere nasıl etkin kullanılabildiğini ifade eden bir kavramdır (Agarwal, 1997:45). Farklı bir bakış açısı ile de örgüt performansı, bir örgütün müşteri istek ve beklentilerine ne ölçüde cevap verebildiğinin, kaynaklarını ne kadar verimli kullanabildiğinin ve yeniliklere ne ölçüde uyum sağlayabildiğinin çok yönlü göstergesidir (Sarıaltın, 2003:3; Başat, 2009:11).

Yönetim yazını içerisinde, örgüt performansına yönelik bakış, tarihsel süreç içerisinde gelişmiş ve günümüze kadar değişik yaklaşımları bünyesine katarak evrilmiştir. Klasik ekonomide örgüt performansı finansal ölçütlerle açıklanmaya çalışılan bir kavram iken konu ile ilgili çalışmaların çeşitlenmesi neticesinde bugün örgüt performansının çok daha karmaşık ilişkileri tanımlayan bir yapı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu süreçte finansal performansın örgüt performansı için öncelikli bir gösterge olması fikri zaman içerisinde terk edilmiş ve bilgi çağıyla birlikte yeni göstergeler örgüt performansı açısından önem kazanmaya başlamıştır (Emrem, 2002:9; Yıldız, 2010:207). Günümüz uygulamalarında örgüt performansı değerlendirilirken finansal performans göstergeleri kadar finansal olmayan performans göstergeleri de belirlenerek örgütlerin başarısının ölçülmesi, hedeflerle ortaya çıkan sonuçların bu göstergelere göre karşılaştırılması yapılmaktadır (Ağca, 2005:168).

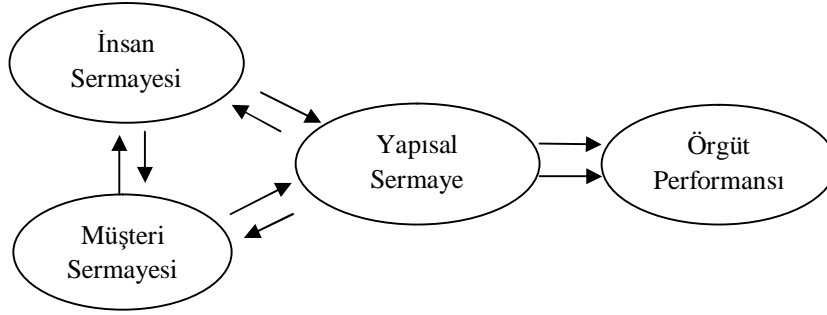
Örgüt performansı kavramı tüm işletmeler için mühim olsa da merkezinde insanın yer aldığı otel işletmeleri açısından sahip olunan örgütün sergileyeceği performans, müşteri beklentilerini karşılamada ve dolayısıyla müşteri memnuniyeti sağlamada büyük önem taşımaktadır. Çünkü otel

işletmelerinin faaliyetlerindeki temel üretim faktörü insandır ve bir otel işletmesinin farklılık yaratmadaki anahtar faktörünü, sahip olunan örgütsel yapı ve bu yapının üstün performans göstermesi belirlemektedir (Avcı, 2008:1). Bu noktada entelektüel sermaye yaklaşımı, yüksek performans yaratılmasını destekleyen bir unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Şöyle ki, bir örgütün temel dinamikleri olan insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesinin şekillendirilmesi/yönetilmesi uzun vadede doğrudan örgütsel performansı etkilemektedir (Kanibir, 2004:83).

4. ENTELEKTÜEL SERMAYE UNSURLARI VE ÖRGÜT PERFORMANSI İLİŞKİSİ

Entelektüel sermayeye yönelik farklı çalışmaları ile bilinen Bontis vd. (2000) entelektüel sermaye ile örgüt performansı arasında sürekli ve karşılıklı bir ilişki olduğunu ileri sürmektedirler. Adı geçen bu ilişkiyi ise entelektüel sermaye unsurları sağlamaktadır. Entelektüel sermaye unsurları ile örgüt performansı arasındaki karşılıklı ilişkiler şekil 1’de görülmektedir.

Şekil 1: Entelektüel Sermaye Unsurları ve Örgüt Performansı İlişkisi

Kaynak: Bontis, vd. 2000: 97

İnsan sermayesi, entelektüel sermaye yaklaşımının temel unsurudur. Örgüt üyelerinin sahip olduğu ve geliştirdiği bireysel bilgi, yetenek, deneyim ve davranışlarının, yani tüm beşeri unsurların toplamına insan sermayesi denir (Bontis ve Choo, 2001:34; Görmüş, 2009:63). Söz konusu özellikler İnsan sermayesinin hem diğer entelektüel sermaye unsurlarıyla hem de örgüt performansı ile devamlı ilişki halinde olmasını zorunlu kılmaktadır. Müşteri sermayesi birçok bakımdan entelektüel sermayenin diğer unsurlarıyla ilişkili olan bir kavramdır, çünkü insanlara sahip olunamayacağı gibi müşterilere de sahip olmak mümkün değildir (Demirkol, 2006:84). Yapısal sermaye örgüt performansı ile iç içe bir kavramdır; bilimsel yazın incelendiğinde yapısal sermaye ile ilgili tanımlarda “işletmelerin pazar ihtiyaçlarını karşılayabilmeye yönelik sahip oldukları örgütsel yeteneklerin toplamı”

ifadesine de sıklıkla rastlanılmaktadır (Yereli ve Gerşil, 2005:19). Yapısal sermayeyi tanımlamakta kullanılan örgütsel yetenek ise örgütlerin özellikle orta ve üst düzeyde çalışanlarının kabiliyetlerinin toplamıdır (Zehir ve Acar, 2005:17). Söz konusu örgütsel yetenekler bir yandan örgüt performansını etkilerken diğer yandan da diğer entelektüel sermaye unsurları ile alışveriş içerisinde.

Yazın incelendiğinde, entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisi ile ilgili farklı yaklaşımlara rastlamak mümkündür. Araştırmacıların bir kısmı entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisini finansal boyuttan incelerken; bir kısım araştırmacı ise entelektüel sermaye ve finansal olmayan örgüt performansı ilişkisine odaklanmaktadır:

Bontis vd. (2000), Malezya’da, hizmet endüstrisinde faaliyet gösteren işletmeler üzerinde yaptıkları çalışmada entelektüel sermaye unsurları ve örgüt performansı arasında ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada entelektüel sermaye unsurlarından müşteri sermayesi ve yapısal sermayenin insan sermayesine kıyasla örgüt performansına daha olumlu katkıları olduğu bulgulanmıştır. Kanıbir (2004) entelektüel sermayenin sahip olduğu unsurlardan yola çıkarak gerçekleştirdiği çalışmada entelektüel sermayenin örgüt performansına etkisinin sadece yöneticilerin “beyin gücü” ile değil çalışanların da sahip olduğu birikimin değerlendirilmesiyle ortaya çıkacağı ileri sürmüştür. Goh (2005) Malezya’da faaliyet gösteren bankaların entelektüel sermaye performansını araştırdığı çalışmada; tüm bankalarda insan sermayesinin yapısal sermaye ve müşteri sermayesine kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Peng vd. (2007) Tayvan’da sağlık sektöründeki yöneticilere ilişkin çalışmalarında, insan sermayesi, yapısal sermaye ve müşteri sermayesi ile örgüt performansı göstergeleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Yüksek (2009) entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisine teorik bir bakış açısı getirmiştir. Yazar, entelektüel sermaye kavramının geçmişten günümüze gelişimini detaylı bir şekilde ortaya koymuş ve yazından yola çıkarak entelektüel sermaye ile örgüt performansı arasında karşılıklı bir ilişki olduğunu ileri sürmüştür. Bozdemir (2009) entelektüel sermayenin örgütler üzerindeki etkisini araştırdığı çalışmada, entelektüel sermayenin yönetilmesinin örgütler açısından taşıdığı önem üzerinde durmuştur. Çalışmada; sağlık işletmelerinde örgütlerin rekabetçi üstünlük kazanmasında çalışan motivasyonu ve hasta tatmin düzeyinin artırılmasında entelektüel sermaye yönetiminin en etkili seçenek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Maditinos vd. (2011) Yunanistan borsasında faaliyet gösteren 96 şirket üzerinde yaptıkları çalışmalarında entelektüel sermayenin firmaların piyasa değeri ve finansal performansına etkisini araştırmışlardır. Çalışmada insan sermayesi, verimlilik ve finansal performans arasında istatistiki açıdan anlamlı ilişkiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kamukama

vd. (2011) Uganda’da faaliyet gösteren mikro finans firmalarının rekabet avantajlarına yönelik yaptıkları çalışmada, entelektüel sermaye ve finansal performans arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğu ve bu ilişkinin rekabet avantajına katkı sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Pucar ise (2012) Bosna-Hersek’te entelektüel sermayenin ihracat performansına etkisini araştırdığı çalışmasında, entelektüel sermayenin büyüklüğünün işletmelerin ihracat performansına pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

5. ÇALIŞMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE HİPOTEZLER

Çalışmanın temel amacı, otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı arasındaki ilişkiyi Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldızlı oteller özelinde entelektüel sermaye unsurları kullanarak incelemektir. Bu amaçla, entelektüel sermaye ve finansal olmayan örgüt performansı ilişkisine yönelik bir model geliştirilmiştir. Çalışmada “alan araştırması” yöntemi kullanılmıştır. Entelektüel sermaye ve örgüt performansı arasındaki ilişkiyi detaylı olarak ifade edebilmek amacıyla ise “yapısal eşitlik modelinden” yararlanılmıştır. Bir istatistiki yöntem olarak yapısal eşitlik modeli, faktör analizi, varyans analizi, regresyon analizi gibi çok değişkenli analiz yöntemlerini etkin olarak içinde barındıran bir modelleme zinciridir (Byrne, 2001:12; Uzun, 2007:113).

İstatistiki analiz teknikleri bağımlı ve bağımsız değişkenlerin tekli ilişkilerini analiz etme konusunda oldukça başarılıdır. Ancak insan davranışlarında tek bir bağımlı ve bağımsız değişken bulunmamaktadır. Sosyal bilimler çalışmalarında, bir bağımlı değişken başka bir bağımlılık ilişkisinde bağımsız değişken olabilmektedir ve bu kapsamda yapısal eşitlik modeli birçok değişken arasındaki ilişkiyi birlikte gösterebilme olanağı sağlaması sebebiyle tercih edilmiştir (Cheng, 2001:650; Avcı, 2008:126). Araştırmada toplanan veriler öncelikle güvenilirlik ve geçerlik analizlerine tabi tutulmuştur. Ölçeklerin faktör yapılarını belirlemek amacıyla SPSS 18.0 programı kullanılarak temel bileşenler analizi ve varimax yöntemi ile açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen ölçüm modellerinin yapısal geçerliliği ise Lisrel 8.8 paket programı kullanılarak doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir.

Örnekleme elde edilmesi sürecinde, tam sayım örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Akdeniz bölgesinde faaliyet gösteren 489 adet dört ve beş yıldızlı otel işletmesinin üst düzey yöneticileri oluşturmaktadır. Söz konusu üst düzey yöneticiler terimi; otellerin genel müdürleri, imtiyaz sahipleri, genel koordinatörleri ve işletme müdürlerini kapsamaktadır. Araştırma kapsamında her otel işletmesinden sadece bir yetkili yönetici anket formunu doldurmuştur. Araştırma Akdeniz Bölgesi

sınırları içerisinde yer alan Antalya, Mersin, Adana, Hatay, Kahramanmaraş, Isparta, Osmaniye ve Burdur illerinde yürütülmüştür.

Otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisini tespit etmek için çalışmada üç adet hipotez geliştirilmiştir. Söz konusu hipotezler önerilen yapısal model ile test edilmiştir. Adı geçen hipotezler Bontis (1998) tarafından oluşturulan modelden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisinin değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan modelde sınanacak hipotezler şunlardır:

H₁: İnsan sermayesi ile örgüt performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H₂: Yapısal sermaye ile örgüt performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H₃: Müşteri sermayesi ile örgüt performansı arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır.

6.BULGULAR

Araştırma 1 Temmuz 2011 tarihinde başlayıp 1 Mayıs 2012 tarihinde sonuçlandırılmıştır. Oteller ile yapılan görüşmelerde toplam 11 otel işletme prensipleri gereği anket kabul etmedikleri için araştırmaya katılmak istemediklerini belirtmişlerdir. 46 otel ise söz konusu dönemlerde hizmet vermedikleri için araştırma kapsamının dışında tutulmuştur. Sonuç olarak anketler 432 otel yöneticisine gönderilmiş ve söz konusu yöneticilerden 239 adet anketten geri dönüş sağlanmıştır. Anketlerin geri dönüş oranı % 55 olarak gerçekleşmiştir. Geri dönen anket formlarının incelenmesi sırasında 22 adet anketin analize uygun olmadığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle söz konusu anketler analiz dışı bırakılmıştır. Araştırma analizleri, verimli şekilde doldurulan 217 anket formu üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Araştırmaya katılan otel yöneticilerinin %66,9'u (145 adet) beş yıldızlı, %33,1'i ise (72 adet) dört yıldızlı otelde çalışmaktadırlar. Araştırmaya katılan yöneticilerin yaklaşık yarısı "Genel Müdür" pozisyonunda çalışırken, anketi dolduran yöneticilerin çok büyük bir çoğunluğu orta yaş grubuna dahildir. Turizm sektörü, personel devir hızının yüksek olduğu bir iş koludur. Yönetici pozisyonları da bu açıdan sektör ile paralel bir durum sergilemektedir. Yöneticilerin %37,3'ü çalıştıkları otelde 1-5 yıldır çalışmakta ve yöneticilik tecrübesi olarak yine aynı seçenek öne çıkmaktadır. Araştırmaya katılan üst düzey yöneticilerin %73,7'si lisans mezunu iken %13,1'i ise lisansüstü eğitim mezunudur.

6.1.Güvenirlik ve Geçerlilik Analizleri

Çalışma kapsamında entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisini ölçen anketin iç tutarlılığını tespit edebilmek amacıyla öncelikle entelektüel sermaye ifadeleri, sonrasında örgüt performansı ifadeleri ve daha sonra bir bütün olarak entelektüel sermaye ifadeleri güvenilirlik analizi ile test edilmiştir. Söz konusu değerler tablo 1’de sunulmaktadır.

Tablo 1: Güvenirlik Analizi Tablosu

Ölçek	Cronbach Alfa Değeri	Sig. Değeri
İnsan Sermayesi	,921	,001
Müşteri Sermayesi	,934	,001
Yapısal Sermaye	,962	,001
Örgüt Performansı	,927	,001
E. S. Genel Güvenirlik	,973	,001

Yapılan güvenilirlik analizi neticesinde entelektüel sermaye unsurlarından; insan sermayesinin Cronbach Alfa değeri ,921 bulunmuştur ($p<0,001$). Müşteri sermayesinin Cronbach Alfa değeri ,934 ($p<0,001$), yapısal sermayenin Cronbach Alfa değeri ise ,962 ($p<0,001$) olarak bulgulanmıştır. Örgüt performansının genel güvenirliliği ise ,927 ($p<0,001$) düzeyinde bulduktan sonra, en son olarak entelektüel sermayenin genel güvenilirlik değeri ölçülmüş ve Cronbach Alfa değeri ,973 ($p<0,001$) olarak bulgulanmıştır. Çalışmada entelektüel sermaye ve örgüt performansı arasındaki ilişkiyi inceleyen ölçeğin daha önceki çalışmalarla (Bontis, 1998 ve Erkuş, 2007) geçerliliği ve güvenirliliği kanıtlanmıştır. Ancak hem sektörel farklılıklar hem de kültürlerarası değişimler sebebiyle karşılaşılabilecek olumsuzluklar dikkate alınarak yapısal geçerliliği test etmek amacıyla elde edilen bulgulara açıklayıcı faktör analizleri yapılmıştır.

6.2. Entelektüel Sermaye Unsurlarına Yönelik Açıklayıcı Faktör Analizleri

İnsan sermayesine uygulanan analiz neticesinde; Bartlett Testi sonucu 2317,809 olup ($p=0,000$) anlamlıdır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri ,890’dır. Test sonucu elde edilen değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizinde açıklanan varyansın % 63,542’si birbirinden bağımsız 4 faktörle açıklanmıştır. Faktör yapısını belirlemek ve anlamlı yorumlanabilir faktörler elde etmek amacı ile temel bileşenler analizi ve varimaks rotasyonu teknikleri kullanılmış, özdeğeri 1’den büyük olan ve faktör yükü 0,50’nin üzerinde olan veriler dikkate alınmıştır. Faktör analizi sonuçlarına göre insan sermayesi 4 alt faktörden ve toplam 20 ifadeden oluşmaktadır. İnsan sermayesi ile ilişkili bilimsel yazın irdelendiğinde; Edvinsson ve Sullivan (1996) tarafından

tecrübe ve yetenekler olarak tanımlanan insan sermayesi faktörlerinin analizler neticesinde bu çalışmada da kendilerine yer bulunduğunu söylemek mümkündür. Yine Bontis ve Choo (2001) tarafından yapılan çalışmada insan sermayesi faktörleri olarak belirtilen genel nitelikler ve yönetici özellikleri başlıkları da faktör analizinde yer almaktadır. Bu açıdan elde edilen faktörlerin bilimsel yazında önceden ifade edilmiş insan sermayesi faktörleri ile örtüştüğü görülmektedir.

Müşteri sermayesi değişkenine uygulanan analiz sonucunda Bartlett Testi sonucu 1812,511 olup ($p=,000$) anlamlıdır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri ,921'dir. Test sonucu elde edilen değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Müşteri sermayesi değişkeninin varyansın % 63,068'ini açıklayan toplam 15 ifadeden oluştuğu tespit edilmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonucu iki başlık altında toplanan müşteri sermayesi faktörleri, Carrol ve Tansey (2000) ve Steward (2003) tarafından yapılmış önceki çalışmalarda ifade edilen müşteri sermayesi faktörlerini doğrulamaktadır.

Yapısal sermaye değişkenine yönelik açıklayıcı faktör analizi sonucunda Bartlett Testi sonucu 3370,442 olup ve ($p=0,0010$) anlamlıdır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri ,936'dır. Test sonucu elde edilen değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Yapısal sermaye değişkeninin varyansın % 67,089'unu açıklayan 3 faktörden ve toplam 24 ifadeden oluştuğu belirlenmiştir. Faktör analizi sonucu açıklanan varyans oranı % 67,089 olarak bulgulanmıştır. Yapısal sermaye değişkenine yönelik yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucunda oluşan faktörler bilimsel yazın ile karşılaştırıldığında hem Edvinsson ve Malone (1997) tarafından yapılan çalışma hem de Ortiz (2006) tarafından yapılan çalışmada ifade edilen yapısal sermaye alt faktörleri ile örtüşmektedir.

Örgüt performansına yönelik yapılan faktör analizi sonucunda Bartlett Testi sonucu 1353,417 olup ($p=,000$) anlamlıdır. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri ,888'dir. Test sonucu elde edilen değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Analiz sonucunda örgüt performansının varyansın % 71,531'ini açıklayan 2 faktörden ve toplam 10 ifadeden oluştuğu tespit edilmiştir. Bu açıklama oranı da faktör analizi açısından oldukça kabul edilebilir bir açıklama düzeyidir. Açıklayıcı faktör analizi neticesinde örgüt performansı iki faktör altında toplanmıştır. Elde edilen faktörlerin nitelikleri Erkuş (2007) tarafından yapılan çalışma ile örtüşmekte ve adı geçen çalışmada yer alan finansal olmayan örgüt performansı faktörlerini desteklemektedir.

6.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi ve Ölçüm Modeli

Araştırmacının belirli bir hipotezi sınamak yerine ölçme aracıyla ölçülen faktörlerin doğası hakkında bir bilgi edinmeye çalıştığı inceleme türleri açıklayıcı faktör analizi olarak adlandırılır. Ancak, araştırmacı kuramı doğrultusunda geliştirdiği bir hipotezi test etmek istiyor ise kullanılması gereken analiz türü doğrulayıcı faktör analizidir (Baydur ve Eser, 2006:115). Doğrulayıcı faktör analizinin amacı, örneklenen verinin yeniden üretilebilmesi için, hipotez testi yapılan faktör modelin yeterliliğini istatistiksel olarak test etmektir (Yemenici, 2012:9). Doğrulayıcı faktör analizi kullanılarak genel faktörlerle ilişkili unsurlar ya da hangi gözlemlenmiş değişkenlerin hangi faktörlerce etkilendiği bulunabilir. Ayrıca, hangi gözlemlenmiş değişkenin hangi tekil faktörce etkilendiği ya da hangi faktörlerin birbiriyle ilişkili olduğu da doğrulayıcı faktör analizi yoluyla tespit edilebilir (Nokelainen, 1999:22).

Doğrulayıcı faktör analizi ile ilgili olarak, Joreskog ve Sorbom (1993) ölçüm modelinin standardize değerleri, standart hataları, t değerleri ve açıklanan varyans gibi rakamları kapsayan bir model olduğunu ve modelde standardize değerlerin 1'in üzerinde olmaması, t değerlerinin ise en az 1,96 olması gerektiğini belirtmektedirler. Ölçme modeline uygulanan doğrulayıcı faktör analizi neticesinde, insan sermayesi (IS), müşteri sermayesi (MS), yapısal sermaye (YS) ve örgüt performansı (OP) değişkenlerinin her biri dörder ifade ile açıklanmıştır ve doğrulayıcı faktör analizi ile ilgili bulgularda; X^2 205,03; df değeri 98; p,000 ve RMSEA 0,07 olarak elde edilmiştir. Tablo 2'de ölçme modeli içerisinde yer alan maddelere ilişkin standardize değerler, standart hatalar, t değerleri ve R^2 değerleri yer almaktadır. Yapılan analizler sonucu elde edilen verilere göre belirtilen ifadeler kabul edilir limitler içerisinde yer almaktadır. Bu da modelin veri ile uyumlu olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 2: Ölçme Modeli İçerisinde Yer Alan Değerler

Örtük ve Gözlenen Değişkenler	Standardize Değerler	Standart Hatalar	t Değerleri	R ²
İnsan Sermayesi (IS)				
IS2:Tecrübeli işgörendenlerin iş performansı yüksektir	0,46	0,79	6,41	0,21
IS3:İşgörende başına düşen eğitim harcamamız düzenli olarak artış göstermektedir	0,60	0,64	8,74	0,36
IS12:Otelimizde performans değerlendirme sistemi vardır	0,67	0,55	10,10	0,45
IS13:İşgörendenlerimiz her zaman üstün performans gösterirler	0,76	0,42	11,74	0,58
Müşteri Sermayesi (MS)				
MS1:Müşteriler genellikle otelimizden memnundur	0,61	0,62	9,31	0,38
MS5:Otelimizde bir çok işgörende pazar hedeflerini bilmektedir	0,75	0,43	12,15	0,57
MS10:Müşteriler ile uzun yıllara dayanan bir ilişkimiz vardır	0,74	0,46	11,81	0,54
MS15:Kurumumuza ait hizmetler pazarda marka olarak tanınır	0,71	0,49	11,26	0,51
Yapısal Sermaye (YS)				
YS2:Sektördeki rakiplerimize göre yeni hizmetler geliştiririz	0,81	0,34	14,14	0,66
YS4:Kalite güvence sistemleri çalışanlarımızın performansını artırmaktadır	0,92	0,16	17,26	0,84
YS7:İşgörendenlerce benimsenen misyon ve vizyonumuz vardır	0,90	0,20	16,55	0,80
YS19:Gelirler karşısında maliyetler azalmaktadır	0,59	0,65	9,20	0,35
Örgüt Performansı (OP)				
OP3:Karlılıkta Büyüme	0,79	0,37	13,37	0,63
OP5:Kurumsal İmaj	0,81	0,34	13,87	0,66
OP9:Rekabet karşısındaki etkinlik	0,84	0,29	14,42	0,71
OP10:Otelimizin genel performansı ve başarısı	0,59	0,65	9,06	0,35

Ölçme modelinde tüm parametre değerlerinin anlamlı olması modelin doğru ya da kabul edilebilir bir model olarak kabul edilebilmesi için tek başına yeterli değildir. Ölçme modelinin bir bütün olarak kabul edilebilmesi için uyum iyiliği istatistiklerinin de belirlenen standartlar içerisinde olması gerekmektedir (Şimşek, 2007:7). Uyum iyiliği istatistikleri, her bir modelin bir bütün olarak data tarafından kabul edilebilir bir düzeyde desteklenip desteklenmediğine ilişkin yargıya ulaşmamıza olanak tanıyan değerlerdir (YEM, 2012). Doğrulayıcı faktör analizlerinde kullanılan başlıca uyum iyiliği indeksleri Tablo 3 üzerinde görülmektedir. Söz konusu uyum

iyiliği indeksleri ve çalışma neticesinde elde edilen değerler; doğrulayıcı faktör analizi sonucunda elde edilen bulguların açıklayıcı faktör analizi ile belirlenen entelektüel sermaye ve örgüt performansı faktörlerini doğruladığını ortaya koymaktadır.

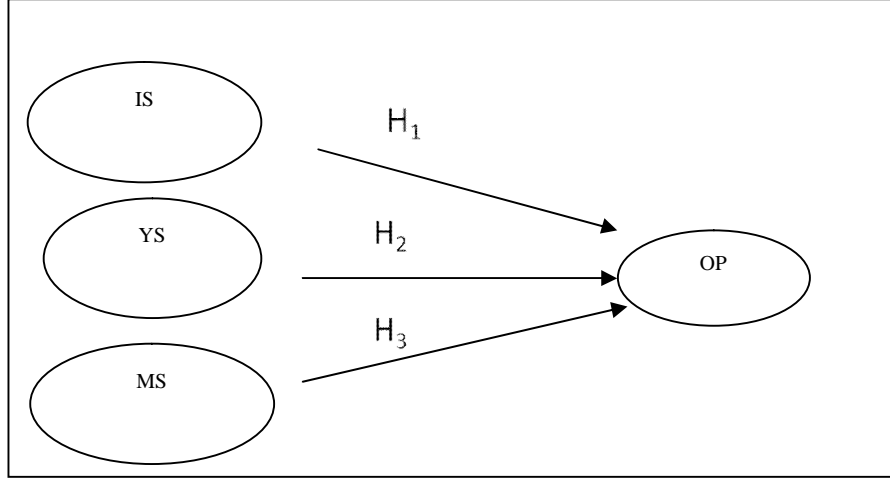
Tablo 3: Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İyiliği İndeksleri	Standart Değerler	Kabul Düzeyi	Bulgulanan Uyum İyiliği Değerleri
RMSEA- Root Mean Square Error of Approx.	< .08 ya da.10	İyi Uyum	0.07
NFI- Normed Fit Endeks	> .90	İyi Uyum	0.95
NNFI- Non-normed Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.97
PNFI- Parsimony Normed Fit Index	> .50	İyi Uyum	0.78
CFI- Comparative Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.97
IFI- Incremental Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.97
RFI- Relative Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.94
GFI- Goodness of Fit Index	> .85	İyi Uyum	0.89
AGFI- Adjusted Goodness of Fit Index	> .80	İyi Uyum	0.85

Kaynak: Kelloway,1998:27; Haslaman,2005:54; Uzun,2007:188; Avcı,2008:153; Çokluk, vd. 2010:271

Gerçekleştirilen güvenilirlik ve geçerlik analizlerinin anlamlı sonuçlanmasından sonra hipotezler, yapısal eşitlik modeli kullanılarak test edilmiştir. Bunun için öncelikle modelin bağımlı örtük değişkeni olan örgüt performansı (OP) ile bağımsız değişkeni olan entelektüel sermayeyi oluşturan insan sermayesi (IS) yapısal sermaye (YS) ve müşteri sermayesi (MS) örtük değişkenleri arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki olup olmadığına bakılmıştır. Yani, örgüt performansı (OP) ile entelektüel sermaye ilişkisi, entelektüel sermayeyi oluşturan örtük değişkenler (IS, YS, MS) yardımıyla test edilmiştir. Entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisinin değerlendirilmesi amacıyla oluşturulan model şekil 2’de görülmektedir.

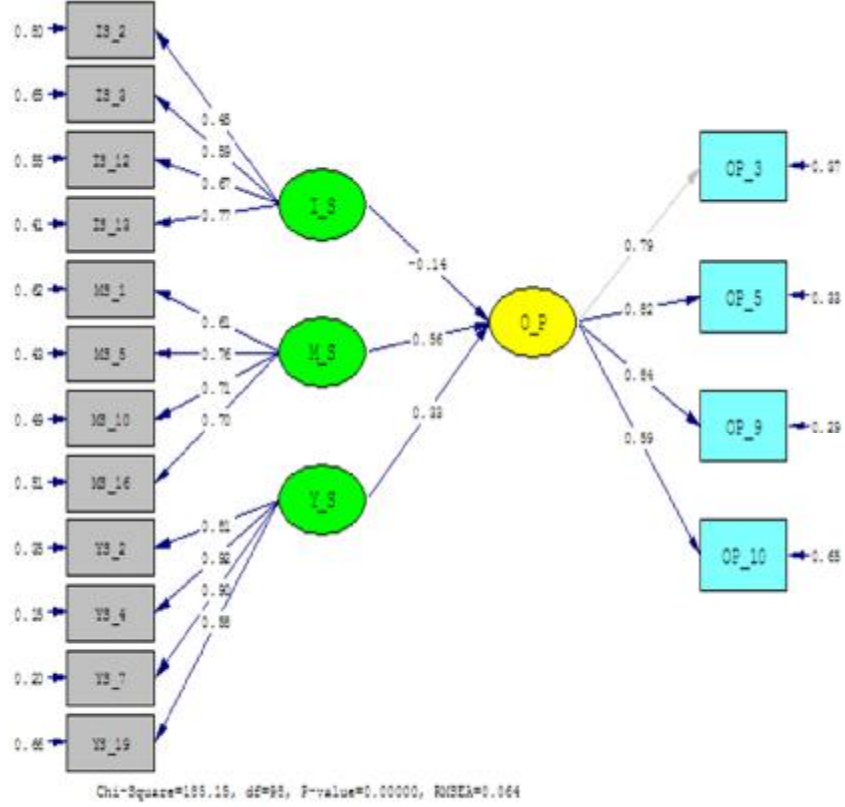
Şekil 2: Araştırmada Önerilen Yapısal Model

Hipotezler, Baumgartner ve Homburg (1996) tarafından kabul edilen yapı katsayılarının tahmin yönü (pozitif veya negatif) büyüklüğü ve istatistikî önemi ile test edilmiştir. Uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde tüm uyum iyiliği indekslerinin yazında önceden kabul edilen standartların içerisinde olduğu görülmektedir. Testte Ki-kare 185,15 ve df değeri (serbestlik derecesi) 98 olarak bulgulanmıştır. Ki kare / serbestlik derecesi oranında 3 sınır değer olarak kabul edilmektedir. Bu oranın 2 den düşük olması ise iyi uyuma işaret etmektedir (Güvenç, 2010:65). Modelde bu oranların söz konusu değerler içerisinde olduğu (1,88) görülmektedir. Sonuç olarak uyum iyiliği indekslerinin model açısından olumlu göstergeler sergilediği görülmüştür.

Entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisine ait standardize çözümleme değerleri Şekil 3 üzerinde görülmektedir. Modelin test edilmesi neticesinde, diyagramda müşteri sermayesi (MS) ile örgüt performansı (OP) arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki (0.56) olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yapısal sermaye (YS) ve örgüt performansı (OP) arasındaki ilişki incelendiğinde yine pozitif yönlü ve anlamlı (0.33) bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak insan sermayesi (IS) ile örgüt performansı (OP) arasında negatif bir ilişki (-0.14) bulgulanmıştır. Analiz sonucunda H₁ reddedilirken, H₂ ve H₃ ise kabul edilmiştir. Modele ilişkin uyum iyiliği indeksleri ise tablo 4 üzerinde detaylı olarak gösterilmiştir.

Şekil 3: Entelektüel Sermaye ve Örgüt Performansı İlişikisine Ait Standardize Çözümleme Değerleri

Bontis (1998) entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisini benzer bir model ile ölçmüştür. Adı geçen çalışma ile yukarıda elde edilen bulgular istatistiki açıdan birbirlerini desteklemektedirler. Bontis, entelektüel sermaye unsurlarından müşteri sermayesinin örgüt performansı ile en yüksek derecede ilişkisi olduğunu bulgulamıştır. Yapısal sermayenin örgüt performansı ile anlamlı ancak daha düşük bir ilişkisi vardır. Çalışmada, entelektüel sermaye unsurlarından insan sermayesinin örgüt performansına etkisinin ise çok düşük düzeylerde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, sektörler arası farklılıklar ve uygulamanın yapıldığı iş kollarının kendine has özellikleri sebebiyle farklı sonuçlara ulaşmak da mümkündür. Örneğin; Goh (2005) bankacılık sektöründe entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisini araştırdığı çalışmada; entelektüel sermaye unsurlarından insan sermayesinin örgüt performansı ile istatistiki açıdan en yüksek düzeyde

anlamli ilişkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Erkuş (2007) savunma sanayisine yönelik yaptığı çalışmada, entelektüel sermaye unsurları ile finansal olmayan örgüt performansı arasında anlamli bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmış ancak müşteri sermayesinin anlamlılık düzeyinin çok düşük olduğunu ileriye srmştir.

Tablo 4: Model Uyum İyiliği İndeksleri

Uyum İyiliği İndeksleri	Standart Değerler	Kabul Düzeyi	Bulgulanan Uyum İyiliği Değerleri
RMSEA- Root Mean Square Error of Approx.	< .08 ya da.10	İyi Uyum	0.06
NFI- Normed Fit Endeks	> .90	İyi Uyum	0.95
NNFI- Non-normed Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.97
PNFI- Parsimony Normed Fit Index	> .50	İyi Uyum	0.78
CFI- Comparative Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.98
IFI- Incremental Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.98
RFI- Relative Fit Index	> .90	İyi Uyum	0.94
GFI- Goodness of Fit Index	> .85	İyi Uyum	0.90
AGFI- Adjusted Goodness of Fit Index	> .80	İyi Uyum	0.87

Kaynak:Kelloway,1998:27; Haslaman,2005:54; Uzun,2007:188;Avcı,2008:153; okluk, vd. 2010:271

Bu çalışmada, entelektüel sermaye unsurları ile örgüt performansı ilişkisi değerlendirildiğinde istatistiki açıdan en yüksek anlamlılık düzeyinin müşteri sermayesi maddelerinde ortaya çıktığı grlmştir. Söz konusu bulgular modelin kaynağını oluşturan alışma Bontis (1998) ile de örtüşmektedir.

SONUÇ ve DEğerLENDİRME

Otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisinin Akdeniz Bölgesinde faaliyet gösteren dört ve beş yıldıızlı otel işletmelerinin üst düzey yöneticilerinin bakış açılarıyla değerlendirildiği bu çalışma, geliştirilen üç hipotez ve bu hipotezlerin test edildiği bir adet modeli içermektedir. Çalışmada entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisi üst düzey otel yöneticilerinden elde edilen veriler ile incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde; entelektüel sermaye unsurlarından müşteri sermayesi (MS) ile örgüt performansı (OP) arasında yüksek düzeyde ilişki, yapısal sermaye (YS) ile örgüt performansı (OP) arasında ise daha düşük düzeyde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İnsan sermayesi (IS) ile örgüt performansı (OP) arasında ise negatif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

İnsan sermayesinin temeli yaratıcılıktır (Miller, 1998:10). Yeni ürün geliştirme ve yaratıcılığa ihtiyaç duyulan, özellikle bilişim ve teknolojiye yönelik iş kollarında insan sermayesi değişkeninin örgüt performansı ile istatistiki açıdan daha yüksek ilişkiye sahip olması gerekmektedir. Hizmet sektöründe ise insan sermayesinin örgüt performansı ile diğer entelektüel sermaye unsurlarına göre istatistiki olarak daha düşük ilişkiye sahip olması beklenir. Çünkü otel işletmelerinin ürünü verilen hizmetlerin niteliğidir ve hizmetler elle tutulup gözle görülür özellikte değildir. Hizmetler belirli standartlara sahiptir ve her gelen müşteriyle beraber birbirini takip eden bir yapıdadır. Otel işletmelerinde insan sermayesinden ziyade müşteri sermayesinin istatistiksel açıdan anlamlı sonuçlar vermesi gerekir. Çünkü “müşteri sermayesi işletme ile müşteriler arasında kurulan ilişkilerden oluşmaktadır” (Ercan, vd. 2003:112). Otel işletmelerinde, hem iç müşteriler olarak adlandırılan çalışanlar hem de dış müşteriler arasında sürekli bir iletişim vardır. Bu nedenle kişiler arası iletişimin yoğunluğu ve müşteri memnuniyetini temel alan çalışma gerekliliğinden ötürü otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisine yönelik çalışmalarda müşteri sermayesinin yüksek çıkması beklenmektedir. Otel işletmelerinde entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkisine yönelik çalışmalarda müşteri sermayesinin hem bu çalışma kapsamında hem de hizmet işletmelerine yönelik benzer çalışmalarda örgüt performansı ile istatistiksel açıdan en yüksek düzeyde ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılması, elde edilen istatistiksel sonuçların bilimsel yazını doğruladığı biçiminde yorumlanabilir.

Entelektüel sermaye ve örgüt performansına ilişkin gelecekte yapılacak çalışmaların farklı turistik bölgelerde farklı sonuçlar vermesi olasıdır. Ayrıca otel işletmelerinde departmanlar arasında farklı sonuçlara ulaşmak da mümkündür. Konunun derinlemesine analiz edilebilmesi amacıyla, şehir otelleri ve kıyı otelleri arasında yapılacak kıyaslamalar entelektüel sermaye ve örgüt performansı araştırmalarına katkıda bulunabilecektir. Diğer yandan sektörler arası kıyaslamalar ile entelektüel sermaye ve örgüt performansı ilişkilerinin analizlerinin yapılması da daha verimli kuramsal çözümlere ulaşılmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Acül, H. (2011). *Ürün Geliştirme Takımlarında Entelektüel Sermaye Paylaşımı ve Proje Başarısı İlişkisi*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- Agarwal, D. (1997). *An Empirical investigation of the impact of advanced manufacturing technology on business performance*, PhD dissertation, the City University of New York.

O. Kurgun, G. Akdağ / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 155-176
 O.Kurgun,G.Akdağ/Nevsehir University Journal of Social Sciences 2(2013) 155-176

- Ağca, V. (2005). *İç Girişimcilik Yapısı ve Firma Performansına Etkileri: Denizli Tekstil Sektöründeki Firmalarda Bir Araştırma*, Yayınlanmamış doktora tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Avcı, N. (2008). *Konaklama İşletmelerinde Örgütsel Öğrenme, İş Tutumları ve Örgütsel Sapma Arasındaki İlişkinin Analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Başat, H.T. (2011). Çok Boyutlu Bir Performans Ölçüm Modeli Olarak Performans Prizması ve “The London Youth” Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*,13 (1), 13-37.
- Baumgartner, H. and Homburg C. (1996). Applications of Structurel Equation Modeling in Marketing and Consumer Research: A Review, *International Journal of Research in Marketing*, 13(2), 139-161.
- Baydur, H. ve Eser, E. (2006). Uygulama: Yaşam Kalitesi Ölçeklerinin Psikometrik Çözümlemesi. *Sağlıkta Birikim Dergisi*, 1 (2), 99-123.
- Bontis, N. (1998). Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops Measures And Models. *Management Decision*, 36 (2), 63-76.
- Bontis, N., Keow, W. C. C., and Richardson, S. (2000). Intellectual Capital and Business Performance in Malaysian Industries, *Journal of Intellectual Capital*, 1(1), 85-100.
- Bontis, N. and Choo, C. W. (2001). *The Strategic Management of Intellectual Capital and Organizational Knowledge*, New York: Oxford University Press.
- Bozdemir, N. Ö. (2009). *Entelektüel Sermayenin Örgüt Üzerindeki Etkileri ve Uygulamadan Örnekler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Büyükozan, G. (2002). Entelektüel Sermaye Yönetimi, *KalDer Forum*, 5 (2), 35-44.
- Byrne, B. Y. (2001) *Structural Equation Modeling with AMOS: Basic Concepts, Applications and Programming*, New Jersey: Cambridge University Press.
- Carrol, R. F. and Tansey, R. R. (2000). Intellectual Capital in the New Internet Economy- It’s Meaning, Measurement and Management for Enhancing Quality. *Journal of Intellectual Capital*, 1(4), 296-311.
- Chen, Y. (2008). The Positive Effect of Green Intellectual Capital on Competitive Advantages of Firms, *Journal of Business Ethics*, 77(3):271-286.
- Cheng, W. L. E. (2001). SEM Being more Effective than Multiple Regression in Parsimonious Model Testing for Management Development Research, *Journal of Management*, 20 (7), 650-667.
- Çelik, M. ve Çıra, A. (2013). Örgütsel Vatandaşlık Davranışının İş Performansı ve İşten Ayrılma Niyeti Üzerine Etkisinde Aşırı İş Gücünün Aracılık Rolü, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 13 (1), 11-20.
- Çıkrıkçı, M. ve Daştan, A. (2002). Entelektüel Sermayenin Temel Finansal Tablolar Aracılığıyla Sunulması. *Bankacılar Dergisi*, 43, 18-32.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., ve Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik-SPSS ve Lisrel Uygulamaları*, Ankara: Pegem Akademi.
- Demirkol, İ. (2006). *Entelektüel Sermayenin Firma Değerine Etkisi ve İMKB'de Sektörel Uygulamalar*. Yayımlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Edvinsson, L. and Sullivan, P. H. (1996). Developing a model for managing intellectual capital, *European Management Journal*, 14 (4), 356-364.
- Edvinsson, L. and Malone, M. (1997). *Intellectual Capital: Realizing Your Company's True Value By Finding Its Hidden Roots*, New York: Harper Collins.
- Emrem, A. E. (2002). *Strateji Odaklı Organizasyonel Performans Yönetim Sistemi Kapsamında Entelektüel Sermaye Performansının Ölçümü*, Yayımlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Ercan, M. K., Öztürk, M. B. ve Demirgüneş, K. (2003). *Değere Dayalı Yönetim ve Entellektüel Sermaye*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Erkuş, A. (2007). Entelektüel Sermayenin Örgüt Performansına Etkisi: Savunma Sanayiinde Bir Araştırma, *KHO Savunma Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 86-113.
- Goh, P. C. (2005). Intellectual Capital Performance of Commercial Banks in Malaysia, *Journal of Intellectual Capital*, 6 (3), 385-396.
- Görmüş, A. C. (2009). Entelektüel Sermaye ve İnsan Kaynakları Yönetiminin Artan Önemi, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 57-76.
- Guthrie, J. (2001). The Management Measurement and The Reporting of Intellectual Capital. *Journal of Intellectual Capital*, 2 (1), 30-36.
- Güvenç, H. (2010). Ders Çalışma Özyeterlik Algısı Ölçeği'nin Geliştirme Çalışması, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7 (1), 59-69.
- Haslam, T. (2005). *Programlama Dersi ile İlgili Özdüzenleyici Öğrenme Stratejileri ile Başarı Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi: Bir Yapısal Eşitlik Modeli*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Joreskog, K. G. and Sorbom, D. (1993). *LISREL 8: User's reference guide*. Chicago, IL: Scientific Software International.
- Kamukama, N. Ahiauzu, A. and Ntayi, J. M. (2011). Competitive Advantage: Mediator of Intellectual Capital and Performance, *Journal of Intellectual Capital*, 12 (1), 152-164.
- Kanıbir, H. (2004). Yeni Bir Rekabet Gücü Kaynağı Olarak Entelektüel Sermaye ve Organizasyonel Performansa Yansımaları, *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi*, 1 (3), 77-85.
- Kelloway, E. K. (1998). *Using Lirsel for Structural Equation Modelling: A Researcher's Guide*. USA: Sage Publications.

O. Kurgun, G. Akdağ / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 155-176
 O.Kurgun,G.Akdağ/Nevsehir University Journal of Social Sciences 2(2013) 155-176

- Kot, E. M. (2009). How to Conduct the Audit of Intellectual Capital in Polish Tourism Business, *Electronic Journal of Knowledge Management Volume* 7 (4), 459 – 468.
- Lynn, B. (1998). Intellectual Capital. *The Management Accounting Magazine*, 72 (1), 9-22.
- Maditinos, D., Chatzoudes, D., Tsairidis, C. and Theriou, G. (2011). The Impact of Intellectual Capital on Firms Market Value and Financial Performance. *Journal of Intellectual Capital*, 12 (1), 132-151.
- Miller, W. (1998). Fostering Intellectual Capital, *HR Focus*, 75 (1), 9-10.
- Muş, A. (2010). *Bilgi Yoğun İşletmelerde İnsan Kaynakları Yönetiminin Entelektüel Sermayeye Bakış Açısı*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Napahiet, J. (2002). *Social and Intellectual Capital*. USA: Academy of Management Proceedings.
- Nokelainen, P. (1999). Introduction To Structural Equation Modeling, Research Centre For Vocational Education, University Of Tampere http://www.uta.fi/arkisto/aktk/lectures/sem_en/pdf/1999_pn.pdf 3 adresinden 13 Kasım 2011 tarihinde edinilmiştir.
- Ortiz, M. A. A. (2006). Intellectual Capital (Intangible Assets) Valuation Considering The Context. *Journal of Business & Economics Research*, 4(9), 35-42.
- Pablos, P. O. (2002). Evidence of Intellectual Capital Measurement From Asia Europe an the Middle East, *Journal of Intellectual Capital*, 3 (3), 287-302.
- Peng, T. J. A., Pike, S. and Roos, G. (2007). Intellectual Capital and Performance Indicators: Taiwanese Healthcare Sector. *Journal of Intellectual Capital*, 8 (3), 538-556.
- Pucar, S. (2012). The Influence of Intellectual Capital on Export Performance, *Journal of Intellectual Capital*, 13 (2), 248-261.
- Sarıaltın, H. (2003). *Örgüt Performansının Ölçülmesinde ve Geliştirilmesinde Kıyaslama Yöntemi ve İmalat Şirketlerinde Kıyaslama Uygulamaları*, Yayınlanmamış doktora tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Steward, T. A. (1999). *Intellectual Capital: The New Wealth of Organizations*, New York: Currency Doubleday.
- Steward, T. A. (2003). *The Wealth of Knowledge, Intellectual Capital and the Twenty-First Century Organization*, New York: Random House.
- Sveiby, K. E. (1997). *The New Organizational Wealth: Managing & Measuring Knowledge-Based Assets*, San Francisco: Berrett-Koehler Publishers.
- Şimşek, Ö. F. (2007) *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Toraman, C., Abdioğlu, H, ve İşgüden, B. (2009). İşletmelerde İnovasyon Sürecinde Entelektüel Sermaye ve Yönetim Muhasebesi Kapsamında

- Değerlendirilmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11 (1), 91-120.
- Uzay, Ş. ve Savaş, O. (2003). Entelektüel Sermayenin Ölçülmesi: Mobilya Sektöründe Karşılaştırmalı Bir Uygulama Örneği, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20, 163-181.
- Uzun, D. (2007). *Örgüt Kültürünün Bilgi Yönetim Sürecine ve Örgütsel Performansa Etkisi: Beş Yıldızlı Otel İşletmelerinde Bir Uygulama*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Williams, S. M. (2001). Is A Company's Intellectual Capital Performance and Intellectual Capital Disclosure Practices Related?: Evidence From Publicly Listed Companies From the FTSE 10, (pp 1-34). 4th World Congress on Intellectual Capital.
- Yapısal Eşitlik Modeli (2012). Yapısal Eşitlik Modellemesi. *Örtük Değişkenlerle Yol Analizi*.<http://www.yapisalesitlik.com/yem.php?gln=ortuk> adresinden 3 Nisan 2012 tarihinde edinilmiştir.
- Yaralıoğlu, K. (2001). Performans Değerlendirmede Analitik Hiyerarşi Proses, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 16 (1), 129-142.
- Yemenici, Y. K. (2012). *Altı Sigma Metodolojisinde Yapısal Eşitlik Modelinin Araç Olarak Kullanılması*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Yereli, A. N. ve Gerşil, G. (2005). Entelektüel Sermayeyi Ölçme ve Raporlama Yöntemleri. *Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 17-29.
- Yıldız, S. (2010). *Entelektüel Sermayenin İşletme Performansına Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma*. Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yüksek, G. K. (2009). *Entelektüel Sermayenin Organizasyonların Performansına Etkisi*, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.
- Zehir, C. ve Acar, A. Z. (2005). Örgütsel Yeteneklerin İşletme Performansına Etkileri, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 15-34.

DOLAYSIZ YABANCI SERMAYE VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN DİNAMİK ANALİZİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Oğuz ÖCAL

Nevşehir Üniversitesi, Avanos Meslek Yüksek Okulu

ocaloguz@gmail.com

ÖZET

Bu çalışma, 22 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkesinde dolaysız yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi test etmek için son dönem ekonomik büyüme teorilerini ve ekonometrik teknikleri kullanmaktadır. Teorik olarak, son dönem içsel büyüme modelleri DYSY'yi teknolojik yayılmadaki rolü sebebiyle büyüme dinamiği olarak tanımlamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu bu yatırımların içselliği de ekonomik büyümenin bu yatırımları etkilemesini olası hale getirmektedir. 22 OECD ülke verilerinin kullanıldığı panel ve zaman serisi analizinden elde edilen sonuçlar, DYSY'nın büyümeyi olumlu etkileyen bir unsur olduğunu göstermektedir. Çalışmadan elde edilen bu sonuç içsel büyüme hipotezini en azından 22 OECD ülkesi için desteklemektedir.

Anahtar Kelimeler: Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımları, DOLS, Panel Eş Bütünleşme.

Jel Kodu: F21.

DYNAMIC ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN FOREIGN DIRECT INVESTMENT AND ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF OECD COUNTRIES

ABSTRACT

This study employs recent growth theories and econometric techniques to empirically test for the association between foreign direct investment and economic growth in the 22 Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) countries. Theoretically, recent endogenous growth models identify foreign direct investment as one of the determinants of growth through its role in technological diffusion. However, the endogeneity of foreign direct investment makes it possible that economic growth affects the flow of foreign direct investment. Panel and time series analysis results obtained from 22 OECD countries indicate that foreign direct investment stimulate growth. The result of study supports the endogenous growth hypothesis, at least for 22 OECD countries.

Keywords: Foreign Direct Investment, DOLS, Panel Cointegration.

Jel Code: F21

GİRİŞ

Dolaysız yabancı sermaye yatırımları (DYSY) ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem teorik, hem de ampirik olarak iktisatçılar tarafından yoğun ilgi odağı olmaktadır. Politika yapıcılar arasındaki hâkim görüş, DYSY'nin ev sahibi ülke ekonomisinin verimliliğini pozitif yönde etkilemesi yönündedir. İddia edilen bu pozitif etkinin DYSY akışını sağlayan dış ülkeden yatırımların geldiği ülkeye; *teknolojinin adaptasyonu, ülke için know-how sağlama, işçileri eğitme v.b* gibi yollarla sağlandığı ve böylelikle DYSY'nin ülkenin modernleşme sürecine katkıda bulunduğu ve büyümeyi teşvik ettiği belirtilmiştir (Alfora v.d., 2006). Dahası ekonomide yabancı firmaların da bulunması yerel piyasada rekabeti artıracaktır. Rekabet baskısı yerel firmaları daha verimli çalışmaya zorlayacak ve bu baskı yerel firmaların yeni teknolojilere yönelmelerine neden olacaktır.

Kindlberger (1971) çalışmasında gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere aktarılan DYSY'nı etkisi pozitif olan bir oyun olarak tanımlamakta ve DYSY'nın etkilerini; etkinlik etkisi (kaynak dağılımı ve üretim etkinliği), dağılım etkisi ve hâkimlik etkisi olarak üç başlıkta toplamaktadır (Kula, 2003). DYSY beraberinde getirdiği gayri maddi varlıklar ve döviz ile sermaye birikimini hızlandırması sürecine “kaynak dağılımı etkinliği” (resource allocation efficiency), DYSY'nın üretimi artırmasına ise “üretim etkinliği” (production efficiency) adı verilmektedir. DYSY'nın üretimi artırması ile birlikte, üretim faktörlerinin üretimden aldıkları paylar da değişmektedir. Bu etki, literatürde “dağılım etkisi” (equity effect) olarak geçmektedir. DYSY ile gelen kaynakların kullanımının yabancıların kontrolünde olması ev sahibi ülke için kendi sınırları içerisindeki kaynakların kontrol yetkisini sınırlandıracak ve yabancı ülkeye bağımlılığını artıracaktır. Bu etki ise DYSY'nın “hâkimlik etkisi” (sovereignty)'dir. Dünya Bankası 1997 raporuna göre; finansal olarak dışa açılmanın iki faydası vardır: “Finansal dışa açılma, yabancı sermaye yatırımlarının artmasına neden olacaktır. Ayrıca yabancı sermaye, yurt içi yatırım ve tüketim harcamalarındaki dalgalanmalar sonucu ortaya çıkabilecek riski de azaltacaktır. Finansal dışa açılmanın doğrudan faydaları yanında dolaylı faydaları da mevcuttur: Öncelikle yabancı sermaye “bilgi taşması etkisi” (knowledge spillover effect) yaratacak, kaynak dağılımı etkinliğini artıracak ve gelişmekte olan ülkelerin finans yapılarını kuvvetlendirecektir”.

Ülkelerin ekonomik kalkınmasında sabit sermaye yatırımları çok önemlidir. Eğer ülkenin yüksek bir gelişme hızını elde etmek için yeterli kaynağı yoksa (yatırımlarını finanse edebilecek yeterli tasarruflara sahip değilse) ortada iki çözüm yolu vardır. Ülke ya eski tasarrufları kalkınma için kullanacak ya da yabancı tasarrufları yurda çekmek isteyecektir. Bu ise, ülkenin dış borçlanması veya ülkeye yabancı sermaye girişi ile sağlanacaktır.

Kısacası, gelişme yolunda olan ülkeler, ekonomik kalkınma çabalarında başarılı olabilmek için "tasarruf açığını" ortadan kaldırmak durumundadırlar. Çünkü tasarruf, kalkınmada gerekli olan yatırımları finanse ettiği için, bu ülkelerin gelişmesinde en önemli dar boğazdır (Karluk, 2001).

Bu darboğazdan çıkış yolunda dış borçlanmaya alternatif olan yabancı sermayeye karşı, II. Dünya Savaşı sonrasında oluşan olumsuz tavır, 1980'li yıllarda ortadan kalkmış, "yabancı sermayeyi nasıl kontrol ederim" kaygısı gündemden kalkarak "yabancı sermayeyi nasıl cezbederim" sorunu gündeme girmiştir. Dünyadaki uygulama, yabancı sermayeye yaklaşımda ekonomik görüşlerin, siyasi görüşlerin önüne geçtiğini göstermektedir. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti, yabancı sermayeye kapılarını açmakla kalmamış, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmekte gelişmekte olan ülkeler arasında birinciliği ele geçirmiştir. Devletler artık yabancı sermayenin gelmesi için teşviklerde birbirleriyle yarışmaya başlamışlardır. Özellikle, 1960'lardan sonra az gelişmiş ülkelere yapılan dolaysız yabancı yatırımların artmasında IMF, GATT, Dünya Bankası, Ortak Pazar gibi ekonomik birleşmelerin de teşvik edici etkileri olmuştur. Bu yıllarda dolaysız yabancı yatırımlar daha çok işgücünün yaygın olarak kullanıldığı, üretimde mal farklılaştırması yapılabilen, hızlı teknolojik gelişmelerin uygulandığı kimya, lastik, makine, dayanıklı tüketim malları gibi sektörlerde yoğunlaşmıştır (Sabır, 2001).

Konu hakkında çok geniş bir teorik literatür bulunmakla birlikte, ampirik literatürde, büyüme üzerinde DYSY'nın pozitif dışsallığı olup olmadığına dair çelişkili sonuçlar ortaya atılmıştır¹. Literatürde DYSY ile büyüme arasında karşılıklı bir etkileşimin olduğu belirtilmektedir. Bir görüş, DYSY'nı kıt yerel sermaye sorununu ortadan kaldırarak, düşük verimlilik olgusunu önleyen bir anahtar olarak görmektedir (De Mello, 1999). Bu görüş, bazı iktisatçılar (Carkovic ve Levine, 2002; Akinlo, 2004) tarafından ampirik olarak reddedilmiştir. Diğer görüş, ev sahibi ülkeye sermaye akımlarının gelişiminin çeşitli belirleyenleri arasında ekonomik büyümenin en önemli faktör olduğu üzerinedir. Yani bir ekonomideki hızlı büyüme, daha fazla DYSY'nın çok uluslu şirketlerce yeni kâr olanaklarından faydalanmak için ülkeye gelmesine vesile olabilecektir (Hansen ve Rand, 2006).

Bazı ampirik çalışmalar DYSY ile ekonomik büyüme ilişkisi hakkında teorik görüşün aksine sonuçlar da içermektedir. Bu uyumsuzluğun nedenleri arasında; yapılan analizlerin heterojen ülke guruplarını kapsaması, teorik modellerin kullanılması, ampirik çalışmalarda farklı ekonometrik tekniklerin kullanılması sıralanabilir.

Bu çalışmada amaç, DYSY girişi ve ekonomik büyümenin birbirlerini nasıl etkilediğinin uzun dönem tahminini yapmaya çalışmaktır.

¹ Bkz. Carkovic ve Levine, 2002; Ram ve Zhang, 2002; Akinlo, 2004.

Çalışmamızın diğer çalışmalardan farklılığı; 1976-2007 dönemi ele alınarak mevcut en geniş zaman periyodu seçilip, yeni panel veri tekniklerinden panel eş bütünleşme, panel nedensellik analizleri ile parametre tahmininde DOLS (Dynamic Ordinary Least Squares)'in kullanılmasıdır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde konuyla ilgili teorik literatür gözden geçirilecek, son bölümde ise DOLS ve eş bütünleşme yöntemleri çerçevesinde DYSY girişi-ekonomik büyüme ilişkisi 22 OECD ülkesi bağlamında test edilecektir.

1. LİTERATÜR İNCELEMESİ

DYSY'nın ekonomik büyümeyi olumlu etkilemesinin iki farklı mekanizmayla gerçekleştiği düşünülmektedir. Bir görüşe göre, DYSY ekonomik büyümeyi doğrudan sermaye birikimine katkı yaparak ve yeni teknolojiyi ev sahibi ülkeye aktararak etkilemektedir. Diğer görüşe göre ise, DYSY emek eğitimi aracılığıyla ev sahibi ülkenin teknolojik bilgi stokunu transfer etmesi, işte beceri sağlama ve yeni yönetim düzeninin oturtulması ile yani dolaylı bir etki ile büyümeyi motive etmektedir.

DYSY ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerine ampirik çalışmaların teorik temeli Neoklasik ve içsel büyüme teorilerine dayanmaktadır. Neoklasik büyüme modelinde DYSY yatırım miktarını ve/veya verimliliğini artırarak büyümedeki geçici artışlardan ziyade uzun dönem etkiler bırakarak büyümeyi olumlu etkiler (Nair-Reichert ve Weinhold, 2001). Neo-klasik modelin aksine, Yeni İçsel Büyüme Teorileri (Barro ve Sala-i-Martin, 1995), teknolojik süreçlerin bir fonksiyonu olarak uzun dönemli büyümeyi dikkate alır ve DYSY'nın teknoloji transferi, yayılma etkileri aracılığı ile büyüme oranını sürekli olarak artırabildiğini ifade eder. Yani, DYSY'nı kapsayan büyüme dinamikleri modelde içsel bir unsur olarak ele alınmakta ve böylece teknolojinin gelişmiş ülkeden, gelişmekte olan ülkelere yayılımında başlıca kanal DYSY olmaktadır (Bengoa ve Sanchez-Robles, 2003).

Konuyla ilgili çok sayıda ampirik çalışma yapılmıştır; Blomström v.d. (1992) gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için, 1960-1985 dönemini kapsayan çalışmalarında DYSY/GSYİH oranının, büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sadece gelişmekte olan ülkeler üzerine yoğunlaşan Balasubramanayam v.d. (1996)'nin çalışmasında ise DYSY'nın ekonomik büyümeyi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Uzak doğu ekonomisi üzerine yapılan analizde, Çin'deki 24 eyalet için DYSY-ekonomik büyüme olgusu incelenmiş ve DYSY'nın büyümeyi pozitif etkilediği tespit edilmiştir (Berthelemy ve Demurger, 2000).

Bosworth ve Collins (1999) 1978-1995 dönemini kapsayan çalışmada, 58 gelişmekte olan ülke için yerel yatırımlar üzerinde sermaye akımlarının etkisi incelenmiştir. Yazarlar sermaye akımlarını DYSY, portföy

yatırımları ve diğer finansal akımlar olmak üzere üç kategoriye ayırmışlardır. Çalışma sonucunda DYSY akışındaki bir dolarlık artışın yerel yatırımlar üzerinde 80 centlik bir artışa neden olduğu sonucuna varmışlardır. Bu sonuç DYSY'nın yerel yatırımları teşvik ederek büyümeyi sağlayan bir unsur olduğu şeklinde yorumlanabilir. Doğu Asya ve Latin Amerika ülkeleri için Zhang (2001) tarafından yapılan DYSY-büyüme analizinde DYSY'nın büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu görüşü doğrulanmıştır. 25 merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile geçiş ekonomileri için Campos ve Kinoshita (2002) tarafından yapılan çalışmada DYSY'nın, ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yadsınamayacak ölçüde büyük olduğu sonucuna varılmıştır.

Balasubramanayam v.d. ile benzer bir çalışmada Basu v.d. (2003) yine gelişmekte olan ülkeler üzerine yoğunlaşmış ve eş-bütünleşme analizi ile DYSY ile büyüme arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Gelişmekte olan ülkeler için benzer bir çalışmada Mody ve Murshid (2005)'de ise 1979-1999 dönemi için 60 ülkenin ele alındığı çalışmada uzun dönemli sermaye (DYSY, dış borçlar ve portföy) akımlarının yurt içi yatırımlar üzerindeki etkileri incelenmiş; elde edilen bulgulardan dış sermaye akımlarının yurt içi yatırımları uyardığı belirlenmiştir. Geçiş ekonomileri üzerine analizde bulunan Değer ve Emsen (2006)'in çalışmasında ekonomik büyümeye katkı açısından DYSY'nın geçiş ekonomileri için hayati öneme sahip bir faktör olduğu gözlenmiştir.

Haddad ve Harrison (1991, 1993) tarafından 1985- 1989 dönemi için yapılan çalışmalarda Fas'a gelen DYSY'nın teknolojiyi de beraberinde getirip getirmediği imalat sanayi için test edilmiştir. Çalışma sonucunda DYSY etkisi ile teknolojik yayılımın tüm sektörlerde gözlemlenmediği bulunmuştur. Blomström'ün (1986) ulaştığı sonuçlara paralel olarak, çalışmada yayılma etkisinin daha basit teknoloji sektörlerinde önemli olduğu görülmüştür. Bu sonuç, yabancı yatırımların yerel firmaları mevcut teknolojik seviyelerinin kullanıldığı sektörlerde sadece daha verimli çalışmaya zorladığı; fakat modern teknolojinin yatırım yapılan ülkeye transfer edilmediği şeklinde yorumlanabilir. Buradan çıkarılacak sonuç ise, yerel firmaların verimlilik artışları üzerinde yabancı yatırımın önemli bir etkisinin olmadığı şeklindedir.

Aitken ve Harrison (1991, 1999)'un çalışmalarında ise Venezüella imalat sanayi için, yabancı yatırımların toplam faktör verimliliği üzerine etkisi incelenmiştir. Çalışma sonucunda yerel firmaların daha büyük yabancı sermayeli sektörlerde daha yüksek verimlilik sergilediği, fakat bu sonucu teknolojik yayılma var şeklinde yorumlamanın yanlış olabileceği, çünkü çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) daha verimli sektörlerde yoğunlaştığı ifade edilmiştir. Yine benzer bir çalışmada Carkovic ve Levine (2002) 1960-1995 dönemi için doğrudan yabancı sermaye akımlarının, gelişmiş ve gelişmekte

olan ülkelerde büyüme üzerine hiçbir anlamlı etkisini bulamamıştır (Blomström ve Kokko, 2003).

2. VERİ SETİ, YÖNTEM VE BULGULAR

Çalışmada, 22 OECD ülkesinde², ekonomik büyüme ile DYSY ilişkisi, 1976-2007 dönemini kapsayacak şekilde, DYSY Girişi/GSYİH oranı ve GSYİH (2000 sabit \$ fiyatlarla)³ serileri kullanılarak incelenmiştir. Veriler Dünya Bankası WDI- 2008 CD'sinden temin edilmiştir.

Özel yabancı yatırım rakamları, Uluslararası Para Fonu (1999) tarafından üç kategoride incelenmektedir. Bunlar; dolaysız yabancı sermaye yatırımları, portföy yatırımları ve diğer yatırımlardır. Çalışmada Dünya Bankası veri tabanından alınan veriler üçlü kategorinin ilk sınıflamasında geçen dolaysız yabancı sermaye yatırımlarıdır.

2.1 HETEROJEN BİRİM KÖK SINAMASI

Granger ve Newbold (1974) durağan olmayan veriler ile çalışılması halinde incelenen değişkenler arasında regresyon çözümlemesinin güvenilir olmayacağını sahte regresyon (spurious regressions) probleminin ortaya çıkacağını belirtmiştir. Bu nedenle regresyon çözümlemesinden önce durağanlığın kontrol edilmesi gerekir. Panel veri modellerinde birim kök sınamasını öneren ve en yaygın kullanılan çalışmalar arasında Levin, Lin ve Chu-LLC (2002), Im Peseran ve Shin-IPS (2003) yer almaktadır. Çalışmamızda LLC yerine IPS testinin seçilme nedeni alternatif hipotez altında $\hat{\alpha}_i$ değerindeki heterojenliğe izin vermesidir. Bu nedenle IPS birim kök testi "heterojen birim kök testi" olarak tanımlanmaktadır ve aşağıdaki şekilde verilmektedir;

$$\Delta y_{i,t} = a_i + b_i y_{i,t-1} + \sum_{j=1}^{p_i} r_{i,j} \Delta y_{i,t-j} + e_{i,t} \quad (1)$$

Burada $y_{i,t}$ ($i=1, 2, \dots, N$; $t=1, 2, \dots, T$) panel üyeleri için (ülkeler) serileri; t zamanı ADF regresyonundaki gecikme sayısını, ve $e_{i,t}$ hata terimini göstermektedir. Yukarıdaki denklemde hem b_i nin, hem de r nin ülkeler arasında değişmesine izin verilmektedir. Böylece sıfır hipotezi:

² ABD, Almanya, Avustralya, Avusturya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Japonya, Kore, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç, Portekiz, İspanya, İsveç ve İngiltere.

³ DYSY ile ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye akımı, GSYİH ile de büyüme simgelenmektedir. $i=1, 2, \dots, 22$ ülkeleri temsil ederken; $t=1, 2, \dots, 30$ zamanı (yıllar) göstermektedir.

$$H_0 : b_i = 0, \forall i$$

Karşıt hipotez;

$$H_1 : \begin{cases} b_i = 0 & i \text{ ler için} \\ b_i \neq 0 & \text{en azından bir } i \text{ için} \end{cases}$$

IPS birim kök testinde “birim kök yoktur” hipotezini test etmek için t-bar istatistiği kullanılır.

$$\bar{t} - bar_{NT} = \frac{\sum_{i=1}^N t_{i,T}(p_i)}{N}$$

Tablo 1. IPS Panel Birim Kök Test sonuçları

Seviyesinde	Değişken	Test İstatistiği
Sabitli	GSYİH	-4.373***
	DYSY	-4.427***
Sabitli ve Trendli	GSYİH	-4.252***
	DYSY	-4.296***

Not: Analizde gecikme sayıları Modifiye Schwarz bilgi kriterine göre seçilmiştir. ***, %1 seviyesinde anlamlılığı göstermektedir.

Yapılan sabit terimli, sabit terimli ve trendli birim kök analizlerine göre serilerin seviyelerinde durağan oldukları sonucuna varılmıştır. Analizin ikinci adımında eş bütünleşme testi yapılmıştır.

2.2 HETEROJEN PANEL EŞ-BÜTÜNLEŞME TESTİ

Eş bütünleşme kavramı literatüre ilk kez Granger (1980) tarafından kazandırılmıştır. Eş bütünleşme, ekonomik değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını ima eder. Eş bütünleşme testinin ana prensibi, iki ya da daha fazla değişkenin bütünleşik olup olmadığının ifade edilmesidir. Diğer bir söylemle, eğer değişkenler bütünleşik ise, zamanla birlikte hareket edecek ve böylelikle kısa dönem karışıklıklar uzun dönemde düzeltilecektir. Bu da uzun dönemde serilerin birbirlerine yaklaşacağı, aralarındaki farklılığın sabit kalacağı anlamına gelmektedir. Aksi halde, iki

değişken bütünlük değilse, birbirlerinden keyfi olarak sapabileceklerdir (Dickey v.d., 1991).

Çalışmamızda heterojen panel eş bütünlük analizi için Pedroni (1997, 1999) testi kullanılacaktır. Pedroni eş bütünlük testi, eş bütünlük vektöründeki heterojenliğe izin veren bir test olup, yalnızca dinamik ve sabit etkilerin panelin kesitleri arasında farklı olmasına değil, aynı zamanda alternatif hipotez altında eş bütünlük vektörün kesitler arasında farklı olmasına da izin vermektedir. Pedroni eş bütünlük için 7 test önermiştir. Pedroni'nin önerdiği tüm testler aşağıdaki gibi bir denklemden elde edilen artıklar üzerine kurulmuştur. Bu nedenle ilk aşama eş bütünlük regresyonundan elde edilen artıkları hesaplamaktır.

$$e_{it} = r_i e_{i(t-1)} + w_{it} y_{it} = a_i + \sum_{j=1}^m b_{ji} x_{jit} + e_{it} \quad (2)$$

Boş hipotez r_i nin bütünlük taşıyıp taşımadığını test eder. Pedroni'nin, eş bütünlük olmadığı boş hipotezine karşı önerdiği yedi farklı testten dördü panel eş bütünlük istatistiği, diğer üçü grup ortalamasının panel eş bütünlük istatistikleridir.

Birinci kategori içindeki dört testten ilk üçü, parametrik olmayan testlerdir. İlk test varyans oranı tipinde bir istatistiktir. İkincisi Phillips-Peron (PP) (rho) istatistiğine, üçüncü istatistik de PP (t) istatistiğine benzemektedir. Dördüncü istatistik Augmented Dickey Fuller (ADF) (t) istatistiğine benzer parametrik bir istatistiktir. İkinci kategoride üç testten ilki PP (rho) istatistiği ile benzer iken, diğer ikisi PP (t) ve ADF (t) istatistiklerine benzemektedir. Bu istatistiklerin karşılaştırmalı avantajları büyük ölçüde veri oluşum sürecine göre değişmektedir (Kök ve Şimşek, 2006).

Tablo 2. Panel Eş Bütünlük Analiz Sonuçları

Test İstatistiği	GSYİH- DYSY	DYSY- GSYİH
panel v-ist	-1.24	-3.04***
panel rho-ist	-0.82	-0.99
panel pp-ist	-2.08**	-6.03***
panel adf-ist	-2.60**	-16.15***
grup rho-ist	-0.59	-5.37***
grup pp-ist	-3.25***	-10.22***
grup adf-ist	-0.47	-12.40***

Not: **, * ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerinde anlamlılıklarını göstermektedir.

Yapılan DYSY-GSYIH arasındaki Pedroni eş bütünleşme testinde yedi istatistikten altısı için eş bütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi güçlü bir şekilde reddedilmiştir. Bu durum uzun dönemde DYSY ve ekonomik büyümenin birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Buna karşılık, ekonomik büyüme-DYSY arasında yapılan eş bütünleşme testinde ise, eş bütünleşmenin olmadığı sıfır hipotezi yedi istatistiğin altısında kabul edilmiştir. Buradan hareketle DYSY-ekonomik büyüme arasında bir eş bütünleşme ilişkisinin mevcut olduğu; fakat ekonomik büyümeden DYSY'na doğru bir eş bütünleşim ilişkisinin olmadığı sonucuna varılmıştır

2.3 PANEL NEDENSELLİK ANALİZİ

Pedroni eş bütünleşme testi ile sadece uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edilmektedir. Bu ilişkilerin yönünün belirlenmesinde nedensellik analizleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada panel nedensellik analizleri Westerlund (2007) panel hata düzeltme yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Panel hata düzeltme testi, hem bireysel spesifik sabitli hem de trendli olarak tahmin edilmiştir.

Modeller ekonomik büyüme-DYSY ve DYSY-büyüme şeklinde ifade edilmiş ve denklemler (3 ve 4) için hata düzeltme (HD) değerleri, olasılık değerleri ile birlikte verilmiştir.

$$GSYIH_{it} = y_i + w_{it} + a DYSY_{it} + u_{it} \quad (3)$$

$$HD_{it} = -20.933 \quad p - de\check{g} = 0.000$$

$$DYSY_{it} = y_i + w_{it} + a GSYIH_{it} + u_{it} \quad (4)$$

$$HD_{it} = -7.453 \quad p - de\check{g} = 0.881$$

Nedensellik analiz sonuçlarına göre literatürle uyumlu olarak DYSY'den, büyümeye doğru bir nedensellik yakalanmıştır. Buna karşılık büyümeden, DYSY'na doğru herhangi bir nedensellik tespit edilememiştir. Pedroni eş bütünleşme testi ile sadece uzun dönemli ilişkinin varlığı, nedensellik analizi ile de ilişkinin yönü tespit edilmektedir. İlişkinin tahmini ise En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) ile yapılabilmektedir.

Bu ilişkideki katsayıların geleneksel yöntemlerle tahmini içsellik ve oto korelasyon nedeniyle yanlı olmaktadır. Bu nedenle parametre tahmininin ya FMOLS (Fully Modified OLS) ile ya da DOLS (Dynamic OLS) ile yapılması önerilmektedir (Kao ve Chiang 2000). FMOLS parametre tahmininde oto korelasyonu ve içsellik parametrik olmayan yöntemlerle yok

ederken; DOLS ise değişkenlerin gecikmeli değerlerini alarak etkin tahminde bulunur. Yapılan Monte Carlo simülasyonları sonucunda FMOLS'ye oranla küçük örneklerde DOLS sonuçlarının daha etkin olduğu kanıtlanmıştır (Lee, 2005). Çalışmamızda sadece 32 yıllık verinin olması nedeniyle DYSY- GSYIH arasındaki uzun dönemli ilişki DOLS ile tahmin edilecektir⁴.

Tablo 3. Dinamik Panel Veri Analiz Sonuçları

Ülke	Sabit	Büyüme Katsayısı
ABD	0.187 (0.32)	1.441** (2.69)
Almanya	-2.812*** (-3.55)	2.521*** (4.85)
Avustralya	-63.95*** (-3.16)	2.051*** (3.71)
Avusturya	-3.180** (-2.44)	1.261*** (3.88)
Belçika	-17.135*** (-3.52)	1.481*** (3.98)
Kanada	-8.093*** (-4.54)	1.031*** (5.46)
Danimarka	-4.468*** (-8.88)	0.501*** (11.73)
Finlandiya	-4.661** (-2.06)	0.602** (2.46)
Fransa	2.323*** (7.42)	-1.421*** (-4.24)
Yunanistan	-1.436** (-2.07)	0.431*** (3.21)
İzlanda	-9.070*** (-4.91)	0.622*** (8.44)

⁴ DOLS analizinde öncül ve gecikmelere (leads and lags) de yer verilmektedir. Bu değerlerin seçiminde Kao v.d (1999)'da önerildiği üzere 1 öncül ve 2 gecikme kullanılmıştır. Her ne kadar hem öncül hem de gecikme 4 e kadar çeşitli alternatif modellerce tekrarlınsa da sonuçlarda küçük değişimler yaşanmış, ana sonuç olan DYSY'nın büyüme üzerindeki pozitif etkisi değişmemiştir.

İrlanda	-0.933** (-2.59)	0.571*** (3.94)
İtalya	-0.122** (-2.07)	0.751*** (3.13)
Japonya	-0.176 (-1.01)	1.110*** (4.05)
Kore	-13.36*** (-5.47)	0.601*** (7.05)
Hollanda	0.669 (0.35)	0.531 (0.19)
Yeni Zelanda	-1.422 (-1.58)	0.972*** (2.94)
Norveç	-2.799*** (-2.97)	0.601*** (4.82)
Portekiz	-3.584*** (-4.25)	0.300*** (6.70)
İspanya	-18.02*** (-4.05)	0.070*** (4.69)
İsveç	-3.735** (-2.58)	0.350*** (4.24)
İngiltere	-1.351*** (-2.85)	0.160*** (4.90)
PANEL SONUÇLARI		
Panel	2.299*** (9.97)	0.710** (2.16)
Zaman Kukla Değişkenli Panel	-3.195*** (-6.98)	0.560*** (2.93)

Not: *,** ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 seviyelerinde anlamlılıklarını göstermektedir

DOLS analizi ile DYSY'nın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, hem her ülke için zaman serisi analizi şeklinde, hem de panel olarak tahmin edilmiştir. Ülke bazında yapılan analiz sonuçlarında DYSY sadece Fransa için büyümeyi olumsuz etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Panel DOLS sonucunda DYSY'nın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitif

çıkıştır. Bu sonuç literatürle uyumlu olarak Balasubramanayam v.d. (1996), Bosworth ve Collins (1999), Andreas (2006), Ndikumana ve Verick (2008) çalışmalarının bulgularını teyit eder ve içsel büyüme modellerini destekler niteliktedir.

SONUÇ

Ülkelerin ekonomik kalkınmasında sabit sermaye yatırımları çok önemlidir. Eğer ülkenin yüksek bir gelişme hızını elde etmek için yeterli kaynağı yoksa, bu kaynağı sağlamada iki yol öne çıkmaktadır: Ülke ya eski tasarruflarını kalkınma için kullanacak, ya da yabancı tasarrufları yurda çekmek isteyecektir. Bu durum ise, ülkenin dış borçlanması veya ülkeye yabancı sermaye girişi ile sağlanacaktır. Kısacası, gelişme yolunda olan ülkeler ekonomik kalkınma çabalarında başarılı olabilmek için “tasarruf açığını” ortadan kaldırmak durumundadırlar.

Çünkü tasarruf, kalkınma için gerekli olan yatırımları finanse ettiğinden, bu ülkelerin gelişmesinde en önemli dar boğazdır. Bu darboğazdan çıkış yolu 1980’li yıllarda dış borçlanma ile giderilmeye çalışılsa da; 1990’lı yıllarda soğuk savaş döneminin de sona ermesiyle küreselleşme akımları “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını” gündeme getirmiştir. Bu süreçte doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, yöneldiği ülkelerde ortaya çıkabilecek dışsallıklar da yoğun şekilde tartışılmaktadır.

Politika yapıcılar arasındaki hâkim görüş, dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ev sahibi ülkenin verimliliğini pozitif yönde etkilemesi yönündedir. Bu nedenle bilhassa gelişmekte olan ülkeler, dolaysız yabancı sermayeyi ülkeye çekilebilme yarışı içine girmişlerdir. Yapılan bazı çalışmalar çok uluslu şirketlerce aktarılan dolaysız yabancı sermayenin, kâr seviyesine ve büyüme dinamiğine bağlı olarak ülkeye geldiğini göstermektedir. Bu çalışmada yapılan analiz de bu görüşü destekler niteliktedir.

Yapılan panel eş bütünleşme testi sonucunda 22 OECD ülkesi için dolaysız yabancı sermaye girişi ve büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu görülmüştür. İlişkinin yönünü belirlemek için yapılan nedensellik analizine göre, ilişki dolaysız yabancı sermayeden büyümeye doğrudur. Eş bütünleşme analizi ile ortaya konan uzun dönemli ilişkinin etkisini görmek için yapılan DOLS sonucunda, dolaysız yabancı sermaye girişinin ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği sonucuna varılmıştır.

Bu çalışma ile sadece 22 OECD ülkesi arasında DYSY ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmaya paralel olarak iki değişken arasındaki ilişki farklı ekonomik göstergeler (sektörel anlamda fiyat maliyet marjları, ücretler, faiz oranları, döviz kurları v.b.) ele alınarak daha ayrıntılı bir şekilde incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Aitken, B. and Harrison A. (1991). Are There Spillovers From Foreign Direct Investment? Evidence from Panel Data for Venezuela. mimeo, *MIT and the World Bank*, November.
- Aitken, B. and Harrison A. (1999). Do Domestic Firms Benefit from Foreign Investment? Evidence from Venezuela. *American Economic Review*, Vol. 89, 605-618.
- Akinlo, A.E. (2004). FDI and Growth in Nigeria: An Empirical Investigation. *Journal of Policy Modelling*, 26(5), 627-639.
- Alfaro, L., Areendam, C., Kalemli, Ö. and Sayek, S. (2001). FDI and Economic Growth: The Role of Financial Markets. *Harvard Business School*, Working Paper 01-83.
- Andreas, J. (2006). The Effects of FDI Inflows on Host Country Economic Growth. *CESIS Electronic UK. Working Paper Series*, No. 58, 1-57.
- Arellano, M. and Bond S. (1991). Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations. *Review of Economic Studies*, 58, 277-297.
- Balasubramanyan, V., A Salisu, M. and Sapsford D. (1996). Foreign Direct Investment and Growth in EP and IS Countries. *Economic Journal*, 106 (1), 92-105.
- Barro, R. J. and Sala-i-Martin X. (1995). *Economic Growth*, New York: McGraw-Hill.
- Basu, P., Chakraborty, C. and Reagle D. (2003). Liberalization, FDI, and Growth in Developing Countries: A Panel Cointegration Approach. *Economic Inquiry*, 41 (3), 510-516.
- Bengoa, M. and Blanca S-R. (2003). Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence from Latin-America. *European Journal of Political Economy*, 19, 529-545.
- Berthelemy, J-C. and Demurger S. (2000). Foreign Direct Investment and Economic Growth: Theory and Application to China. *Review of Development Economics*, 4 (2), 140-155.
- Blomström, M. (1986). Foreign Investment and Productive Efficiency: The Case of Mexico. *Journal of Industrial Economics*, 15, 97-110.
- Blomström, M. and Wolff E. N. (1989). Multinational Corporations and Productivity Convergence in Mexico. *National Bureau of Economic Research (NBER)*, Working Paper No. 3141.
- Blomström, M., Lipsey R. and Zejan M. (1992). What Explains Developing Countries Growth?. *National Bureau of Economic Research (NBER)*, Working Paper No: 4132.
- Blomström, M. and Kokko A. (2003). The Economics of Foreign Direct Investment Incentives. *National Bureau of Economic Research (NBER)*, Working Paper No:9489.

- Bosworth, B. P. and Collins S. (1999). Capital Flows to Developing Economies: Implications for Saving and Investment. *Brookings Papers on Economic Activity:1*, Brookings Institution: 143-169.
- Breitung, J. and Meyer W. (1994). Testing for Unit Roots in Panel Data: Are Wages on Different Bargaining Levels Cointegrated?. *Applied Economics*, 26, 353-361.
- Campos, N. F. and Kinoshita Y. (2002). Foreign Direct Investment as Technology Transferred: Some Panel Evidence from the Transition Countries. *The Manchester School*, 70 (3), 398-419.
- Carkovic, M. and Levine R. (2002). Does Foreign Direct Investment Accelerate Economic Growth?. *Financial Globalization: A Blessing or a Curse*, World Bank Conference.
- Değer, K. ve Emsen S. (2006). Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002). *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 121-137.
- De Mello, L. R. (1997). Foreign Direct Investment in Developing Countries and Growth: A Selective Survey. *Journal of Development Studies*, 34(1), 1-34.
- De Mello, L. R. (1999). Foreign Direct Investment-Led Growth: Evidence from Time Series and Panel Data. *Oxford Economic Papers*, 51(1), 133-151.
- Dickey, D. A., Jansen D. and Thornton D. (1991). A Primer on Cointegration with An Application to Money and Income. *Review Federal Reserve Bank of ST. Louis*, 73 (2), 58-78.
- Granger, C. and Newbold P. (1974). Spurious Regressions in Econometrics. *Journal of Econometrics*, 2, 111-120.
- Haddad, M. and Harrison A. (1993). Are There Positive Spillovers from Direct Foreign Investment? Evidence from Panel Data for Morocco. *Journal of Development Economics*, 42, 51-74.
- Henrik H. and Rand J. (2006). On the Causal Links Between FDI and Growth in Developing Countries. *The World Economy*, Blackwell Publishing, 29(1), 21-41.
- Holtz-Eakin, D., Whitney N. and Rosen H.S. (1988). Estimating Vector Autoregressions with Panel Data. *Econometrica* 56(6), 1371 - 1395.
- Holtz-Eakin, D., Whitney N. and Rosen H.S. (1989). The Revenues-Expenditure Nexus: Evidence from Local Government Data. *International Economic Review*, 30, 415- 29.
- IMF (1999). *Balance of Payments Statistics Yearbook*, Washington.
- IM, K.S., Pesaran M.H. and Shin Y. (2003). Testing Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115, 53-74.
- Karluk, R. (2001). Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeğe Katkısı. <http://www.tcmb.gov.tr/yeni/evds/yayin/kitaplar/kitap2/turkyabsermyat.doc>, Erişim Tarihi: 08.07.2010

- Kao C., Chiang M-H. and Chen B. (1999). International R&D Spillovers: an Application of Estimation and Inference in Panel Cointegration. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(4), 695–711.
- Kindleberger, C. P. (1971), *American Business Abroad: Six Lectures on Direct Investment*, Third Edition, Yale University Pres.
- Kula, F. (2003). Uluslararası Sermaye Hareketlerinin Etkinliği: Türkiye Üzerine Gözlemler. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(2), 141-154.
- Kök, R. ve Şimşek N. (2006). Endüstri-içi Dış Ticaret, Patentler ve Uluslararası Teknolojik Yayılma. *Uluslararası Ekonomi Konferansı, Türkiye Ekonomi Kurumu*, Ankara, 11-13 Eylül.
- Lee G. (2005). International R&D Spillovers Revisited. *Open Economies Review*, 16, 249–262.
- Levin , A., Lin C-F. and Chu C-S. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties”, *Journal of Econometrics*, 108, 1-24.
- Nair-Reichert, U. and Weinhold D. (2001). Causality Test for Cross-Country Panels: A New Look at FDI and Economic Growth in Developing Countries. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 63(2), 153-171.
- Ndikumana, L. and Verick S. (2008). The Linkages Between FDI and Domestic Investment: Unravelling the Developmental Impact of Foreign Investment in Sub – Saharan Africa. *Development Policy Review*, 26(6), 713-726.
- Mody, A. and Murshid A. P. (2002). Growing Up with Capital Flows. *Journal of International Economics*, 65, 249-266.
- Pedroni, P. (1997). Panel Cointegration, Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests, with an Application to the PPP Hypothesis: New Results. *Indiana University, Working Paper in Economics*, December.
- Pedroni, P. (1999). Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 61, 4: 653-670.
- Ram, R. and K. Zhang, H. (2002). Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Cross-Country Data for the 1990s. *Economic Development and Cultural Change*, 51 (1): 205–215.
- Sabır, H. (2002). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar. *Dış Ticaret Dergisi*, 7(26), 74-84.
- Westerlund, J. (2007). Testing for Error Correction in Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, Vol. 69(6): 709-748.
- Worldbank (1997), *Private Capital Flows to Developing Countries – The Road to Financial Integration. World Bank Policy Research Report*, Washington, D.C, The World Bank.

SAĞLIK HİZMETLERİ KULLANIMI VE DAVRANIŞSAL MODEL

Dr. Dilek KILIÇ

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
dbasar@hacettepe.edu.tr

Doç. Dr. Zafer ÇALIŞKAN

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
caliskan@hacettepe.edu.tr

ÖZET

Bireylerin temel hakkı olarak tanımlanan sağlık hizmetleri kullanımı sağlık sistemlerinin performanslarının değerlendirilmesinde ve sağlık sektörünün yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın amacı sağlık hizmetleri kullanımını Andersen (1968)'nin geliştirdiği davranışsal model çerçevesinde incelemek ve modele getirilen eleştirileri tartışmaktır. Ayrıca çalışma, modelin yıllar içindeki gelişimini ortaya koymayı ve tartışmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sağlık Hizmetleri Kullanımı, Davranışsal Model, Sağlık Politikası

UTILIZATION OF HEALTH CARE SERVICES AND THE BEHAVIORAL MODEL

ABSTRACT

Utilization of health care services, which is defined as a basic human right, plays an important role in the evaluation of the performances of health care systems and in reforming the health sector. The aim of this study is to examine the health care utilization in the context of the behavioral model developed by Andersen (1968) and to discuss the criticisms to the model. Furthermore, this study aims to present and discuss the development of the model over the years.

Keywords: Utilization of Health Care Services, Behavioral Model, Health Policy

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetleri kullanımı, toplumun sağlık düzeyinin iyileştirilmesine katkı yapan en önemli faktörlerden biri olduğu için sağlık ekonomisi literatüründe üzerinde önemle durulan bir konudur. Bireylerin ödeme kapasitesine (*ability to pay*) bakılmaksızın sağlık hizmetlerine erişim

bir hak olarak değerlendirilmesine karşın, özellikle yoksul, kırsal bölgelerde veya küçük şehirlerde yaşayan hanehalklarının ve/veya bireylerin hem nicelik hem de nitelik bakımından toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha düşük düzeyde sağlık hizmeti kullandığını söylemek mümkündür (Andersen and Newman, 1973: 95-96). Bu durum ise sağlık hizmetine ihtiyaç duyan toplumun farklı kesimlerinin sağlık düzeyleri arasında bir farklılığa neden olmakta veya sağlık düzeyleri arasında halihazırda var olan farklılığı derinleştirmektedir.

Diğer yandan sağlık hizmetleri kullanımı, ülkelerin sağlık sistemlerinin performanslarının değerlendirilmesinde ve günümüzde sıklıkla bahsedilen sağlık reformlarının yapılandırılmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, sağlık hizmetleri kullanım davranışının anlaşılmasına yönelik olarak bunu etkileyen faktörlerin araştırılması, sağlık düzeyi göstergelerindeki farklılıkların nedenlerini belirlemede rol oynamakta ve sağlık hizmeti kullanımını teşvik etmede kullanılacak politikaların yapımında yol gösterici olmaktadır (Aday, 1993: 46).

Bu çerçevede bu çalışmanın amacı sağlık hizmetleri kullanımını Andersen (1968)'nin geliştirdiği ve literatürde önemli bir yer tutan "davranışsal model" (*behavioral model*) çerçevesinde incelemek ve modele getirilen eleştiriler ile modelin yıllar içindeki gelişimini (evrimini) ortaya koymak ve tartışmaktır. Çalışmanın ilk bölümünde davranışsal modelin ana temasını oluşturan faktörler incelenmekte ve sağlık hizmetleri kullanımında hakkaniyet kavramı model çerçevesinde tartışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise, birinci bölümde ortaya konulan davranışsal modelin eksiklikleri ile modele yapılan eleştiriler ve modelin yıllar içindeki değişimi ele alınmaktadır.

2. DAVRANIŞSAL MODEL, ÖZELLİKLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Andersen (1968), sağlık hizmetleri kullanımına ilişkin davranışsal model adıyla teorik bir çerçeve geliştirmiş ve bu model sağlık hizmeti kullanımına ilişkin yapılan birçok ampirik çalışmanın teorik temelini oluşturarak literatürde sıklıkla kullanılmıştır (örneğin bkz. Diehr and Evashwick, 1984; Cunningham and Correlus, 1995; Field and Briggs, 2001; Hargreves and Hadley, 2003; Hoerstar et al., 2010; Witt et al., 2011). Andersen (1968)'nin çalışmasının temelinde sosyo-ekonomik düzeyden ve ödeme kapasitelerinden bağımsız olarak sağlık bakımının bütün bireylerin temel hakkı olduğu görüşü bulunmaktadır. Geliştirilen davranışsal modele göre sağlık hizmetleri kullanımı, kullanım konusundaki eğilimlerin (*predisposing*), kullanımı kolaylaştırıcı faktörlerin (*enabling factors*) ve

sağlık bakımı ihtiyacının (*health care need*) bir fonksiyonudur (Andersen, 1968: 14; Andersen and Aday, 1978: 534).

Eğilim faktörlerinin temelinde bazı bireylerin diğerlerine göre daha fazla sağlık hizmeti kullanma eğiliminde olması bulunmaktadır. Bu bağlamda demografik özellikler (yaş, cinsiyet, medeni durum, geçmişte yaşanan hastalıklar), sosyal yapı veya bireyin toplum içindeki yeri (eğitim, etnik köken, mesleki statü), sağlık ve sağlık hizmetlerine ilişkin tutum, davranış ve inanışlar eğilim faktörleri olarak değerlendirilmektedir. Bu faktörlerin özelliği, sağlık hizmetleri kullanımını doğrudan etkilememekle birlikte, dolaylı olarak daha fazla sağlık hizmeti kullanmaya olan eğilimi teşvik etmeleridir (Andersen and Newman, 1973: 109). Bu çerçevede demografik faktörler açısından bakıldığında, farklı yaş grubundaki bireylerin farklı hastalık türlerine sahip olma durumlarının farklı miktarlarda, sıklıkta ve sürelerde sağlık hizmeti kullanacağını söylemek mümkündür. Genel olarak bakıldığında bütün toplumlarda yetişkin ve ileri yaş dönemlerinde sağlık hizmeti kullanımının (iskemik kalp hastalıkları, hipertansiyon, kanser vb. hastalıkların artan görülme sıklığı nedeniyle) arttığı bilinmektedir. Diğer bütün koşullar eşitken, yeni doğan, yaşlı nüfus ya da 15-44 yaş aralığındaki kadınlar diğer bireylere göre daha fazla sağlık hizmeti kullanma eğilimindedir (Erdem ve Pirinçci, 2003: 41). Nitekim sağlık hizmeti kullanımında cinsiyet farklılığına ilişkin yapılan çalışmalar da kadınların erkeklerden daha fazla sağlık hizmeti kullandıklarına işaret etmektedir (örneğin bkz. Cleary et al., 1982; Rosenberg and Hanlon, 1996; Bertakis et al., 2000).

Sağlık hizmetleri kullanımındaki cinsiyetler arası farklılığın temel nedeni olarak kadınların üreme biyolojileri ve özellikle koruyucu sağlık hizmetlerini daha fazla kullanmaları gösterilmektedir. Ayrıca kadınlar arasında erkeklere göre hastalık oranlarının daha yüksek olması ve sağlık ile ilgili algı, tutum ve davranışlardaki farklılıklar da bu durumun nedenleri arasında gösterilmektedir (Bertakis et al., 2000: 147). Bir başka çalışmada ise kadınların erkeklere göre zaman konusunda daha fazla esnekliğe sahip olmalarının daha fazla sağlık hizmeti kullanımı ile sonuçlandığı vurgulanmaktadır. (Cleary et al., 1982: 106). Bu bağlamda eğilim faktörleri arasında demografik değişkenlerden özellikle yaş ve cinsiyete bağlı olan biyolojik zorunluluklar (*imperatives*) bu grup içinde yer alan diğer faktörlerden belirgin bir biçimde ayrılmaktadır (Hulka and Wheat 1985: 446-447).

Bireyin toplum içindeki yerine ilişkin faktörlere bakıldığında yaşam tarzı, fiziksel ve/veya sosyal çevresi ile ilişkilendirildiğinde özellikle eğitim düzeyi ve mesleki konum sağlık hizmetleri kullanım düzeyini önemli derecede etkilemektedir. Eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin içinde yaşadığı fiziksel çevrenin sağlıklı olup olmadığı konusundaki değerlendirme,

sağlık sorunlarının farkına varma ve buna bağlı olarak sağlık hizmetlerini kullanma konusundaki tutum ve davranışları ile ilgili daha fazla bilgi sahibi oldukları söylenebilir (Andersen, 1995: 2). Mesleki konum ise bireyin sosyal çevresiyle ilişkilidir ve bu çevreyle etkileşimi sonucunda bireyin kullandığı sağlık hizmeti düzeyi değişiklik gösterebilmektedir. Nitekim Field ve Briggs (2001: 300) çalışmalarında işsiz bireylerin çalışan bireylere göre ve çalışan bireyler arasında da beyaz yakalı işçiler ile öğrencilerin daha yüksek düzeyde sağlık hizmeti kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Eğilim faktörleri içinde yer alan son değişken grubu ise sağlık hizmetleri, sağlık hizmeti sağlayıcıları ve hastalıklara ilişkin tutum, davranış ve bilgilerdir (Andersen and Aday, 1978: 534). Örneğin, bir tedavinin iyileşmede etkili olacağına inanan bireyler daha fazla sağlık hizmeti kullanmaya meyillidirler (Andersen and Newman, 1973: 109).

Her ne kadar sağlık hizmetleri kullanımına eğilimli olmak kullanım kararının temelini oluştursa da, kullanımın gerçekleşebilmesi için bazı koşulların mevcut olması gerekmektedir. Bu çerçevede, Andersen (1968)'nin davranışsal modelinde kolaylaştırıcı faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Bireylere sağlık hizmeti kaynaklarını daha ulaşılabilir yapan bu faktörler, hanehalkı düzeyinde ve toplum düzeyinde olmak üzere iki başlık altında incelenebilir. Ancak şunu belirtmek gerekmektedir ki modelin ilk aşamasında sadece hanehalkı düzeyinde kolaylaştırıcı faktörler mevcut iken, toplumsal düzeydeki kolaylaştırıcı faktörler Andersen ve Newman (1973) tarafından modele daha sonra eklenmiştir. Bu bağlamda, hanehalkı geliri, sağlık sigortasının varlığı ve kapsamı, düzenli ve yeterli bir gelir kaynağına sahip olma, bu kaynağa erişim durumu hanehalkı düzeyinde kolaylaştırıcı faktörlere örnek olarak gösterilebilir. Diğer taraftan, sağlık personelinin ve sağlık kuruluşlarının nüfusa oranı, sağlık hizmetlerinin fiyatı, bir ülkenin bölgelerinin gelişmişlik düzeyi arasındaki farklılıklar ile kırsal/kent özellikleri toplumsal düzeydeki kolaylaştırıcı faktörler olarak değerlendirilmektedir. (Andersen, 1968: 16-17; Andersen and Newman, 1973: 109-110).

Sağlık sigortasının varlığı ve kapsamı sağlık hizmeti talebini, sağlık sorunları ile yüz yüze kalmanın finansal risklerine ve yüküne karşı koruma sağladığı için doğrudan etkilemekte ve bu nedenle kolaylaştırıcı faktörlerin başında gelmektedir. Ancak burada önemli olan nokta, sağlık sigortasının hangi tür sağlık harcamalarına karşı finansal koruma sağladığı ya da bir başka deyişle sağlık sigortasının kapsamıdır. Bununla birlikte, sahip olunan gelir düzeyi ve bu gelir kaynağının süreklilik durumu da (sürekli bir işe sahip olma vb.) sağlık hizmetleri kullanımında önemli bir rol oynamaktadır.

Ancak bu noktada gelir düzeyi ile sağlık hizmetleri kullanımı arasındaki nedensel ilişki beklenildiği gibi her zaman ve bütün sağlık hizmetleri için pozitif yönde (yani daha yüksek gelir düzeyi nedeni ile daha fazla sağlık hizmeti talep edilmesi gibi) olmayabilir. Özellikle bazı sağlık

hizmeti türlerinde (örneğin acil sağlık hizmetleri) gelir ile sağlık hizmeti kullanımı arasında negatif bir ilişki olması mümkündür. Bu durumun nedeni ise, daha yüksek gelir düzeyine sahip olan bireylerin daha fazla koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmeti kullanabilmeleri, daha iyi yaşam koşullarına ve daha iyi bir sağlık düzeyine sahip olmaları ve böylece acil sağlık hizmetlerini kullanma olasılıklarının daha düşük olmasıdır (Rosenberg and Hanlon, 1996: 977-978).

Sağlık hizmetleri kullanımının bir diğer önemli boyutunu oluşturan arz yönlü değişkenler de kolaylaştırıcı faktörler arasında bulunmaktadır. Sağlık kurumları, sağlık personeli, ilaç ve tıbbi cihazlar bu faktörler arasında en önemlileri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla sağlık personelinin ve sağlık kurumlarının bireylerin yaşadığı ve çalıştığı yerlerde ulaşılabilir olması önemlidir. Ayrıca bireyler bu hizmetlere erişim için gerekli olan araçlar, bu araçların nasıl elde edileceği ve kullanılacağı konusunda da bilgi sahibi olmalıdırlar. Sağlık kurumu ve personel sayısının yeterli düzeyde olması sağlık hizmetine erişimi ve kullanımını artırmakla birlikte sağlık hizmeti için katlanılan maliyet de kullanımda önemli bir rol oynamaktadır (Andersen, 1995: 3). Bu bağlamda hem toplumsal düzeydeki kolaylaştırıcı faktörler hem de sağlık sistemi finansman yapıları açısından bakıldığında cepten yapılan sağlık harcamalarının sağlık hizmeti kullanımında belirleyici bir faktör olduğunu ve cepten harcamaların yüksek düzeylerde olmasının sağlık hizmeti kullanımını olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Ülkelerin sağlık sistemi finansman mekanizmalarında ek kaynak yaratmak için cepten harcamalar oldukça yaygın bir şekilde kullanılmaktadır (Özgen, 2007: 202). Ancak finansman aracı olarak kullanılan cepten harcama mekanizması diğer yandan özellikle düşük gelir düzeyine sahip ülkelerde hanehalklarının yoksullaşmasına neden olabilmekte veya zaten yoksul olan hanehalklarının yoksulluğunu derinleştirebilmektedir (WHO, 2000; Wagstaff and Van Doorslaer, 2003: 921-922). Belki de daha önemlisi cepten yapılan sağlık harcamalarının finansal yükünden ötürü bireylerin ihtiyacı olduğu halde sağlık hizmeti kullanmayı ertelemesidir (Pradhan and Prescott, 2002: 437; Xu et al., 2003: 116). Örneğin Türkiye için yaptıkları çalışmalarında Kısa et al. (2009), yoksul hanehalklarının sağlık hizmeti kullanımlarını erteleme durumlarını incelemişlerdir. Çalışmanın sonuçlarına göre yoksul hanehalklarının %63,3'ü ödeme güçlüğü öngörüsüyle sağlık hizmeti kullanmadığını ve %17,4'ü sağlık hizmeti kullanma girişiminde önemli derecede ödeme güçlüğü ile karşılaştığını belirtmiştir. Genel olarak çalışmada, her üç yoksul hanehalkından ikisinin ödeme güçlüğü nedeniyle ihtiyacı olduğu halde sağlık hizmeti kullanmadığı veya kullanımlarını erteledikleri belirtilmektedir. Bu bağlamda cepten yapılan harcamaların, sağlık hizmeti kullanım davranışının açıklanmasında önemli bir değişken olduğunu söylemek mümkündür.

Kolaylaştırıcı faktörler arasında yer alan bölgeler ile kırsal/kent farklılıkları da sağlık hizmetleri kullanımını önemli ölçüde etkilemektedir. Sağlık personeli ve sağlık kurumları veya daha genel bir ifadeyle sağlık hizmeti sağlayıcıları, birçok ülkede gelişmiş bölgeler, kentsel alanlar ile büyük şehirler lehine bir dağılım göstermektedir. Ayrıca özellikle gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde sağlık kurumlarının ve personelin nüfusa oranı bakımından da bölgeler arasında ciddi eşitsizlikler bulunmaktadır. Bu nedenle, özellikle son yıllarda literatürde sağlık hizmeti kullanımının coğrafi dağılımı ilgi çeken konulardan biri haline gelmiştir. Örneğin Field ve Briggs (2001: 301-303) çalışmalarında, sağlık hizmeti sağlayıcılarına olan uzaklık, ulaşım için harcanan zaman ve maliyet arttıkça sağlık hizmetlerinin daha az kullanıldığını vurgulamaktadır.

Davranışsal modele göre, sağlık hizmetleri kullanımı, eğilim faktörleri ile kolaylaştırıcı faktörlerin yanı sıra sağlık bakımı ihtiyacının da bir fonksiyonudur. Modelde ihtiyaç hastalığa işaret etmekte ve ihtiyaç (ya da hastalık, sağlık düzeyi) aynı zamanda sağlık hizmeti kullanımının doğrudan nedeni olarak gösterilmektedir (Aday et al., 2004: 252-255). İhtiyaç, algılanan (*perceived*) ve değerlendirilen (*evaluated*) olmak üzere iki başlık altında toplanmaktadır. Algılanan ihtiyaç, bireylerin genel sağlık durumunu değerlendirme sonucuna göre (belli bir zaman dilimi için sağlığını çok iyi, iyi, orta veya zayıf olarak nitelendirmesi), bireyin yaşadığı iş göremez veya engelli gün sayısına göre (bireyin rutin günlük faaliyetlerini yapamaz olduğu gün sayısı) veya belli bir zaman diliminde bireyin algıladığı hastalık belirtilerine göre ölçülmektedir. Değerlendirilen ihtiyaç ise hekim tarafından bireyin yaşamakta olduğu sağlık problemi ve bu problemin ciddiyetinin klinik bulgulara göre ele alınmasıdır (Andersen and Newman, 1973: 110-111; Andersen, 1995: 3). Bu çerçevede, davranışsal modelin ihtiyaç basamağında bir yandan bireylerin genel sağlık durumlarını nasıl değerlendirdikleri, hastalıkların belirtilerini nasıl yaşadıkları, sağlık problemlerine gereken önemi verip vermedikleri ve bu konuda profesyonel yardım arama durumları ile diğer yandan sağlık personeli tarafından yapılan değerlendirmeler yer almaktadır.

Sağlık hizmetlerine erişim ise, model çerçevesinde potansiyel erişim (*potential access*) ve farkına varılmış erişim (*realized access*) olmak üzere iki başlık altında incelenebilir (Andersen, 1995: 4). Buna göre potansiyel erişim yukarıda bahsedilen kolaylaştırıcı faktörlerin bulunduğu durumu ifade etmektedir. Daha yüksek miktarda kolaylaştırıcı faktörün varlığı bireylerin sağlık hizmeti kullanma olasılığını artırmaktadır. Farkına varılmış kullanım ise, sağlık hizmeti kullanımının gerçekleşmesidir ve bu çerçevede farkına varılmış kullanım göstergeleri doktor, hastane ve diğer sağlık hizmetlerinden faydalanmaya işaret etmektedir (Andersen and Davidson, 2007: 7-9).

Sağlık hizmetleri kullanımına ilişkin davranışsal modelin üç ana ayağını oluşturan eğilim faktörleri, kolaylaştırıcı faktörler ile ihtiyacın kullanımın gerçekleşmesindeki göreceli önemlilik ya da baskınlık dereceleri, sağlık hizmetleri kullanımının eşit ve hakkaniyetli dağılımı ile yakından ilişkilidir. Bu noktada sağlıkta eşitlik (*equality*) ile hakkaniyet (*equity*) kavramlarının farklı anlamlar taşıdığını belirtmek gerekmektedir. Ahlaki ve etik özellikleri ile öne çıkan hakkaniyet kavramı, eşitliğin ifade ettiği matematiksel eşitlik durumunun ötesinde herkesin herhangi bir koşula bakılmaksızın ihtiyaç duyduğu sağlık hizmetini kullanabildiği durumu ifade etmektedir (Braveman, 2003: 182; Uğurluoğlu ve Özgen, 2008: 148). Bir başka deyişle, hakkaniyetin sağlanabilmesi için toplumun avantajlı ve dezavantajlı grupları arasında sağlık bakımından var olan farklılıklar giderilmelidir (Braveman, 2003: 182).

Buna göre, sağlık hizmetleri kullanımında hakkaniyet özellikle ihtiyaç faktörünün sağlık hizmeti kullanımının ana nedeni olduğu durumda belirginleşmektedir (Andersen, 1995: 4-5; Aday et al., 2004). Diğer bir deyişle, bir sağlık sisteminin sağlık hizmetlerinin kullanımı bakımından hakkaniyetli olması ihtiyaç temeline dayanmasına veya temel olarak sağlık hizmeti kullanımının ihtiyaç faktörü tarafından belirlenmesine ve özellikle kolaylaştırıcı faktörlerin (gelir ve sağlık sigortası gibi) kimin sağlık hizmeti kullanacağı konusunda belirleyici olmamasına dayanmaktadır (Andersen and Davidson, 2007: 12-13). Bu çerçevede, hakkaniyetli sağlık hizmetleri dağılımının bütün bireylerin içinde bulunduğu koşulları dikkate almaksızın aynı miktarda sağlık hizmeti kullanması (eşitlikçi sağlık hizmeti kullanımı) anlamına gelmediği açıktır. Diğer yandan fiziksel ihtiyaç, hastalık türleri, hasta olma olasılığı ve hizmet kullanım sıklığı ile kişinin yaşı, cinsiyeti ve medeni durumu arasında önemli bir ilişki bulunduğu için ihtiyaç faktörünün yanı sıra demografik özellikler de sağlık hizmetleri kullanımında hakkaniyetin sağlanması için önemli ve dikkate alınması gereken bir diğer faktördür (Andersen and Newman, 1973: 115).

Bu bağlamda tersinden bakıldığında, sağlık hizmetleri kullanımında sosyal yapının (bireylerin eğitim, etnik köken veya mesleki statülerinin), sağlık hizmetlerine karşı tutum, davranış ve inançların, bireylerin gelirinin, sağlık sigortasının veya sağlık hizmetleri kullanımı nedeniyle katlanılan maliyetin (kolaylaştırıcı faktörler) daha baskın bir rol oynaması dağılımın veya kullanımın hakkaniyetli olmaması anlamına gelmektedir. Hakkaniyetten uzak bir yapının varlığı kaçınılmaz olarak sağlık bakımının hiçbir koşul gözetmeksizin öncelikli olarak ihtiyaç düzeyine göre dağılması ilkesine ters düşmesidir (Andersen, 1995: 4-5). Ancak diğer yandan Andersen (1995: 5)'a göre hakkaniyetli veya adil kullanım tanımı hangi tür sağlık hizmeti kullanıldığına bağlı olarak da farklılık gösterebilmektedir. Örneğin anne ve çocuk sağlığı hizmetleri kullanımında gelir önemli bir

faktör ise hakkaniyetli bir kullanımdan bahsedilemez. Ancak kozmetik bir kaygının söz konusu olduğu bir sağlık hizmeti kullanımında gelirin önemli bir yer tutmasını görelî olarak hakkaniyetsiz bir kullanım olarak değerlendirmek de güçtür.

Davranışsal modelin vurgu yaptığı önemli noktalardan biri de hangi tür sağlık hizmetinin kullanıldığına bağlı olarak kolaylaştırıcı, eğilim ve ihtiyaç faktörlerinin sağlık hizmetleri kullanım davranışının açıklanmasında farklı rollere sahip olmasıdır (Phillips et al., 1998: 577). Örneğin yataklı tedavi hizmetleri (*inpatient care*) veya hastane hizmetleri (*hospital services*) ciddi sağlık problemlerinin varlığında kullanılmaktadır ve bu nedenle bu hizmetlerin kullanımında esas olarak ihtiyaç ve demografik faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Diğer yandan, dış bakımı ile ilgili hizmetler (*dental services*) görelî olarak daha çok isteğe bağlı (*discretionary*) olduğu için bu hizmetlerin kullanımında daha çok sosyo-ekonomik durum, sağlığa ilişkin algı, tutum ve davranışlar ile kolaylaştırıcı faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Ancak ayakta tedavi hizmetlerinin kullanımına (*ambulatory services*) yataklı tedaviye göre daha hafif ve dış bakımı hizmetlerine göre daha ciddi sağlık problemlerinde başvurulduğu için ve bu hizmetler diğer sağlık hizmetlerine kıyasla daha sık kullanıldığı için, ayakta tedavi hizmetlerinin kullanımında davranışsal modelin bütün bileşenleri devreye girmektedir (Andersen, 1995: 3-4).

Davranışsal modelin hakkaniyetli sağlık hizmetleri kullanımı ve politika yapımında önemli olduğu için öne sürdüğü kavramlardan biri modelin bileşenlerinin “değiştirilebilirlik” (*mutability*) dereceleridir (Andersen and Newman, 1973). Toplumun özellikle dezavantajlı kesimleri arasında sağlık hizmetleri kullanım düzeyini artırabilmek için kısa dönemde değiştirilip, dönüştürülebilecek faktörler davranışsal modelde “değiştirilebilir” (*mutable*) faktörler olarak adlandırılmaktadır (Aday and Andersen, 1974: 215-216). Bu çerçevede demografik yapının (cinsiyet ve yaş) davranışsal modelin bileşenleri arasında en düşük değiştirilebilirlik düzeyine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu faktörlerin sağlık hizmetleri kullanım düzeyini artırmak için değiştirilmeleri söz konusu değildir (Hulka and Wheat, 1985: 446-447). Benzer şekilde bireyin toplum içindeki yerini yansıtan sosyal yapı değişkenlerinin (eğitim, mesleki konum gibi) kısa dönemde değiştirilmeleri zordur veya mümkün değildir. Diğer yandan, sağlığa, sağlık hizmetlerine veya sağlık sistemine ilişkin tutum, davranış ve inançların orta derecede değiştirilebilirlik düzeyine sahip olduğu kabul edilmektedir. Buna göre, söz konusu faktörleri orta vadede değiştirmek mümkün olabilmekte ve bu değişim sağlık hizmetleri kullanım düzeyini etkileyebilmektedir. Davranışsal modelin bileşenleri içinde en yüksek değiştirilebilirlik düzeyine sahip olan değişken grubu ise kolaylaştırıcı faktörlerdir. Bu faktörlerden gelir, sağlık sigortasına sahip

olma, sağlık hizmeti sağlayıcılarının hem nicelik hem de nitelik olarak düzeyi, sağlık hizmetleri için yapılan ödemeler ve kırsal/kent veya bölgeler arasındaki sağlık hizmetlerine erişim düzeyi konusundaki farklılıkların sağlık hizmetleri kullanım düzeyi ile güçlü bir biçimde ilişkili olduğu ve kısa vadede değiştirilme potansiyeline sahip olduklarını söylemek mümkündür (Andersen, 1995: 5).

Son olarak davranışsal modelin en önemli bileşenlerinden biri olan ihtiyaç ise genellikle değiştirilebilirlik derecesi yüksek bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Daha önce de vurgulandığı gibi ihtiyaç, sağlık hizmetleri kullanımının doğrudan nedeni olarak görülmektedir. Ancak bireylerin algılanan sağlık ihtiyacının, sağlık hizmetleri kullanımı ile ilişkili olduğunu ve bu nedenle sağlık bilgisini artıracak eğitim programları ile birlikte sağlık hizmetleri kullanım düzeyini artırıp/azaltma konusunda önemli bir rol oynama potansiyeli olduğunu da söylemek mümkündür. Benzer şekilde değerlendirilen sağlık ihtiyacı da sağlık hizmetleri kullanımını etkileyecek şekilde değiştirilebilme potansiyeline sahiptir (Andersen, 1995: 5). Hatta birçok çalışmada değerlendirilen sağlık ihtiyacına bağlı olarak gereksiz hizmet talebi yaratıldığı (*supply induced demand*) ve bu yüzden de sağlık harcamalarının arttığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, hem kullanımın ana nedeni olduğu için hem de tanımının kesin çizgilerle yapılması zor olduğu için modelin ihtiyaç bileşeninin değiştirilebilirlik düzeyinin düşük veya yüksek olduğunu tam anlamıyla ortaya koymak mümkün değildir.

Davranışsal modelin önemli vurgularından biri olan bileşenlerin değiştirilebilirlik düzeyi, uygulanacak sağlık politikalarında politika araçlarının belirlenmesinde oldukça etkilidir. Bu yüzden değiştirilebilirlik düzeyi en yüksek olarak değerlendirilen kolaylaştırıcı faktörlerin doğrudan sağlık politikalarında politika enstrümanı olarak kullanılabilmesi mümkündür. Örneğin sağlık hizmeti kullanımıyla pozitif yönde ilişkili ve değiştirilebilirlik düzeyi yüksek olan sağlık sigortasına sahip olma durumu, toplumun özellikle sağlık sigortasına sahip olma bakımından dezavantajlı olan kesimlerini hedef alan genel sağlık sigortası politikalarıyla değiştirilebilir ve böylece sağlık hizmeti kullanım düzeyi artırılabilir. Diğer bir örnek, ülkelerin sağlık sistemi finansman yapısıyla ilişkili olarak, finansmanda kullanılan cepten yapılan harcamaların hizmet kullanımının önünde bir engel teşkil etmeyecek şekilde düzenlenmesi olarak verilebilir. Nüfusun kırsal/kent ve bölgeler arasındaki dağılımının değiştirilebilirlik düzeyi düşüktür. Ancak sağlık hizmetlerine coğrafi olarak erişimi niceliksel ve niteliksel olarak iyileştirmek için sağlık personeli ve kurumlarının bölgeler ve kırsal/kent arasındaki dağılımını yeniden düzenlemek önemli bir politika aracı olarak kullanılabilir.

3. DAVRANIŞSAL MODELİN EVRİMİ VE MODELE YAPILAN ELEŞTİRİLER

Yukarıda da bahsedildiği gibi sağlık hizmetleri kullanımı için geliştirilen davranışsal model literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte model, 1968 yılında Andersen'nın monografında oluşturduğu halinden günümüze, yapılan eleştirilerle birlikte değişmiş ve gelişmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, davranışsal modele yapılan eleştiriler tartışılmakta ve modelin bu çerçevedeki evrimi ele alınmaktadır. Modele yapılan söz konusu eleştirilerin büyük bölümü modelin sağlık hizmetleri kullanımında etkili olduğu düşünülen üç ana bileşenin eksiklikleri üzerine odaklanmıştır. Buna göre, eğilim faktörleri arasında yer alan bireyin toplum içindeki yerine ilişkin faktörlerde, kültürel etkenler ile bireyin sosyal etkileşim içinde bulunduğu çevresiyle (ailesi, arkadaşları vb.) olan ilişkilerinin yer almadığı birçok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. (Bass and Noelkar, 1987: 184-186). Benzer şekilde diğer önemli ama ihmal edilen eğilim faktörleri arasında genetik özellikler, kişinin bilişsel yetenekleri ile psikolojik özelliklerin yer aldığı belirtilmektedir (Andersen, 1995: 2-3).

Diğer yandan bazı çalışmalar davranışsal modelin sağlık hizmetleri kullanımında hakkaniyetin sağlanmasında önemli bir rolü olan kolaylaştırıcı faktörler grubunda ülkelerin sağlık sistemlerinin organizasyonuna (örgütlenmesine) yeterince vurgu yapılmadığını belirtmektedir (Gilbert et al., 1993: 365-367). Buna göre, toplumun ülkedeki sağlık sisteminin işleyişini anlamasının ve bu konuda daha fazla bilgi sahibi olmasının, toplumların sağlık sistemlerinin gelişmişlik düzeyini gösterdiği vurgusuyla sıklıkla kullanılan örneğin kişi başına düşen hekim sayısından çoğu zaman daha önemli olabilmektedir.

Daha önce belirtildiği gibi davranışsal modelin önemli özelliklerinden biri eğilim faktörleri, kolaylaştırıcı faktörler ile ihtiyacın hangi sağlık hizmeti türünün kullanıldığına bağlı olarak farklı ağırlıklara sahip olmasıdır. Ancak Panchansky (1976: 642) bu ilişkilendirmenin sağlık hizmetleri türleri için çok genel bir çerçevede yapıldığını belirtmektedir. Panchansky (1976)'e göre, Andersen'nın çalışmasında yaptığından daha spesifik sağlık hizmeti türleri ve/veya hastalık türleri ile davranışsal modelin bileşenleri ilişkilendirmesi daha önemli ve faydalı bilgiler sağlayabilir. Ancak Andersen (1995: 4) buna karşılık olarak çalışmasında genel anlamda yapılan farklı sağlık hizmeti türlerinin kullanılmasında modelin bileşenlerinin ağırlığının analiz edilmesinin kamu sağlık politikasının belirlenmesinde yol gösterici olduğunu belirtmektedir. Panchansky (1976: 642) ayrıca Andersen (1968)'nin çalışmasında, modelin ana değişkenlerinin özelliklerinin ve hangi noktalarda geliştirilebileceği konusunu yeterince tartışmadığını belirtmektedir.

Eğilim faktörleri ve kolaylaştırıcı faktörlere göre ihtiyaç, davranışsal modelin daha az eleştirilen bileşenidir. Bu çerçevede eleştiri noktası, Andersen'nin modelinin merkezine ihtiyacı koyarak, bu bileşene olması gerekenden daha fazla önem verdiği şeklindedir (Coulton and Frost, 1982). Buna göre, algılanan ihtiyaç düzeyinin merkezde olduğu bir sağlık hizmetleri dağılımını bireylerin sağlık düzeyleri hakkında yanılma olasılıkları nedeniyle tamamen hakkaniyetli olarak nitelendirmek zordur. Bu eleştiriye karşılık Andersen (1995: 3), bu modelde algılanan ihtiyacın sağlık hizmeti kullanma davranışını ve sağlık hizmetlerine yaklaşımın daha iyi anlaşılmasını sağlarken, değerlendirilen ihtiyacın ise bireyin sağlık kurumuna başvurduktan sonra aldığı tedavinin türü ve miktarı konusuyla ilişkili olduğunu belirtmektedir.

Andersen ve Newman (1973: 100) sağlık hizmetleri kullanımında bireysel düzeydeki belirleyicilerin (eğilim, kolaylaştırıcı ve ihtiyaç) yanı sıra bireylerin içinde yaşadığı toplumun ve sağlık hizmetleri sisteminin de önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. Buna göre toplumsal düzeydeki faktörler bireysel düzeydeki faktörleri doğrudan etkileyebileceği gibi, sağlık hizmetleri sistemi üzerinden dolaylı olarak da etkilemektedir. Bu çerçevede Andersen ve Newman (1973) çalışmalarında Andersen (1968)'nin geliştirmiş olduğu sağlık hizmetleri kullanımı davranışsal modeline toplumsal düzeyde belirleyicileri (toplumsal normlar, teknoloji vb.) de eklemiştir. Bu çerçevede davranışsal modelin zaman içinde çeşitli eklemeler ve değişiklikler yapılarak geliştirildiğini ve daha kapsamlı hale getirildiğini söylemek mümkündür.

1970'li yıllarda davranışsal modele sağlık sistemi açıkça dâhil edilmiştir (Andersen and Newman, 1973; Aday and Andersen, 1974) ve bu gelişme modelin evriminin ikinci aşaması olarak adlandırılmaktadır. Sağlık sisteminin organizasyonu, kaynakları ve uygulanan sağlık politikaları bu bağlamda sağlık hizmetleri kullanımını etkileyen faktörlerdir ve zaman içinde bu faktörlerin etkisiyle sağlık hizmeti kullanım davranışı önemli ölçüde değişebilmektedir. Ayrıca söz konusu ikinci aşamada modele ihtiyaç veya hastalık esnasında kullanılan sağlık hizmeti ile ilgili detaylar-türü, amacı, coğrafi konumu, zaman gibi-eklenmiştir. Son olarak, bu evrede modele sağlık hizmetleri kullanımının bir çıktısı olan güvenilirlik, ulaşılabilirlik, kalite, sağlık hizmeti sağlayıcılarının özellikleri ve finanse edilebilirlik anlamında tüketici memnuniyeti(*consumer satisfaction*), sağlık hizmeti kullanımını etkileyen bir diğer faktör olarak eklenmiştir (Andersen, 1995: 6-8).

Modelin evriminin üçüncü aşaması ise sağlık hizmetlerinin toplumun sağlık düzeyini-hem algılanan hem de değerlendirilen sağlık düzeyi anlamında-sürdürmede ve geliştirmede önemli olduğu tezini göz önüne almaktadır. Bunun yanı sıra bu aşamada sağlık davranışının (*health*

behaviour) (kişisel bakım, doğru ve dengeli beslenme, egzersiz vb.) sağlık hizmetleri kullanımı ile birlikte sağlık düzeyini etkilediği de belirtilmektedir (Evans and Stoddart, 1990; Andersen, 1995). Diğer taraftan, dış çevre (*external environment*) de toplumun özellikleri ve sağlık sisteminin yanı sıra sağlık davranışının ana belirleyenlerinden biri olarak modele eklenmiştir. Sözü geçen dış çevre faktörleri arasında ekonomik gelişmişlik düzeyi, görece refah, şiddet ve stres düzeyi ile toplumsal normlar bulunmaktadır (Phillips et al., 1998: 576). Bu noktada Phillips et al. (1998: 582), çevresel faktörlerin (sağlık sistemi özellikleri, dış çevre ve toplumsal düzeyde kolaylaştırıcı faktörler) ve arz yönlü faktörlerin (sağlık hizmeti sağlayıcılarının özellikleri) davranışsal modelin ampirik uygulamalarının büyük bölümünde bulunmadığını belirtmektedir. Bu durumun nedenleri arasında davranışsal modele yapılan eleştirilerden biri olan ampirik uygulamada modelde yer alan ilişki ve dinamikleri sayısallaştırmada yaşanan zorluklar ve detaylı veri gerektirmesi yer almaktadır (Veeder, 1975: 104-106; Panchansky and Thomas, 1981, 127-130). Bu bağlamda Phillips et al. (1998: 582-587) özellikle çevresel faktörler ile arz yönlü faktörlerin kullanımın gerçekleştiği ortamı oluşturan değişkenler olduğunu ve bu nedenle, veri kısıtı olmadığı sürece ampirik analizlerde kullanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Örneğin, bazı çalışmalar arz yönlü faktörlerden doktorun özelliklerinin (doktorun cinsiyeti, uzman ya da pratisyen olması gibi) koruyucu sağlık hizmeti kullanım kararı üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmıştır (Lurie et al., 1993). Ayrıca arz yönlü faktörler ile çevresel faktörler, sağlık politikalarının ve sağlık sistemi yapısının sağlık hizmetleri kullanımı üzerindeki etkisini göstermektedir.

Andersen (1968)'nın geliştirmiş olduğu davranışsal modelin evriminin son aşaması ise sağlık hizmeti kullanımının dinamik ve tekrarlanan yapısını ön plana çıkarmaktadır (Andersen, 1995: 7). Bir başka deyişle son aşama, bu aşamaya kadar modele dâhil edilen faktörlerin ve değişken gruplarının arasındaki karşılıklı ilişkileri ve geribildirim döngülerini (*feedback loops*) göstermektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki son aşamadan önce çalışmalarında Aday ve Andersen (1974) da olası geribildirim döngülerine vurgu yapmıştır.

Davranışsal modelin son aşaması, sağlık hizmetleri kullanımını etkileyen faktörlerin dolaylı olarak sağlık düzeyi üzerindeki etkisine de dikkat çekmektedir. Geribildirim döngüsü ise sağlık sistemi, dış çevre, eğilim faktörleri, kolaylaştırıcı faktörler ile ihtiyaç tarafından belirlenen sağlık çıktısının daha sonra eğilim faktörleri, algılanan ihtiyaç ve sağlık davranışını etkileyeceğini göstermektedir. Bu çerçevede geribildirim döngüleri, değişkenler arasında varsayılan tek yönlü ilişkilerin yanıtıcı olabileceğini ve genellikle ilişkilerin iki yönlü olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda elde edilen bilgiler, bireyler, sağlık

hizmeti sağlayıcıları, sağlık sistemi ve çevre arasındaki etkileşimleri gösterdiği için politika yapımında büyük öneme sahiptir.

4. SONUÇ

Sağlık hizmetleri kullanımını etkileyen gerek bireysel gerek toplumsal düzeydeki faktörlerin araştırılması sonucu elde edilen bulgular, sağlık hizmetlerine özellikle erişime ilişkin politikalarının oluşturulmasında, değerlendirilmesinde ve sürdürülmesinde önemli bir kaynaktır. Bu çerçevede Andersen (1968)'nin geliştirmiş olduğu davranışsal model, sağlık hizmetleri kullanımı için teorik bir çerçeve çizmekte ve literatürde önemli bir yer tutmaktadır. Davranışsal modelin temelinde, sağlık hizmetleri kullanımında en büyük role sahip olan faktörlerin ihtiyaç ve demografik özellikler, en az role sahip olan faktörlerin ise kolaylaştırıcı faktörler olmasıyla sağlanan hakkaniyetli kullanım argümanı yer almaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimde hakkaniyetin sağlanması, amacı sağlık düzeyindeki eşitsizlikleri gidermek olan sağlık politikalarının oluşturulmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda model, sağlık hizmetlerinin hakkaniyetli kullanımı konusunda yol gösterici bir özelliğe sahiptir. Diğer yandan davranışsal modelin bileşenlerinin kısa veya orta dönemde değiştirilebilirlik dereceleri de politika aracı olarak kullanılabilirlik durumu bakımından önemlidir.

Modelin en güçlü yanlarından biri kolay anlaşılır olması ve ampirik çalışmalarda kullanılacak değişken seçimi konusunda güçlü bir teorik altyapı oluşturmasıdır. Zaman içinde yapılan değişiklikler ve eklemelerle gelişen ve daha kapsamlı hale gelen model, evriminin son aşamasında faktörlerin ve değişken gruplarının arasındaki karşılıklı ilişkileri ve geribildirim döngülerini dikkate alarak dinamik bir boyut kazanmıştır. Bu çerçevede sağlık hizmetleri kullanımı konusunda yapılacak olan analizlerin, modelin dikkat çektiği çift yönlü ilişkileri dikkate alınması daha güvenilir ve çok yönlü sonuçlara ulaşılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

- Aday, L.A. (1993). Indicators and Predictors of Health Services Utilization. **In Williams, S. and Torrens, P. (Ed.), Introduction to Health Services** (p. 46-70), Delmar Publishers Inc., Albany, New York.
- Aday, L.A. and Andersen, R. (1974). A Framework for the Study of Access to Medical Care. *Health Services Research*, 9(3), 208-220.
- Aday, L.A., Begley, C.E., Lairson, D.R. and Balkrishnan, R. (2004). *Evaluating the Healthcare System: Effectiveness, Efficiency and Equity*, Health Administration Press, Chicago.
- Andersen, R. (1968). *A Behavioral Model of Families' Use of Health Services*. Research Series #25, The University of Chicago, Center for Health Administration Studies, Chicago.

D. Kılıç, Z. Çalışkan / NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2 (2013) 192-206
D.Kılıç, Z.Çalışkan/Nevsehir University Journal of Social Sciences 2(2013) 192-206

- Andersen, R. (1995). Revisiting the Behavioral Model and Access to Medical Care: Does it Matter? *Journal of Health and Social Behavior*, 36(1), 1-10.
- Andersen, R. and Newman, J.F. (1973). Societal and Individual Determinants of Medical Care Utilization in the United States. *Milbank Quarterly*, 51(1), 95-124.
- Andersen, R.M. and Aday, L.A. (1978). Access to Medical Care in the U.S.: Realized and Potential. *Medical Care*, 14(7), 533-546.
- Andersen, R.M. and Davidson, P.L. (2007). Improving Access to Care in America: Individual and Contextual Indicators. **In Andersen, R.M., Rice, T.H. and Kominski, G.F. (Ed.)**, Changing the U.S. Health Care System: Key Issues in Health Services Policy and Management (p.3-31), John Wiley & Sons Inc., San Francisco.
- Bass ,D.M. and Noelker, L.S. (1987). The Influence of Family Caregivers on Elders' Use of In-Home Services: An Expanded Conceptual Framework. *Journal of Health and Social Behavior*, 28(2), 184-196.
- Bertakis, K.D., Azari, R. and Callahan, E.J. (2000). Gender Differences in the Utilization of Healthcare Services. *The Journal of Family Practice*, 49(2), 147-152.
- Braveman, P.A. (2003). Monitoring Equity in Health and Healthcare: A Conceptual Framework. *Journal of Health Population and Nutrition*, 21(3), 181-192.
- Cleary, P.D., Mechanic, D. and Greenley, J.R. (1982). Sex Differences in Medical Care Utilization: An Empirical Investigation. *Journal of Health and Social Behavior*, 23(2), 106-119.
- Coulton, C. and Frost, A.K. (1982). Use of Social and Health Services by the Elderly. *Journal of Health and Social Behavior*, 23(4), 330-339.
- Cunningham, P.J. and Cornelius, L.J. (1995). Access to Ambulatory Care for American Indians and Alaska Natives: The Relative Importance of Personal and Community Resources. *Social Science and Medicine*, 40(3), 393-407.
- Diehr, P. and Evashwick, C. (1984). Factors Explaining the Use of Health Care Services by the Elderly. *Health Services Research*, 19(3), 357-382.
- Erdem, R. ve Pirinçci, E. (2003). Sağlık Hizmetlerinde Kullanım ve Kullanımı Etkileyen Faktörler. *O.M.Ü. Tıp Dergisi*, 20(1), 39-41.
- Evans, R.G and Stoddart, G.L. (1990). Producing Health, Consuming Health Care. *Social Science and Medicine*, 31(12), 1347-1363.
- Field, K.S. and Briggs, D.J. (2001). Socio-economic and Locational Determinants of Accessibility and Utilization of Primary Health-care. *Health and Social Care in the Community*, 9(5), 294-308.
- Gilbert, G.H., Laurence, G.B. and Longmate, J. (1993). Dental Care Use by U.S. Veterans Eligible for VA Care. *Social Science and Medicine*, 36(3), 361-370.
- Hargraves, J.L. and Hadley, J. (2003). The Contribution of Insurance Coverage and Community Resources to Reducing Racial/Ethnic Disparities in Access to Care. *Health Services Research*, 38(3), 809-829.
- Hoerster, K.D., Beddawi, S., Peddecord, K.M. and Ayala, G.X. (2010). Healthcare Use among California Farmworkers: Predisposing and Enabling Factors. *Journal of Immigrant and Minority Health*, 12(4), 506-512.
- Hulka, B.S. and Wheat, J.R. (1985). Patterns of Utilization: The Patient Perspective. *Medical Care*, 23(5), 438-460.

- Kısa, A., Yılmaz, F., Younis, M.Z., Kavuncubasi, S., Ersoy, K. and Rivers, P.A. (2009). Delayed Use of Healthcare Services among the Urban Poor in Turkey. *Education, Business and Society: Contemporary Middle Eastern Issues*, 3(3), 232-240.
- Lurie, N., Slater, J., McGovern, P., Ekstrum, J., Quam, L. and Margolis, K. (1993). Preventive Care for Women: Does the Sex of the Physician Matter? *The New England Journal of Medicine*, 329(7), 478-482.
- Özgen, H. (2007). Sağlık Hizmetleri Finansmanında Cepten Harcama: Nedir? Neden Önemlidir? *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 10(2), 201-218.
- Penchansky, R. (1976). Book Review: Access to Medical Care. *Medical Care*, 14(7), 642.
- Penchansky, R. and Thomas, J.W. (1981). The Concept of Access: Definition and Relationship to Consumer Satisfaction. *Medical Care*, 19(2), 127-140.
- Phillips, K.A., Morrison, K.R., Andersen, R. and Aday, L.A. (1998). Understanding the Context of Healthcare Utilization: Assessing Environmental and Provide-Related Variables in the Behavioral Model of Utilization. *Health Services Research*, 33(3), 571-596.
- Pradhan, M. and Prescott, N. (2002). Social Risk Management Options for Medical Care in Indonesia. *Health Economics*, 11(5), 431-446.
- Rosenberg, M.W. and Hanlon, N.T. (1996). Access and Utilization: A Continuum of Health Services Environments. *Social Science and Medicine*, 43(6), 975-983.
- Uğurluoğlu, E. ve Özgen, H. (2008). Sağlık Hizmetleri Finansmanı ve Hakkaniyet. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 11(2), 133-160.
- Veeder, N. (1975). Health Services Utilization Models for Human Services Planning. *Journal of the American Institute of Planners*, 41(2), 101-109.
- Wagstaff, A. and Van Doorslaer, E. (2003). Catastrophe and Impoverishment in Paying for Healthcare: with Applications to Vietnam 1993-1998. *Health Economics*, 12(11), 921-933.
- WHO (2000). *The World Health Report 2000 Health Systems: Improving Performance*, Geneva.
- Witt, W.P., Keller, A., Gottlieb, C. et al. (2011). Access to Adequate Outpatient Depression Care for Mothers in the USA: A Nationally Representative Population-based Study. *The Journal of Behavioral Health Services and Research*, 38(2), 191-204.
- Xu, K., Evans, D.B., Kawabata, K., Zeramdini, R., Klavus, J. and Murray, C.J. (2003). Social Risk Management Options for Medical Care in Indonesia. *Lancet*, 362(9378), 111-117.

HAVACILIK ENDÜSTRİSİNDE STRATEJİK YÖNETİM: SWOT ANALİZİ İLE DURUM DEĞERLENDİRMESİ

Dr. Yük. Müh. Yzb. Özgür DEMİRTAŞ

Türk Hava Kuvvetleri Komutanlığı

ozgurdemirtas@hvkk.tsk.tr

ÖZET

Stratejik yönetim süreci ve bu süreçte yer alan planlama ve değerlendirme çalışmalarına yönelik literatürde birçok çalışma söz konusudur. Ancak, özellikle günümüzde devlet ve özel sektör desteğinin de artmasıyla önemi daha da fazla ortaya çıkan havacılık endüstrisi kapsamında, stratejik değerlendirme sürecine yönelik çalışmaların Türkçe literatürde yeterli düzeyde olmadığı gözlenmiştir. Bu nedenle mevcut çalışmada, havacılık endüstrisinde imalat ve uçak bakım faaliyetleri yönünden önemli bir yer tutan lojistik destek merkezinin stratejik yönetim süreci ele alınmıştır. Bu amaca yönelik de işletmenin mevcut üstün ve zayıf yönlerinin, ayrıca muhtemel fırsat ve tehditlerin analiz edilmesine imkân tanıyan SWOT analizi kullanılmıştır. Nitel bir araştırma tekniği olan derinlemesine görüşme ve mülakatlar ile tümevarımsal bir analizle yapılan değerlendirme süreci sonunda, yöneticilere strateji geliştirme ve değerlendirme sürecinde önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Strateji, Stratejik Yönetim, SWOT Analizi, Havacılık

ABSTRACT

There are a lot of studies in the literature that mentioned strategic management and its related topics; strategic planning and evaluation processes. But, there are few studies in the Turkish literature, although a lot of support is given to the aviation industry by the government. For this reason, the strategic management process for an aviation industry, which is a fundamental logistics support center according to the manufacturing and aviation maintenance technologies, is analysed. In this study, SWOT analysis, which is a commonly used tool for analyzing internal and external environments in order to attain a systematic approach and support for a decision situation, is used. A qualitative research approach was adopted and in the final section we suggested some proposals to managers for strategy development and evaluation process.

Keywords: Strategy, Strategic Management, SWOT Analysis, Aviation

GİRİŞ

Teknolojik yenilikler, artan rekabet ve pazardaki hızlı değişim süreci, organizasyonların iç ve dış çevre koşullarına uyum sağlaması hususunda daha da fazla çaba sarf etmelerini gerektirmektedir. Ayrıca, uzun süreli ve sürdürülebilir bir büyüme sağlamak için işletmelerin ellerinde

bulundukları kaynaklarını alternatiflere tahsis ederken, optimum bir yönlendirme yapması da stratejik yönetim sürecinde büyük önem arz etmektedir. Çünkü kaynaklar kısıtlı iken talepler günümüz koşullarına ve yaşam şekillerine göre sonsuz denecek kadar fazla sayıdadır. Özellikle de yoğun bir rekabetin yaşandığı, lojistik desteğin çok kompleks süreçler içerdiği ve işçiliğin ve maliyetlerin çok fazla olduğu havacılık endüstrisinde optimum bir dengenin sağlanması hususu daha da önemli bir durumdur. Bu nedenle, işletmelerin uzun dönemli stratejik üstünlük sağlamaları ve devam ettirebilmelerinde, verecekleri stratejik kararların temelini sağlam olması için, iç ve dış çevre analizlerini çok titiz bir şekilde gerçekleştirmeleri gerekmektedir. Bu durum karşısında, işletmeler çeşitli modelleme ve analiz tekniklerini kullanarak iç ve dış çevrelerinin analizleri ile mevcut ve gelecekteki durumlarının analizini yaparak, bu doğrultuda stratejileri geliştirebilecek ve değerlendirebilecek bir yöntem arayışı içerisine girmişlerdir.

Günümüzde iç ve dış çevre koşullarının incelenmesinin, bir işletmenin varolabilmesi ve yaşayabilmesi için oldukça önemli bir faktör olduğu gayet iyi bilinmektedir. Özellikle 1950'lerden sonra Sistem Yaklaşımı ve Durumsallık Yaklaşımı'nın da etkisiyle, çevre konusu büyük önem kazanmış, işletmelerin içinde buldukları çevre koşulları ve kendi iç faktörleri, strateji seçim ve değerlendirme sürecinde oldukça etkin hale gelmiştir. Özellikle günümüzde hiç bir işletme içinde yer aldığı ulusal ve uluslararası çevreden ve bunların kendi iç yapısına olan etkilerinden soyut düşünülmemektedir.

İşletmelerin stratejik değerlendirme süreci içerisinde her seviyedeki yöneticilerin hayal güçlerini kullanması gerekmektedir. Çünkü strateji seçme ve değerlendirme sürecinde yöneticilerin deneyimi gibi subjektif kriterler ön planda yer almaktadır. İşletmelerin stratejik değerlendirme sürecinin gerçekçi olabilmesi için, işletmenin değerlemesi, üstün ve zayıf yönlerinin ortaya konulması, çevresel koşullar için söz konusu olan fırsat ve tehditlerin belirlenmesi zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir. Bu görevi yerine getirebilmek için işletmenin; ana faaliyet sahası içerisinde bulunduğu endüstri ile sahip olduğu üstün ve zayıf yönlerin derinliğine incelenmesini gerekli kılmaktadır.

SWOT analizi karar ortamını iç ve dış faktörleri göz önünde bulundurarak analiz edebilen ve yaygın olarak kullanılan bir karar analizi yöntemidir (Hill ve Westbrook, 1997; Antony, 2012). Literatürde strateji geliştirme ve değerlendirme sürecinde SWOT analizini kullanan çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Pesonen vd. 2001; Kangas vd. 2003; Kurtilla, 2004; Kajanus vd, 2012; Chou vd. 2012; Rachid ve Fadel, 2013). Bu kapsamda, mevcut çalışmada da SWOT analizi kullanılarak havacılık endüstrisinde imalat ve uçak bakımı yapan önemli bir lojistik destek merkezinin strateji

seçim ve değerlendirme sürecine yardımcı olması açısından bir mevcut durum analizi yapılmıştır. Çalışmada öncelikle stratejik yönetim süreci, ardından önerilen yaklaşımın temelini teşkil eden SWOT analizine yönelik literatür verilmiş, uygulama bölümünde de ele alınan işletmenin tümevarımsal analizi gerçekleştirilmiştir. Son bölümde çalışmanın sonuçları, üstün ve zayıf yönleri verilerek, gelecek araştırmalar için önerilerde bulunulmuştur.

LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Stratejik yönetim süreci

Organizasyonların geleceğe yönelik amaç ve hedeflerinin belirlenmesinde önemli bir yönetim tekniği olan stratejik yönetim süreci, işletmelerin hedeflerine ulaşmasında gerekli faaliyetlerin tespit edilmesine olanak sağlamaktadır. Bu süreç; işletmelere ait vizyon, misyon, strateji ve taktik olmak üzere dört unsuru içermektedir (Bosemann ve Phatak, 1989; Leskinen vd, 2006). Vizyon, geleceğe yönelik gerçekleştirilebilir amaç ve hedefleri; misyon, gelecekte ulaşılması istenen hedefe yönelik görev ve alınan kararları; strateji, geleceğe hangi ve nasıl ulaşılacağını ifade eden genel bir planlamayı; taktik ise, belirlenen stratejiler için izlenecek yolları ifade etmektedir (Hitt, 1995). Stratejik yönetimin en önemli özelliği, organizasyonun hem kendi durumunu görmesine hem de dışarındaki çevresinin analizine imkân tanınmasıdır. Bu kapsamda, süreçte öncelikle iç ve dış çevre analizleri ile durum tespiti yapıldıktan sonra vizyon ve misyon belirlenmekte, daha sonra da strateji ve taktikler oluşturulmaktadır (Dyson, 2004).

Stratejik yönetim, planlanan stratejilerin uygulanabilmesi için örgüt içi her türlü yapısal ve motivasyonel tedbirlerinin alınarak yürürlüğe konulmasını, daha sonra da stratejilerin uygulanmadan önce, amaçlara uygunluğu açısından bir defa daha kontrol edilmesini kapsayan ve işletmenin üst düzey kadrolarının faaliyetlerini ilgilendiren süreçler toplamıdır (Hamel ve Prahalad, 1990). Bu süreçler stratejik planlama, politikaların oluşturulması (planlanan stratejinin orta ve alt yönetim kademelerinde benimsetilmesi, bu kademeler tarafından uygulamada izlenecek politikaların oluşturulması ve en uygun örgütsel yapının kurulması), seçilen stratejinin oluşturulan politikaları ve kurulacak örgütsel yapının, işletmenin amaçları ile uygunluğunun karşılaştırılarak kontrol edilmesini içeren karşılaştırma ve kontrol safhalarından oluşmaktadır (Eren, 2005)

İşletmelerin mevcut durum analizleri ile güçlü ve zayıf yönlerinin; ayrıca muhtemel fırsat ve tehditlerinin açıkça bilinmesi ve analiz edilmesi, stratejik seçim sürecinde yöneticilere kolaylık sağlamaktadır (Greer, 2001). Yani, yöneticiler işletmelerinin güçlü ve zayıf yönlerini, bununla beraber

çevredeki fırsat ve tehditleri analiz ederek, mevcut ve gelecekteki strateji ve politikaları değerlendirme ve yönlendirme fırsatı yakalamaktadır. Bu noktada, stratejik planlama safhası; gelecek tahmin edilerek dış çevrenin teşhisi ve işletmenin üstün ve zayıf yönlerinin göz önüne alınarak uygun stratejilerin seçilmesi çalışmalarının sistematik hale getirilmesi (Wilson, 1994; Dinçer, 2003) veya bir örgütün amaçları ve kapasitesi ile değişen pazar fırsatları arasında stratejik bir uyum sağlayarak sürdürülebilirliğini sağlamaya yönelik yapılan bir yönetim sürecini (Thompson ve Strickland, 1996; Zaleznick, 1995; Dalay vd, 2002) ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle işletmenin temel amaçlarına ulaşması için strateji ve politikaları belirleyip, bunları gerçekleştirmek için detaylı planlar hazırlayan sistemli çalışmalara stratejik planlama denilmektedir. Bu tür bir planlama, işletmenin bulunduğu nokta ile ulaşmayı arzu ettiği durum arasındaki yolu tarif etmekte ve işletmenin amaçlarını, hedeflerini ve bunlara ulaşmayı mümkün kılacak yöntemleri belirlemesini gerektirmektedir (Jauch ve Glueck, 1989; Wheelen ve Hunger, 1995). Bu süreç, uzun vadeli ve geleceğe dönük bir bakış açısı taşımakla birlikte, işletme bütçesinin stratejik planda ortaya konulan amaç ve hedefleri ifade edecek şekilde hazırlanmasına, kaynak tahsisinin önceliklere dayandırılmasına ve hesap verme sorumluluğuna rehberlik etmektedir (Eren, 2005).

Stratejik planlama, özetle bir işletmenin aşağıdaki dört temel soruyu cevaplandırmasına yardımcı olmaktadır (Ülgen ve Mirze, 2004).

- *Neredeyiz?*: Bu soru, işletmenin faaliyetlerini gerçekleştirdiği iç ve dış çevrenin kapsamlı bir biçimde durum analizlerinin yapılarak incelenmesini ve değerlendirilmesini içermektedir.

- *Nereye gitmek istiyoruz?*: Bu sorunun cevabı; işletmenin varoluş nedeninin öz bir biçimde ifade edilmesi anlamına gelen misyon; ulaşılması arzu edilen geleceğin kavramsal, gerçekçi ve öz bir ifadesi olan vizyon; işletmenin faaliyetlerine yön veren ilkeler; ulaşılması için çaba ve eylemlerin yönlendirileceği genel kavramsal sonuçlar olarak tanımlanabilecek stratejik amaçlar ve amaçların elde edilebilmesi için ulaşılması gereken ölçülebilir sonuçlar anlamına gelen taktikler ortaya konularak verilmektedir.

- *Gitmek istediğimiz yere nasıl ulaşabiliriz?*: Stratejik amaçlar ve hedeflere ulaşmak için kullanılacak yöntemler olan strateji ve taktiklerin neler olması gerektiği hususları cevaplandırılmaktadır.

- *Başarımızı nasıl takip eder ve değerlendiririz?*: Yönetsel bilgilerin derlenmesi ve plan uygulamasının raporlanması anlamındaki izleme ve alınan sonuçların daha önce ortaya konulan vizyon, misyon, strateji ve taktiklerle ne ölçüde uyumlu olduğunun, kısaca performansın değerlendirilmesi ve buradan elde edilecek sonuçlarla planın gözden geçirilmesini ifade eden değerlendirme süreci incelenmektedir.

Durum analizlerinin yapılması esnasında, Delphi Tekniği, Q-sort Analizi, Portföy Analizleri (Boston Danışma Grubu Analizi, Porter Analizi, Yönlendirici Politika Matrisi, Hofer Analizi, PIMS Analizi, Ansoff Büyüme Matrisi, Thompson ve Strickland'ın Stratejik Kümeleme Analizi), McKinsey'in 7/S teorisi ve SWOT analizleri literatürde yaygın olarak kullanılan yöntemlerdir (Certo, 1994; Eren, 2005; Porter, 2000; Barnett ve Wilsted, 1989; Hofer ve Schendel, 1979; Boseman ve Phatak, 1989; Hofer, 1977; Monatari vd, 1990; Ansoff, 1975; Koçel, 1995; Ülgen ve Mirze, 2004). Bu kapsamda mevcut çalışma için havacılık endüstrisinde faaliyet gösteren bir işletme analizi için SWOT yöntemi tercih edilmiştir.

SWOT analizi

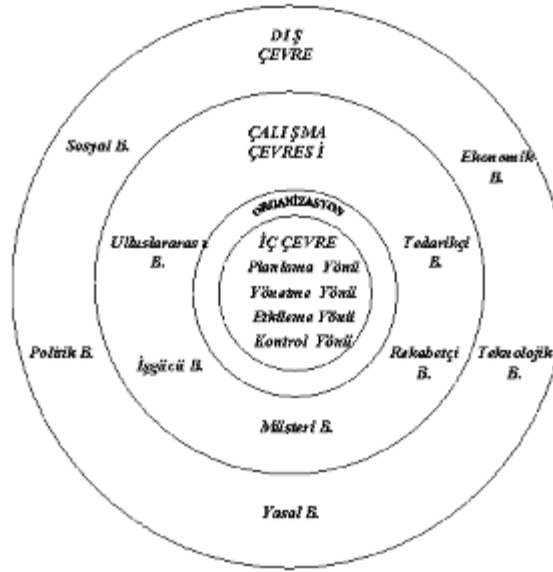
SWOT analizi; incelenen kuruluşun, tekniğin, sürecin veya durumun güçlü ve zayıf yönlerini belirlemekte ve dış çevreden kaynaklanan fırsat ve tehditleri saptamakta kullanılan bir tekniktir (Eren, 2005). SWOT, aşağıda verilen İngilizce kelimelerin baş harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır.

- **S:** Strength (Organizasyonun güçlü/üstün olduğu yönler)
- **W:** Weakness (Organizasyonun güçsüz/zayıf olduğu yönler)
- **O:** Opportunity (Organizasyonun sahip olduğu ve dış çevreden kaynaklanan fırsatlar)
- **T:** Threat (Organizasyonun karşı karşıya bulunduğu tehdit ve tehlikeler)

SWOT analizinin elemanlarından olan *güçlü yönler*; organizasyonları diğerlerinden ayıran, endüstride nispi avantaj sağlayan özelliklerdir. *Zayıf yönler*; organizasyonların rakiplerine göre daha az verimli olduğu yönleri ve faaliyetleri vurgulamaktadır. *Fırsatlar*; çevrenin organizasyonlara sunduğu ve amaçlarını başarıyla gerçekleştirebilmesi için gerekli elverişli herhangi bir durumu; *tehditler* ise organizasyonların amaçlarını gerçekleştirmesini zorlaştıran veya imkânsız hale getiren durumları ifade etmektedir. Bu analizin en önemli yönü, organizasyonun hem iç, hem de dış durum değerlendirmesine imkân tanınmasıdır. Organizasyonel başarı için organizasyon yapısının, çalışanların durumunun, çevre ve çalışma ortamının, teknoloji yapısının, müşteri profilinin, organizasyon kültürünün, performans göstergelerinin, bilgi yönetim sisteminin vb. tüm unsurların dikkate alınması gerekmektedir. SWOT analizi, sistem anlayışı bakış açısıyla, işletmenin belirtilen bu yönlerini bütünsel bir değerlendirmeye imkân tanımaktadır (King, 2003; Kaplan ve Norton, 2004).

SWOT analizinde esas olarak şu değerlendirmeler yapılmaktadır (King, 2003; Shinho vd. 2006);

- İç çevre analizi (işletmenin görev ve yetkilerinin, performansının, sorunlarının, potansiyellerinin, kurumsal kültürünün, insan kaynaklarının, teknolojik düzeyinin, vb. analizi).
 - İşletmenin çalışma çevresi analizi
 - Dış çevre analizi
- İşletmenin içinde bulunduğu durumu belirleyen çevreler ve bunların bileşenleri şematik olarak Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: İşletme çevresi ve çevre bileşenleri
 Kaynak: Shinho vd. 2006

İç çevre analizi

İşletmenin kendi içinde durum analizi yapılırken geçmiş performansın değerlendirilmesinin yanı sıra, işletmenin güçlü ve zayıf yönleri ortaya konulur. Temel amaç, işletmenin mevcut performansı ve sorunlarını da dikkate alarak potansiyellerini belirlemektir. Belirlenecek güçlü yönler işletmenin gelecekte yöneleceği hedeflere ışık tutacak, zayıf yönler ise işletmenin alacağı tedbirlere baz teşkil edecektir (Dinçer, 2003). İşletme hakkında derlenen bilgiler ve yapılan çalışmalar çerçevesinde işletmenin üstün ve zayıf yanları ortaya konulmaktadır. İşletme içi analiz yapmanın amacı, üstün yönlerin daha etkin bir şekilde kullanılması ve zayıf yönleri telafi etmeye dönük tedbirlerin alınmasıdır.

İşletmenin yönetilmesinde normalde oldukça özel ve ani etkilere sahip bileşenleri içeren işletmenin iç çevresidir. Geniş anlamda iç çevre; pazarlama, finansman ve muhasebeyi kapsamaktadır. İç çevre bileşenlerinden *Planlama*, işletmenin planlarının işletmenin hedefleriyle ilişkili olup olmamasını, planların hem kısa hem de uzun vadeli tanımlanmış olup olmadığını; *Yönelme*, işlerin doğru kişilere atanıp atanmadığını; *Etkileme*, çalışanlara önerilen ödüllerin onları motive edip etmediğini, organizasyon içerisindeki iletişimin etkin olup olmadığını; *Kontrol*, mevcut performansı ölçmek için bilgi toplanıp toplanmadığını, mevcut performansın önceki standartlarla karşılaştırılıp karşılaştırılmadığını incelemektedir (Ram vd, 2004).

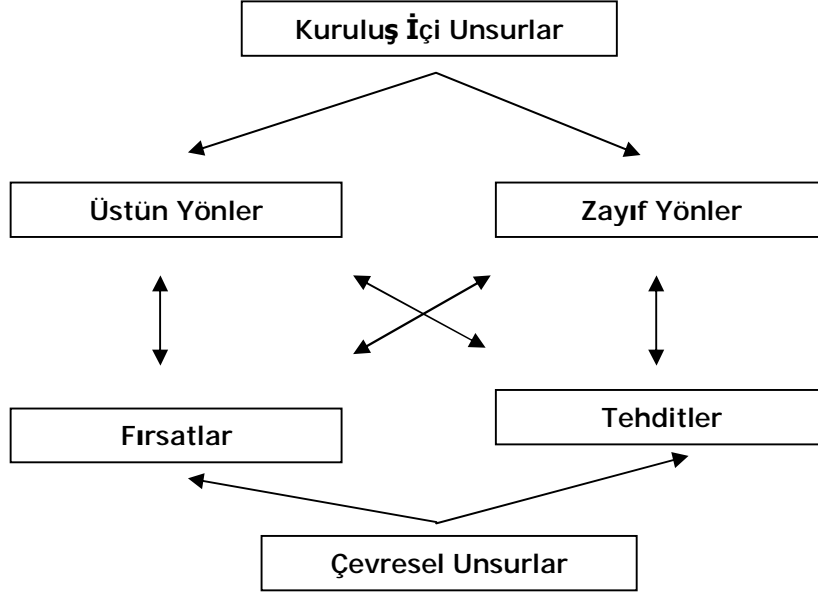
Çalışma çevresi analizi

İşletmenin yönetilmesinde oldukça özel ve ani etkilere sahip bileşenleri içeren işletmenin dışarısında kalan çevredir. Çalışma çevresi bileşenlerinden; *Müşteri bileşeni*, işletmenin sağladığı ürün ve hizmetlerden kimin yararlandığını, yani müşteri profilini; *Rekabetçi bileşeni*, işletmenin kaynakları elde etmek için kimlerle baş etmesi gerektiğini ve rekabet edilecek firmaların belirlenmesinden sonra rakip işletmelerle ilgili analizlerin yapılmasını; *İşgücü bileşeni*, organizasyonel görevlerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli olan işgücünü temin etmekte etkili olan faktörleri; *Tedarikçi bileşeni*, işletmelerin mal veya hizmet üretebilmeleri için gerekli olan kaynakları temin etmelerinde etkili olan etmenleri, kaç tane tedarikçi olduğunu, tedarikçilerin görece kalitelerini, dağıtım sistemlerine olan güveni; *Uluslararası bileşen*, işletmenin uluslararası uygulamalarında etkisi olan etmenleri ve diğer ülkelerin yasalarını, kültürlerini, ekonomilerini ve politikalarını incelemektedir (Dinçer, 2003; Antony, 2012).

Dış çevre analizi

İşletmenin yönetilmesinde uzun dönemli ve geniş etkileri olan işletmenin dışında kalan çevresini vurgulamaktadır. Bileşenlerinden olan *Ekonomik bileşen*, ekonomide kaynakların nasıl dağıtıldığını ve kullanıldığını belirtmekte ve işçilik ücreti, enflasyon, işçiler ve işverenler tarafından ödenen vergileri, hizmet ve malların fiyatlarını; *Sosyal bileşen*, işletmenin içinde bulunduğu toplumun karakteristik özelliklerini, demografik ve sosyal değerlerini; *Politik ve Yasal bileşen*, hükümet meseleleriyle ilişkili bileşenleri ve toplum bireylerinin uymak zorunda olduğu kural veya yasaları; *Teknoloji bileşen*, mal ve hizmet üretimine getirilen yenilikleri, araştırma-geliştirme faaliyetlerini içermektedir (Chou vd, 2012).

Stratejik planlama sürecin diğer aşamalarına temel teşkil eden SWOT analizinin genel çerçevesi aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 2: SWOT Analizi Değerlendirme Çerçevesi

Bu analizde kavramsal olarak dört farklı alternatif strateji, taktik ve eylem önerilmektedir. Bu alternatif stratejiler; (Weichrich, 1982) (1) WT Stratejisi (mini-mini): Bu stratejinin amacı zayıflıkları ve tehditleri minimize etmektir. Bu amaçla zayıflıklar ve tehditler göz önünde bulundurularak bunların üstesinden gelebilecek stratejiler oluşturulur. (2) WO Stratejisi (mini-maxi): Bu strateji, zayıflıkları minimize edip fırsatları maksimize etmeyi hedefler. Dış imkânlardan yararlanarak mevcut zayıflıkları ortadan kaldıracak yeni stratejiler oluşturulur. (3) ST Stratejisi (maxi-mini): Bu strateji organizasyonun dış çevredeki tehditlerle başa çıkacak olan gücü üzerine kurulmuştur. Amaç güçten maksimum oranda yararlanırken dış tehditleri minimize etmektir. (4) SO Stratejisi (maxi-maxi): Hem gücü hem de imkânları maksimize etmeyi hedefleyen stratejidir. Bu amaçla organizasyonun mevcut gücü kullanılarak tüm dış imkânlardan yararlanmayı sağlayacak stratejiler oluşturulmaktadır.

METODOLOJİ

Örneklem ve Yöntem

Çalışmada olgusal (phenomenological) bir yaklaşım çerçevesinde nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş ve en uygun veri toplama aracı olarak Kayseri'de 1926 yılından beri faaliyet gösteren, imalat ve uçak bakım faaliyetleri yönünden havacılık endüstrisine önemli bir lojistik destek

sağlayan kurumda (çalışan sayısı>2.000) derinlemesine mülakat tekniği ile toplam 80 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Veriler toplandıktan sonra analiz iki yolla yapılmıştır. Birinci olarak, katılımcıların demografik özelliklerini ortaya koymak üzere veriler analiz edilmiştir. İkinci olarak, ilgili havacılık işletmesi açısından görüşmeler sırasında toplanan nitel veriler tümevarımsal olarak analiz edilmiştir. Çalışmayla ilgili verileri toplarken ve analiz ederken, stratejik yönetim alanında çalışmalarını sürdüren deneyimli akademisyenlerden de destek alınmıştır.

Birinci aşama: Açıklayıcı Veri Analizi

Analizin birinci aşaması olan bu bölümde; katılımcıların cinsiyet, yaş, deneyim ve diğer demografik özelliklerinin bir özeti sunulmuştur. Nihai değerlendirmede, mülakata katılan örneklem grubunun %23.5'i kadın, %76.5'i erkeklerden oluşmaktadır. Yaş durumları 33 ile 67 arasında değişmekte olup, ortalama yaş 44.2 olarak gözlenmiştir. Medeni duruma ilişkin verilerde, katılımcıların büyük çoğunluğunun (%71.1) evli olduğu gözlenmiştir. Eğitim durumuna ilişkin veriler incelendiğinde, %47.4 lisans, %24.8 yüksek lisans ve doktora olmak üzere yüksek tahsil seviyesinde bir örneklem grubu ele alınmıştır. Katılımcıların %44'ü AR-GE bölümünde, %27'si Üretim ve Bakım bölümlerinde, %19'u Kalite Sistem bölümünde, %10'u ise Planlama ve Programlama faaliyetlerinde yönetici düzeyinde çalışan kişilerden oluşmaktadır.

İkinci aşama: Tümevarımsal Analiz

Bu aşamada, stratejik yönetim sürecinde strateji geliştirme ve değerlendirme aşamasında önemli bir veri kaynağı olan SWOT analizi çerçevesinde, örneklem grubunun havacılık alanındaki bilgi birikimi kapsamında analiz edilen işletme açısından aşağıda maddeler halinde belirtilen fırsatlar, üstünlükler, zayıflıklar ve tehditler tespit edilmiştir.

Güçlü yönler başlığı altında toparlanan ifadeler şu şekildedir;

- *Kesikli üretim yapısı*, işletmenin sahip olduğu geniş ürün yelpazesi (yaklaşık 15.000 kalem), kalifiye personeli ve çok amaçlı universal tezgâhları, havacılık alanındaki lojistik destek faaliyetlerinde kendisine önemli bir üstünlük sağlamaktadır.
- *Yetişmiş insan gücü*, işletmenin sahip olduğu eğitimli ve vasıflı insan kaynağı neticesinde özellikle havacılık sektöründe kritik seviyede ihtiyaç duyulan kalifiye eleman sıkıntısını en aza indirmektedir.
- *Kalite sistemleri*, ilgili işletmenin sahip olduğu JAR 145, AQAP-110, ISO 9001, ISO 14001, ISO 18001, AS 9110 belgeleri havacılık alanında uçak bakım faaliyetlerinin ve buna yönelik imalat

sisteminin gerekliliklerini karşılamakta olup, ulusal ve uluslararası alanda bakım ve üretim desteği vermesine imkân tanımaktadır.

- *Ayrıntılı görev analizleri*, işletmede her düzeyde personelin yapması gereken görevlerin ayrıntılı iş etütleri ve iş analizleri ile tanımlanmış olması kurumsallaşma adına önemli bir göstergedir.
- *İş gücü devir oranının düşük olması*, ilgili işletmenin özellikle havacılık alanında ihtiyaç duyulan insan kaynağı yönünden etkilenmediğini göstermektedir. Özellikle, işletmenin kamu kuruluşu olmasından kaynaklanan ve iş kanunu hükümlerince işçi istihdam etmesinden kaynaklı önemli bir avantajı bulunmaktadır.
- *Teknolojiyi benimseme ve uygulama yeteneği*, sayesinde ilgili işletme AR-GE ve diğer teknolojik gereksinimleri hızla adapte edebilme yeteneğine sahip ve önemli oranda bir tersine mühendislik faaliyetleri sürdürmektedir. Bu kapsamda, hızla gelişen ve değişen teknolojinin personel tarafından takip edilmesi ve uygulanması önemli bir üstünlük sağlamaktadır.
- *Yüksek ücret politikası*, işletmenin bir kamu kurumu olması nedeniyle diğer piyasalara oranla çalıştırdığı personeline yüksek ücret ve iş güvenliği imkânı tanımaktadır. Bunun sonucunda da motivasyon kaynaklı bireysel ve örgütsel çıktılarının artırılma imkânı bulunmaktadır.
- *Yüksek düzeyde bir takım ruhu*, işletmede gerek disiplin gerekse sosyal aktivitelerin fazlalığından kaynaklanan, gelişmiş bir takım ruhunun varlığı önemli bir avantaj sağlamaktadır.
- *Yeni üretim teknikleri*, işletmenin kesikli üretim yapısından kaynaklı çok amaçlı tezgahlarla faaliyetlerini sürdürmesini sağlamakta ve bu nedenle de gelişmiş bir tezgah parkuru da yeni üretim tekniklerinin uygulanma oranını artırmaktadır. İlave olarak, havacılık sanayii'nin ihtiyaç duyduğu birçok teknolojiye sahip olması da işletmenin önemli bir üstünlüğüdür.
- *Yönetim faaliyetlerinde* işletmenin uzun dönemli havacılık tecrübesine ve bilgi birikimine sahip yüksek liderlik vasıflı yöneticiler bulundurması önemli bir katkı sağlamaktadır.
- *Kurumsallaşmış yapı*, Cumhuriyetin ilk yıllarında (1926) kurulan bir işletme olmasından kaynaklı kurumsallaşmış bir örgüt yapısına sahip olunması alınan kararlarda ve diğer uygulamalarda önemli bir avantaj sağlamaktadır.
- *Tek yurt içi temin kaynağı olunması* da işletmenin bazı alanlardaki hâkimiyetini ve rekabet düzeyini artırmaktadır.

- *Esnek üretim yapısı*, birçok ihtiyaca anında cevap verebilecek bir lojistik sistem mantığını vurgulamaktadır.
- *Adil bir ödül-ceza sistemi* de işletmenin faaliyetlerinde, işletme içi algıların şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.
- *Hesap verebilirlik*, işletmenin üretim ve bakım faaliyetlerinde kendisinden ne beklediğinin farkındalığı sayesinde, herkesin sorumlu olduğu süreçlere yönelik olarak hesap verebilir bir yapıda olması ile önemli bir üstünlük elde etmektedir.
- *Eğitim sistemi*, işletmede teknolojik yenilikler ile var olan kabiliyetlerin korunması ve devam ettirilmesi adına, uygulamalı ve mesleki eğitimler sayesinde önemli bir kazanç sağlanmaktadır.
- *İş güvenliği sistemi* ile işletme tüm faaliyetlerini ISO 18001 kurallarına uygun bir şekilde yürütmekte, hem yasalara hem de çalışanlara karşı olan sorumluluklarını yerine getirmektedir.

Zayıflıklar başlığı altında toparlanan ifadeler;

- *Yetersiz AR-GE kültürü*, işletmenin kamu kimliği, bazı ürünlerdeki tek pazar olma durumu ve teknoloji takibine çok hızlı ayak uydurma ihtiyacının bulunmamasından kaynaklı, kimi zaman AR-GE çalışmalarının ruhuna aykırı davranışları ortaya çıkarmaktadır.
- *Dinamizm eksikliği*, işletmenin yıllara uzanan kimliği ve büyük organizasyon yapısı, ani ve hızlı değişim gerektiren uyarılma ve değişikliklere ayak uydurulmasını geciktirmektedir.
- *Çok sık tepe yönetim değişikliği*, işletmedeki stratejik kararların alınmasında ve sürdürülmesinde bazen olumsuzlukları doğurmaktadır.
- *İş almada bağımlı olunması*, işletmenin lojistik desteğinin sadece Savunma Sanayi Müsteşarlığının öngördüğü alanlarda verilmesinden kaynaklı bir zayıflık oluşturmaktadır.
- *Kapasite kullanımında esnek olunamaması*, işletmenin faaliyetlerinde kendisine verilen alanların dışına çok fazla çıkamamasından kaynaklı negatif bir durum oluşturmaktadır. İşletme, sadece atıl kapasitelerini değerlendirme noktasında esnek hareket edebilmektedir.
- *Ticaret Hukuku bilgisinin yetersizliği*, işletmede özellikle yurtdışı anlaşmalar kapsamında gerçekleştirilen sözleşmelerde bazı alanlarda yetersiz kalınmasına neden olmaktadır.
- *Üretim yelpazesinin geniş olması*, işletmeye bazı konularda zayıflıklar getirmektedir. Örneğin, üretim sürecinde iş akışının çok

fazla olmasından kaynaklı atölyeler arası taşıma faaliyetleri artmakta, bazı durumlarda aynı tezgâhı bekleyen işler görülebilmekte, özellikle endirek malzeme yönetimi de oldukça zorlaşmaktadır.

- *İç talebin düşük olması*, işletmenin kuruluş bölgesine yakın yerlerde faaliyet gösteren işletmelerin havacılık dışında faaliyetlerle ilgilenmeleri, işletmenin iç pazarını daraltmaktadır.
- *Değişken ve kararsız bir sipariş yapısı*, işletmenin kamu kurumu olması yanında uçak faaliyetlerinin sağlanmasında acil ihtiyaç duyulan malzeme miktarının fazla olması nedeniyle bazen üretim hattında bekleme ve gecikmelere neden olmaktadır.
- *Kesikli üretim yapısına sahip olması* sonucu işlerin ve işlemlerin çizelgelenmesi (iş akış optimizasyonu) sırasında denge kaybının yüksek olması dolayısıyla gecikmeler yaşanmaktadır. Ayrıca, kesikli üretim yapısı gereği iş ve makine hazırlama faaliyetleri uzun zaman almaktadır. Yine bu üretim yapısı kaynaklı ara stokların fazla olması, atölyeler arası taşıma faaliyetlerinin fazla olması örgütsel çıktıları etkilemektedir.

Fırsatlar başlığı altında toparlanan ifadeler;

- *Kaynak kullanımında öncelik*, olarak nitelendirdiğimiz bu madde; ilgili havacılık endüstrisinde özellikle Savunma Sanayi projeleri kapsamında önemli bir lojistik destek sağlayan işletme olmasının, diğer kamu kuruluşlarına nazaran kaynaklara erişmede ve kaynak kullanımında öncelikli olmasını ifade etmektedir. İlâveten, günümüz hızla değişen havacılık teknolojilerinde sahip olduğu muazzam üretim kapasitesinin (yaklaşık 15.000 üzerinde farklı uçak parçası) sürdürülebilirliği açısından, kaynaklara diğer sektörlere ve kurumlara göre daha kolay erişme imkânı bulunmaktadır.
- *Havacılık pazarının önemi* kapsamında Türkiye’de savunma sanayinin gelecek vadeden bir sektör olması vurgulanmaktadır. Özellikle yeni nesil ticari ve savaş uçakları teknolojileri ile rekabet edebilir bir pozisyonda bulunabilmek, havacılık alanındaki büyük pazar boşluğunun (niş pazar) yaratacağı fırsatları vurgulamaktadır.
- *Bilgiye erişim kolaylığı*, İnternet ve İtranet sistemleri başta olmak üzere, havacılık piyasasında var olan bilgi iletişim teknolojilerinin mükemmelliği, hem bilgiye erişimi kolaylaştırmakta hem de işletme faaliyetlerine teknolojik yenilikleri takip etme açısından bir ivme kazandırmaktadır.

- *Teknolojilerin önceliklendirilmesi*, özellikle havacılık alanında faaliyet gösteren kuruluşlar ve işletmeler açısından devletin sahip olunması gerekli olan teknolojileri resmi kanallarla yayınlaması ve Savunma Sanayi Müsteşarlığı aracılığıyla tüm havacılık faaliyetlerini koordine etmesi, bu endüstri gurubunda ilave bir destek sağlamaktadır.
- *Savunma Sanayi fabrika ve kuruluşlarına olan yakınlık*, ilgili işletmenin faaliyet gösterdiği bölgede diğer savunma sanayi fabrikalarının (Ana Tamir Fabrikası, 12 nci Hava Ulaştırma Üssü, ASPİLSAN vs.) bulunması ve faaliyetlerin gerçekleştirilme aşamasında teknolojik değişimler ve yardımlaşmalar, hem teknoloji transferi hem de bilgi değişim süreci kapsamında lojistik faaliyetlerin hızlandırılmasını sağlamaktadır.
- *İşletme kuruluş bölgesinin iklim yapısı*, faaliyette bulunulan bölge olan Kayseri'nin, ham malzeme ve uçaklardaki metal korozyonuna daha az neden olacak bir iklim yapısına hâkim olması, gözükmeyen bir katma değer sağlamaktadır.
- *İşletme kuruluş bölgesinin stratejik önemi* kapsamında, Kayseri'de uluslararası bir havaalanının bulunması, demiryolu bağlantısının bulunması, İskenderun ve Mersin limanlarına yakın olması ve doğu-batı yolları üzerinde Türkiye'nin tam ortasında bulunması, işletmenin sahip olduğu pozisyonun stratejik önemini daha da artırmaktadır.
- *Rekabet düzeyinde*, ilgili işletme Savunma Sanayi alanında kendisine düşen bakım ve onarım görevlerini, havacılık endüstrisinde özel nitelikte teknik bakım hizmeti veren ve dünya pazarında de benzer nitelikte faaliyet gösteren diğer işletmelere göre daha ucuz işçilikle sağlamaktadır. Ayrıca, ilgili işletme diğer özel ve kamu kuruluşlarının teknolojik hakimiyet ve imkânlarının büyük oranda farklılık göstermesinden kaynaklanan bir avantaja da sahip pozisyondadır. İlave olarak, Savunma Sanayi Müsteşarlığı koordinesinde bazı faaliyetlerin paylaştırılmış ve desteklenmiş olması nedeniyle bazı faaliyet sahalarında (uçak bakım, yeni uçak tasarım, uçak yapısal parça üretim vs. alanların) özel teknolojik kabiliyetler gerektirmesi ve pahalı yatırımlar gerektirmesi nedeniyle tek merkezde toplanmasından kaynaklanan bir avantaj sağlamakta ve bu alanlarda rekabet yaşanmamaktadır.
- *Eğitim ihtiyacının karşılanması*, ilgili işletmenin faaliyet gösterdiği bölgede Havacılık sanayinin ihtiyacı olan yetişmiş ara eleman ihtiyacının karşılandığı Meslek Yüksek Okulları'ndan biriyle aynı şehirde bulunması, işletmeye önemli bir katkı sağlamaktadır.

- *Atıl kapasite kullanımı* ile ilgili işletmenin kanun ve yönetmelikler çerçevesinde faaliyetlerini sürdürmekte olan bir Döner Sermaye Müdürlüğüne sahip olması, atıl kalan işçilik, tesis ve malzeme kullanılarak ilave bir katma değer sağlamaktadır.
- *Ulusal ve uluslararası fuarlara katılım*, tanıtım araçlarının en önemlilerinden olan fuarlar müşteri ile ürünlerin kesiştiği nokta olarak bilinmektedir. Fuarlar artık günümüzün modern pazarları haline gelmiş ve bu noktada ulusal ve uluslararası fuarlar giderek önem kazanmıştır. Özellikle yurt dışı katılımın yoğun olduğu fuarlar (örneğin IDEF-International Defence Fair) işletmenin sesini yurtdışındaki müşterilere duyurmanın en etkili yollarından biri olmaktadır. Bu kapsamda, ilgili işletmenin hem yurt içi hem de yurt dışı birçok fuara katılması, atıl kapasitesinin kullanımında ve teknoloji transferinde önemli bir avantaj sağlamaktadır.
- *Politik kaygıların bulunmaması* da, kamu kurum niteliği ve kâr amacı gütmemesinden kaynaklı havacılık alanında lojistik açıdan bir fırsat sağlamaktadır.

Tehditler başlığı altında toparlanan ifadeler şu şekildedir;

- *İç pazarın yetersizliği*, işletmenin faaliyet sahasında bireysel ve özel havacılığın gelişmemiş olmasından kaynaklanan bir pazar yetersizliğini doğurmaktadır.
- *Devletin özelleştirme politikası*, bazı alanlarda işletmeye sahip olunması veya olunması için üzerinde çalışılan teknolojilerin kaybedilmesi riskini beraberinde getirmektedir.
- *Devletin satın alma politikası*, işletmenin Devlet İhale Kanunu hükümlerine göre alım yapma zorunluluğu, bazı alımlarda tedarik sürecini ve temin maliyetlerini etkilemektedir.
- *Hükümetin zorunlu emeklilik politikası*, işletmenin sahip olduğu vasıflı işgücünün zorunlu emeklilik nedeniyle kaybedilme riskini beraberinde getirmektedir.
- *Teknolojik yeniliklere reaksiyon hızı*, genel olarak işletmenin faaliyet sahasında rekabetin az olmasından kaynaklı bazı alanlarda (talaşlı imalat, ısıl işlem vs.) teknolojik gelişmeler yavaş gitmektedir. Öngörülemeyen gelişmelerden kaynaklı bir üretim etkilenmesi de bunun sonucu karşılaşılabilecek bir riskin olduğunu işaret etmektedir.

Analiz sonucunda ortaya çıkan SWOT faktörleri, ilgili havacılık endüstrisi için aşağıdaki Tablo-1’de gösterildiği şekilde belirlenmiştir.

Tablo-1: SWOT Faktörleri

SWOT Grubu	SWOT Faktörleri (Karşılık Gelen Değişkenler)	
Güçlü Yönler	S1	Kesikli üretim yapısı
	S2	Yetişmiş insan gücü
	S3	Kalite sistemleri
	S4	Ayrıntılı görev analizleri
	S5	İş gücü devir oranının düşük olması
	S6	Teknolojiyi benimseme ve uygulama yeteneği
	S7	Yüksek ücret politikası
	S8	Yüksek düzeyde bir takım ruhu
	S9	Yeni üretim teknikleri
	S10	Yönetim faaliyetlerinin etkinliği
	S11	Kurumsallaşmış yapı
	S12	Tek yurt içi temin kaynağı olunması
	S13	Esnek üretim yapısı
	S14	Adil bir ödül-ceza sistemi
	S15	Hesap verebilirlik
	S16	Eğitim sistemi
	S17	İş güvenliği sistemi
Zayıf Yönler	W1	Yetersiz AR-GE kültürü
	W2	Dinamizm eksikliği
	W3	Çok sık tepe yönetim değişikliği
	W4	İş almada bağımlılık
	W5	Kapasite kullanımında esnek olunamaması
	W6	Ticaret Hukuku bilgisinin yetersizliği
	W7	Üretim yelpazesinin geniş olması
	W8	İç talebin düşük olması
	W9	Değişken ve kararsız bir sipariş yapısı
	W10	Kesikli üretim yapısına sahip olması
Fırsatlar	O1	Kaynak kullanımında öncelik
	O2	Havacılık pazarının önemi
	O3	Bilgiye erişim kolaylığı
	O4	Teknolojilerin önceliklendirilmesi
	O5	Savunma Sanayii fabrika ve kuruluşlarına olan yakınlık
	O6	İşletme kuruluş bölgesinin iklim yapısı
	O7	İşletme kuruluş bölgesinin stratejik önemi
	O8	Rekabet düzeyi
	O9	Eğitim ihtiyacının karşılanabilmesi
	O10	Atıl kapasite kullanımı
	O11	Ulusal ve uluslararası fuarlara katılım
	O12	Politik kaygıların bulunmaması

Tehditler	T1	İç pazarın yetersizliği
	T2	Devletin özelleştirme politikası
	T3	Satın alma politikası
	T4	Hükümetin zorunlu emeklilik politikası
	T5	Teknolojik yeniliklere reaksiyon hızı

İşletmenin SWOT matrisi yukarıda sunulmuştur. Bu kapsamda, işletmenin üstünlüklerinin bilincinde olarak, bu faktörler üzerinde yoğunlaşmasının gelecekte hedeflediği yere daha kısa sürede ulaşmasına yardım edeceğine şüphe yoktur. Ayrıca işletmenin, karşılaştığı fırsatlardan en iyi şekilde yararlanabilmesi için bu fırsatlarla üstünlüklerini uyumlu hale getirip; üretimde, pazarlamada ve müşteriye sunduğu hizmetlerde, üretim ve hizmet düzeyini daha da geliştirerek faaliyetlerini devam ettirmesi gerekmektedir.

Globalleşen pazar yapısı ve teknolojik gelişmeler, her geçen zaman içinde kıyasıya artan rekabet ortamını, dünya ile ülkemizdeki siyasi ve politik değişimler ve geliştirilen yeni stratejik yönetim tekniklerini gündeme getirmektedir. Bu ortam, işletmelere birtakım fırsatlar sağlarken, yeni ve farklı riskleri de beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, işletmenin karşılaştığı fırsatlardan çok iyi yararlanabilmesi ve tehditlere karşı stratejiler geliştirebilmesi için fırsatları çok iyi kavraması ve kendi zayıflıklarını mümkün olduğu kadar ortadan kaldırması gerekmektedir.

İşletmenin genel olarak tehditlerden çok fırsatları, zayıflıklardan çok üstünlükleri bulunmaktadır. Üstünlüklerin ve fırsatların bulunduğu durum SO pozisyonudur. SO pozisyonu, mevcut alternatif pozisyonlar arasında en iyi stratejik konumdur. Bu nedenle, işletmenin mevcut gücünü kullanarak tüm dış imkânlardan yararlanmayı sağlayacak stratejiler oluşturması önerilmektedir. Bu durumda işletmenin daha etkin ve sürdürülebilir bir rekabet avantajı elde edeceği değerlendirilmektedir.

SONUÇ

İşletme analizi, çevre fırsatlarından yararlanmak ve tehlikelerden korunmak için bir firmanın hammadde, pazar, insan ve diğer kaynaklarını inceleyerek sahip olduğu gücü belirleme sürecini ifade etmektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte daha da karmaşık hale gelen organizasyonlar, başarıya ulaşmak için dinamik iç ve dış çevre koşullarını iyi analiz etmeli ve elde ettiği değerlendirme verileri ışığında stratejilerini tespit edip, kendilerini ana hedefe götürecek stratejilerini önceliklendirerek bu yönde kanalize olmaları, uzun dönemli sürdürülebilir bir başarı sağlamalarında en önemli faktörlerden biridir. Bu noktada işletme yöneticilerinin neleri hayal ettiği ve yapmayı arzuladığı değil, işletmenin

gerçek olarak içinde yer aldığı koşullar kapsamında; üstün ve zayıf yönlerinin ortaya çıkarılması, kaynak ve kapasitesinin incelenmesi söz konusudur. Bu fark çok önemlidir, çünkü hayaller firmanın kaynaklarının çok dışında ve ötesinde şeyler içerebilmekte ve bilinçsizce gerçekleştirilmeye çalışıldığında firmayı felakete sürükleyebilmektedir. Bu nedenle mevcut durumun gerçekçi bir şekilde analiz edilmesi, işletmenin gerçekte bulunduğu yerin belirlenmesini sağlayacaktır.

Elbette ki her işletmenin üstünlükleri ve zayıflıkları farklı alanlarda meydana gelmektedir. Hiç bir işletme mutlak üstünlüklere ve mutlak zayıflıklara sahip değildir. Önemli olan işletmenin bu farklı niteliklerini ve fonksiyonlarını belirleyerek, bunlar arasında bir denge oluşturmasıdır. Böylece işletme, ileriye dönük önemli stratejik ve taktik kararları için bilgi altyapısına sahip olacak, neleri iyi ya da kötü yaptığının bilincinde olarak kendisi için en faydalı alana yönelecektir. Çevre şartlarındaki fırsatların ve muhtemel tehdit unsurlarının da incelenmesiyle, işletme çok daha etkili planlar yapabilir hale gelebilecektir. Bu noktada SWOT analizi, bir işletmenin belirtilen bu tür bilgilere sistematik ve bilimsel yollarla ulaşması için önemli bir yöntemdir. İşletmenin içinde bulunduğu koşulların gerçekçi bir şekilde analiz edilmesinin getireceği yararlar yukarıda da bahsettiğimiz gibi çok önemlidir. Dolayısıyla bu bilgilere ulaşmak amacıyla izlenecek metodun da mümkün olduğunca bilimsel nitelikli olması gerekmektedir. Aksi takdirde, salt subjektif görüş ve düşüncelerle yetinme ve boş hayallerin peşinde koşma ile uzun dönemli ve sürdürülebilir büyüme sağlanamayacaktır.

Bu çalışmada, strateji geliştirme ve değerlendirme çalışmaları çerçevesinde karar vericilere yardımcı olması ve ilave bir bilgi sağlama açısından işletmenin mevcut durum analizi SWOT yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Bu analiz, karar ortamını iç ve dış faktörleri göz önünde bulundurarak analiz edebilen ve yaygın olarak kullanılan bir karar analizi yöntemidir. Bu analizde hem işletmenin kendi zayıf ve üstün yanları görülebilmekte, hem de çevredeki koşulların işletme için fırsatlar mı yoksa tehditler mi yarattığı açıkça ortaya konulmaktadır. Bu çerçevede, ilgili havacılık işletmesi için yapılan analiz sonucunda, işletmenin daha çok üstünlük ve fırsatlara sahip olduğu gözlenmiştir. Bu durum Weichrich (1982) tarafından ifade edilen SO (strength-opportunities) stratejisini vurgulamaktadır. Yani, analizi yapılan işletmeye mevcut gücünü kullanarak tüm dış imkânlardan yararlanmasını sağlayacak stratejiler oluşturması önerilmiştir.

Kuvvetli ve Zayıf Yönler

Yapılan analizle işletmenin, kendi kritik zayıf yönlerine ve olası tehditlere karşı algı düzeyi artırılmış, sahip olunan üstünlük ve çevresel fırsatlar ile karar ortamının bir bütün olarak değerlendirilmesine yönelik

altyapı oluşturulmuştur. Çalışmanın analiz safhasında iç ve dış çevre analizleri konusunda tecrübeli ve eğitim düzeyi yüksek seviyede olan yöneticilerin örneklem grubuna dahil edilmesi ile faktörlerin oluşturulması aşamasında daha gerçekçi bir durum sağlanmıştır. Ayrıca, çalışma faktörlerinin yüz-yüze yapılması ve geri dönüşlerin anında yapılarak unutulması muhtemel girdilerin giderilmesi, çıktılarda oluşabilecek hataların en düşük seviyelere indirgenmesine imkân tanımıştır.

Çalışmanın bu üstünlüklerine rağmen birtakım zayıf noktaları da bulunmaktadır. Öncelikle, bu çalışmada gerçekleştirilen uygulamalarda daha çok dilsel (subjektif) değerlendirmeler yapılmış, ilgili örneklem grubun tecrübe ve bilgi birikimi ön planda tutulmuştur. Yani, modelin oluşturulmasında ve strateji geliştirme safhasına veri sağlamada subjektif kriterlerin objektif ağırlıklarla ifade edildiği analitik bir yöntem kullanılmamıştır. Ayrıca, çalışmada tespit edilen SWOT faktörleri sadece havacılık endüstrisinde faaliyet gösteren işletmeye ait olup, diğer sektör ve işletmeler açısından genellenmesi mümkün değildir.

Diğer Çalışmalar İçin Öneriler

Öncelikle, diğer çalışmaların bu çalışmada bahsedilen zayıf yönleri dikkate almaları ve bu yönde model oluşturmaları önerilmektedir. Ayrıca, analitik değerlendirme yapılabilmesi için de, ortamın bulanıklığı ve belirsizliğinin de modele dahil edildiği bulanık AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi), bulanık TOPSIS (Benzerliklere Dayalı İdeal Tercih Sıralama Tekniği) veya ANP (Analitik Ağ Süreci) gibi analitik yöntemlerin kullanılması önerilmektedir. Ayrıca, işletmelerin kendi içerisinde buldukları pazarın koşullarını da dikkate alarak kendi vizyon ve misyonları çerçevesinde uyarlamalarının, başarıya ulaşmalarında ilave bir katma değer oluşturacağı düşünülmektedir. İlave olarak, bu çalışmanın bir adım daha ileriye götürülerek strateji geliştirme ve seçme yönünde de uygulanmasının literature önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Ansoff, H. I.(1975), Corporate strategy, Penguin Books Ltd., Middlesex
- Antony J., (2012) "A SWOT analysis on Six Sigma: some perspectives from leading academics and practitioners", *International Journal of Productivity and Performance Management*, 61, 6, pp.691-698
- Barnett, J.H. ve Wilsted, W.D.(1989), Strategic management: text and concepts, PWS-Kent Publishing Company, Boston
- Bosemann, G. and Phatak, A. (1989), Strategic management: text and cases, 2nd. Edition, John Willey-Sons, New York
- Certo, S. (1994), Strategical management, John Wiley and Sons, N.Y.

- Chou C.C., Yih, J.M., Wong C., vd. (2012), "SWOT Analysis of Operation Strategies of the World's Top 20 Carriers", *Applied Mechanics and Materials*, 178-181, 2863-2866
- Dalay, İ., Coşkun, R. ve Altunışık, R.(2002), *Stratejik boyutuyla modern yönetim yaklaşımları*, Beta Basım Yuima Dağıtım A.Ş. Yayın No: 1202, 1. Baskı, İstanbul
- Dinçer, Ö. (2003), *Strateji, yönetim ve işletme politikası*, Beta Yayınları, İstanbul
- Dyson, R.G., (2004), "Strategic development and SWOT analysis at the university of Warwick", *European Journal of Operational Research*, 152, 631-640
- Eren, E., (2005), *İşletmelerde stratejik yönetim ve işletme Politikası*, Der Yayınları
- Greer, C.R. (2001), *Strategy and human resources: A general managerial approach*, 2nd Ed. Upper Saddle River (NJ): Prentice-Hall
- Hamel, G. and Prahalad, C.K, (1990), *The core competence of the corporation*, *Harvard Business Review*, 68, 79-91.
- Hill, T. ve Westbrook, R. (1997), "SWOT analysis: it's time for a product recall", *Long Range Planning*, 30, 1, 46-52.
- Hitt, M.A., Ireland R.D., Hoskison, R.E (1995), *Strategic management-competitiveness and globalization*, West Publishing Company,
- Hofer, C.W. (1977), *Conceptual constructs for formulating corporate and business strategies*, Intercollegiate Case Clearing House, Boston
- Hofer, C.W. ve Schendel, D. (1979), *Strategy formulation: analytical concepts*, 2nd Edition, West Publishing Company, Minnesota
- Jauch, L.R. ve Glueck, W.F. (1989), *Strategic management and business policy*, McGraw-Hill Book Company, New York
- Kajanus, M., Leskinen P., Kurttila M., Kangas J. (2012), "Making use of MCDS methods in SWOT analysis-lessons learnt in strategic natural resources management", *Forest Policy and Economics* 20, 1-9
- Kangas, J., Kurttila, M., Kajanus, M., Kangas, A. (2003), "Evaluating the management strategies of a forestland estate the S-O-S approach", *Journal of Environmental Management* 69, 349-358.
- Kaplan R.S., Norton D.P. (2004), *Strategy maps, converting tangible assets into tangible outcomes*, Harvard Business School Press, Boston, Massachusetts
- King, R. K., (2003), *Enhancing SWOT analysis using triz and the bipolar conflict graph: a case study on the Microsoft Corporation*, California.
- Koçel, T. (1995), *İşletme Yöneticiliği: Yönetim, Organizasyon ve Davranış*, 5. Baskı, İstanbul
- Kurttila M., Kangas J. and Kajanus M. (2004), "The use of value focused thinking and the A'WOT hybrid method in tourism management", *Tourism Management*, 25, 4, 499-506.
- Leskinen, L.A., Leskinen, P., Kurttila, M., Kangas, J., Kajanus, M., (2006), "Adapting modern strategic decision support tools in the participatory strategy process-a case study of a forest research station", *Forest Policy and Economics* 8, 267-278.

- Monatari, J.R., Morgan, C.P. ve Bracken, J.J.(1990), Strategic management: A choise approach, Dreyden Press, Chicago
- Pesonen, M., Kurttila, M., Kangas, J., Kajanus, M., Heinonen, P., (2001), “Assessing the priorities among resource management strategies at the Finnish Forest and Park Service”, Forest Science 47, 534-541
- Porter, M.E. (2000), Rekabet stratejisi: sektör ve rakip analizi teknikleri, (Çev.G. Ulubilgen), Sistem Yayıncılık Yayın No: 206, İstanbul.
- Rachid G. ve Fadel, M.E., (2013), “Comparative SWOT analysis of strategic environmental assessment systems in the Middle East and North Africa region”, Journal of Environmental Management, 125, 85-93
- Ram, K.S., Janaki, R.R.A., Robert, S.K., (2004), “Exploring the potential for silvopasture adoption in south-central Florida: an application of SWOT-AHP method”, Agricultural Systems 81, 185-199.
- Shinho, H., Yoshioka, H., Marpaung, S., Hachiga, S., (2006), “Quantitative SWOT analysis on global competitiveness of machine tool industry”, Journal of Engineering Design, 17: 251-258.
- Thompson, A. ve Strickland, A.J. (1996), Strategic management, concepts & cases, Irwin McGraw-Hill.
- Ülgen, H., Mirze, S.K. (2004), İşletmelerde stratejik yönetim, Literatür Yayınları Yayın No: 113, İstanbul
- Weichrich, H., (1982), “The TOWS matrix: a tool for situational analysis”, Journal of Long Range Planning, 15. Baskı, No: 2.
- Wheelen, T.L., Hunger, J.D., (1995), Strategic management and business policy, 5th edition, Addison Wesley, Reading, MA.
- Wilson, I. (1994), Strategic planning isn't dead-it changed, UK: Long Range Planning, 27, 4, 12-24
- Zaleznick, A. (1995), What is leadership? (Çev.U.UYAN), Stratejik yönetim ve liderlik, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.

NEVŞEHİR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Amaç ve Kapsam

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin amacı, sosyal bilim alanlarında ve disiplinlerarası çalışmalarda yüksek akademik standartlarda bilime katkı sağlamak, global bir bakış açısıyla özgür bilimsel düşünce gücünü desteklemek, meslek kuruluşları ve bireylerin ulusal ve uluslararası gelişmelerine yardımcı olmak, alanındaki gelişmeleri takip etmek ve bu alanlarda Türkçe ve İngilizce akademik kaynak oluşturmaktır.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Arkeoloji, Antropoloji, Psikoloji, Felsefe, Sosyoloji, Coğrafya, Edebiyat, Dil, Eğitim Bilimleri, İşletme, Girişimcilik, Örgütsel Davranış, İktisat, Turizm, İstatistik, Hukuk, Siyaset Bilimi, Kamu Yönetimi, Uluslararası İlişkiler, İletişim, Tarih, Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar ve Spor Yönetimi gibi sosyal bilim alanlarındaki bilimsel çalışmaların yanı sıra disiplinlerarası çalışmalara da yer veren uluslararası hakemli bir dergidir. Derginin yayın dili Türkçe, İngilizce ve Almanca'dır.

Yayın Aralığı

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, uluslararası hakemli dergi statüsünde yılda iki sayı olarak yayınlanacaktır. Bileşik sayı basılmayacaktır.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yayın İlkeleri

1. Türkçe yazılarda, yazım ve noktalamada TDK İmlâ Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

2. Sosyal Bilimler alanında olması şartıyla hakem değerlendirilmesine sunulan çalışmalarda öncelikli olarak alanında bir boşluğu dolduracak, araştırmaya dayalı, özgün, daha önce yayınlanmamış, konusunda yeni ve dikkate değer görüşleri ortaya koyan araştırma veya inceleme olması şartları dikkate alınır. Herhangi bir sempozyum ya da kongrede sunulan yazılarda kongrenin adı, yeri ve tarihi belirtilmelidir.

3. Derginin editörleri veya editörler kurulu tarafından derginin yayın ilkelerine uygun olduğuna karar verilen çalışmalar içerik ve biçim bakımından incelenmek üzere en az üç hakeme gönderilir. Yayınlanması istenen çalışmalar, üç hakemin değerlendirmesine sunulduktan sonra, en az iki hakemin onayı ile yayına kabul edilmektedir. Hakemlerin kimlikleri hakkında yazarlara, gönderilen makalenin kime ait olduğu konusunda da hakemlere bilgi verilmez. Hakem raporları gizlidir. Olumlu rapor alamayan makaleler yayınlanmaz ve yazarına iade edilmez; bu konuda idarî ve hukuki sorumluluk kabul edilmez. Hakem değerlendirme raporları, Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu'nun incelemesine olanak verebilecek şekilde yayın tarihinden sonra en az 5 yıl süreyle saklanır ve istenildiğinde birer kopyaları Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu'na ulaştırılır.

Düzeltilme istenen yazılar, gerekli değişiklikler için yazar(lar)ına geri gönderilir. Düzeltilmiş metni 20 günlük süre (posta süresi dahil) içerisinde dergiye ulaştırmak yazar(lar)ın sorumluluğundadır. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir. Hakem oluru alan makaleler, editörler veya editörler kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayınlanır.

4. Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen tercüme ve çeviri yazılar için, makale sahibinin yayın izni alınmalı ve orijinal metin ayrıca gönderilmelidir. Bu çalışmalar da telif çalışmalar gibi hakem onayına gönderilir.

5. Dergide sosyal bilimler konuları çerçevesinde yayımlanmış bilimsel kitaplarla ilgili değerlendirme yazılarına yer verilir.

6. Dergi yıl içinde düzenli aralıklarla yayınlanır, derginin her sayısından 2 adet, yayımlandığı tarihten itibaren en geç 6 ay içerisinde "**TÜBİTAK-ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı Oluşturma Kurulu YÖK Binası B-5 Blok 06539 Bilkent-ANKARA**" adresine ulaştırılır. Ayrıca ULAKBİM tarafından belirlenen standart formata uygun olarak 1 elektronik kopyası ULAKBİM'e ulaştırılır.

7. Dergi künyesinde derginin tam adı, kısaltılmış adı, açık adresi, editörün ve kurumsal olarak derginin e-posta dahil güncel adresleri belirtilecektir. Kapakta ve/veya iç kapak sayfasında derginin yayın aralığı ve yayınlanması gereken tarih (yıl ve ay olarak) belirtilecektir.

8. Bir yıl içindeki toplam bilimsel araştırma yazısı 15'ten az olmayacak ve toplam bilimsel yazı sayısının (araştırma, olgu sunumu, derleme) en az %50'sini oluşturacaktır.

9. Dergide yayınlanan bilimsel yazılar, türlerine göre sınıflandırılır (araştırma, olgu sunumu, derleme vb.) içindekiler bölümünde ve bilimsel yazının ilk sayfasında belirtilir.

10. Bilimsel yazıların ilk sayfasında, yazıların gönderim/kabul tarihleri belirtilir, yazarların kurumları ve iletişim kurulacak yazarın adres bilgilerine yer verilir.

Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yazım Kuralları (Yazarlar İçin Talimatlar)

1. Dergiye gönderilecek yazılar WİNDOWS ortamında ve MS WORD'ün yeni sürümlerinde yazılmalıdır. Yazı içinde kullanılan grafikler WİNDOWS ortamında açılacak bir grafik formatında, fotoğraflar da fotoğraf formatında gönderilmelidir. Dergiye gönderilen yazı, şekil ve fotoğrafların dijital kayıtları bir CD ile gönderilmelidir. Orijinal fotoğraflar yüksek kontrastlı ve ser karton olmalıdır.

2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özet ve kaynakça dâhil 6000 (yaklaşık 20 sayfa) sözcükten fazla olmamalıdır.

3. Gönderilen yazının başlığı büyük harf, koyu, "Times New Roman" yazı karakteri ve 12 punto olmalıdır.

4. Bütün bilimsel yazılarda; Türkçe ve İngilizce başlık, 150 kelimelik Türkçe ve İngilizce özet mutlaka bulunmalıdır. Özeti altına yapılandırılmış öz ve yeterli sayıda (en az 3 ve en çok 6) anahtar kelime özeti dilinde verilmelidir. Yazı bir başka dilde yazılmışsa başlığın ve özeti Türkçe tercümesi verilmelidir. Türkçe ve İngilizce özetler, çalışmanın amacını, yöntemini ve temel bulgularını kapsamalıdır. Özet "Times New Roman" yazı karakteriyle 10 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.

5. Ana metin, Giriş bölümü başta olmak üzere İngilizce anahtar kelimelerden hemen sonra 1 satır boşluk bırakılarak "Times New Roman" yazı karakteri, 11 punto ve satırlar tek aralıklı yazılmalıdır. Metinde belli bir plan dahilinde giriş, araştırma metni, bulgular, yorumlar, sonuçlar ve önerilere yer verilmelidir.

6. Gönderilen yazılarda dipnotlar sayfa altına verilmiş ise, 9 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.

7. Gönderilen yazılarda paragraf ölçüleri, ilk satır 1,25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonraki 3 nk, metin iki yana dayalı olmalıdır.

8. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 5 cm, alttan 5,5 cm, sol 4,5 cm, sağ 4,5 cm, cilt payı 0 olmalıdır.

9. Dergiye gönderilen yazılarda başlıklarda numaralandırma yapılmalıdır. Yazılarda başlıklardan önce bir satır boşluk bırakılmalıdır. Ana başlıklar büyük harfle ve **bold**, alt başlıklar ise sadece ilk harfleri büyük harf olmak üzere **bold** ve *italic* olarak yazılmalıdır.

10. Dergiye gönderilen yazılarda Tablo adları üste olmalı ve her kelimenin ilk harfi büyük yazılmalıdır. Resim, şekil, grafikler bilgisayarda çizilerek "Şekil" adı altına gösterilmeli ve her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır. Tablo ve Şekiller sırasıyla numaralandırılmalıdır. Tablo ve Şekil içindeki metinler 10 punto ile yazılmalıdır. Tablo ve Şeklin hemen altında ise yararlanılan kaynak tam olarak belirtilmelidir. Yararlanılan kaynak "Times New Roman" yazı karakteri, 9 punto ve tek satır aralıklı yazılmalıdır.

11. Referans vermede Amerikan Psikoloji Derneği Yayın Kılavuzu 6. Basımını esas alınacaktır. Bu çerçevede;

a) Dergiye gönderilen yazılarda dipnotlar Harvard (Bağlaç) Sistemi olarak adlandırılan; yani yazar soyadı (kurum ve rapor adı vs.), tarih ve sayfa numaralarının verildiği sisteme göre yapılmalıdır. Örnek: Eğer Can Tansel Tuğcu'nun 2010 yılında yayınlanmış kitabının 23. sayfasından alıntı yapılmış ise, yazıda metin içerisinde referans şöyle verilmelidir (Tuğcu, 2010: 23). Eğer referans DPT'nin 2000 yılındaki raporunun 28. sayfasına yapılmış ise, dipnot şu şekilde verilmelidir (DPT Raporu, 2000: 28). Ancak gerekli durumlarda sayfa altı dipnot sistemi de kullanılabilir.

b) Yazarlar, konu ile doğrudan ilgili olmayıp eserde yer alması gerektiğine inandıkları bilgileri, metin içerisinde ilgili sözcüğün sağ üst köşesine sıra numarası vererek, aynı numara ile sayfa altına 9 punto 1 satır aralığı ile dipnot olarak verilmelidir.

c) Tablo, Şekil ve Grafik gibi normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve Grafik için başlıklar; EK Tablo 1, EK Grafik 3 ve

EK Şekil 7 gibi yazılmalı, EKLER, metin sonunda KAYNAKÇA'dan sonra verilmelidir. Bu göstergelere metin içerisinde yapılan göndermelerin mutlaka EK Tablo 1, EK Grafik 3 veya Ek Şekil 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

d) Dergiye gönderilen yazılarda kullanılan bütün kaynaklar, yayının sonunda "Kaynakça" başlığı altında, yazarın soyadına göre alfabetik biçimde bibliyografya kurallarına uygun olarak verilir. Kaynak bildiriminde sıra; "yazar soyadı, adı, eserin adı (italik), (varsa çevirenin adı soyadı) basım yeri ve yılı" olarak düzenlenmelidir. Kaynakça "Times New Roman" yazı karakteri, 10 punto ve tek satır aralıkla yazılmalıdır.

e) Metin içerisinde verilen referanslar ve kaynakçadaki gösterimlerine ilişkin bazı örnekler aşağıda verilmiştir:

Kitaplar (Books)

1) Tek yazarlı kitap :

Kaynakçada:

Achenbaum, W. A. (1986). *Social Security*, London: Cambridge University Press.

Kılıç, F. (1998). XVII. yy.Tezkirelerinde Şair ve Eser Üzerine Değerlendirmeler, Ankara: Akçağ Yayınları.

Metin içinde: (Achenbaum, 1986: 40-51)

(Kılıç, 1998: 21)

2) İki yazarlı kitap:

Kaynakçada:

Bartol, K. and Martin, D. C. (1994). *Management*, New York: McGraw Hill Inc.

Aldemir, M. C. ve Ataol, A. (1991). *Personel Yönetimi*, İzmir: Kardeşler Kitabevi.

Metin içinde: (Bartol and Martin, 1994: 22-25)

(Aldemir ve Ataol, 1991: 34)

3) İkiyden çok yazarlı kitap:

Kaynakçada:

Frederick, W. C., Davis, K. and Post, J. E. (1998). *Business and Society: Corporate Strategy, Publicity, Ethics*, Sixth Edition, New York: McGraw-Hill Pub.

Can, H., Tuncer, D. ve Ayhan, Y. (1994). *Genel İşletmecilik Bilgileri*, 3. Baskı, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Metin içinde: (Frederick et.al., 1998: 79)

(Can vd., 1994: 121-127).

4) Derleme kitap:

Kaynakçada:

Miller, F. D. Jr. and Ahrens, J. (1998). The Social Responsibility of Corporations **In Tibor R. Marchan (Ed.)**, *Commerce and Morality* (p.140-160), New Jersey: Rowman&Littlefield Co., 1998.

Özgener, Ş., Öğüt, A. ve Kaplan, M. (2008). İşgören-İşveren İlişkilerinde Yeni Bir Paradigma: Örgütsel Sinizm, **Mahmut Özdevecioğlu ve Himmet Karadal (Ed.)**, *Örgütsel Davranışta Seçme Konular* (s.53-73), İlke Yayınevi, Ankara.

Metin içinde: (Miller and Ahrens, 1998: 142-144)

(Özgener vd., 2008: 54)

Makaleler (Articles):

1) Tek yazarlı makale

Kaynakçada:

Carmeli, A. (2004). The link between organizational elements, perceived external prestige and performance. *Corporate Reputation Review*, 6 (4), 314-331.

Yıldırım, M. (2009). Kamu yönetiminde yeni bir ikilem: yurttaş odaklılık ya da müşteri odaklılık. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 99-115.

Metin içinde: (Carmeli, 2004: 315).

(Yıldırım, 2009: 99-101).

2) İki yazarlı makale

Kaynakçada:

Todd, S. and Kent, A. (2009). A social identity perspective on the job attitudes of employees in sport. *Management Decision*, 47(1), 173-190.

Yüksel, Ö. ve Erkuşlu, H. (2003). Personel Güçlendirme-Empowerment. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 131-141.

Metin içinde: (Todd and Kent, 2009: 173)

(Yüksel ve Erkuşlu, 2003: 132-137)

3) İki yazarlı çok yazarlı makaleler

Kaynakçada:

Lipponen, J., Helkama, K., Olkkonen, M. and Juslin, M. (2005). Predicting the different profiles of organizational identification: A case of shipyard subcontractors. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 97-112.

Akman, G., Özkan, C. ve Eriş, H. (2008). Strateji odaklılık ve firma stratejilerinin firma performansına etkisinin analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 1 (13), 93-115.

Metin içinde: (Lipponen et al., 2005: 97)

(Akman vd., 2008: 99)

4) Aynı yazara ait birden fazla eser

Aynı yazarın aynı yılda yayınlanmış birden fazla eseri makalede kullanılmışsa eserler a,b,c, şeklinde sıralamaya tabi tutulur:

Kaynakçada:

Carmeli, A. (2004a). Exploring determinants of job involvement: an empirical test among senior executives. *International Journal of Manpower*, 26(5), 457-472.

Carmeli, A. (2004b). The link between organizational elements, perceived external prestige and performance. *Corporate Reputation Review*, 6(4), 314-331.

Metin içinde: (Carmeli, 2004a: 457)

(Carmeli, 2004b: 315-317)

5) Basımda olan dergi makaleleri

Kaynakçada:

Yang, J., He, J. and Gu, Y. (in press). The implicit measurement of destination image: the application of implicit association tests, *Tourism Management*. Available online 23 February 2011.

Metin içinde: (Yang et. al., 2011)

6) Popüler dergi makaleleri

Kaynakçada:

Celil, A. (Ocak 2011). Global doğan şirketlerin tepe yönetimi sendromu, *Capital Dergisi*, 234, 14-17.

Metin içinde: (Celil, 2011:14)

Çeviri Eserler

Kaynakçada:

Thurow, L. C. (1996). *Kapitalizmin Geleceği*, 1. Baskı, (Çev.) Serpil Demirtaş ve Nebil İlseven, İstanbul: Çağdaş Bakışlar Dizisi: 14, Sabah Yayınları.

Metin içinde: (Thurow, 1996: 112)

Toplantı ve Sempozyum Bildiri Kitapları

Kaynakçada:

Tak, B. ve Aydemir, B. A. (2006). Algılanan örgütsel prestij ile örgütsel bağlılık ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *14.Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı içinde (s.215-216)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi.

Deci, E. L. and Ryan, R. M. (1990). A motivational approach to self: integration in personality. In R. Dientsbier (Ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* 38 (pp.237-288). Lincoln: University of Nebraska Press.

Metin içinde: (Tak ve Aydemir, 2006: 215)

(Deci and Ryan, 1990: 237-238)

Tezler

Kaynakçada:

Şahin, E. (1996). *İşletme-Çevre Etkileşimi ve İşletmelerin Sosyal Sorumluluğu*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Metin içinde: (Şahin, 1996: 141)

Ansiklopedi veya Sözlük

Kaynakçada:

Sadie, S. (Ed.) (1980). *The new Grove dictionary of music and musicians* (6th ed., Vols, 1-20, pp.502-513). London: MacMillan.

Öztuna, Y. (1969). *Türk musikisi ansiklopedisi*. (C.2, ss.201-205) İstanbul: MEB Devlet Kitapları.

Metin içinde: (Sadie, 1980: 312).

(Öztuna, 1969: 201-205)

Yazarı belli olmayan resmi, özel yayınlar, raporlar vb.

Kaynakçada:

National Institute of Mental Health. (1990). *Clinical training in serious mental illness* (DHHS Publication no. ADM 90-1679). Washington, DC: U.S. Government Printing Office.

Türkiye Genç İşadamları Derneği. (2006). TÜGİAD'ın 2006 yılı 2. yarı beklentileri ve bu beklentiler doğrultusunda değerlendirme ve önerileri, İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık.

Önortaç, N. (2007). Avrupa birliği müktesebatı (Tek. Rap. No. 11). İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yönetim Uygulama ve Araştırma Merkezi.

Metin içinde: (National Institute of Mental Health, 1990: 22)

(Türkiye Genç İşadamları Derneği, 2006: 16-17)

(Nuri, 2007: 7).

Internet Kaynakları

Kaynakçada:

Lawson-Body, A. and Limayem, M. (2004). The impact of customer relationship management on customer loyalty: the moderating role of web site characteristics. *Journal of Computer-Mediated Communication* 9(4), Retrieved November 20, 2004 from the http://www.ascusc.org/jcmc/vol9/issue4/lawson_body.html.

PCaW-Public Concern at Work. (1998). Internal Whistle Blowing. *Public Concern at Work Web Site*, Retrieved 26 May 2007 from <http://www.pcaw.co.uk>.

Yeşilyurt, S. (2008). Üniversiteye giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin dersaneleri tercih etme sebepleri ve dersanelerdeki biyoloji öğretiminin durumu üzerine bir çalışma. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10, <http://www.pegem.net/akademi/3-47754.asp> adresinden 25 Şubat 2011 tarihinde edinilmiştir.

Metin içinde: (Lawson-Body and Moez, 2004: ¶72)

(PCaW-Public Concern at Work, 1998: ¶5)

(Yeşilyurt, 2008: ¶95-109).

Film incelemeleri

Kaynakçada:

Kraus, J. (1992). Visions of psychology: A videotext of classic studies [Review of the motion Picture *Discovering Psychology*]. *Contemporary Psychology*, 37, 1146-1147.

Durak, E. Ş. (2007). Film analizi yöntemi ile Virginia satır aile terapisi yaklaşımına bir bakış [Annem Uğruna filminin değerlendirilmesi]. *Türk Psikoloji Yazıları* 10 (20), 43-62.

Metin içinde: (Kraus, 1992: 1146-1147)

(Durak, 2007: 43)

Sinema filmi

Kaynakçada:

Scorsese, M. (Producer) and LONERGEN, Kenneth. (Writer/Director). (2000). You can count on me [Motion picture]. United States: Paramount Pictures.

Deveci, S. (yapımcı) ve Oğuz, A. (Yönetmen). (2006). *Mutluluk* [Sinema Filmi]. Türkiye: ANS&Higway Film.

Metin içinde: (Scorsese and Lonergen, 2000)

(Deveci ve Oğuz, 2006)

Televizyon Yayını

Kaynakçada:

Güçlü, A. (Yöneticisi), (2004, 21 Şubat). *Genç bakış* [Televizyon Yayını]. İstanbul: Kanal D Company.

Metin içinde: (Güçlü, 2004, 21 Şubat)

Televizyon Dizileri

Kaynakçada:

Türkoğlu, A. (Yapımcı) ve Gürtop, H. (Yönetmen). (2005). *Hayat türküsü* [Televizyon Dizisi]. Ankara: Koliba Film.

Metin içinde: (Türkoğlu ve Gürtop, 2005)

Müzik Kayıtları

Kaynakçada:

Yayla, B. ve Filiz, A. Ş. (2004). Senden kalan. *Pervane üstünde* [CD]. İstanbul: Kalan Müzik.

Metin içinde: (Yayla ve Filiz, 2004)

Yazar dışında bir sanatçı tarafından yeniden yapılanmış kayıtlar

Müren, Z. (1976). Bir yangının külünü [Kayıt Muazez Abacı]. *Zirvedeki şarkılar üstünde*. [CD]. İstanbul: Yavuz&Burç Plakçılık.

Metin içinde: (Müren, 1976)

Ses Kayıtları

Costa, Paul.T., Jr. (Speaker). (1988). *Personality, contiunity, and changes of adult life* [Cassette Recording No.207-433-88A-B). Washington, DC: American Psychological Association.

Metin içinde: (Costa, 1988)

12. Etik kurul kararı gerektiren klinik ve deneysel çalışmalar için etik kurul onayı alınmalı ve gerektiğinde belgelendirilmelidir. Bilimsel araştırma ve yayınlarda ulusal ve uluslararası alanda geçerli etik kurallara uyulmalıdır.

13. Bilimsel yazıların bütünlüğünü bozmamak açısından reklam ve benzeri tanıtılar bilimsel yazı içinde yer almamalı ve bunlara sayfa numarası verilmemelidir.

14. Gönderilen yazılarda yazar ve yazarların açık adresleri (aktif kullanılan mail adresi dahil) olmalıdır. Örneğin; Nevşehir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Ahmet TANÇ, atanc@nevsehir.edu.tr gibi.

Telif Hakkı ve Makale Kabul Süreci

1. Dergiye gönderilecek yazıların, daha önce başka bir yerde yayımlanmamış olması ve değerlendirme sürecinde bulunmaması gerekmektedir. Ayrıca yazılar, dergiye gönderilen yayınlar ile ilgili süreçler tamamlanmaya kadar başka bir dergiye değerlendirilmek üzere gönderilmemelidir. Yazarlardan bu hususlara riayet edilmesi ve doğabilecek sıkıntıların engellenmesi amacıyla dergi otomasyonu web sayfasındaki “**Yayın Hakkı Devir Sözleşmesi**” formu imzalanarak posta ile Enstitümüze ulaştırılmalıdır. Aksi halde Makale/Yazılar yayımlanmayacaktır.

2. Dergiye gönderilen makaleler/yazılar, Dergi Otomasyonu programı (<http://edergi.nevsehir.edu.tr>) aracılığı ile gönderilmelidir. Otomasyon haricinde gönderilen makaleler işleme konmaz. Gönderilen makaleler hakkında yazarlar kendilerine ait şifreleri kullanarak dergi otomasyon programı üzerinden bilgi alabilirler.

3. Dergide yayımlanan yazılara telif ücreti ödenmez. Dergide yayımlanan yazıların telif hakkı Nevşehir Üniversitesi'ne aittir. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü, telif hakkı karşılığında yazarlarına iki (2) adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının tamamının tekrar yayın hakkı, derginin iznine bağlıdır.

4. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel, hukuki ve idari sorumluluğu yazarlarına aittir.

5. Yayın hakları saklıdır. Nevşehir Üniversitesi'nin yazılı izni alınmaksızın dergide yayımlanan çalışmaların bütünü veya bir kısmı elektronik, mekanik kayıtlama veya benzeri bir araçla herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz, fotokopi veya teksir edilemez. Ancak, kaynak göstermek şartıyla alıntı yapılmasına izin verilir.

Editör Yazışma ve Abonelik Adresi

Dergi web sayfası adresi: <http://edergi.nevsehir.edu.tr>

E-mail adresi: sbedergi@nevsehir.edu.tr

Adres: 2000 Evler Mah. Zübeyde Hanım Cad. Nevşehir Üniversitesi Yerleşkesi 50300 Nevşehir

NEVSEHIR UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Aim and Scope

The aim of Nevşehir University Journal of Social Sciences is to contribute in the fields of social science and multidisciplinary studies with high standards of academics, to support the power of free scientific thought on a global perspective, to assist the development of professional organizations and individuals in national and international scales, to follow developments in the fields of social science and to create Turkish and English academic source for the fields.

Nevşehir University Journal of Social Sciences (NUJSS) is an international double blind peer-reviewed journal that covers multidisciplinary studies in addition to the fields of social sciences such as Archeology, Anthropology, Psychology, Philosophical, Sociology, Geography, Literature, Linguistics, Educational Sciences, Business Management, Entrepreneurship, Organizational Behaviour, Economics, Tourism Management, Statistics, Law, Political Science, Public Administration, International Affairs, Communication Sciences, General History, History of Art, Fine Arts, Sport Management and multidisciplinary studies. The languages of the Journal are Turkish, English and German.

Nevşehir University Journal of Social Sciences (NUJSS) is published at twice a year and is an international peer-reviewed journal and no composite will published.

Instructions for Authors

Please note, all papers must be submitted in accordance with the Instructions for Authors:

1. Manuscripts must adhere to the style and conventions of the *Publication Manual of the American Psychological Association*, 6th edition. Authors whose native language is not English should have a native speaker of English with knowledge of grammar and styles in the U.S. context review their manuscripts before submission.

2. Each manuscript must be accompanied by a statement that it has not been published elsewhere and that it has not been submitted simultaneously for publication elsewhere in the same form, in any language.

3. Authors are required to submit manuscripts electronically. This journal uses Open Journal Systems (<http://edergi.nevsehir.edu.tr>) to peer review manuscript submissions. Please read the guide for OpenJournalSystems authors before making a submission. Complete guidelines for preparing and submitting your manuscript to this journal are provided below. New users should first create an account. Once a user is logged onto the site submissions should be made via the Author Centre. If submitting a disk, it should be prepared using MS Word and should be clearly labeled with the authors' names, file name, and software program.

4. Manuscripts must be single-spaced, in Times New Roman with 11-point font. In manuscripts, page layout has to be arranged as to leave 5 cm from above, 5.5 cm from below, 4.5 cm from left, 4.5 cm in from right.

5. Submission: Manuscripts should be of 6,000 words (including figures, tables, appendixes and references). Please ensure that the files are not saved as read only and virus-check all files before uploading them. Please also ensure that there are no macros, hidden text, tracked changes or comments in the files.

6. Title page: title, authors' names, affiliations and addresses and the name, address, email address, and telephone and fax numbers of the author to whom all correspondence concerning the article should be sent, plus a biography for each author (c. 150 words each) detailing the authors' background, affiliations and interests.

7. Second page: title, abstract of about 150 words.

Abstract must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font. Abstract should include the following information:

§ *Purpose of the Manuscript:* What are the reasons for writing the manuscript or the aims of the research? (Mandatory)

§ *Design/Methodology/Approach:* What are the main methods used for the research? (Mandatory)

§ *Findings:* What was found in the course of the work? (Mandatory)

§ *What is Original/Value of Manuscript:* What is new in the manuscript? State the value of the manuscript and to whom. (Mandatory)

§ *Research/Limitations/Implications:* If research is reported on in the manuscript, include suggestions for future research and identified limitations and implications for practice in the research process. (if applicable)

8. Keywords: Please supply three to six keywords. Of these, one should describe the topic area and one should describe the methodology used. The remaining keywords should reflect the specificity of the manuscript. Keywords must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font.

9. Headings: Level of headings should be clear. Main headings should be in **bold** and subheadings in *italics*. Sentence case (Only the first word capitalized) should be used for all headings. Headings must be double-spaced, in Times New Roman with 12-point font.

10. Tables and Figures: Each should be numbered in the order in which they are referred to in the text and cited as Figure 1, Table 1, etc. Figures and tables must be placed in the manuscript close to where they are referred to. Please put page breaks before and after each table / figure to ensure the best conversion into PDF format for proofing. Figure and Table must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font.

11. Footnotes: Footnotes should be kept to a minimum and should offer significant comment and not just merely cite references. References should be indicated within the main body of the text. Namely, footnotes must be in **Harvard** style and carefully checked for completeness, accuracy and consistency. Footnotes must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font.

12. References: References must be single-spaced, in Times New Roman with 10-point font Please supply five to six keywords. References are indicated in the text in the APA (American Psychological Association) style. Guide to these can be downloaded:

Full reference style guide

<http://sbe.nevsehir.edu.tr/journal/authors/style/reference/APA.pdf.asp>.

If you have any questions about references or formatting your article, please contact sbedergi@nevsehir.edu.tr.

13. Refereeing: All submitted manuscripts are logged and given a reference number, which will be used in all correspondence throughout the review process. Manuscripts are then passed to the Journal Editors, who will desk review them and decide whether they are suitable submissions to the Journal. At this stage, authors will either receive a desk reject letter from the Editors or their manuscript will be passed to an Associate Editor expert in the subject area. The Associate Editor will then send the manuscript to three reviewers whose interests and expertise lie within a relevant field. All manuscripts are double-blind reviewed.

We hope to receive reviews back within 6-8 weeks and once the reviews have been received, the Editors will make a decision. Authors will be sent a copy of the reviewers' comments and as a result of these comments may be asked to revise and resubmit their manuscripts. Resubmitted manuscripts may then be returned to the original reviewers for further comment.

14. Copyright: Authors can receive four complimentary copies of the issue containing their article. To order extra copies of the issue containing your article, please contact NEU Graduate School of *Social Sciences* Customer Services Team at sbedergi@nevsehir.edu.tr. After publication, the copyrights of the manuscripts belong to Nevşehir University-Graduate School of *Social Sciences*. No copyright fee is paid to the authors. No material published in this journal may be reproduced, stored, transmitted or disseminated in any forms or by any means without obtaining written permission from Nevşehir University-Graduate School of *Social Sciences*. "The Transfer of Copyright Agreement" form (<http://sbe.nevsehir.edu.tr/preparation/copyright.asp>) must be filled out and uploaded by the corresponding author with the main manuscript. If the form is not completed as instructed, the manuscript will not be considered for peer review. Legal and Scientific responsibility for the article belongs to the authors themselves.